

10th International Scientific Conference

**Science progress in European countries:
new concepts and modern solutions**

Hosted by the ORT Publishing and

The Center for Scientific Research “Solution”

Conference papers

October 25, 2019

Stuttgart, Germany

10th International Scientific Conference

“Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”: Papers of the 10th International Scientific Conference.
October 25, 2019, Stuttgart, Germany. 427 p.

Edited by **Ludwig Siebenberg**

Technical **Editor: Peter Meyer**

ISBN **978-3-944375-22-9**

Published and printed in Germany by ORT Publishing (Germany) in
association with the Center For Scientific Research “Solution” (Ukraine)
October 25, 2019.

ORT Publishing

Schwieberdinger Str. 59

70435 Stuttgart, Germany

All rights reserved

© ORT Publishing

© All authors of the current issue

ISBN **978-3-944375-22-9**

Table of Contents

1.	СИТНИК Т.М. СИСТЕМА К.С. СТАНІСЛАВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.	8
2.	МОКРОМЕНКО О.В. ЗНАЧЕННЯ ПРОСВІТЯНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИХ ТА НАРОДООСВІТНІХ ГРОМАД У СПРАВІ ЗАСНУВАННЯ ЄДИНОЇ МАСОВОЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ХІХ СТ.	13
3.	ГУЦОЛ М.І. ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ЇХ РОЛЬ У МЕДИЧНОМУ ВНЗ УКРАЇНИ.	21
4.	РИМАР Т.Е., СУВОРІН О.В. ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ І ФАЗОВОГО СКЛАДУ КОМПЮЗИЦІЙНИХ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ОСНОВІ РІДКОГО СКЛА.	26
5.	RANCHENKO S.O. QUADROCOPTER-BASED ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEM FOR DETECTING FIRES AND EMERGENCIES.	37
6.	ШАНДРУК С.І. ПІЗНАВАЛЬНІ БАР'ЄРИ ЯК ФАКТОР ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	40
7.	ІВЧЕНКО О.М., МІСЯЦЬ Ю.В. ВИЗНАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОГО АСПЕКТУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.	44
8.	БУДАНОВ П.Ф., БРОВКО К.Ю., ХОМЯК Э.А. РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ОПЕРАТИВНЫМ ПЕРСОНАЛОМ В НЕШТАТНЫХ РЕЖИМАХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОСТАНЦИИ.	55
9.	ZAKHARCHUK O.I, EZHNED M.A. CASE STUDY METHOD AS A COMPONENT OF PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATION.	65
10.	ГЛУЩЕНКО О.Л., УСТИМЕНКО І.О. ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОБОТИ КОТЕЛЬНИХ АГРЕГАТИВ ЗА РАХУНОК ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ NO _x У НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.	73
11.	ЦИБУЛЬКО О.С. ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.	79
12.	ШИШКІН Е.А., ВЯТКІН К.І., ІВАСЕНКО В.В., ПАНКЄЄВА А.М., ГУЛАКОВА А.П. МОДЕЛЬ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ НОВОСТВОРЕНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.	84

13.	ОРЄХОВА К.В., АЛТУНІНА В.О. КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СТРАХОВИХ ДОГОВОРІВ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ.	93
14.	ОРЄХОВА К.В., МАРЧЕНКОВА А.В. ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ.	102
15.	PAVLIUK T.V. EFFICIENCY OF INITIAL-I STAGE GENERALIZED PERIODONTITIS TREATMENT AMONG MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING TO CLINICAL INDICATORS OF ORAL CAVITY.	114
16.	СЕМЕДІЙ Б.Ю., МИКИТА М.М. «ТЕХНОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ КАР'ЄРІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ».	117
17.	ЯРОПУД З.П. ЛАДОВО-ІНТОНАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИЧНИХ ПІСЕНЬ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ.	112
18.	МИКИТЕНКО П.В., ДЕСЯТНЮК Л.Б., КУЛІКОВСЬКИЙ Н.К. ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОТЕЗУВАННІ КІНЦІВОК.	129
19.	ЕЩЕНКО Ю.В., ЛУГАНСЬКА О.В., БОВТ В.Д. ВИКОРИСТАННЯ САРАНОВИХ ДЛЯ БІОІНДИКАЦІЇ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В ОТОЧУЮЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ.	135
20.	ТАРАН М.С., ПОЦУЛКО О.А. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.	139
21.	ВЕРБИЦЬКА О.Г., ПОЦУЛКО О.А. ВПЛИВ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА КУЛЬТУРУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ.	147
22.	БЕКДАМИРОВА Л.З. ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ БОЛГАРІЇ).	155
23.	РЯДИНСЬКА І.А. МОТИВАЦІЯ – ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА.	167
24.	ІНОЗЕМЦЕВА С.В. РОЛЬ АНІМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ВЕБ – ДИЗАЙНІ.	174
25.	ШЕВЧУК В.О. ГЛОБАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ РЯТІВНИХ СМИСЛІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗНАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У ТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ.	178
26.	САВИЧ А.В. АЛГОРИТМ ГУМАТАРИЗАЦІИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ.	189
27.	СВЕРЧЕВСЬКА І.А. ІСТОРИЧНА НАСТУПНІСТЬ У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ.	198

28.	ЗАВ'ЯЛОВА О.К. СТИЛІСТИЧНІ ПРОЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АНСАМБЛЕВОЇ МУЗИКИ ЗА УЧАСТІ ВІОЛОНЧЕЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.	206
29.	СТАХЕВИЧ Г.О. СТАНОВЛЕННЯ РОМАНТИЧНОГО ФОРТЕПІАННОГО КОНЦЕРТУ В ТВОРЧОСТІ ДАНІЕЛЯ ШТЕЙБЕЛЬТА.	216
30.	КРАВЦОВА Я.О., МЕЛЬНИК О.В. ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЯБЛУНІ НА ПІДЩЕПІ М.9 ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ТА СТРОКУ ОБРІЗУВАННЯ.	223
31.	ТАРАСЮК Т.С., СВИРИДЮК В.З. ВПЛИВ БІОРИТМІВ НА САМОПОЧУТТЯ І ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ (УСПІШНІСТЬ) СТУДЕНТІВ .	228
32.	РОГОВСЬКА К.В. МЕДИЧНИЙ АДМІНІСТРАТОР – ФАХІВЕЦЬ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ В РОБОТІ СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ.	235
33.	ШУНДЕЛЬ Т.О. КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ.	245
34.	LOMONOSOVA ZH.V., RACHKOVSKIY O.V. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LANGUAGE PLAY MEANS USING THE EXAMPLE OF THE "THREE COMRADES" NOVEL BY E.M. REMARQUE.	254
35.	ТОЛМАЧОВА І.Г. ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МЕДІА-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.	263
36.	ШМИРКО О.С., КРЕЦЬКА Ю.А. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.	274
37.	БЕЗБОРОДЬКО Ю.О., НІКУЛІН Р.Ю. “БІЛІ ПЛЯМИ” У ПЕРСОНІФІКОВАНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ.	282
38.	ТУРЛАКОВА Н.Б. КЛЮЧОВА РОЛЬ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО САМОПІЗНАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТА.	286
39.	ПАНДАЗИ О.В. АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	291
40.	БЕРЕСТ З.Л. ПРИРОДНАЯ, ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ И ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ ЭНТОМОКОМПЛЕКОВ ЗАКАЗНИКА “КОЗИНСКИЙ”.	299

41.	ЧУПАХІНА С.В., ШЕШУРАК Х.М. ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.	303
42.	SERGEYEVA T.V. MULTIDISCIPLINARY APPROACH FOR DEVELOPING E-TRAINING COURSES.	310
43.	ЦУРАНОВА О. О., ЛАТИШ Н. С. МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.	316
44.	NAZYMKO O.V. TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: PSYCHOLOGICAL APPROACH AND E-LEARNING.	321
45.	БІЗЮКОВ Л.Є., ГОРЯЩЕНКО Ю.Г. ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ЗА РАХУНОК МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ ФАКТОРІВ.	326
46.	БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО А.В., ШТЕФАН Л.А. РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ НЕФОРМАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ.	332
47.	НЕПОРОЖНЯ В.М. RISK FACTORS FOR POSTOPERATIVE COMPLICATIONS OF HEALING SOFT TISSUE WOUNDS.	343
48.	РУСИНЮК М.М. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПУБЛІЧНУ ПОЛІТИКУ.	347
49.	KONONENKO N.M., KAIDALOVA L.G., FESENKO V.Y. HANDOUTS AS A MICROCYLE OF ACADEMIC LECTURE IN THE DIGITAL AGE.	355
50.	БІЛЕЦЬКИЙ І.П. ФЕНОМЕН НАУКИ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМ ФІЛОСОФУВАННЯ.	362
51.	КОХАН Н.М. ДВОЇСТА СУТНІСТЬ ЛЕНД-АРТУ.	370
52.	СОТНІКОВ Д.В. ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.	378
53.	КРАВЧУК Т.М., САНЖАРОВА Н.М., ГОЛЕНКОВА Ю.В., РЯДИНСЬКА І.А. ОЗДОРОВЧІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ.	389
54.	ЧЕРНИХ С.А., ПАШОВА В.Т., ЛЕМІШКО С.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕПАРАТІВ В ПІСЛЯЗБИРАЛЬНИЙ ПЕРІОД ПРОТИ ГОРОХОВОГО ЗЕРНОЇДА (BRUCHUS PISORUM L.).	397
55.	ЗЛЕНКО І.Б. СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ МІКРОБОЦЕНОЗІВ У РІЗНОЯКІСНИХ МОДЕЛЯХ	404

	ТЕХНОЗЕМІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ.	
56.	ДЕНИСЕНКО А.О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТУДЕНТСЬКОГО ДОЗВІЛЛЯ У ГУРТОЖИТКУ.	410
57.	МИХАЙЛІВ Г.В., ЄМЕЦЬ О.І. ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ СТИМУЛЮВАННЯ СТАНОВЛЕННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.	417

СИСТЕМА К.С. СТАНІСЛАВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

СИТНИК Т.М.

заслужений працівник культури України, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільський національний університет ім.І.Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Сучасне соціальне замовлення висуває принципово нові вимоги до педагогічних кадрів, адже вдосконалення професійної підготовки майбутніх спеціалістів в системі вищої освіти є актуальною проблемою педагогічної теорії та практики. Актуальність її визначається необхідністю підготовки студентів до самостійної роботи, до формування у них, зокрема, елементів педагогічного артистизму.

Метою статті є окреслення елементів педагогічного артистизму, які формуються в процесі вивчення курсу «Основи акторської майстерності» і які з великим успіхом можуть застосовуватись в практичній роботі. Проблема підготовки креативного вчителя активно розробляється в працях науковців та викликає неабиякий інтерес вчителів-практиків (Ш.О.Амонашвілі, О.С.Булатова, Т.І.Гончарова, В.А.Кан-Каліка, А.С.Макаренка, І.А.Зязюна, В.І.Загвязинського, В.О.Сухомлинського та ін..) У їх працях відзначається, що успішній педагогічній роботі часто заважає те, що саме у практичній діяльності деякі вчителі, які добре володіють теоретичним матеріалом з фаху, відчують безпорадність у формі й техніці викладу навчального матеріалу, їм не вистачає зовнішньої та внутрішньої психотехніки, не вистачає мистецтва душевного контакту, якому неможливо навчитись з підручників. А.С.Макаренко зазначав, що він став вважати себе майстром, коли навчився говорити фразу «Іди-но сюди» вісімнадцятьма різними інтонаціями Це приклад володіння комплексом

прийомів, які дають вчителю можливість глибше, яскравіше, талановитіше виявити свою позицію і досягти успіхів у роботі.

Аналіз навчально-виховних дій талановитих викладачів показує, що однією з важливих передумов педагогічної сумісності є сила естетичних почуттів, сила переживань педагога на рівні фахової і сугестивної дії. Чим яскравіші, різноманітніші переживання педагога на лекції, семінарському чи практичному занятті, тим більше він самоутверджується в свідомості студента. Робота педагога — завжди творчість. Поза естетичним почуттям вона немислима. Тому розвиток почуттєвої сфери педагога, формування його естетичного досвіду — найважливіший із складників його педагогічної майстерності. Педагогічне мистецтво нерідко ототожнюють з театром одного актора. Для педагога важливо усвідомити принципи театральної дії, її закони. В цьому може добре прислужитися система К. С. Станіславського. У ній вперше розв'язується питання свідомого оволодіння підсвідомим, довільним процесом творчості, виявом таланту особистості в діяльності.

Ця система містить п'ять принципів, які можуть бути застосовані у процесі виховання педагога:

- принцип життєвої правди;
- принцип ідейної спрямованості: вчення про надзавдання;
- принцип дії — підґрунтя переживання й матеріалу для творчості;
- принцип органічності творчості;
- принцип творчого перевтілення в образ.

Кожний із зазначених театральних принципів знаходить своє відображення у практичній діяльності як актора, так і педагога.

К.С. Станіславський вбачав у сценічному мистецтві художньо узагальнене відображення дійсності, правдиве відтворення життєвих явищ і ситуацій. Тому правда життя, правдиве відображення дійсності становить головну вимогу великого майстра театральної педагогіки.

У педагогіці це ніщо інше, як зв'язок навчання й виховання з життям. Інакше кажучи, проєктивна діяльність учителя.

Другий принцип учений вбачає в режисерському рішенні вистави, тлумаченні сценічних образів, ідейному втіленні сутності драматичного твору. Це майже без змін можна перенести в педагогічну діяльність, особливо у світлі нового педагогічного поняття «режисура уроку.» Цей принцип відіграє головну роль у конструктивній діяльності вчителя. Як і вистава, урок повинен мати надзавдання.

Третій принцип вкорінений в активності й дійовості мистецтва, обраних К.С. Станіславським як засадові. Активність і дійовість становлять підґрунтя для переживання й матеріал для творчості. У свою чергу, творче переживання й матеріал для творчості є провідними компонентами в організаторській діяльності педагога.

Наступний принцип репрезентує нерозривний зв'язок психічного з фізичним, зв'язок суб'єктивно переживаного почуття з його зовнішнім об'єктивним вираженням. К.С. Станіславський навчає контролювати виникнення потрібного стану для того, щоб використати його в практичній діяльності. У педагогічній практиці це становить безпосередньо комунікативну діяльність учителя.

Останній принцип забезпечує одну з найважливіших умов плідної акторської творчості – це стан сценічного переживання, на ґрунті якого розв'язуються завдання всіх попередніх принципів. Подібно до цього у практичній діяльності вчителя цей принцип знаходить своє відображення у гностичній діяльності, яка є першоосновою для всієї діяльності педагога загалом.

П'ять головних здібностей педагога відповідають базовим принципам системи К.С. Станіславського. Кожен із них може бути розвинена й удосконалена за наявності необхідних задатків і нахилів за допомогою відповідного театрального принципу, адже педагогічна дія органічно поєднана з дією театальною. Це означає, що і актор, і педагог, мають набути досвіду посправжньому бачити, слухати, мислити, переживати, а не здаватися такими, що мислять, переживають, діють. Однак, в органічності між актором і педагогом

приховується відмінність. Якщо перший має навчитися правильно сприймати, оцінювати, знаходити рішення і впливати на суб'єктів, що його оточують, в умовах художнього узагальнення, то другий, концентруючи в собі акторсько-режисерські можливості, доводити результати свого впливу до художнього узагальнення. Якщо акторові доводиться на сцені по-новому навчатися всього, що йому вже знайоме в житті, тобто жити сценічними почуттями, які не мають реального подразника, а беруться з емоційної пам'яті, то педагогові слід навчатися бути природним, самим собою, а це дуже складно за умов публічності. Акторсько-режисерська та педагогічна діяльність – не просто різновиди одного й того ж, необхідно усвідомлювати специфічність кожного виду праці.

Головна небезпека навчання педагогів елементам акторсько-режисерського мистецтва – у можливому культивуванні награності та нещирої поведінки вчителя. Тому метою запозичення елементів театральної педагогіки у професійній підготовці вчителя є виховання не актора з якостями педагога, а педагога з якостями актора, які будуть використовуватися залежно від педагогічних цілей. Тільки педагог з якостями артистичної особистості, з багатством особистісних проявів та природністю, свободою, красою та витонченістю рішень може самоствердитись у досвіді учнів, сформувати мотиваційно-ціннісне ставлення до змісту освіти та передати досвід попередніх поколінь відповідними засобами.

Навчальний курс «Основи акторської майстерності» має на меті сформувати і розвинути у студентів, серед інших, і такі якості, які б допомогли їм працювати, володіючи розвиненою педагогічною технікою, а саме: психофізичною свободою, увагою, уявою та фантазією, педагогічною дією. Ці якості є засадовими стосовно внутрішньої техніки педагога. Водночас з розвитком внутрішньої техніки відбувається й удосконалення техніки зовнішньої, тобто міміки, пластики, голосу, створюються умови для гармонії розуму й почуттів – підґрунтя педагогічної технології й техніки, що за умови

вдосконалення дає педагогічний артистизм, який, у свою чергу, є передумовою педагогічної майстерності.

Розвиток творчих здібностей, як і розвиток будь-яких інших пізнавальних здібностей або навичок, не є простим та швидким він вимагає терпіння, відданості та прагнення досконалості. Креативність притаманна природі людині як свідомість, мислення, пам'ять, уява. Передумовою креативності є відома пластичність людського мислення, яка проявляється у здатності особистості до багатостороннього, варіантного баченню світу. Креативність- це те що шукають працедавці у своїх майбутніх працівниках.

Сьогодення ставить високі вимоги до вчителя початкової ланки оновленої національної школи, а тому підвищення якості підготовки майбутнього педагога, зокрема його творчих, креативних здібностей, має бути пріоритетною проблемою вищої освіти.

Список літератури

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка / В.Ц. Абрамян. Київ: Лібра, 1996. 224 с.
2. Загв'язинський В.І. Педагогічна творчість учителя / В.І. Загв'язинський // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність. К., 2000. С.13-20.
3. Кан-Калик В.А. Вчителю про педагогічне спілкування / В. А. Кан-Калик // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність. К., 2000. С.129.
4. Станиславский К. Работа актёра над собой. М.: Искусство, 1953. С.145.

ЗНАЧЕННЯ ПРОСВІТЯНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИХ ТА НАРОДООСВІТНІХ ГРОМАД У СПРАВІ ЗАСНУВАННЯ ЄДИНОЇ МАСОВОЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ХІХ СТ.

МОКРОМЕНКО О.В.

канд. пед. наук, доцент

доцент кафедри мовної підготовки

Харківський національний технічний університет сільського господарства

імені Петра Василенка

м. Харків, Україна

Постановка проблеми. Увага прогресивно налаштованих верств суспільства в Україні зосереджена на проблемах подальшого реформування національної системи освіти для реалізації завдань освітньої інтеграції. Входження України у Болонський процес вимагає ретельного аналізу і глибокого осмислення культурно-історичної спадщини європейських країн, їхніх освітніх традицій.

Тож за сучасних умов важливим є вивчення набутків цієї країни, яка, використовуючи потенціал соціально-економічного прогресу, просунулася далеко вперед у розв'язанні тих чи інших національних проблем, сформувала міцні традиції в освітній сфері.

XIX століття було значним як для розвитку шкільної справи в усіх країнах Західної Європи, так і для становлення педагогічної науки.

Аналіз актуальних досліджень. Узагальнення вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел (монографій, етапичних видань, нормативних документів) доводить, що у Великій Британії ХІХ ст. накопичено значний досвід в організації елементарної освіти.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що одним із напрямів прояву громадсько-приватної ініціативи Британії у розвитку

елементарної освіти у XIX ст. стала просвітянська діяльність благодійних та народоосвітніх громад у вирішенні проблеми заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії XIX століття.

Історіографія педагогічних джерел, присвячених історії освіти, окремим фактам організації елементарної освіти Великої Британії XIX ст., дає підстави для висновку, що ґрунтовно досліджували просвітницьку діяльність благодійних та народоосвітніх громад британські учені: Г. Бернард, Д. Вордл, Дж. Девіс, І. Гамель, Дж. Маккі, Р. Оуен.

Проведена джерелознавча робота дозволяє зробити висновок про малодосліджені аспекти цього питання, домінування загальнооглядових статей та відсутність педагогічного аналізу важливих фактів у сучасних вітчизняних публікаціях.

Мета статті – розкрити суть просвітянської діяльності благодійних та народоосвітніх громад та проаналізувати її значення у справі заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз першоджерел дозволяє стверджувати, що у Великій Британії XIX століття активною просвітянською діяльністю відзначалися благодійні громади (засновані з приватної ініціативи до XIX ст.): громада поширення християнських знань англіканської церкви, громада покращення становища бідних, громада для запровадження та підтримки недільних шкіл ; благодійні громади (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): громада шкіл для сиріт, громада для заснування шкіл; народоосвітні громади (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): національна громада народної освіти у дусі панівної церкви, громада для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей.

Установлено, що просвітянська діяльність благодійних громад протягом XIX століття спрямовувалася на фінансову підтримку та масове відкриття елементарних шкіл у Великій Британії. Із звітів громад за 1804 р. з'ясовано, що громада поширення християнських знань англіканської церкви (заснована наприкінці XVII ст.) за 20 років відкрила та надавала матеріальну підтримку

1000 школам (120 з них у Лондоні, решта в різних частинах Англії та Уельсу). Громада покращення становища бідних (заснована наприкінці XVIII ст.) на початку XIX ст. ініціювала відкриття індустріальних або робітничих шкіл при робітних будинках та парафіях за проектом Дж. Локка, в яких навчалася лише 1 дитина з 9, що отримували державну грошову допомогу для бідних. Власник газети у Глочестері, Роберт Рейкс ініціював відкриття недільних шкіл, започаткував рух за недільні школи та у 1785 р. заснував громаду для запровадження та підтримки недільних шкіл. Громадою були сформовані місцеві комітети наполовину з церковних служників в різних графствах країни. Так, у 1801 р. громада заснувала 3 тис. недільних шкіл, кількість яких збільшилася в 7 разів за наступні 50 років [3, с. 29; 6, с.727; 7, с. 18].

У ході дослідження виявлено, що у 1844 р. за ініціативою лорда Шефтсбері було створено благодійну громаду шкіл для сиріт. Так, із звіту громади відомо про заснування 132 шкіл у Лондоні у 1852 р. та 250 – у 1870 р.

У 1846 р. засновано з приватної ініціативи благодійну громаду, при матеріальній підтримці якої було відкрито в Лондоні 4 школи У. Ловетта в 1848 р. [5; 6, с.633; 7; 8].

Широке поширення недільних навчальних закладів територією Великої Британії та за її межами зумовило виникнення різноманітних товариств недільних шкіл, так у 1797 році було засновано „Товариство недільних шкіл” в Единбурзі, а в 1803 році баптистський мирянин Вільям Броуді Гарні, який служив стенографістом у Палаті Лордів, організував міжденомінаційне „Товариство Лондонських недільних шкіл” (London Sunday School Union), яке існує й донині.

Діяльність товариств носила досить активний характер, так, наприклад, у звіті „Товариства щодо створення і розвитку недільних шкіл” (Society for the Establishment and Promotion of Sunday Schools) зазначалося, що до 1895 року його члени поширили 91915 підручників з правопису та орфографії, 24232 Завітів і 5360 Біблій [4].

Товариства ініціювали створення преси й публікацій для вчителів недільних шкіл, у яких висвітлювалися окремі питання методики викладання в цих навчальних закладах.

У ході наукового пошуку виділено такі напрями просвітянської діяльності Британської та Національної народоосвітніх громад протягом XIX століття:

- відкриття у Лондоні центральних шкіл Ен. Белла і Дж. Ланкастера, в яких розроблено моніторну методику навчання;
- створення при центральних школах інститутів для підготовки вчителів для шкіл і забезпечення елементарних шкіл вчителями;
- розповсюдження британських і національних шкіл по всій країні;
- ознайомлення широкого кола педагогічної громадськості з новою системою навчання;
- видавнича діяльність;
- введення методів Дж. Ланкастера и Ен. Белла у класичні та граматичні школи Великої Британії та за її межами.

Розглянемо детальніше просвітянську діяльність народоосвітніх громад.

Слід зазначити, що ідею Просвітництва і Французької революції про право кожного на освіту підхопили і по-своєму інтерпретували в XIX ст. відомі британські педагоги Джозеф Ланкастер і Ендрю Белл, яких вважають фундаторами народного шкільництва в Англії [2, с. 9; 3, с. 61].

Отже, щоб підтримати приватну ініціативу Дж. Ланкастера у його справі в 1808 р. створено народоосвітню громаду для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей. В 1811 р. Ен. Беллом було відкрито Національну громаду народної освіти в дусі панівної церкви.

Виявлено, що громада для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей з 1814 р. ініціювала поширення шкіл, що працювали за системою навчання Дж. Ланкастера, згодом ці навчальні заклади отримали назву британських. В свою чергу національна громада народної освіти у дусі панівної церкви з 1811 р. ініціювала відкриття

шкіл Е. Белла, або національних шкіл; відкриття в єпископствах англіканської церкви шкільних товариств, що піклувалися про заснування і утримання нових шкіл за системою Ен. Белла [1; 9, с. 50].

Британські школи засновувались переважно у великих містах, національні можна було зустріти й у найвіддаленіших куточках Великої Британії до 1870 р.. Наведемо один з фактів, тільки в Уельсі у 50-ті роки відкрито народоосвітніми громадами 231 національна школа та 79 британських, у 1870 р. – 1000 національних шкіл та 300 британських [5, с. 388; 7].

Уточнено, що у світову педагогічну практику школи двох педагогів увійшли під назвами: ланкастерські школи та школи Ен. Белла. В історію освіти Великої Британії школи двох діячів увійшли як британські та національні, на честь громад, які опікували елементарні школи [9, с. 60].

З щорічного звіту роботи Національної громади народної освіти в дусі панівної церкви установлено, що громада ініціювала відкриття центральної школи у Лондоні 19 червня 1813 р., в якій навчалося 600 хлопців та 400 дівчаток. Виявлено, що зусиллями обох народоосвітніх громад засновані інститути для підготовки вчителів і вчительок для національних та британських шкіл при центральних школах [1; 9].

Уточнено, що після узагальнення досвіду організації дешевої школи для бідних, Ен. Белл та Дж. Ланкастер запропонували у центральних школах нову систему навчання, коли один вчитель міг навчати і контролювати велику кількість учнів – до ста і більше одночасно. Для цього вчитель використовував допомогу найкращих учнів, які чітко виконували методичні вказівки вчителя. В Англії історично ця система відома як спосіб самонавчання (від англ. Self tuition), оскільки кращі учні навчали слабших, отже навчальний процес здійснювався під керівництвом самих учнів. Після поширення моніторної системи навчання у Франції вона стала відома у світі як система взаємного навчання [3; 6, с. 520; 9].

Слід зазначити, що національна народоосвітня громада друкувала методичні посібники для ознайомлення вчителів з системою Ен. Белла, дешеві

підручники для шкіл; надавала кошти для систематичного друкування видань Ен. Белла: «Мадраська школа» (1808 р.), «Методи навчання» (1808 р.), «Опис мадраської школи» частина 1(1812 р.), «Опис мадраської школи» частина 2 (1814 р.), «Використання методів мадраської школи для класичних та граматичних шкіл» частина 3 (1815, 1817 р.р.) [1, с. 67].

Відомо, що британська народоосвітня громада організовувала публічні лекції Дж. Ланкастера у багатьох містах Великої Британії та європейських країнах з метою ознайомлення широкого кола педагогічної громадськості з його системою навчання; ініціювала вивчення ланкастерської системи навчання викладачами та студентами Франції, Швейцарії, Данії, Іспанії, Швеції, Росії та відкриття шкіл ланкастерської системи навчання на благодійні внески заможних осіб у Великій Британії, Європі, США [1, с.17].

Підтверджені факти про те, що британська народоосвітня громада прикладала зусилля щодо впровадження ланкастерської системи у викладання співів, малювання, музики, гімнастики. Так, у музичній школі в Дубліні професор Лож'є застосовував методи Дж. Ланкастера для навчання гри на музичному інструменті одночасно декількох учнів. Він виготовив спеціальний пристрій хіропласт, на якому закріплювалася рука учня. Для пристрою були написані прості мелодії. Варто вказати, що П. Аморо застосовував метод Дж. Ланкастера під час навчання гімнастики. Він виготовив таблиці із зображенням м'язової системи тіла людини, в якій розкрив послідовність виконання фізичних вправ, спрямовувалися на розвиток окремих груп м'язів [1, с.143].

Відомо, що народоосвітні громади сприяли поширенню белл-ланкастерських методів у класичних та граматичних школах, у вищих навчальних закладах. Наприклад, ректор Едінбурзького університету, професор Піллау, першим використав методи Дж. Ланкастера у викладанні наук. У 1816 р. в Парижі професор Массіміно першим застосовував ланкастерський метод навчання співів. Його учениця Рено д'Ален започаткувала навчання музиці – читання та навчання музичній нотній грамоті по музичних таблицях, коли

основним видом роботи було послідовне виконання кроків. Перший крок полягав у тому, що одна учениця співала два такти. Потім інші учениці записували ці такти на слух [1, с.150].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Доведено, що просвітянська діяльність благодійних та народоосвітніх громад спрямовувалася передусім на привернення уваги широких громадських кіл, у першу чергу – британського уряду до проблеми створення і діяльності елементарних шкіл; практичну реалізацію ідеї всезагальної освіти; підтверджувала характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії у XIX ст. та виконання просвітянами основних положень законодавчого акту 1803 р. про накладання обов'язків на заможних осіб щодо заснування благодійних елементарних шкіл по всій країні.

Викладений матеріал свідчить про вагомий внесок просвітянської діяльності благодійних та народоосвітніх громад у справу заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії XIX століття.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є детальний аналіз досвіду підготовки вчителів елементарних шкіл у Великій Британії XIX століття.

Використана література:

1. Гамель И. О способах взаимного обучения по системам Белла, Ланкастера и других / И. Гамель; пер. с нем. – С.-П. : Тип Глазунова, 1845. – 179 с.
2. Оуэн Р. Образование характера. Новый взгляд на общество / Роберт Оуэн; [По 3 изд. 1817 г. С объяснениями проф. Освальда Колльмана; пер. С.К. под ред. В.В. Битнера.]. – С.-П. : Вестник знаний, 1909. – 64 с.
3. Barnard H. C. A History of English Education from 1760 / H. C. Barnard. – London : University of London Press, 1961. – 150 p.
4. Collins L. Macclesfield Sunday School 1796 – 1996 / Louanne Collins. – Macclesfield, Cheshire: Macclesfield Museums Trust, 1996. – 431 p.

5. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London : Penguin Books, 1993. – 500 p.
6. Gardiner J., Wenborn N. The history today companion to British history / J. Gardiner, N. Wenborn – London, Collins and Brown, 1995. – 839 p.
7. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension / A. F. Leach. – London published for the British Academy, 48 p.
8. Mackie J. D. A History of Scotland / J. D. Mackie. – London : Penguin Books, 1991. – 414 p.
9. Wardle D. English popular education 1780-1970 / D. Wardle. – Cambridge : CUP, 1976. – 197 p.

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ЇХ РОЛЬ У МЕДИЧНОМУ ВНЗ УКРАЇНИ

ГУЦОЛ М.І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Одним із пріоритетних завдань вищої медичної школи в сучасних умовах є забезпечення потреб держави у висококваліфікованих кадрах, активний пошук шляхів удосконалення підготовки фахівців, про що зазначено в законах України "Про вищу освіту", інших нормативних документах. Зазначене вимагає забезпечення навчання впродовж усього життя, що визначає освіту як складову системи неперервної освіти.. Більшість досліджень у галузі медичної освіти вирішували дидактичні проблеми шляхом пристосування теорії навчання студентів до навчання і здобуття освіти дорослою людиною, але ці підходи не завжди є адекватними до сучасних потреб. Нині вдосконалення професійної компетентності людини з освітою шляхом набуття спеціальності відбувається з урахуванням життєвого, професійного та соціального досвіду, сформованої мотивації, а також таких утруднень, як брак часу, інформації про можливість навчання, відсутність інтересу чи довіри, невпевненості у своїх можливостях тощо. Сучасна наука і практика ґрунтується, зокрема, на андрагогічних принципах (самостійного навчання, спільної діяльності, опори на досвід, індивідуалізації, системності, контекстності, актуалізації, свідомості, розвитку освітніх потреб), що складають теоретичну базу технології навчання та освіти дорослих. Тому вища медична освіта сьогодні розглядається як освітнє утворення, що сприяє розвитку та збагаченню загальної, фахової та функціональної складових культури людини. Вона пов'язана з активною самоосвітою, саморозвитком, самовихованням, її зміст залежить від суспільних й індивідуальних освітніх потреб, доцільно організованої діяльності та

взаємодії в цьому процесі. Підготовка фахівця з вищою освітою передбачає виховання, професійну освіту і навчання. Під вихованням студентської молоді розуміють формування протягом навчання у вищому навчальному закладі морально-психологічної готовності самовіддано працювати за обраним фахом. Медична освіта студентів передбачає володіння загальними і професійними знаннями, виробничими вміннями і навичками згідно з профілем. Навчання студентів охоплює весь процес фахової підготовки спеціаліста з вищою освітою, знання якого завжди можуть бути застосовані на практиці. Джерелом розвитку педагогіки вищої школи є педагогічна спадщина минулого; сучасні педагогічні дослідження проблем педагогіки вищої школи (збагачують педагогічну думку новими ідеями з питань удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі); передовий педагогічний досвід (дає змогу визначити певні закономірності, які живлять нові теорії, концепції, прогнози); зарубіжний педагогічний досвід (критично осмислений, збагачує педагогічний процес інноваціями). Використання означених джерел у розвитку педагогіки вищої школи дає змогу не лише враховувати нові освітньо-виховні проблеми, що постають перед суспільством, а й оптимально поєднувати традиції і новаторство у сфері вищої освіти. Останнім часом посилюється зв'язок педагогіки з медициною. Зумовлено це передусім процесами гуманізації виховання, а також серйозними проблемами, пов'язаними із здоров'ям громадян країни.

Розвиваючись у єдності теоретичних і практичних аспектів, педагогіка вищої медичної школи ставить перед собою такі основні завдання: — вироблення методологічних, теоретичних, методичних засад професійної освіти в сучасній педагогіці; Є — формування концепцій змісту освіти і процесу навчання для різних типів вищих навчальних закладів (з урахуванням тенденцій розвитку відповідних галузей науки, медицини); — визначення закономірностей становлення особистості в умовах медичного вищого навчального закладу; — вироблення концептуальних засад проектування освітніх систем інноваційного типу; — розв'язання проблем гуманізації та гуманітаризації вищої медичної освіти на сучасному етапі; — теоретичні

обґрунтування моделі випускника медичного ВНЗ в умовах багаторівневої вищої освіти; — розроблення педагогічних основ професійного становлення викладача медичної вищої школи; — педагогічне забезпечення функціонування екстернату у вищому навчальному закладі; — теоретичні та методичні засади розроблення державних стандартів вищої медичної освіти; — педагогічні технології у вищій медичній школі: теоретичні основи і проектування; — інтеграція навчальних курсів, поєднання індивідуальних, групових і колективних форм навчальної діяльності; — розроблення теоретичних і методичних засад блочно-модульної організації навчання у вищому медичному навчальному закладі; — порівняльне вивчення розвитку вищої освіти в освітніх системах різних країн; — диференційований підхід у навчанні як засіб професійного та особистісного розвитку студентів; — організування самостійної роботи студентів вищого медичного навчального закладу в умовах нової парадигми вищої освіти; — розроблення дидактичних концепцій розвитку творчих здібностей студентів; — демократизація навчального процесу; — організування наукової діяльності майбутніх фахівців; — формування пізнавальних інтересів студентів у процесі професійної підготовки; — визначення шляхів навчально-виховної роботи з обдарованими студентами; — формування педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу; — педагогічна діагностика в системі вищої освіти; — вироблення теоретичних засад відбору контингенту студентів вищих медичних навчальних закладів і наукових засад підготовки фахівців вищої кваліфікації в аспірантурі та докторантурі.

Реалізація завдань педагогіки вищої медичної школи відбувається у процесі її теоретичних пошуків, реальної педагогічної, медичної практик, постійної спрямованості на її удосконалення, на відповідність реаліям сьогодення.

У медичній педагогіці поширений метод самоспостереження, який дає змогу проникнути у внутрішні сфери життєдіяльності особистості, його застосування потребує відповідної інструкції. Результати самоспостереження,

що мають суб'єктивне забарвлення, завжди порівнюють з більш об'єктивними даними педагогічного спостереження, а також з дослідними матеріалами, добутими іншими науковими методами (опитування, експеримент тощо). Як і кожний метод наукового дослідження, спостереження має свої особливості. Позитивним є те, що воно дає фактичний матеріал про природний перебіг педагогічних процесів. Однак цей метод характеризується певним суб'єктивізмом інтерпретації отриманої інформації, а також доступністю лише вибіркової перевірки. Для перевірки правильності зроблених висновків щодо спостереження застосовують такі прийоми: — проведення кількох спостережень із зіставленням добутих даних; — порівняння результатів спостереження з думками практиків; — дискусійне обговорення результатів спостереження; — сувору фіксацію процесу дослідження. Інший метод медичної педагогіки є метод тестування. Існує кілька класифікацій тестів: — за природою оцінювання якостей: тести успішності, тести здібностей та індивідуальні тести; — за формою подачі завдань: вербальні (побудовані на основі завдань, виражених у словесній формі) і невербальні (у формі різноманітних наочних і слухових образів). Тести застосовують для визначення рівня знань або вмінь, здобутих індивідом у певній галузі навчальної чи професійної діяльності. Неодмінними вимогами до тестування є: — обов'язковий для всіх комплекс випробовувальних завдань; — чітка стандартизація зовнішніх умов, у яких здійснюється тестування; — наявність більш-менш стандартної системи оцінювання та інтерпретації результатів; — використання під час оцінювання середніх показників результатів тестування. Запитання і відповіді до тестів мають бути лаконічними, чіткими і точними. У процесі тестування досліджуваний повинен зафіксувати свої відповіді у формі, яка полегшує підрахунок отриманих даних, складання таблиць, оцінювання результатів опитування. Залежно від виду тесту використовують різні засоби фіксації відповідей: тестові картки, бланки, в яких відповідь фіксується записом потрібного номера, знаками «плюс» або «мінус», відповідною цифрою тощо;

картки з тестами, в яких треба заповнити пропуски, внести доповнення; картки, які заповнюються за допомогою технічних засобів.

Рівень методики і педагогіки дослідження визначав конкретні шляхи та засоби реалізації дослідницьких завдань – як теоретичних, так і практико-експериментальних. З'ясовано, що в сучасній педагогічній науці і практиці поняття "професійна медична підготовка" розглядається як система та процес формування особистісно-професійної готовності до професійної медичної діяльності.

Використана Література

1. Андрущенко В. Академічна чесність: Ідеал і реальність // Освіта. — 2015. — № 21.
2. Болюбаш Я. Я. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців // Освіта. — 2014. — № 8.
3. Варковський К. М. Проблема професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень // Педагогіка і психологія. — 2012. — № 4.
4. Коханко О. Доцільність застосування модульно-рейтингової технології навчання // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2017. — № 5.
5. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / За ред. З. Н. Курлянд. — К., 2015.
6. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — К.: «Академвидав», 2006. — 352 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ І ФАЗОВОГО СКЛАДУ КОМПОЗИЦІЙНИХ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ОСНОВІ РІДКОГО СКЛА

РИМАР Т.Е.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри хімічної інженерії і екології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля.*

СУВОРІН О.В.

*доктор технічних наук, професор,
завідуючий кафедри хімічної інженерії і екології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля.
м. Сєвєродонецьк, Україна*

Вибір матеріалів для проведення теплоізоляційних робіт зумовлюється насамперед характером об'єкта теплового захисту, доцільністю способу його захисту, наявністю матеріалів і зручністю їх використання при проведенні робіт. Основним принципом при виборі утеплювача повинен бути принцип відповідності довговічності утеплювача і основного будівельного матеріалу [1]. Перспективним теплоізоляційним матеріалом з досить жорсткою структурою слід назвати піносилікат, який одержують на основі рідкого скла [1, 2-3]. Цей матеріал зберігає форму і властивості при нагріванні до 450 °С, є біостійким та екологічно чистим [1].

Відомо, що на основі рідкого скла отримують спінений матеріал у вигляді легких гранул - склопор [4-6], з якого за допомогою різних зв'язуючих виготовляють вироби у вигляді блоків і плит. Отримання матеріалів у вигляді плит ускладнюється низькою інтенсивністю прогріву всіх шарів вихідної

сировини, і в цьому випадку значно знижуються теплофізичні характеристики виробів в порівнянні з гранульованим матеріалом. Даний недолік можна усунути, застосувавши технологію з використанням НВЧ-нагрівання. Спучування при термічному або НВЧ-нагріванні гранульованих рідкоскляних композицій або рідкоскляного бісеру в замкнутому просторі [7] дозволяє отримувати теплоізоляційні вироби із заданою геометричною формою і розмірами. При такому способі отримання формується досить однорідна дрібнопориста структура всередині виробів, обмежена більш щільним поверхневим шаром.

Саме за технологією гарячого спучування рідкоскляної композиції за допомогою НВЧ-випромінювання були отримані теплоізоляційні матеріали, які розглядаються. Рідкоскляна композиція для виготовлення таких матеріалів містить цілий ряд компонентів, таких як наповнювачі, газоутворювачі, піностабілізатори, які впливають на їх структуру та властивості.

Метою даної роботи є дослідження впливу складу рідкоскляної композиції на структуру і фазовий склад теплоізоляційних матеріалів на основі рідкого скла.

Процес трансформації структур є основою технології отримання різних матеріалів і виробів на основі дисперсних систем. Для управління технологічним процесом перебудови структур на кожній технологічній стадії необхідно знати склад і властивості структур, а також мати такі оціночні параметри, які дозволяють оцінювати перебудову цих структур незалежно від їх складу і властивостей. Таким вимогам задовольняють об'ємні фазові характеристики структур і, в першу чергу, об'ємний вміст твердої фази.

Для визначення фазового складу матеріалу, тобто об'ємного вмісту твердої, рідкої і газоподібної фаз, виражених у відносних одиницях, необхідно знати вологість, уявну (насипну) і дійсну щільність матеріалу. При розрахунку фазового складу виходять з положення, що сума об'ємних часток твердої (K_T), рідкої (K_p) і газоподібної (K_r) фаз дорівнює 1:

$$K_m + K_p + K_r = 1 \quad (1)$$

Для сухого двофазного матеріалу, баланс об'ємних часток має вигляд: $K_T + K_G = 1$ і з цього виразу визначається об'ємна частка газової фази K_G при відомому значенні K_T .

У математичному вигляді, для процесу поризації рідкоскляної композиції, закон записується таким чином:

$$K_{m_n} + K_{p_n} = K_{m_i} + K_{p_i} + K_{e_i} = \dots = K_{m_k} + K_{e_k} \quad (2)$$

де K_T , K_p , K_G - об'ємний вміст твердої, рідкої і газоподібної фаз в системі на відповідній технологічній стадії. Для матеріалу, що аналізується:

$$K_{m_n} + K_{p_n} = K_{m_k} + K_{e_k} = 1 \quad (3)$$

На підставі цього закону можна отримати параметр (n), що характеризує інтенсивність процесів структуроутворення в динамічних системах. Він показує відносну зміну співвідношення об'ємної концентрації твердої фази і вільного порового простору, при переході дисперсної системи з одного стану в інший, під впливом зовнішнього енергетичного впливу:

$$K_{m_2} / (1 - K_{m_2}) = n \cdot K_{m_1} / (1 - K_{m_1}) \quad (4)$$

де K_{T1} , K_{T2} - об'ємна частка твердої фази на початку і в кінці поризації системи відповідно.

Якщо в системі не відбувається ніяких змін, то $n=1$. Зменшення об'єму системи характеризується $n>1$, а при її збільшенні (поризація) $n<1$. Якщо нормувати зміну параметра n в межах (0-1), то при поризації ступінь перебудови структури (α_n) матеріалу можна визначити за співвідношенням:

$$\alpha_n = (1/n_i - 1) / (1/n_i) \quad (5)$$

де $1/n_i$ - спучуваність матеріалу в процесі або в кінці впливу на дисперсну систему; $1/n_i = V_2/V_1$; де V_2 і V_1 - об'єм системи в кінцевому і початковому станах відповідно, см^3 [7].

Дані з фазового складу для спучених теплоізоляційних матеріалів є визначальними, так як кількість рідкої фази на початку процесу спучування говорить про можливість вихідної РСК досягати піропластичного стану, а

кількість газової фази після закінчення процесу спучування визначає теплоізоляційні властивості матеріалу.

Результати розрахунків з впливу компонентів рідкоскляної композиції на фазовий склад спіненого матеріалу наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати розрахунку фазового складу композиційного теплоізоляційного матеріалу

Компонент		Вологий матеріал						Спучений матеріал						α_n	n
		$W_{\text{абс}}$ (після спуч.)	$\rho_{1\text{уяв}}^{\text{вол}}$	$\rho_{1\text{дій}}^{\text{вол}}$	K_{T1}	K_p	K_T	$W_{\text{абс}}^{\text{сух}}$	$\rho_{2\text{уяв}}^{\text{сух}}$	$\rho_{2\text{дій}}^{\text{сух}}$	K_{T2}	K_T	K_p		
Без наповнювача і газоутворювача		0,39	0,38	0,53	0,72	0,15	0,13	0,0	0,183	0,344	0,53	0,47	0,0	0,57	0,43
Цемент	10 мас.ч	0,18	1,1	1,6	0,69	0,2	0,11	0,024	0,22	0,39	0,56	0,435	0,005	0,43	0,57
	15 мас.ч	0,23	0,86	1,34	0,64	0,2	0,16	0,04	0,22	0,397	0,55	0,441	0,009	0,57	0,43
	20 мас.ч	0,12	1,46	1,94	0,75	0,175	0,075	0,09	0,26	0,51	0,51	0,467	0,023	0,65	0,35
	25 мас.ч	0,1	1,66	2,04	0,81	0,17	0,02	0,084	0,31	0,48	0,63	0,344	0,026	0,6	0,4
Окис цинку	5 мас.ч	0,22	1,46	2,6	0,56	0,32	0,12	0,002	0,27	0,49	0,55	0,45	0	0,3	0,7
	7,5 мас.ч	0,25	1,24	1,96	0,63	0,31	0,06	0,015	0,246	0,48	0,51	0,486	0,004	0,39	0,61
	10 мас.ч	0,12	1,18	1,65	0,72	0,14	0,14	0,07	0,23	0,47	0,489	0,495	0,016	0,63	0,37
	15 мас.ч	0,25	1,05	1,38	0,74	0,26	0	0,063	0,282	0,54	0,52	0,462	0,018	0,62	0,38
Пероксид водню	5 мас.ч.	0,28	0,96	1,38	0,7	0,29	0,01	0,063	0,272	0,44	0,62	0,363	0,017	0,3	0,7
	7,5 мас.ч.	0,28	0,92	1,32	0,697	0,276	0,027	0,11	0,26	0,433	0,6	0,371	0,029	0,35	0,65
	10мас.ч	0,12	1,18	1,65	0,72	0,14	0,14	0,07	0,23	0,47	0,489	0,495	0,016	0,63	0,37
	15 мас.ч	0,09	1,4	1,84	0,76	0,126	0,114	0,15	0,36	0,59	0,61	0,34	0,054	0,73	0,27
Гідрокар-бонат натрію	0,5 мас.ч.	0,102	2,03	2,75	0,74	0,21	0,05	0,11	0,48	0,68	0,7	0,247	0,053	0,18	0,82
	1 мас.ч.	0,12	1,45	1,84	0,78	0,174	0,046	0,06	0,406	0,67	0,6	0,376	0,024	0,68	0,32
	3 мас.ч	0,05	2,36	1,73	0,73	0,118	0,152	0,003	0,419	0,687	0,61	0,39	0	0,28	0,72
	6 мас.ч	0,07	2,4	1,71	0,71	0,17	0,12	0,21	0,53	0,78	0,68	0,21	0,11	0,16	0,84
ОП-10	0 мас.ч.	0,15	0,72	0,83	0,87	0,11	0,02	0,17	0,248	0,3	0,83	0,13	0,04	0,16	0,84
	0,5 мас.ч.	0,16	0,93	1,13	0,82	0,15	0,03	0,15	0,255	0,37	0,68	0,282	0,038	0,44	0,56
	1 мас.ч	0,4	0,88	1,38	0,64	0,35	0,01	0,06	0,2	0,4	0,5	0,488	0,012	0,52	0,48
	2 мас.ч	0,12	1,18	1,65	0,72	0,14	0,14	0,07	0,23	0,47	0,489	0,495	0,016	0,63	0,37

На підставі даних табл. 1 і рис. 1-3 (на яких приведена макроструктура зразків) можна зробити висновки, що:

- Застосування цементу в кількості 10-20 мас.ч дозволяє отримати матеріал з високим вмістом газової фази (0,467 ум.од при вмісті 20 мас.ч), що обумовлено наявністю великих пустот в структурі матеріалу, що видно і на рис. 1. Даний факт обумовлений нерівномірним вивільненням конституційної води в процесі спучування, про що говорить і наявність рідкої фази у спучених зразках в кількості 0,005-0,026 ум.од. При використанні цементу вище 20 мас.ч структурні зміни в матеріалі відбуваються менш інтенсивно, тому що вміст твердих складових в РСК перевищує критичні значення (кількість газової фази падає з 0,467 ум.од при 20 мас.ч цементу до 0,344 ум.од при 25 мас.ч).

- Як видно з рис. 1, застосування окису цинку дозволило отримати дрібнопористий однорідноструктурний матеріал. При вмісті окису цинку менше 10 мас.ч його в'язучо-гелюючі властивості проявляються в меншому ступені, і отриманий матеріал менш стабільно-однорідний, звідси й високі значення параметра структуроутворення (0,7-0,61 при 5-7,5 мас.ч наповнювача відповідно). Збільшення вмісту окису цинку до 15 мас.ч призвело до зменшення здатності до спучування вихідної РСК, так як цинк здатний осаджувати кремнезем з рідкого скла, що викликає утворення неспученого шару на дні форми.

- Порівнюючи цемент і окис цинку, можна зробити висновок, що в останньому випадку отримали матеріал з більш високим вмістом газової фази (0,495 ум.од), з мінімальним показником присутності рідкої фази (0,016 ум.од) і високим ступенем перебудови структури в процесі спучування (при вмісті окису цинку 10-15 мас.ч α_n дорівнює 0,63-0,62 відповідно).

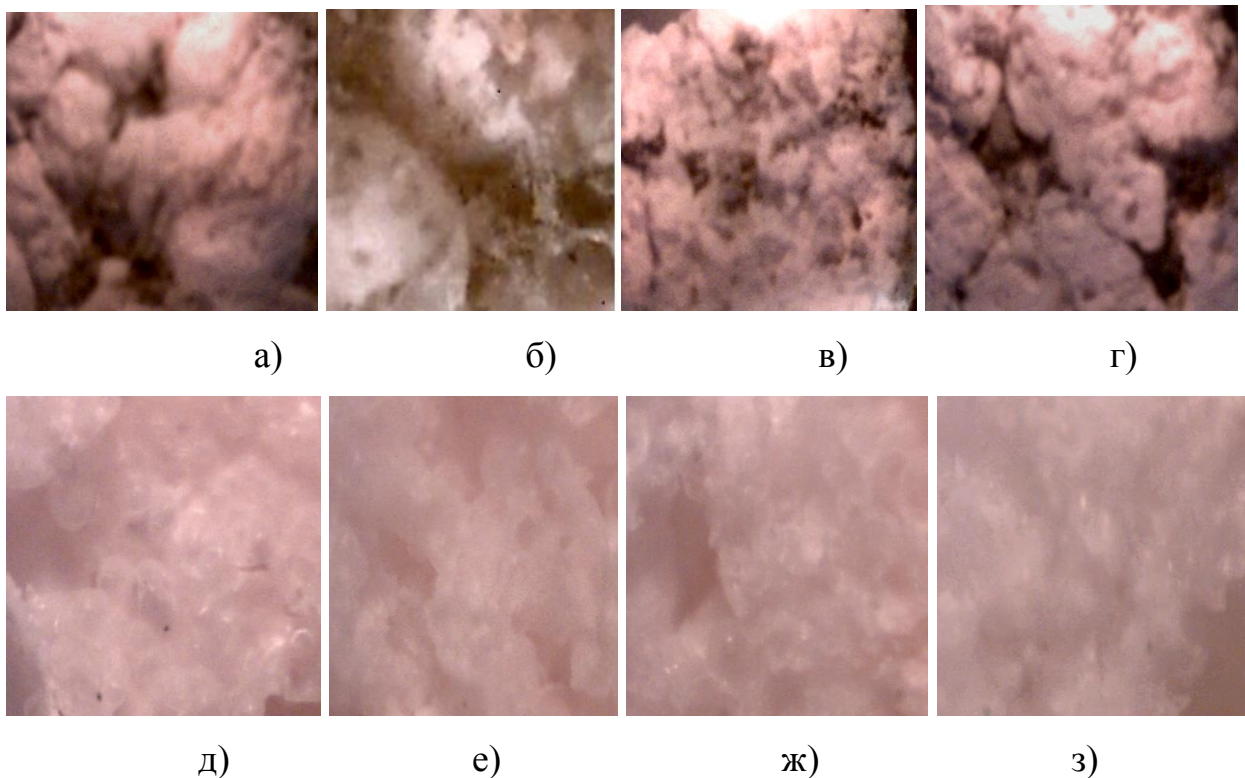

Рис. 1 Пориста структура композиційного теплоізоляційного матеріалу з різною кількістю цементу (а, б, в, г) і окису цинку (д, е, ж, з) (х 60): а - 10 мас.ч; б - 15 мас.ч; в - 20 мас.ч; г - 25 мас.ч; д - 5 мас.ч; е - 7,5 мас.ч; ж - 10 мас.ч; з - 15 мас.ч.

При вмісті в матеріалі цементу в кількості 10 мас.ч (рис. 1а) в'язкість композиції не є достатньою, щоб надати міцності міжпоровим стінкам у спученому матеріалі, тому вони руйнуються, що призводить до зхлопування одних пор і збільшення розміру інших. Як видно з рисунка, найбільш рівномірна структура спостерігається при вмісті цементу 20-25 мас.ч.

У матеріалі з вмістом окису цинку 5 і 7,5 мас.ч (рис. 1 д, е) спостерігається велика кількість крупних незамкнутих пор в структурі матеріалу, що призводить до зниження водо- і паростійкості матеріалу, а отже, і падіння його теплофізичних властивостей. При вмісті окису цинку 15 мас.ч в зразку спостерігається зниження кількості пор, так як швидкість гелеутворення РСК перевищує швидкість пороутворення. Найбільш рівномірно пори розподілені в зразку, в якому вміст окису цинку становить 10 мас.ч.

Далі проаналізуємо фазовий склад і структуру матеріалів, отриманих з різною кількістю газоутворюючих агентів - пероксиду водню і гідрокарбонату натрію (рис. 2).

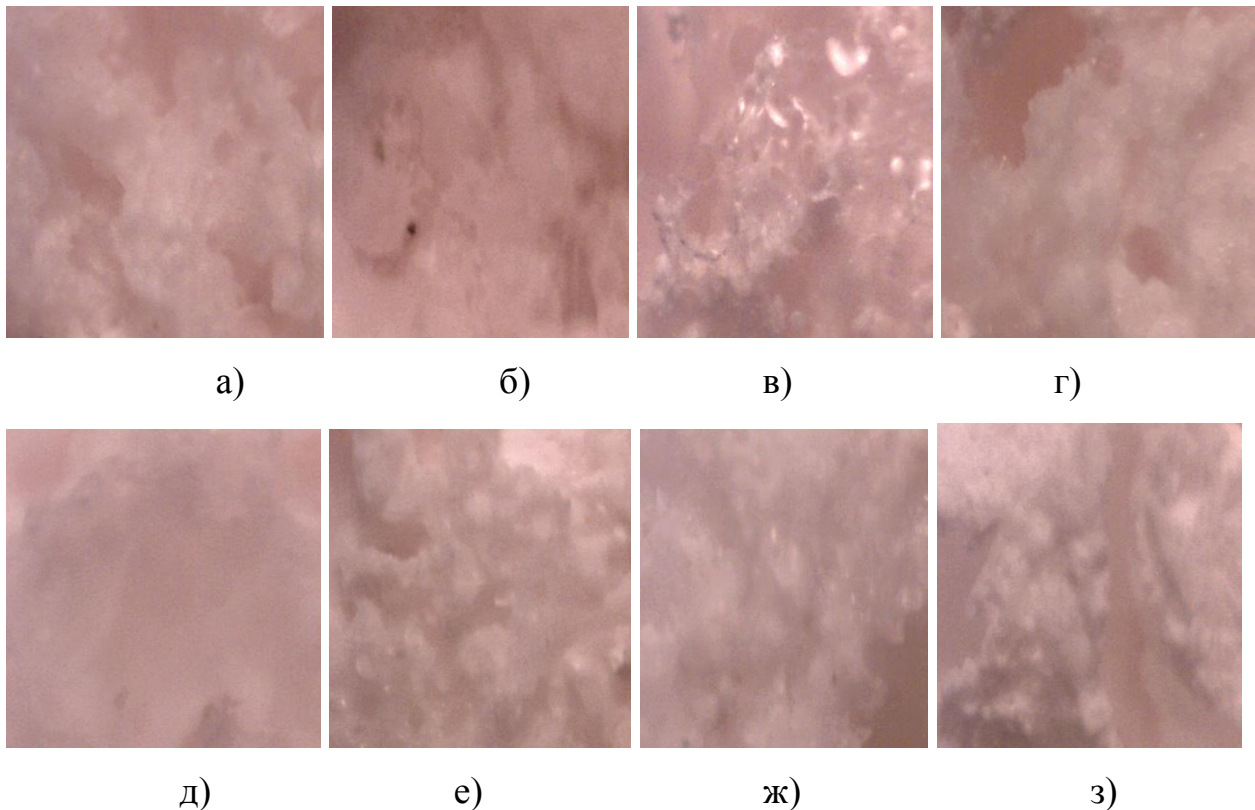

Рис. 2 Пориста структура композиційного матеріалу, що містить різну кількість пероксиду водню (а, б, в, г) і гідрокарбонату натрію (д, е, ж, з) (х 60): а – 5 мас.ч; б – 7,5 мас.ч; в – 10 мас.ч; г – 15 мас.ч; д – 0,5 мас.ч; е – 1 мас.ч; ж – 3 мас.ч; з – 6 мас.ч.

Виходячи з даних табл. 1 і рис. 2, можна зробити наступні висновки:

- Вміст пероксиду водню в кількості 10 мас.ч і гідрокарбонату натрію в кількості 1 мас.ч дозволяє отримати теплоізоляційний матеріал з високими показниками ступеня перебудови структури (0,63 і 0,68 ум.од для пероксиду водню і гідрокарбонату натрію відповідно) і низькими значеннями параметра структуроутворення (відповідно 0,37 і 0,32 ум.од), так як вказана кількість газоутворюючих агентів сприяє інтенсивному утворенню пор з міцним міжпоровим каркасом в процесі спучування, що видно і на рис. 2, в, е.

- Подальше збільшення кількості пероксиду водню до 15 мас.ч призводить до занадто інтенсивного виділення газів при спучуванні і утворення великих наскрізних порожнеч (рис. 2 г), тому і значення ступеня перебудови

структури зростає до 0,73. Порожнечі через невисокі товщини міжпорових стінок зхлопуються, тим самим знижуючи пористість зразка і збільшуючи його щільність.

- При збільшенні кількості гідрокарбонату натрію до 6 мас.ч в'язкість рідкоскляної суміші настільки висока, що швидкість зростання в'язкості РСК і затвердіння матеріалу перевищують швидкість випаровування води і утворення пор, і в підсумку вміст газової фази є найнижчим (0,21 ум.од при вмісті 6 мас.ч гідрокарбонату натрію), а пористість характеризується наявністю невеликої кількості великих пустот і каналів (рис. 2 з).

- Зразки, отримані із застосуванням 10 мас. ч пероксиду водню, мають більш високий вміст газової фази (0,495 ум.од), ніж вироби з вмістом 1 мас.ч гідрокарбонату натрію (в цьому матеріалі міститься всього 0,376 ум.од газової фази). При цьому щільність матеріалу з вмістом 10 мас.ч пероксиду водню набагато нижче щільності матеріалу з вмістом гідрокарбонату натрію (406 кг/м^3), і становить 230 кг/м^3 , що є великою перевагою при виробництві теплоізоляційних матеріалів.

Виходячи з результатів розрахунків фазового складу матеріалу з різним вмістом ПАР, наведених в табл. 1, кількості 0 - 1 мас.ч ОП-10 недостатньо, щоб надати адсорбційним шарам структури матеріалу достатню в'язкість, що запобігає «зхлопуванню» бульбашок газу і пари, так як значення параметра структуроутворення (0,51 - 0,48 ум.од) говорять про високу деформацію міжпорового простору і сполучення порожнин між собою. При цьому низькі показники вмісту газової фази в кінцевому продукті (0,185-0,488 ум.од) говорять про низькі теплоізоляційні властивості матеріалу. Якщо порівнювати зразки, зображені на рис. 3, при спучуванні яких використовували ОП-10 в кількості 1 і 2 мас.ч, то вочевидь, що більш рівномірною структурою володіє матеріал, показаний на рис. 3б. При кількості ОП-10 1 мас.ч енергія міжпорового бар'єру недостатньо висока, щоб створити міцний каркас, і відбувається дифузія парів і газів через міжпорові стінки, при цьому піна руйнується (рис. 3а).

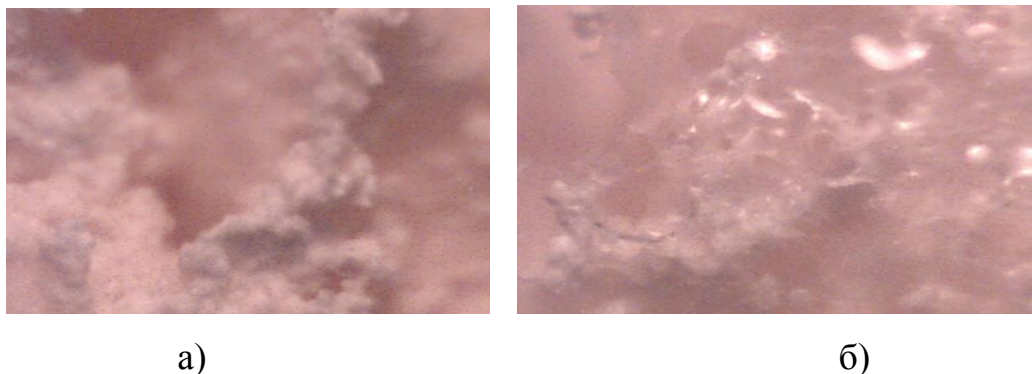

Рис. 3 Пориста структура композиційного матеріалу, що містить різну кількість ОП-10 (х 60): а – 1 мас.ч; б – 2 мас.ч

Висновки. В ході досліджень, застосовуючи мінеральний наповнювач окис цинку в кількості 10 мас.ч, газоутворюючий агент пероксид водню в кількості 10 мас.ч, ПАР ОП-10 в кількості 2 мас.ч, отримали матеріал з наступними показниками: параметр структуроутворення n – близько 0,37; ступінь перебудови структури α_n – близько 0,63; вміст твердої фази в матеріалі 0,489; газової фази 0,495; рідкої фази 0,016. Дані показники задовольняють вимогам до утворення теплоізоляційних матеріалів з однорідною дрібнопористою структурою та високими теплоізоляційними властивостями. Дані результати досліджень показали, що отримання композиційних ТІМ з високими фізико-механічними показниками, які залежать від структури матеріалу, можливо лише при ретельному підборі компонентів композиції.

Використана література:

1. Лотов В.А. Перспективные теплоизоляционные материалы с жесткой структурой. // Строительные материалы. - 2004. - № 11. - С. 8-10.
2. Способ получения блоков пеносиликата: пат. 2225373 (13) С1 Россия: МПК C03C11/00. № 2002123820/03; заявл. 06.09.2002; опубл. 03.10.2004. - 4 с.
3. Способ получения гранулированного пеносиликата Penostek: пат. 2424997C2 Россия: МПК C03C 11/00. № 2009133384/03; заявл. 07.09.2009; опубл. 27.07.2001, Бюл. № 8. - 4 с.

4. Сырьевая смесь и способ получения гранулированного теплоизоляционного материала: пат. 2220928 Россия: МПК C04B28/26, C04B28/26, C04B18:14, C04B111:20. № 2002111463/03; заявл. 29.04.2002; опубл. 10.01.2004. - 4 с.

5. Киреева Ю.И. Теплоизоляционные и акустические материалы: учебное издание. - 2009. - 355 с.

6. Перспективы производства и применения легкого пористого заполнителя. URL: <http://www.inta.ru/pub/perspektivy-proizvodstva-i-primeneniya-legkogo-poristogo-zapolnitelya-stroitelnye-materialy.-2005.-7/> .

7. Лотов В.А., Кутугин В.А. Технология материалов на основе силикатных дисперсных систем: учеб. пособ. Томск: Изд-во Томского политехнического университета. - 2011. - 202 с.

QUADROCOPTER-BASED ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEM FOR DETECTING FIRES AND EMERGENCIES

PANCHENKO S.O.

Researcher at the

*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of National
University of Civil Defense of Ukraine Educational and Production Department
Cherkasy, Ukraine*

Due to the rapid development of science and technology, the development of artificial intelligence, communication systems, electronic systems and algorithms proposed to create an innovative system for early fire detection, information processing of it and making the most advantageous way of its suspension.

Industrial robots have been widely implemented in industrial automated processes in the twentieth century. Becoming more man-made disasters have created conditions for accelerating the development of fire robots in order to use them in extreme situations [1].

New approaches to fire suppression technology based on the use of fire robots that embodied the latest achievements of science and technology, greatly expanded technical capabilities of automatic fire extinguishing.

In the last decade greatly increased interest in the use of compact drones for monitoring emergency situations, monitoring of fire, according to the photo and video sites, areas protected.

Available currently flying firefighters work usually designed to monitor large open spaces such as forests, parks, logging, and can only detect the presence of flame and report it to the remote control dispatcher. Such works are big dimensions and high cost. To ensure fire protection in areas used or stationary models of robots, mobile robots or wheeled and tracked. If the secured area has a complex shape (eg, warehouses with shelves), the efficiency of such robots is significantly reduced [2].

Dron sophisticated robot with artificial intelligence for wide-TASKS in civil security, fire protection, fire suppression, hard-to-delivery resources in place.

Robot drone will have a database of all possible fire situations, their potential development, with consequences as well as data of Emergency situations known to mankind all types, their types and ways of possible consequences and material losses.

With the camera mounted on the robot imager, sound sensor, sensor radioactive contamination, chemical, biological sensors will collect a series of information data to be processed in a way that will be compared with the installed database, given the risk, possible factors, error elimination . So artificial intelligence for a unit of time can bring algorithm for solving different tasks and present the most favorable solutions to the problem [3].

The next step - the system of drones robots that combine unique software code and only database guided by remotely or automated system that will have the ability to make decisions and perform tasks.

In robot drone can be set to a variety of attachments to address a number of problems, including fire extinguishers.

Creating special automatic recharging stations will enable robots to perform self monitoring required location and at the end of the charge return to the recharge location .So, we can create a special involved duty robot system designed to monitor the clock dedicated locations [4].

Robot drone can be used as an additional tool in extinguishing large fires, and the primary means for solving the toughest problems in which a person may be unable to cope.

In the case of a stable situation, but rather the presence of security robot is used to collect data on the thermal region in which biological, radiation regions, and in the case of controversial changes in performance will record these incidents and use searching algorithms and find the causes of these incidents, and offering their solutions for preventive regulation mentioned above. In the same way, the robot can be used for hydrometeorological purposes with the appropriate means installed on it[5].

Artificial intelligence robot system itself can provide quality suggestions for solving possible problems areas suspicious activity for example : the analysis of emissions from the facility with increased risk in excess of allowable under the decision to identify the direction of emission, and timely elimination of emissions and also warning the object itself of a violation.

References and notes

1. Pavlov, A. N. Optoelectronic system for determination of ignition center three-dimensional coordinates at initial stage / A. N. Pavlov, E. V. Sypin // 9th International conference and seminar on micro/nanotechnologies and electron devices EDM'2010: Conference proceedings. – Novosibirsk : NSTU, 2010. – P. 417–419.
2. Control for Quadrotors / D. Mellinger, V. Kumar // Proc. of the IEEE Intern. Conference on Robotics and Automation. Shanghai, China, May 9-13, 2011. – P. 2520–2525.
3. Hoffmann, G. M. Quadrotor helicopter flight dynamics and control: Theory and experiment / G. M. Hoffmann, H. Huang, S. L. Wasland, C. J. Tomlin // Proc. of the AIAA Guidance, Navigation, and Control Conference. Hilton Head, South Carolina, 2007.
4. Cutler, M. Comparison of Fixed and Variable Pitch Actuators for Agile Quadrotors / M. Cutler, N. K. Ure, B. Michini, J. P. How // Proc. of the AIAA Guidance, Navigation, and Control Conference. Portland, OR, August, 2011.
5. Fly-n-Sense Security solutions. [Electronic resource]. –: <http://www.fly-n-sense.com/uav-solutions/security-public-safety-private-security/>.

ПІЗНАВАЛЬНІ БАР'ЄРИ ЯК ФАКТОР ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ШАНДРУК С.І.

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Реформування системи освіти в Україні поставили нові завдання перед освітньою системою, вирішення яких вимагає підвищення рівня професійної підготовки учителів іноземних мов. Результативність освітньої діяльності визначається безліччю умов, серед яких великого значення набувають уміння долати бар'єри на шляху досягнення мети.

Особливий погляд на бар'єр як джерело розвитку особистості, вдосконалення якої відбувається в результаті подолання перешкод, представлений в працях Р. Шакурова. Під бар'єром, на думку вченого, як суб'єктивно-об'єктивною категорією, розуміється будь-яка перешкода зовнішня або внутрішня, що заважає суб'єкту задовольнити його потреби. При цьому Р. Шакуров зазначає, що бар'єри відіграють головну роль в динамізації і структуруванні діяльності. Саме бар'єри, що заважають задоволенню потреб, дають імпульс до руху діяльності, зумовлюють зміст і зміну її фаз [3, с.3-18].

Поняття «педагогічний бар'єр» обґрунтовано Л. Ярославською як складне педагогічне явище, що викликане чинниками внутрішнього й зовнішнього характеру та притаманне всім суб'єктам освітнього процесу, яке в результаті перешкоджає, стримує, знижує ефективність і успішність цього процесу [6, с. 16].

І. Глазкова, уточнюючи визначення «педагогічний бар'єр», обґрунтовує бінарну суть педагогічного бар'єра, виокремлюючи не лише його негативні

функції (перешкоджання, стримування, зниження ефективності й успішності педагогічного процесу), а й підкреслюючи позитивні функції (стимулювання, спонування, підвищення ефективності діяльності суб'єктів освітнього процесу) за умови його подолання у процесі організації пізнавальної діяльності [1, с. 53].

Пізнавально-центрична концепція виникнення бар'єрів навчальної діяльності І. Глазкової [1, с. 105] вказує на пізнавальні бар'єри в освітньому процесі як «джерел» появи мотиваційних, емоційних, комунікативних бар'єрів та бар'єрів контролю та оцінки, оскільки усвідомлення пізнавального бар'єру, який у навчальній діяльності є зовнішнім бар'єром, спричиняє появу іншої внутрішньої перешкоди.

У своїх дослідженнях Р. Шакуров [3] виділяє негативні та позитивні функції бар'єрів, причому основний акцент він робить на останніх, оскільки саме за умови їх прояву актуалізуються і мобілізуються енергетичні ресурси суб'єкта, динамічний потенціал втілюється в діях, тобто бар'єр разом з умовами діяльності, його засобами актуалізує операційні системи особистості, її досвід, знання, вміння, здібності, регулює склад і структуру виконуваних дій, їх ритм і темп, напруженість.

І. Глазкова узагальнює класифікацію пізнавальних бар'єрів, поділяючи їх на об'єктивні бар'єри (організаційні, що є результатом слабкого рівня організації навчального процесу (незручний розклад, брак літератури); інформаційні (коли обсяг інформації перевищує можливості сприйняття, або характер подачі матеріалу порушує зомани сприйняття; нецікавий матеріал) та суб'єктивні бар'єри (бар'єри, викликані початковим низьким рівнем підготовки студентів; бар'єр передозування, викликаний невмінням структурувати істотний обсяг інформації; бар'єр вихідний когнітивних моделей; бар'єри, викликані несформованістю культури логічного мислення і невмінням користуватися пізнавальними стратегіями; бар'єр технологічного стилю мислення; бар'єр симпрактичної «зашореності» мовної свідомості; бар'єр слобкорозвиненої регулюючої функції мовлення; бар'єр монологічної схеми мислення) [1, с. 139].

Основою підготовки майбутніх учителів іноземних мов до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є особистість, духовне та професійне зростання. Вивчення уявлень про застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності майбутніх учителів іноземних мов показало, що ідеї, покладені в основу гуманістичної парадигми освіти, зумовлюють нові підходи до вирішення складних проблем фахової підготовки вчителів [4]. Набуття досвіду застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності майбутніми учителями іноземних мов передається через зміст освіти. У цьому контексті слід зазначити, якщо мета вищої педагогічної освіти спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, то результатом мають стати формування ключових і предметних компетентностей, які відображають сучасні вимоги до рівня кваліфікації, мобільності, сукупності професійно-важливих якостей вчителя іноземної мови.

Особливого значення проблема якісної підготовки майбутніх учителів іноземних мов до застосуванню пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності набуває у зв'язку з їхньою майбутньою багатофункціональною діяльністю щодо формуванні духовності, наукового світогляду, культури, активної громадянської позиції тощо. Гуманітарна галузь знань має відношення до суспільства взагалі, буття і свідомості людини, зокрема. В. Гриньова, представляючи систему видів знань майбутнього вчителя і надаючи характеристику кожному з них, зазначає, що гуманітарні знання, допомагають сформувати професійно-етичне ставлення до дійсності [2].

Важливою складовою підготовки майбутніх учителів іноземних мов до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є формування в них умінь і навичок практичного застосування набутих знань із дисциплін професійно-педагогічного й соціально-гуманітарного циклів [5]. В освітній моделі підготовки майбутніх учителів іноземних мов все частіше використовуються педагогічні можливості пізнавальних бар'єрів у творенні

людини і громадянина з упровадженням інтерактивних методів і креативних технологій до процесу їхньої професійної підготовки.

Отже суть підготовки майбутніх учителів іноземних мов до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є цілеспрямованим процесом оволодіння професією, кінцевою метою якого є фахівець з набутих високим рівнем знань, соціального досвіду та компетентностей відповідно до поставлених вимог модернізації середньої освіти в Україні. Вивчення практичного досвіду підготовки майбутніх учителів до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є цінним джерелом для вдумливого осмислення і вивчення його позитивних аспектів, що важливо в умовах реформування освітньої галузі.

Використана література

1. Глазкова І. Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів : монографія / І.Я. Глазкова. – Бердянськ : Видавництво О. В. Ткачук, 2013. – 416 с.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): монографія / В.М. Гриньова. Х.: Вид. група «Основа», 1998. – 300 с.
3. Шакуров Р. Х. Барьер как категория и его роль в деятельности / Р.Х. Шакуров // Вопросы психологии №1. – 2001. – С. 3-18.
4. Шандрук С. Тенденції професійної підготовки вчителів у США : [монографія] / Світлана Шандрук. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2012. – 496 с.
5. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 4-те вид., виправ. і доповн. / Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. – К. : Знання, 2004. – 307 с.
6. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів і студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Л. Ярославська. – Харків, 2010. – 178 с.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОГО АСПЕКТУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ІВЧЕНКО О.М.

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
старший викладач*

МІСЯЦЬ Ю.В.

старший викладач

*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Визначення особливостей мотиваційної сфери спортсменів надасть можливість тренеру сформувати позитивне ставлення до конкретної діяльності, зокрема, до професійної фізичної підготовки.

Створити гармонійний соціально-психологічний клімат у спортивному колективі, підібрати команду так, щоб всі її учасники не тільки успішно взаємодіяли на полі чи майданчику, а й взаємодіяли між собою як особистості, побудувавши правильні взаємини в колективі – велике мистецтво і велика психолого-педагогічна праця.

З життєвого досвіду та з теоретичних надбань науковців відомо, що в складних умовах завжди загострюється емоційно-почуттєве сприйняття дійсності, підвищується ступінь прояву непоступливості, нетерпимості до думок і дій інших, через значну кількість факторів зростає конфліктність і агресивність.

В спортивній діяльності, особливо в ігрових видах спорту, емоційне напруження досягає високого рівня. При чому сумісні дії гравців у процесі гри є зачіпкою для того, щоб виразити свої негативні емоції, або незадоволення у будь-чому на товариша по команді. Непорозуміння, низький рівень емпатії,

заздрисність, непоступливість, безкомпромісність і цілий ланцюг інших якостей і станів особистості гравців зумовлюють погіршення психологічного клімату в команді, що, безумовно, відбивається негативно на результатах її ігрової діяльності.

Саме тому проблема формування сприятливої атмосфери в команді є важливою і практично значущою. Створити команду зі стабільно сприятливим психологічним кліматом, підібрати гравців таким чином, щоб всі вони не тільки успішно взаємодіяли на ігровому майданчику, але й були гармонічні між собою як особистості, уникали конфліктів і суперечок – це велике психолого-педагогічне мистецтво. Розглядаючи взаємовідносини гравців у команді, варто зазначити, що в межах цієї проблеми явною є недостатність фактичного матеріалу і наукових розробок.

Оскільки, спортивна діяльність носить колективний характер, вона протікає і формується в присутності інших людей та за їх участю. Спортивна команда представляє собою колектив зі своїми психологічними особливостями, в якому між спортсменами складаються певні відносини. Якісні і кількісні показники цих відносин поєднуються поняттям “соціально-психологічний клімат колективу”. На думку відомого російського психолога Б. Паригіна, поняття “соціально-психологічний клімат колективу” відбиває характер взаємин між людьми, переважний тон суспільного настрою в колективі, пов’язаний із задоволенням умов життєдіяльності, стилем і рівнем управління та іншими факторами.

Також питання, пов’язані з так званою гендерною проблематикою, займають сьогодні не останнє місце в найрізноманітніших областях науки. Протягом останніх десяти-п’ятнадцяти років і в нашій країні, і за кордоном зберігається стійкий інтерес до теми жіночого спорту і фізичної культури, що виражається, зокрема, у зростанні кількості публікацій, розширення складу авторів, різноманітності розглянутих проблем.

Особливості гендерної та статевої психології приваблювали багатьох дослідників особистісного напрямку. Немає практично жодної з відомих теорій

особистості, яка б не розглядала закономірності чоловічої й жіночої психології як характеристику сутності особистості.

Сучасна психологія визначає гендер, як соціально-біологічну характеристику, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності. На відміну від біологічної статі, гендер виступає набором соціально рольових самоідентифікацій (самовизначень), які можуть співпадати із суто біологічними статеворольовими стереотипами або суперечити їм.

Відомо, що гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації — навчання ролі чоловіків і жінок, яке відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою — пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з двохрічного віку[9].

У сьогоденному суспільстві соціально-рольові функції чоловіків і жінок у значній мірі зазнають серйозних змін, коли частина традиційних ролей одної біологічної статі засвоюється і демонструється протилежною статтю.

У той же час в повсякденному житті ми постійно в тій або іншій формі стикаємося з уявленнями про відмінності між статями. У максимально узагальненій формі вони представлені стереотипами мужності і жіночності.

Традиційно в суспільній свідомості чоловік повинен бути сильним, незалежним, активним, агресивним, самодостатнім, орієнтованим на індивідуальні досягнення. Жінка — ніжною, тактовною, терплячою, слабкою, залежною, емоційною, орієнтованою на сім'ю.

Статеворольові стереотипи, як показують численні дослідження, присутні у багатьох сферах діяльності. І. Броверман з колегами вивчив описи чоловіків і жінок, надані клінічними практиками, психіатрами та соціальними працівниками. Виявилася спільна для них установка стосовно того, що компетентність більше притаманна чоловікові, ніж жінці. Жінки ж

характеризувалися як більш слухняні, менш об'єктивні і схильні до зовнішнього впливу, менш агресивні і змагальні, але більш дратівливі з незначних приводів. Дж. Мак-Кі та А. Шеріффс прийшли до висновку, що типово чоловічий образ – це набір рис, пов'язаний з соціально необмеженим стилем поведінки, компетенцією і раціональними здібностями, активністю та ефективністю. Типово жіночий образ, навпаки, включає соціальні та комунікативні уміння, теплоту й емоційну підтримку. Загалом, чоловікам приписується більше позитивних якостей, ніж жінкам. При цьому автори вважають, що надмірна акцентуація як типово маскуліних, так і типово фемініних рис набуває вже негативного оцінюючого забарвлення: типово негативними якостями чоловіка визнаються грубість, авторитаризм, зайвий раціоналізм тощо, жінок – формалізм, пасивність, зайва емоційність і т.п. [6].

Стереотипи, що відносяться до розподілу гендерних ролей між чоловіками та жінками (і властиве цим розподілам розуміння того, хто більше повинен прагнути до успіху – чоловіки чи жінки), починають формуватися з раннього віку, і активно проявляються у студентські роки, коли у молодих людей проходить процес професійного становлення як у спорті так і в кар'єрі.

Процеси гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок мають багато відмінностей. Для жінки, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, які, незважаючи на суспільний прогрес, ще мають місце, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, згідно з тими самими стереотипами, нормативно бажаною є більша активність за межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність. Не даремно існує приказка, що “для жінки сім'я – це друга робота, а для чоловіка робота – це друга сім'я”. Згідно з таким розмежуванням важливою умовою самореалізації для жінки вважається успішний і вчасний шлюб. Жінка, яка не створила сім'ю, вважається невдахою, її називають “старою дівою”. Чоловіка, який ніколи не одружувався, ніхто не називає невдахою, і для нього немає відповідного прізвища. З іншого боку,

успішність самореалізації чоловіка пов'язується з його кар'єрою, часто зі статусом в суспільстві.

Гендерний аспект у вивченні мотивації до занять спортом не був достатньо вивчений і висвітлений у вітчизняних психологічних дослідженнях, хоча проблема спортивної мотивації є однією з найбільш актуальних в психології спорту. Однак гендерні її аспекти досі вивчені явно недостатньо, хоча спроби виявлення специфіки мотивів спортивної діяльності у спортсменів різної статі робилися неодноразово. У той же час, їх вивчення є надзвичайно перспективним, оскільки дозволяє відповісти на ряд важливих в науковому і практичному відношенні питань, які пов'язані з виділенням специфіки спортивної мотивації у спортсменів різної статі.

Повно й докладно цей аспект вивчення мотивації розглянув Е. П. Ільїн у своїй роботі «Диференційна психофізіологія чоловіка і жінки» [2]. Розглядаючи проблеми мотивації, він поділяв її на два типи: зовнішньо організовану і внутрішньо організовану. Під зовнішньо організованою мотивацією він розумів такий процес формування людиною мотиву, який відбувається під значним впливом ззовні (коли інші люди віддають накази, розпорядження, поради). Внутрішньо організована мотивація – це процес формування мотиву, при якому людина виходить з наявної потреби, без стороннього втручання у вибір цілі і способів її досягнення. Однак, як зазначав Е. П. Ільїн, на формування мотивації людини великий вплив мають гендерні стереотипи, які склалися в нашому суспільстві. Подібні стереотипи і вплинули на процес формування мотивації чоловіків та жінок до досягнення успіху в обраному виді спорту.

Сформувалася думка, що чоловіки більш схильні до першості, переваги, тому мотивація досягнення успіху у чоловіків набагато вища, ніж у жінок. У роботі «Жіноча психологія» К. Хорні вказує на те, що для юнаків домінуючим типом мотивації вважається «орієнтація на успіх», у дівчат домінує мотивація на «уникнення невдачі»[10].

Однак пізніші дослідження показують інші результати. Так, наприклад, у дослідженні М.Л. Кубишкіної, не були виявлені відмінності між юнаками та

дівчатами у розподілі мотиваційних тенденцій таких як уникнення невдачі, прагнення до визнання та суперництва. Були також виявлені вікові особливості мотиву соціального успіху: у дівчат надія на соціальний успіх має перевагу над мотивом уникнення невдачі, у дорослих жінок виявлена перевага мотиву уникнення невдачі над надією на соціальний успіх. Крім того, на думку М.Л. Кубишкіної, жінки менш схильні до суперництва, і більш схильні уникати невдачі, ніж чоловіки. М.Л. Кубишкіна припустила, що дівчата не менше, ніж юнаки, націлені на соціальну активність і також ставлять перед собою завдання соціальної самореалізації. Дівчата так само, як і юнаки, прагнуть до визнання та ділового успіху. Різниця ж в мотивації дівчат і старших жінок, з одного боку, пояснюється відмінностями у соціальному досвіді, а з іншого – трансформацією соціальних впливів, що формують образ успішної жінки на противагу традиційному образу «радянської жінки», де більш значимою інтегральною характеристикою була відповідність стандарту «робітниці», «селянки», члена трудового колективу, однією з багатьох – сумлінної та скромної [2].

Розбіжність результатів дослідження М.Л. Кубишкіної та багатьох інших сучасних дослідників, що займаються вивченням гендерних особливостей, за даними К. Хорні пов'язана з низкою факторів – з тимчасовим розривом, соціальними та культурними відмінностями досліджуваних респондентів.

Є.П. Ільїн виділяє три точки зору на прояв мотиву досягнень у чоловіків і жінок:

1. Жінки по-іншому мотивовані на досягнення, ніж чоловіки (у жінок вища мотивація досягнення результату, у чоловіків – мотивація вдосконалення і змагання).

2. Чоловіки і жінки мотивовані різними потребами: для жінок потреба в емоційному прийнятті важливіша, ніж потреба в досягненнях.

3. Чоловіки і жінки мають мотив досягнень в рівній мірі, але реалізують його в різних видах діяльності Н.П. Лукашевич зазначає, що успіх залежить від психології конкретної людини, від системи його цінностей, від ступеня його радощів і страхів. При цьому система цінностей кожної людини може з часом

зазнавати зміни [8]. Саме такі відмінності потрібно враховувати для мотивації спортсменів і спортсменок, якщо тренер бажає досягти результату.

Це припущення проілюстровано результатами дослідження, проведеного Лабораторією проблем вищої школи ХГУ «НУА» у 2003 році серед студентів у віці від 17 до 22 років [3]. В результаті цього дослідження, була складена ієрархія життєвих цінностей юнаків та дівчат. Перша трійка цінностей (наявність хороших і вірних друзів, здоров'я та кохання) у юнаків і дівчат практично зійшлися. Далі було виявлено досить симптоматичну розбіжність у рангах цінностей серед представників різних статей. Причому ряд розбіжностей підтримує традиційні моделі мускулінності і фемінності. Отримані дані, на перший погляд, підтверджують позицію про більшу орієнтованість чоловіків на роботу, досягнення успіху в спорті, самореалізацію. На противагу ж рольовій моделі поведінки «типової феміни» вступає нижчий (у порівнянні з юнаками) статус щасливого сімейного життя і більш високої кар'єри, службового професійного зростання.

Особлива увага приділяється соціально-психологічному клімату, який виступає в якості важливого показника рівня психологічної включеності в спортивну діяльність. У той же час участь в змагальній діяльності вимагає від спортсменок формування стратегій поведінки на рівні спортивного колективу. Ці питання є проблемними, недостатньо вивченими, залишаються предметом дискусій серед вчених і фахівців з фізичної культури та спорту.

Виключно важливою умовою гендерної соціалізації є товариство однолітків як своєї, так і протилежної статі.

Вперше питання групової ідентичності як компоненту психології було поставлене З. Фрейдом. Він вперше в своїх роботах вводить поняття «ідентифікація». Основна теза його теорії нарцисизму передбачає важливість переживання групою своєї унікальності, що здійснюється і підсилюється за рахунок порівняння та протиставлення ін-групи із аут-групою.

Без групової ідентифікації неможлива соціалізація особистості. Реакція людини на присутність інших проявляється у вигляді різноманітних ефектів:

ефект соціальної фасилітації, ефект «приналежності до групи», ефект групового мислення, ефект конформізму, ефект наслідування, ефект групового егоїзму, ефект «хвилі», ефект «ми і вони», ефект приналежності до групи.

Особливостями групової ідентичності в тренінговій групі є:

- груповий досвід допомагає вирішенню міжособистісних проблем;
- група відображає суспільство в мініатюрі, в групі моделюється система взаємовідносин й взаємозв'язків, характерна для реального життя учасників;
- дає можливість побачити й проаналізувати в умовах психологічної безпеки психологічні закономірності спілкування й поведінки інших людей і самих себе;
- можливість одержання зворотного зв'язку й підтримки від людей з подібними проблемами;
- у групі людина може навчатися новим умінням;
- у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, “зіграти” роль іншої людини для кращого розуміння її та себе.

Одним із феноменів, що проявляється в тренінговій роботі, є феномен групової згуртованості. Існує прямий зв'язок між згуртованістю групи та її ефективністю. Для учасників, які не відчували своєї приналежності до групи і своєї привабливості для неї, ефект групи частіше всього був незначний, а іноді і негативний.

Розуміємо групову роботу як метод соціальної роботи, завдяки якій відбувається допоміжна діяльність через групові форми взаємодії. Серед переваг групової роботи виділяють психологічний фактор групової динаміки, фактор групового впливу.

До гендерних складових групової ідентичності відносяться: гендерні стереотипи; гендерні норми; гендерна ідентичність.

Тож гендерна ідентичність – це аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної особистості. гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для

представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією).

Гендерні стереотипи мають складну структуру і поєднують у собі щонайменше чотири компоненти – особистісні якості, які вважають чоловічими або жіночими, типові для статі види діяльності, статево співвіднесені професії та соціальні ролі, а також оцінку зовнішніх даних. У суспільстві склалися певні зразки, «моделі» чоловічої та жіночої поведінки.

Гендерна ідентичність виникає під впливом гендерних стереотипів, які існують у кожному суспільстві і формуються в контексті культури, історичного часу.

Результати емпіричного дослідження довели, що гомогенні групи призводять до зниження групової динаміки, до відсутності суперечних і конструктивних конфліктів, що часом являються необхідними для успішної роботи групи.

Аналізуючи проблему мотивації до занять спортом, варто зазначити, що це одна з ключових проблем у педагогіці та фізичному вихованні. Тренер не зможе створити ефективну взаємодію із спортсменом без урахування його мотивів, а досягнення високих результатів спортивної діяльності, передусім, залежить від сформованості у студента позитивної мотивації до неї.

Мотивація спортсмена (актуальна мотивація досягнення під час змагання) визначається не тільки особливостями й силою його мотивів, а й особливостями й силою багатьох ситуативних чинників (настановами тренера, турнірною ситуацією, очікуваннями інших людей, командним “духом” тощо) [7].

Спортивна діяльність носить колективний характер, протікає і формується в присутності інших людей і за їх участю. Спортивна команда представляє собою колектив зі своїми психологічними особливостями, в якому між спортсменами складаються певні відносини. Якісні і кількісні показники цих відносин поєднуються поняттям “соціально-психологічний клімат колективу”.

Соціально-психологічний клімат – це інтегральна характеристика системи міжособистісних відносин у групі, що відображають комплекс вирішальних психологічних умов, які, або забезпечують успішне протікання групо-утворень й особистісного розвитку, або, навпаки, перешкоджають цьому.

Соціально-психологічний клімат складається в тісній взаємодії та під впливом безлічі факторів – від успіхів і досягнень колективу, від організації праці та стилю керівництва до форм і методів матеріального та морального стимулювання, поліпшення праці і побуту працівників, рівня їхньої освіченості, вихованості, соціальної активності та ін.

Актуальна проблема спортивної мотивації стоїть у важливому та найбільш актуальному питанні в психології спорту. Гендерні аспекти спортивної мотивації досі вивчені явно недостатньо, хоча спроби виявлення специфіки мотивів спортивної діяльності у спортсменів різної статі робилися науковцями різних країн неодноразово. Вивчення проблем спортивної мотивації є надзвичайно перспективним, оскільки дозволяє відповісти на ряд важливих в науковому і практичному відношенні питань, які пов'язані з виділенням специфіки спортивної мотивації у спортсменів різної статі.

Використана література:

1. Биличенко Е. А. Анализ мотивации к занятиям физическими упражнениями и ее использование для повышения эффективности занятий по физическому воспитанию со студентками / Е. А. Биличенко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – 2010. – № 4. – С. 12-15.

2. Головнюва І.В. Психологічні проблеми переходу до ринкової економіки: гендерний аспект // Г-34 Гендерна політика міст: історія і сучасність / Матеріали науково-практичної конференції (Академія міського господарства, Харків, 18 грудня 2003 року): Наук. Зб. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 304 с.

3. Головнева И.В. Гендерная идентичность: тенденции изменений: Монография. – Харьков.: Изд-во НУА, 2006. – 312 с.
4. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента. -М. : МГУ, 1982. -463с.
5. Должиков И.И. Учитель работает по своей системе // Физическая культура в школе. — М, 1993. — № 5. — С.10.
6. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
7. Ильин Е.П. Пол и гендер. — С. 688. — Питер, 2010.
8. Лукашевич Н.П. Самоменеджмент: как достигнуть успеха в деловой карьере. – Харьков: Око, 1998. – 178 с.
9. Маклаков А.Г. Общая психология: Учебник для вузов/ А.Г.Маклаков.- Спб.: Питер, 2006. – 583 с.
10. Хорни К. Женская психология. – СПб., Вост.-Европ. ин-т психоанализа, 1993. – 222 с.

РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ ОПЕРАТИВНЫМ ПЕРСОНАЛОМ В НЕШТАТНЫХ РЕЖИМАХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОСТАНЦИИ

БУДАНОВ П.Ф.

кандидат технических наук, доцент,

доцент кафедры физики, электротехники и электроэнергетики

Украинская инженерно-педагогическая академия

г. Харьков, Украина

БРОВКО К.Ю.

кандидат технических наук

доцент кафедры физики, электротехники и электроэнергетики

Украинская инженерно-педагогическая академия

г. Харьков, Украина

ХОМЯК Э.А.

аспирант кафедры физики, электротехники и электроэнергетики

Украинская инженерно-педагогическая академия

г. Харьков, Украина

ВВЕДЕНИЕ

Управление электростанциями (АЭС, ТЭС) осуществляется высококвалифицированным оперативным персоналом с использованием автоматизированных систем управления, а также систем поддержки принятия решений.

Анализ научно-технической, патентной и специальной литературы [1-4] показал, что в ядерной энергетике большая часть тяжелых аварий (до 60...80% общего числа) связана с ошибками оперативного персонала (ОП), а в особенности с его специальной технической подготовкой и

последовательностью действий по принятию решений в штатных и нештатных аварийных ситуациях. Как правило, при возникновении нештатной ситуации (НШС), роль АСУ ТП сводится только к оперативной диагностике и поддержке оператора для принятия им правильного решения в условиях неопределенности развития ситуации и для вывода электростанции в безопасный режим эксплуатации.

При развитии нештатного режима функционирования интенсивность потока сообщений, требующих немедленного принятия решения, резко возрастает, а время, необходимое человеку – оператору, резко уменьшается. Это ведет к перерастанию ситуации к неопределенной критической случайной системе управления, которая не позволяет принять оптимальное решение, а, следовательно, приводит к ошибке оперативного персонала и возникновению аварий [2-4].

Таким образом, задача тренажёрной подготовки и обучения оперативного персонала электростанции по их действиям в принятии решений в нештатных аварийных ситуациях является актуальной.

Целью работы является рассмотрение этапов принятия решений для разработки структурно-функциональной схемы действий человека-оператора и модели-тренажа по обучению оперативного персонала АЭС в нештатных аварийных ситуациях с использованием кластерного анализа на основе аппарата теории фракталов.

ОСНОВНОЙ МАТЕРИАЛ

Как показал анализ, создание и внедрения современных автоматизированных систем управления убедительно показал, что достижение высокой эффективности этих систем возможно только на основе рационально выбранного и правильно заложенного математического фундамента, адекватно отображающего процесс управления и способы решения задач. Общеизвестно, что для решения той или иной задачи управления с помощью средств автоматизации она, прежде всего, должна быть описана с достаточной точностью математическими зависимостями, т.е. формализована.

К настоящему времени разработаны математические методы решения ряда классов задач управления, которые обуславливают возможность не субъективного, а научного подхода к их формализации.

При моделировании объекта управления разрабатывается его математическая модель, отражающая совокупность математических зависимостей и те особенности и свойства объекта, которые существенны для исследуемого процесса управления.

Одному объекту может соответствовать не одна, а целая совокупность математических моделей (ММ), отражающих разнообразные стороны его функционирования. Обычно считают, что каждая из этих моделей выделяется из некоторой единой и всеобъемлющей ММ объекта и что все частные модели в той или иной степени связаны друг с другом. Если этой взаимосвязью можно пренебречь или учесть ее каким-либо простым способом, переход к таким более простым моделям.

Основная задача при составлении модели заключается в выделении наиболее важных факторов в реальной системе, которые подлежат изучению в данном конкретном исследовании.

Эти факторы должны быть отображены в модели с наибольшей полнотой и детализацией, а также совпадать с реальными характеристиками с точностью, определенной требованиями проводимого исследования.

При моделировании принципиально невозможно получить полное совпадение всех характеристик и особенностей модели и объекта. Однако с помощью моделей эти характеристики можно получить значительно проще, быстрее и дешевле, чем на реальной системе или объекте управления.

Модели значительно облегчают понимание системы, позволяют ее расчленять на отдельные части, анализировать и синтезировать совершенно различные системы одними методами, прогнозировать поведение систем в реальных условиях.

Преимуществом модели является также возможность сравнительно простыми средствами изменять ее параметры или вводить внешние воздействия

с целью изучения реакции системы, что в реальных условиях очень трудно и дорого, а иногда и просто невозможно (например, при изучении поведения системы в аварийных ситуациях).

Главной задачей моделирования систем управления технологическими процессами является обеспечение наибольшей близости получаемых моделей к их реальным прототипам.

Одним из основных препятствий является тот факт, что реальные системы обычно подвержены действию возмущений, представляющих собой недетерминированные функции времени (случайные процессы). Таким образом, одной из немаловажных задач в моделировании систем управления является моделирование случайных процессов возмущений.

Принцип работы существующих алгоритмов моделирования таких процессов заключается в формировании на выходе алгоритма дискретной последовательности, тем или иным образом зависящей от заданной изначально входной дискретной последовательности, распределённой согласно тому или иному закону.

Авторами предложено рассмотреть этапы подготовки и принятия решения оперативным персоналом, на основе следующей общей структурной схемы (рис.1): *Этап 1.* Обработка объема оперативной информации (ОИ), поступившей с энергообъекта (ЭО); *Этап 2.* Прогноз и оценка ситуации на ЭО; *Этап 3.* Формирование оптимальных вариантов решения (ВР) на основе ОИ; *Этап 4.* Выбор основного варианта ПР; *Этап 5.* Принятие решения.

Для эффективного управления технологическим процессом (ТП) необходимо знать его ММ для последующей разработки алгоритма управления. Поскольку реальный ТП может изменяться, то возникает необходимость регулярно строить новую ММ подготовки (тренажа) персонала.

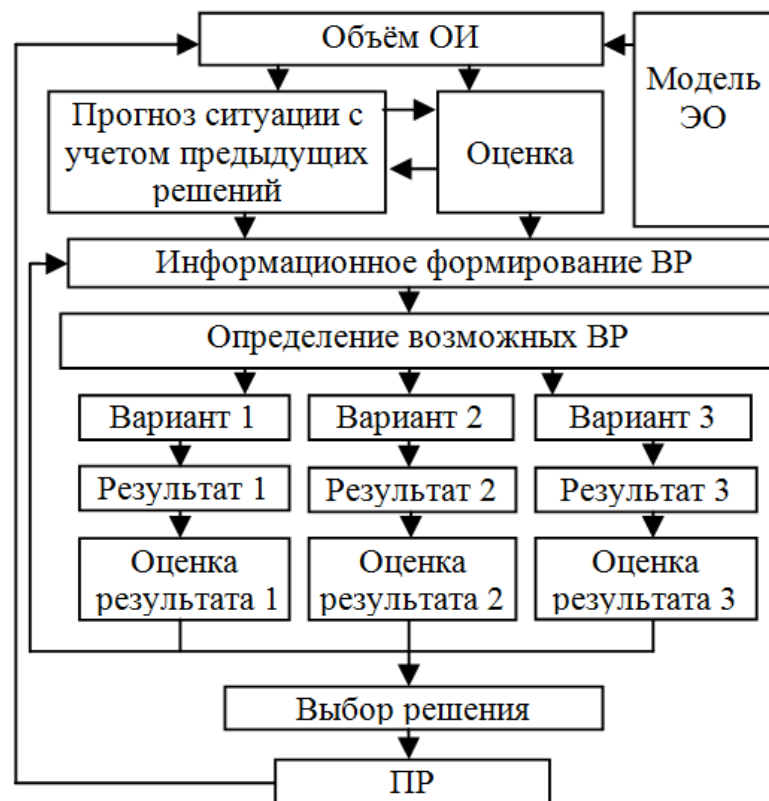

Рис. 1. Схема этапов процесса подготовки и принятия решения

Исходя из этого, необходимо найти такую процедуру построения ММ, которая, с одной стороны достаточно проста в реализации, с другой стороны позволяла строить достаточно точную и адекватную модель (алгоритм) технологического процесса.

Модель подготовки (тренажа) оперативного персонала АЭС требует достаточно высокой точности и сложности, которая состоит в следующем: обеспечение человеку-оператору адекватной информационной модели прототипа объекта управления (ОУ); обеспечение возможности анализа информации и ПР; формирование и совершенствование у ЛПР профессиональных навыков и умений при заранее заданных отклонениях (смещениях) модели относительно моделируемого прототипа объекта-оригинала, т. е. погрешности моделирования, обеспечивающие необходимую эффективность обучения оперативного персонала.

Для обсуждения и обоснования основных подходов к разработке проблем математического моделирования технических устройств и процессов в них

представляется целесообразным предварительно рассмотреть условную схему, определяющую последовательность проведения отдельных этапов общего алгоритма (рис. 2).

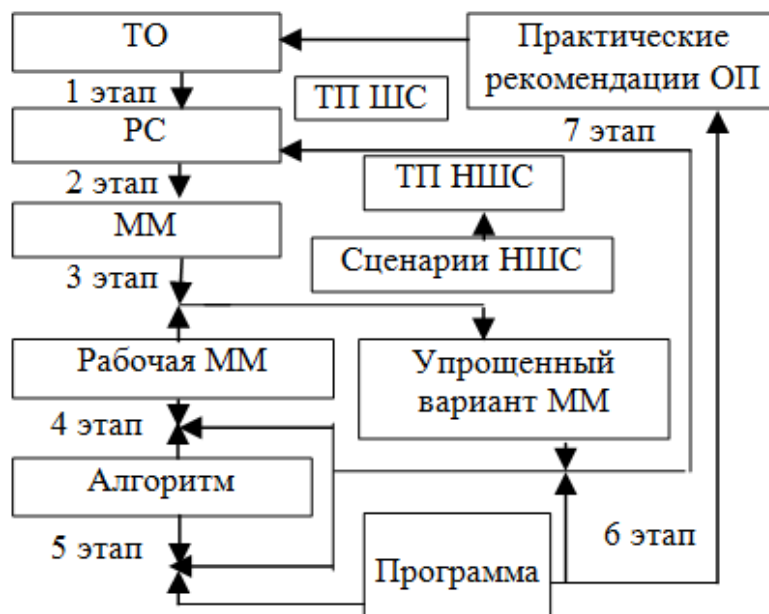

Рис. 2. Этапы моделирования алгоритма принятия решения в тренаже

Исходной позицией этой схемы служит технический объект (ТО), под которым будем понимать ТП или явление (отдельная конкретная ситуация: неисправность, авария), которая должна быть реализована в техническом устройстве (тренажер) где на основе модели (алгоритм) принимается решение на управление ТО.

Рассмотрим этапы моделирования алгоритма принятия решения в тренажёре при проведении тренажа ОП.

На *первом этапе* осуществляют переход от рассматриваемых реальных существующих ТО к их расчетным схемам (РС) или концептуальным моделям. При этом выбираются те свойства за ТО, удовлетворяющие особенностям их условий работы ТО и которые вместе с характеризующими их параметрами, отражаются в РС и наоборот, аргументируют допущения и упрощения, позволяющие не учитывать в РС те качества ТО, влияние которых предполагают в рассматриваемом случае несущественным. При разработке

новых ТО, полнота и правильность учета в РС свойств ТО, существенных с точки зрения поставленной цели исследования, являются основной предпосылкой получения в дальнейшем достоверных результатов ММ.

Второй этап состоит в формальном математическом описании РС в виде математических соотношений, устанавливающих связь между выбранными технологическими параметрами, характеризующими РС ТО, т.е. составлении ММ.

На *третьем этапе* проводится качественный и оценочный количественный анализ построенной ММ, выявляются противоречия, которые уточняются и пересматриваются в РС. Количественная оценка может давать основания упростить модель, исключить из рассмотрения некоторые технологические параметры, соотношения или их отдельные составляющие, несмотря на то, что влияние описываемых ими факторов учтено в РС. В большинстве случаев, принимая дополнительные по отношению к РС допущения, полезно построить такой упрощенный вариант ММ, который позволял бы получить или привлечь известное точное решение. Это решение затем можно использовать для сравнения при тестировании результатов на последующих этапах. Обоснованный выбор рабочей ММ ТО зависит от понимания связи отдельных составляющих ММ со свойствами ТО, нашедшими отражение в его РС.

Четвертый этап состоит в обоснованном выборе метода количественного анализа ММ, в разработке эффективного алгоритма управления ТО и вычислительного эксперимента.

Пятый этап состоит в разработке и создании работоспособной программы, реализующей алгоритм управления ТО средствами АСУ.

На *шестом этапе* в результате работы программы, полученные результаты вычислений сопоставляют с данными количественного анализа упрощенного варианта ММ рассматриваемого ТО (конкретный отдельный технологический цикл-подключение программируемого модуля сценария по НШС). Тестирование позволяет выявить изменения, как в программе, так и в

алгоритме, что потребует доработки программы или же модификации алгоритма и программы, а также корректировку РС и соответствующую ей ММ.

На *седьмом этапе* с помощью цепи управления «модель - алгоритм - программа» для выработки и ПР на основе получаемой количественной информации даются практические рекомендации ОП на выработку управляющих решений, направленных на управление ТО в критических НШС на ТО, и таким образом завершающего «технологический цикл» этапа математического моделирования.

Предложенные авторами этапы моделирования алгоритма принятия решения ОП в НШС в тренажёре при отработке тренажа ОП носят общий характер и в некоторых случаях в зависимости от технологических процессов, а в особенности от циклов ТП ТО могут корректироваться и изменяться.

На основе вышеизложенного подхода к моделированию алгоритма принятия решения авторами предложена структурно – функциональная схема действий человека – оператора по принятию решения в штатных и нештатных ситуациях (Рис. 3).

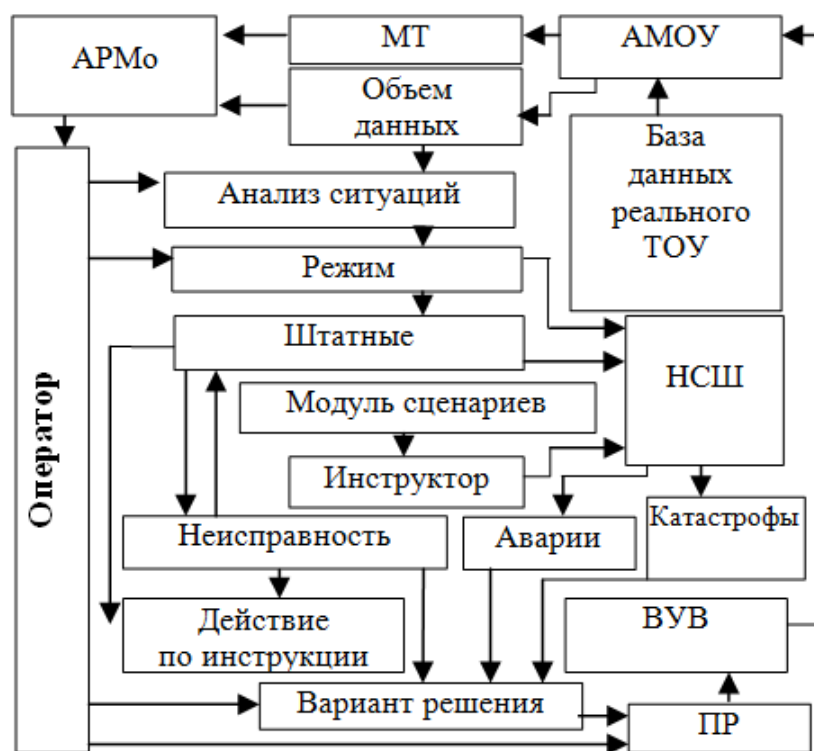

Рис. 3 Структурно – функциональная схема действий ЛПР в ШС и НШС

Как видно из схемы оператор должен оценивать ситуацию и формировать ВР по управлению ТП ТО не только в зависимости от наличия тех или иных сигналов, но и в связи с моментом времени их реализации и поэтому можно утверждать, что любой сигнал информационного потока используется в качестве задания контроля и управления в соотношении с моментом времени его реализации.

Рассмотрим пути получения оператором информации об изменениях технологических параметров в режиме реального времени на ЭО. Данные за ЭО в виде объема информации поступают с адекватной модели объекта управления (АМОУ) для анализа ситуаций и выбора штатного (ШРФ) или нештатного режима функционирования (НШРФ) энергообъекта.

Имитация ШРФ режима функционирования ЭО производится на основе алгоритма модели тренажа (МТ), которая соответствует алгоритму протекания основного ТП, а неисправности, аварии и катастрофы вводятся с пульта инструктора с помощью модулей сценариев.

ВЫВОДЫ

В работе рассмотрены этапы принятия решения оперативным персоналом атомных электростанций в штатных и нештатных ситуациях для различных режимов функционирования при выявлении динамики изменения технологических параметров, которые ведут к возникновению неисправностей, аварий и катастроф.

Разработана схема основных этапов моделирования автоматизированного обучающего средства – тренажера и предложена структурно – функциональная схема действий оператора по принятию решений с помощью аппаратно – программных средств и модульных сценариев, интегрированных в модели – тренаже автоматизированного обучающего средства – тренажера.

Предложен новый подход при рассмотрении информационного пространства количественных и качественных характеристик технологических параметров энергообъектов с использованием кластерного анализа на основе аппарата теории фракталов.

Использованная литература:

1. Budanov P., Brovko K., Cherniuk A., Vasyuchenko P., Homenko V. Improving The Reliability Of Information-Control systems At Power Generation Facilities Based on The Fractal-Cluster Theory. Eastern-European Journal of Enterprise Thechnologies. 2/9(82). 2018. P. 4 – 12.
2. Буданов П. Ф., Бровко К. Ю. Синергетический подход к разработке модели принятия решения оперативным персоналом АЭС в нештатных ситуациях. – Системи обробки інформації, Харків: ХУПС, №1(108), 2013, с. 256-262.
3. Буданов П. Ф., Бровко К. Ю. Метод фрактально-кластерного аналізу для виявлення порушень в роботі електроенергетичного обладнання енергооб'єктів. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Технічні науки. Випуск 187 «Проблеми енергозабезпечення та енергозбереження в АПК України». Харків: ХНТУСГ, 2017. С. 92-94.
4. Бровко К. Ю. Підвищення надійності автоматизації управління енергооб'єктами у нештатних режимах функціонування на основі використання мікропроцесорних модулів. Наукові праці Вінницького національного технічного університету: електрон. наук. фахове вид. Вінниця. 2017. № 1. С. 1–6. URL: <https://praci.vntu.edu.ua/index.php/praci/article/view/498>.
5. Буданов П. Ф., Бровко К. Ю. Динамічна просторово-часова модель інформаційно-керуючих систем програмно-технічних комплексів АСУ ТП енергоблоку електростанції. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Харків : Харків. ун-т Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. 2016. Вип. 4(49). С. 80-85.
6. Буданов П. Ф., Бровко К. Ю. Влияние фрактальных свойств информационного пространства на процесс формирования случайного сигнала с признаками аварийности. Системи обробки інформації : зб. наук. пр. Харків : Харків. ун-т Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2016. Вип. 1(138). С. 10-14.

CASE STUDY METHOD AS A COMPONENT OF PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATION

ZAKHARCHUK O.I

Doctor of medical sciences; professor

Head of the Department of pharmaceutical botany and pharmacognosy

EZHNEDE M.A.

*Assistant Professor of the Department of pharmaceutical botany
and pharmacognosy*

Higher State Educational Establishment of Ukraine

"Bukovinian State Medical University"

Chernivtsi, Ukraine

Global and European modern trends in higher education undoubtedly indicate that higher education in Ukraine is an innovative industry that, by its nature, requires broadening the range of views and approaches to teaching material, conducting research and adjusting the educational process.

The process of teaching constantly requires improvement of professional level, pedagogical skills, general teacher culture, improvement and introduction of new forms and methods in the educational process in order to provide the proper conditions for students, clinical residencies, postgraduate students to master the required curricula, the level and volume of education, promoting the development of students' abilities [5].

The main tasks of modern education are to acquire by students the necessary systematic complex of professional knowledge, to prepare energetic specialists, focused on success, to encourage constructive and critical thinking, to familiarize students with the practical activities of enterprises, establishment, hospitals, to receive practical skills (decision-making, observation, analyzing the situations) and the development of the capabilities (leadership, communication) that they will need

in their future careers, building and activating the human, intellectual and social capital, the formation of the professional, human, moral, cultural and other values.

The presentation obliges in a short period of time to provide a large amount of information and events. The case method and proactive presentation using the so-called "free lecture abstract" method aims to create students' personal interest because the audience will be asked questions that they can answer only because of the information received during the lecture. Free abstract requires the ability to formulate basic provisions independently, clearly and briefly, which requires a thorough understanding of the material, a large and active vocabulary.

Applying this method in teaching, we can distinguish a number of advantages. Among them, first of all, the opportunity to test theory in practice, to obtain teamwork skills, the ability to formulate questions, to argue their answer, the development of values, life attitudes, a kind of professional worldview, the development of independent thinking, the ability to listen and consider alternative learning the most rational problemi solution .

However, the case method, like any other, has some disadvantages. In particular, it is insufficiently researched in pedagogy, does not contribute to a deep study of pedagogical problems and tasks, requires more time, a teacher with some experience, deep knowledge in the discussion and analysis of the certain situation. The teacher should be able to abandon his own judgments and prejudices.

The case method is based on principles that actually make one think of the teacher and student role. The obligation of the teacher while applying the case method is to create in the classroom an environment that would allow students to develop the ability to think critically, to analyze, to encourage them to share their thoughts, ideas, knowledge and experience. The student's obligation is to enrich the learning process with his creative energy, to take responsibility for its effectiveness. Herewith students should be aware that the teacher is in the classroom to help them, and they should take full advantage of it, but the primary responsibility for what they have learned lies with them [2].

The purpose of the case-method is not just to transfer knowledge, but to teach students the ability to cope with such unique and unusual situations that require knowledge from many sciences, which usually arise in real life and require the solution of such problems that have actually arisen or may arise and require a systemic decision [7,8].

The use of this interactive educational method, which requires active individual student involvement and does not provide a single "right" answer, is very natural for a society with a small power distance, dominant values of individualism and a weak desire to avoid uncertainty.

The case method is very effective in developing skills to identify professional problems, systematize and analyze the outlined facts, and develop alternative solutions. Creative and analytical thinking is becoming a necessary feature of modern medicine in the face of increased competition [6].

In the most general form, the development process of any case can be presented as one that involves the following steps: preparation of a general case plan; conducting the studies necessary for case preparing; writing the original case version; discussing the case with experts and editing; preparation of notes for teachers on how it is advisable to present the case; presentation of the case to the teaching audience and editing of the text as well as the notes for teachers, if necessary; distribution of the case.

The individual case analysis and its group discussion provide greater opportunities for professional development than learning by heart a textbook or lecture notes.

By giving students the tasks in case form, we provide them greater opportunity to share their knowledge, experience and ideas and to learn not only from the teacher, but also from each other. This method raises students' confidence in themselves and their abilities. Students are actively learning to listen to one another and express their thoughts more precisely.

In the context of the case economic globalization, the method will help to better understand the psychology of our foreign partners, for whom this method is the basis of their higher education [6].

During the case method applying, such skills as observation, data selection, problem identification, alternative decision making, communication, motivation are formed [1].

Thus, the world experience of specialists training in higher educational establishments proves that the most important skill acquired by a student during his studies is the ability to perceive any visual, verbal information, to make decisions, to evaluate its possible consequences, to determine optimal ways to implement this solution [3].

The audience is more influenced by a reasoned message if it is subjected to a systematic analysis, in other words, students will be able to perceive better what the lecturer said as they think about the information and analyze it. This happens only if the audience is motivated to do so and has the opportunity, or when it comes to subjectively meaningful things. Generally, personal interest is generated by the fact that the audience will be asked some questions that they will only be able to answer through the information given during the lecture.

Presentation obliges us, as a rule, to provide a large set of information and events within a short period of time.

Writing a lecture is more often a textual version of recording the received information. Those schemes, drawings referenced by the lecturer are lost, that is, the information received is partially fixed, the student gets tired quickly, and this causes a negative attitude, since in this case, the person will turn on their protective systems and become inaccessible to us.

To eliminate the identified disadvantages of the presentation we used the "free abstract" method.

Free abstract combines annotation, citation, sometimes abstracts; some of his text may be provided with a plan, a drawing, a photograph. Free abstract requires the ability to formulate basic statements independently, clearly and briefly, which

requires a thorough understanding of the material, a large and active words stock. Self-writing of this kind of abstract perfectly develops the above mentioned qualities. It can be said that the free abstracts is probably the most complete kind of summary, considering the benefit that the listeners receive at least from the very process of its preparation.

To improve the completeness and quality of received information, it is necessary to provide students with material in the form of separate lecture slides before the lecture. Near each slide there should be left a blank field on the sheet, where the students themselves would note textual information or explanations during the lecture.

According to the students, this form of work gives them the opportunity to analyze received information, to participate in the discussion of some issues that arise during the lecture, reduces nervous tension, makes it easier to perceive the information, and subsequently more accurately reproduce it [10].

Working with information requires special approaches. A number of studies of communication processes in student teams have shown that a teacher from his student, or a scientific supervisor from a respondent can not achieve more than 60% of information on a complex problem (it is about senior management, responsible and serious students and young scientists) [9].

In the case of written information transmission, the loss percentage is even higher. The combination of different information channels reduces losses [3]. This is obvious from everyday practice: each person has their own mechanism of perception. One can easily grasp a half-word thought, not too eager to open the book. Some people prefer to perceive the information. Different communities also need different ways of communicative influence, which is especially relevant to the student environment.

The main points of the case-study program implementation are based on the following directions [5]:

1. Case study forms a certain dynamic, the ability to act effectively in non-standard situations among representatives of modern market professions.

2. The method is especially effective in adult education, their professional retraining, as it most closely corresponds to the level and type of adult training, its motivation, the desire to quickly develop or modernize knowledges.

3. It should be used in organic unity with other teaching methods, including traditional ones.

4. The use of the case-study should be methodologically, informationally, organizationally and pedagogically justified and ensured.

The implementation of situation analysis into study practice requires the solution of such problems.

1. Retraining of teachers in the aspect of overcoming psychological barriers, developing skills to build and use cases.

2. Provision educational and methodological materials to both the cases developers and the teachers who use them in the educational process.

3. Forming in the schools at first the cases banks from the main subjects, and then their libraries, as well as organizing the exchange of cases.

4. Applying a comprehensive approach to the choice of forms and methods of teaching in order to create an attractive structure for students practical training.

5. Formation of creative teams for the development and adaptation of training cases.

6. Interdisciplinary and inter-departmental concordance of interactive forms of learning.

7. Improvement of teachers pedagogical skills, acquisition of their skills and formation of coach-instructor behavior style.

8. Conducting scientific and methodological conferences, training on the cases development and organization of training through their use.

9. Studying the best foreign and domestic experience in the cases development and use.

10. Substantial stimulation of the case-designing activity, intensification of communication in this field of specialists.

Thus, in teaching educational material for the development of skills of identification the professional problems, systematization and analysis of the presented facts and development of alternative solutions, the case-method develops creative and analytical thinking of students. The case study method gives an opportunity to students to analyze received information, participate in discussion of some issues raised during the lecture, reduce nervous tension, make it easier to perceive information and more accurately reproduce it when it is needed.

References

1. Aktivni formi ta metodi navchannya biologiyi : navch. posib. / uklad. K. M. Zadorozhnij – H. : Osnova, 2008. – 123 s. – (Biblioteka zhurnalu „Biologiya”; vip. 12(72)).
2. Kovzhoga S.O. Suchasni osviti tehnologiyi ta metodi yih vikoristannya v navchalnomu procesi / S.O.Kovzhoga, A.M.Polyezhayev, S.A. Tuzikov // Nacionalna yuridichna akademiya Ukrayini im. Ya. Mudrogo. – 2008. - [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Pedagogica/28601.doc.htm
3. Pochepcov G.G. Pablik rilejshnz dlya professionalov / G.G.Pochepcov. - M.: Refl-buk: Vakler, 2005. - 638 s.
4. Pro osvitu: Zakon Ukrayini № 2145-VIII, chinnij, - Redakciya vid 09.08.2019, pidstava - 2745-VIII.
5. Surmin Yu. P. Kejs-metod: stanovlennya ta rozvitok v Ukrayini / Yu.P.Surmin. // Visnik NADU. - 2015. - №2. – S. 19-28.
6. Chopa D.A. Kejs-metod yak forma interaktivnogo navchannya z vijskovo-tehnichnih disciplin pri pidgotovci fahivciv raketnih vijsk i artileriyi / D.A.Chopa, A.J.Derev'yanchuk, V.V.Degtyarov, F.D.Semenov //Suchasni informacijni tehnologiyi u sferi bezpeki ta oboroni. - 2019. - № 1(34). - S. 151-154.

7. Shevchenko O.P. Pedagogichni umovi vikoristannya kejs-metodu v procesi vivchennya humanitarnih disciplin u vishih tehnicnih navchalnih zakladah: dis. kand. ped. nauk: 13.00.04 / Shevchenko Olena Petrivna. – Lugansk. – 2011. – 245 s.

8. Shovkoplyas O.I. Vikoristannya kejs-metodu v procesi profesijnooriyentovanogo navchannya anglijskij movi u vuzi. / O. I. Shovkoplyas. // Visnik Luganskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Filologichni nauk. - 2013. - t.№ 14(2). – s. 207-212

9. Basics of the case-method. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.pprog.ru/Osnovikeismetoda.doc>

10. ECCH the case for learning [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ecch.com/educators/casemethod/resources/freecasesoverview>

**ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОБОТИ КОТЕЛЬНИХ
АГРЕГАТІВ ЗА РАХУНОК ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ NO_x У
НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ**

ГЛУЩЕНКО О.Л.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри теплоенергетики

Дніпровський державний технічний університет

м. Кам'янське, Україна

УСТИМЕНКО І.О.

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

Дніпровський державний технічний університет

м. Кам'янське, Україна

Постановка задачі. В даний час паливно-енергетичний комплекс України перебуває в несприятливому стані, що пов'язане з низькими інвестиціями в енергетику та старінням енергетичного устаткування. Висока частка зношеного устаткування веде до зниження показників ефективності вітчизняної енергетики, які поступаються закордонним світовим аналогам. Для досягнення мінімальних викидів у навколишнє середовище необхідно прагнути до раціонального використання палива в котлах, тому що зменшення кількості палива, що спалюється, завжди веде й до зниження кількості забруднюючих речовин.

В роботі проводяться заходи, направлені на вдосконалення процесу спалювання палива, а саме, замінюються пальники, які розташовані на котлі ТГМ, на пальники, які використовують рециркуляцію димових газів до топки котла. А це, в свою чергу, призведе до зниження викидів оксиду азоту у навколишнє середовище.

Результати роботи.

Незважаючи на появу в останні роки значної кількості робіт, у яких приводяться результати вимірів концентрацій оксидів азоту в котлах, дослідження з вивчення утворення оксиду азоту у факелі вкрай нечисленні [1, 2]. Разом з тим необхідне проведення робіт з вивчення утворення оксиду азоту при факельному горінні вугільного пилу, мазуту й газу по довжині зони горіння у взаємозв'язку із протіканням реакцій горіння, тому що саме такі дослідження дозволяють відкрити шляхи до більш повного розуміння процесу й розробці промислових методів придушення утворення оксидів азоту у факелі.

Зниження утворення оксидів азоту, звичайно, полягає у зниженні або ліквідації «термічних» NO_x , а також при необхідності у зниженні «паливних» NO_x . Зниження «термічних» NO_x досягається шляхом впливу, головним чином, на максимальну температуру горіння, що забезпечується введенням газів рециркуляції, води й пари в зону горіння або в дуттьове повітря, а також двохстадійним спалюванням палива, що знижує максимальну температуру й вміст кисню в зоні максимальних температур. Вихід «паливних» NO_x у меншій мірі залежить від максимальної температури, але сильно залежить від надлишку повітря, тому тут більше ефективним є двохстадійне горіння.

На сьогодні відомі декілька способів зниження концентрації оксидів азоту в продуктах згоряння палива: спалювання з малими надлишками повітря; східчасте спалювання; рециркуляція продуктів згоряння; упорскування вологи у топку; комбіноване застосування рециркуляції димових газів й двоступінчасте спалювання палива.

Одним з найпоширеніших і найбільше добре вивчених методів зниження кількості оксидів азоту, що утворюються, є рециркуляція продуктів згоряння в зону горіння [3]. При цьому більш ефективною є не внутрішня рециркуляція гарячих топкових газів у пальник, а зовнішня рециркуляція попередньо охолоджених газів із хвостової частини котла у дуттьове повітря. Застосування рециркуляції є одним із самих доступних засобів зниження утворення оксиду азоту в топкових камерах.

Для покращення екологічної ситуації та з метою поліпшення роботи котельних агрегатів типу ТГМ було прийняте рішення про реконструкцію діючих пальників на ПАТ «Дніпровський меткомбінат». На підставі проведених досліджень у [4] розроблені пальникові пристрої з перемішуванням частини повітря й газів рециркуляції в межах пальника. Схема реконструкції типового пальника котла ТГМП наведена на рисунку 1.

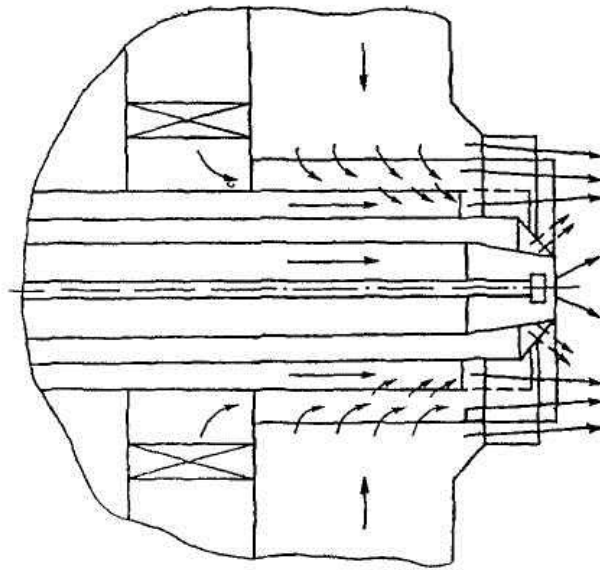

Рисунок 1 — Схема пальника котла ТГМ, що підлягав реконструкції

Реконструкція зводиться до наступного:

- 1) довжина обичайки, що розділяє канали рециркуляційних газів і вторинного повітря, коротшає на 300 мм або в ній робляться прорізи уздовж каналів довжиною 300-400 мм;
- 2) довжина обичайки, що розділяє канали первинного й вторинного повітря, зменшується з боку амбразури на 200 мм;
- 3) закручення вторинного повітря ліквідується.

Ще одним типом пальникового пристрою зі зниженим виходом NO_x є пальник з подачею газів рециркуляції через кільцевий канал (у розтин) між центральним і периферійним каналами повітря (рисунок 2) [4].

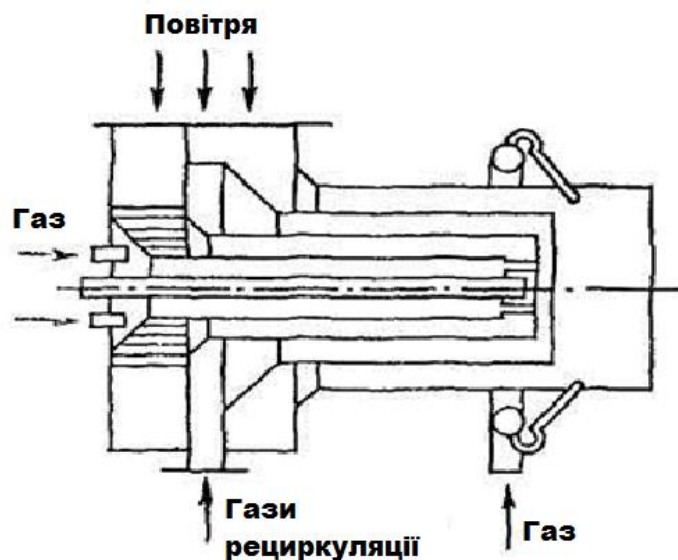

Рисунок 2 — Схема пального пристрою з подачею газів рециркуляції між каналами повітря (у розтин)

Пальники перевірені в експлуатації на котлах ТГМП-314 і забезпечують вихід NO_x при повному навантаженні на природному газі 407-480 мг/м^3 . При навантаженні 50-60 % вихід NO_x на газі становить 130-160 мг/м^3 [4]. Використання такого типу пальників дозволяє підтримувати коефіцієнт надлишку повітря α_t від 1,01 до 1,03.

Аналіз отриманих результатів.

Саме такий принцип було реалізовано на ПАТ «Дніпровський меткомбінат» і зроблена реконструкція паликових пристроїв на котлі типу ТГМ. Результати розрахунку пальника, що підлягав реконструкції, представлені в таблиці 1, вплив ступеня рециркуляції димових газів на вихід оксидів азоту представлений на рисунку 3.

В результаті проведених досліджень була розрахована кількість оксидів азоту, M_{NO_2} , г/м^3 , що викидається в атмосферу з димовими газами котла, в одиницю часу. Це значення склало 0,19 г/м^3 , що є припустимим за нормами ГДК.

Таблиця 1 - Результати розрахунку

Назва величини	Позначення	Одиниці виміру	Результат розрахунку
1. Пропускна здатність пальника по повітрю	V_{0n}	нм ³ /с	2,3
2. Кількість первинного повітря	V_{0n}^I	нм ³ /с	1,84
3. Кількість вторинного повітря	V_{0n}^2	нм ³ /с	0,46
4. Швидкість газу	W_0	м/с	126
5. Діаметр сопла для виходу газу	d	мм	16
6. Швидкість повітря	W_n	м/с	37,3
7. Площа сопла вторинного повітря в самому вузькому перетині	F	мм ²	12332,4
8. Діаметр сопла вторинного повітря в самому вузькому перетині	d	мм	125
9. Площа кільця для проходження первинного повітря	F_k	м ²	0,18
10. Глибина проникнення струменя газу в повітряний потік	h	мм	65
11. Максимальна глибина проникнення струменя газу в повітряний потік	h_{max}	мм	73

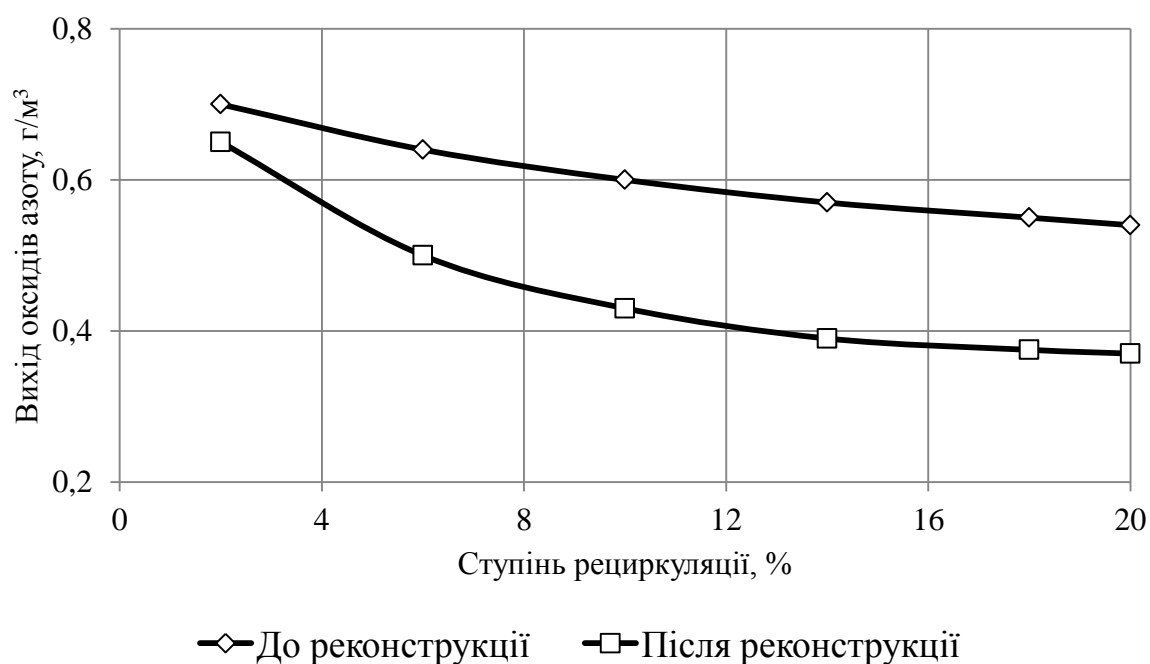

Рисунок 3 – Вплив ступеня рециркуляції димових газів на вихід оксидів азоту

Висновки. З метою зниження викидів NO_x у навколишнє середовище

запропоновані для установки на котлі ТГМ пальники з рециркуляцією димових газів. Ці пальники забезпечують викиди оксидів азоту не вище нормованих значень, а також ефективне згоряння палива з мінімальним надлишком повітря без слідів недопалу у всьому регульованому діапазоні теплопродуктивності. Зниження втрат теплоти від хімічного недопалу сприяє підвищенню ККД котла й зниженню питомої витрати палива на 3 %. Отримані результати досліджень показують, що доцільним є проведення заміни пальникових пристроїв, які розташовані на котлі ТГМ, на пальники, які використовують рециркуляцію димових газів.

Використана література.

1. Fenimore C. P. Formation of nitric oxide in premixid hydrocarbon flames. – P.2: Pittsburg, 1997. - 102 p.
2. Сигал И. Я., Гуревич Н. А., Лавренцов Е. М. Образование окислов азота при ламинарном и турбулентном горении. - Л.: Недра, 1975. – Т.4. – 560 с.
3. Ахмедов Р.Б., Цирульников Л.М. Технология сжигания горючих газов и жидких топлив. – Л.: Недра, 1984. – 283 с.
4. Усовершенствование топочно-горелочного устройства котла ТГМП/ Л. М. Цирульников, Л. Н. Нурмухамедов, В. О. Рязанов и др.— Электрические станции. – 1985. - № 4. – С. 15-18.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

ЦИБУЛЬКО О.С.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії та соціології

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь, Україна

Відомий український вчений В.О. Сухомлинський, вивчаючи проблеми духовного розвитку особистості та формування духовності людини, аналізує співвідношення систем «людина і світ», «людина і природа», «людина і суспільство». Вчений наголошує на тому, що всі аспекти морального, трудового, розумового, естетичного, фізичного виховання є невід’ємними складовими духовного світу особистості.

В. О. Сухомлинський обґрунтовує власну точку зору щодо поняття «духовність». Педагог не використовував термін «духовність», а замість нього вживав поняття «сфера духовного життя людини як розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності» [5, 212], «духовне багатство учня», «духовний світ школяра».

Український філософ Г. Сковорода вважав, що духовну людину формує праведний життєвий шлях — шлях добра, через пізнання, досягнення та розуміння своєї істинної духовності, сутності, свого призначення у світі. На його думку, людина народжується двічі: фізично й духовно [4]. За формування духовної складової відповідає духовний наставник — учитель, який стає дитині другим батьком, матір’ю; розвиває моральні якості та орієнтири — віру, надію, любов, мудрість, справедливість, терпіння, стриманість. Педагог має бути духовно сформованою особистістю, високо цінувати людську особистість як у собі самому, так і в інших; поважати людей за їхні духовні якості й суворо стримуватися від прояву будь-якої несправедливості до ближнього. Доброта,

милосердя, безмежна педагогічна практика допоможуть наставнику побороти всі недоліки та вади, непримиренність, зверхність. Лише педагог, який сам дотримується моральних орієнтирів є певним еталоном та позитивним фактором у житті людини, який власним прикладом закладає підґрунтя у духовному розвитку особистості.

На думку багатьох педагогів людину розвивала саме катарсична діяльність. Вона формувала її як вершину біосоціальної еволюції, як культурно-історичну домінанту. Історія людської культури — це безперервне вдосконалення і збагачення катарсичної діяльності: від її психофізіологічного до власне духовного рівня, від насолоди задоволення біологічними потребами та насолоди комфортом до задоволеності результатами праці, соціальної комунікації, творчості в мистецтві. Основою духовного катарсису є «осягнення» індивідом загальнолюдських цінностей та ідеалів, оскільки «катарсис — це цілісний, насичений, динамічний стан особистості, що виражає вищий ступінь її духовної організації і виникає в результаті очищення, ускладнення й піднесення її цінностей та ідеалів до рівня соціально значущих, національних, загальнолюдських» [1, 128].

Виховання, катарсис і загальнолюдські цінності входять в єдину духовно-практичну систему, в якій мета, засіб і результат максимально зближуються. Через катарсис соціальні суб'єкти засвоюють загальнолюдський ціннісний досвід, а завдяки останньому здатні пережити духовне очищення, пройти через духовні ускладнення та досягти духовного піднесення.

Катарсис містить емоційні, інтелектуальні, моральні, естетичні складові, тому цілком закономірна й зрозуміла його здатність впливати на цілісний світ людської особистості. Саме через катарсичні стани задовольняється потреба людини в її «ціннісному насиченні». Катарсичний зміст у прогресі духовної культури полягає в розвитку творчої діяльності суспільства, збагаченні її новими гуманістичними ідеями, сприянні глибшому пізнанню світу і його позитивному перетворенню з метою створення найсприятливіших умов для розширення свободи людини, її гармонійного розвитку.

Загальнолюдські цінності є історично сформованою сукупністю морально-духовних уявлень і переконань людей щодо проблем буття тощо. Природа загальнолюдських цінностей є такою, що вони одночасно виступають і на рівні «основних умов життя», і на рівні «основних прав людини», органічно поєднуючи їх. Перші є носіями об'єктивного боку, інші — суб'єктивного боку цінностей.

У процесі історичного розвитку кожен етнос формує власну систему духовних цінностей, яка втілює у собі всю специфіку національного традиційного, соціально-економічного становища, політичного устрою. Суттєві зміни в історичному розвитку народу є тими чинниками, що впливали на переусвідомлення моральних цінностей. Однак, духовні орієнтири окремих етносів мають свою специфіку, що позначається на рівні розвитку культури.

Так, національна ідентичність визначається як ототожнення людини з певною нацією, світогляд якої ґрунтується на основі предметів національної культури, сприйняття довколишнього світу крізь призму традицій, звичаїв, обрядів [3, 5]. Духовними підвалинами національного світогляду є культурні надбання народу, які змінюються в процесі історичної еволюції держави, розвитку духовних цінностей народів світу тощо. Закладаючи культурні, духовно-моральні цінності, нація забезпечує собі самозбереження, що є наслідком еволюції національної свідомості.

У цілому, формування національної самосвідомості відбувається під впливом певних об'єктивних і суб'єктивних чинників, що передбачають засвоєння молоддю своїх етнічних особливостей, національних цінностей, засвоєнню патріотизму та усвідомлення своєї ролі у контексті загальнолюдських цінностей.

Оскільки, національна свідомість пов'язана з національною культурою як основним ідентифікатором нації, можна зробити висновок, що національна культура — це форма вираження самобутності національного ладу, світовідчуття, своєрідності моральних ідеалів, традицій і звичаїв, художнього

бачення й вираження світу загалом, що характеризує всі духовні цінності, властиві кожній нації.

Водночас, духовна спадщина народів не обмежується певними критеріями, а постійно розвивається та оновлюється з плином часу. Сама ж культурна спадщина народу включає в себе національні традиції — історично сформовані, відносно стійкі, повторювані соціальні явища, які виникають у сферах національного життя, властиві національним особливостям, ментальності, психології тієї чи іншої нації. На основі національних традицій і звичаїв відбувається становлення індивідуальних рис людини з раннього віку. Засвоєння цих традицій має світоглядний характер, через них формуються потреби, моральні ідеали, переконання, бачення світу, які виступають найголовнішими компонентами світогляду. Стійка орієнтація цих компонентів як на сенс життя сприяє збереженню не лише фізичного, а й психічного здоров'я, допомагає вичерпувати нові резерви для продовження тривалості життя. Водночас на основі традицій людина отримує перші знання про мораль, формує певну модель поведінки.

Одним з чинників формування та розвитку національної культури є їх взаємовплив, взаємообмін та взаємодоповнення. Під час взаємозбагачення кожна культура входить у нову фазу розвитку виходячи на новий рівень розвитку. Високий рівень культури забезпечується рівновагою між духовними та матеріальними сферами людського життя.

Об'єктивними закономірностями розвитку національних культур, взаємовпливу і взаємозбагачення є тенденції до їх інтернаціоналізації. Інтернаціоналізація формується на основі національних особливостей. Лише за допомоги духовного досвіду народу чи ігнорування невизнанням цього процесу стають реальними національна відчуженість, ізолюваність, тенденції до соціально-політичної й духовної відособленості. Інтернаціоналізація формується на основі синтезу нових процесів і явищ, що відповідають потребам розвитку суспільства. А тому, еволюція національної самосвідомості потребує зміни у сфері духовності. Зростання потреб у духовних орієнтирах

сприяє збагаченню і відтворенню культури загалом і в окремішності, оскільки «духовні цінності, виступаючи предметом споживання, не зникають у процесі задоволення духовних потреб, а перетворюються на багатство духовного світу людини» [2, 147]. Таким чином, зростання духовних запитів є об'єктивною закономірністю розвитку суспільства, результатом його матеріального, духовного й інтелектуального прогресу.

Важливими рисами культури постають світський характер захисних і охоронних функцій, наявність національного інтелекту. Взаємозв'язок і взаємозалежність національної культури, національної самосвідомості та національних почуттів є основним чинником збереження та розвитку націй.

Отже, можна зробити висновок, що роль національної культури як базису для формування та розвитку національної самосвідомості, а також важливого фактора гармонійного співіснування націй і народностей виходить із наявності підґрунтя для забезпечення розвитку духовних потреб; наявності стимулів і механізмів забезпечення стійкого характеру нації, її свідомості та діяльності порівняно з іншими сферами суспільства; наявності спонукальних якостей, захисних і охоронних функцій.

Використана література

1. Карпенко И. М. Катарсическая теория формирования духовной культуры учащейся молодёжи. *Динамизм социальных процессов в постсоветском пространстве: материалы метод. семинара*. Вып. 1. Луганск; Женева, 2000.
2. Мартинюк І. В. Національне виховання: Теорія і методологія: метод. посібник. К.: ІСДО, 1995. 160 с.
3. Мулярчук Є. Християнська моральність і сучасна політика. *Людина і світ*. 2000. № 10. С. 2–7.
4. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995.
5. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра: вибрані твори у 5 т. Т. 1. К., 1976.

МОДЕЛЬ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ НОВОСТВОРЕНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ШИШКІН Е.А.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри міського будівництва

Харківський національний університет міського господарства

імені О.М. Бекетова

м. Харків, Україна

ВЯТКІН К.І.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри міського будівництва

Харківський національний університет міського господарства

імені О.М. Бекетова

м. Харків, Україна

ІВАСЕНКО В.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри міського будівництва

Харківський національний університет міського господарства

імені О.М. Бекетова

м. Харків, Україна

ПАНКЄЄВА А.М.

асистент кафедри міського будівництва

Харківський національний університет міського господарства

імені О.М. Бекетова

м. Харків, Україна

ГУЛАКОВА А.П.

студентка магістратури кафедри міського будівництва

Харківський національний університет міського господарства

імені О.М. Бекетова

м. Харків, Україна

У відповідності до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1], об'єднані територіальні громади отримують власні повноваження органів місцевого самоврядування – розпорядження земельними ресурсами, надання дозволів на будівництво, прийняття будівель в експлуатацію, розробки містобудівної документації для новостворених територіально-просторових об'єднань громад з метою забезпечення планування та сталого розвитку територій кожного окремого територіального утворення.

Виходячи з цього можна стверджувати, що реальною адміністративно-територіальною одиницею в сільських територіях є селищна чи сільська рада не як орган, а як територія, де живуть люди і є органи місцевого самоврядування. І саме в сільських і селищних радах, а не просто в населених пунктах реалізуються положення українського законодавства, що регулюють вимоги до розроблення містобудівної документації.

Сучасна система територіального планування в Україні сформувалась на основі багаторічного вітчизняного досвіду [2, 3], який розвивається, особливо останнім часом, дедалі більше згідно з вимогами керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, Ради Європи та Європейського Союзу [4]. Це обумовлює необхідність суттєвого оновлення й поглиблення науково-методичних засад планування просторового розвитку й організації використання земель на різних рівнях. Ці питання підіймаються багатьма вітчизняними вченими і фахівцями в області просторового планування, серед яких В. С. Куйбіда, В. А. Негода, О. В. Берданова, В. Т. Семенов, Л. Т. Шевчук, Ю. М. Білоконь [5-10]. Однак, в сучасних умовах

потребує подальшого дослідження проблематика ефективного просторового планування для новостворених територіальних громад.

Актуальність вирішення питання ефективного просторового планування та містобудівного проектування в умовах децентралізації влади обумовлена запобіганням втрати системної цілісності територій, загостренням соціально-економічних проблем, погіршенням стану навколишнього середовища.

Сьогодні абсолютна більшість сілрад не має ні генеральних планів сіл, ні планів розвитку території сілради. В Україні 28447 сільських населених пунктів, з них лише 5177 (18%) не потребують розроблення (оновлення) генеральних планів [11]. Найбільше потребують розроблення (оновлення) генеральні плани сільських населених пунктів у Полтавській (99,5%), Запорізькій (99%), Одеській (99%) та Хмельницькій (99%) областях. Навіть у найкращих областях близько половини генеральних планів сільських населених пунктів потребують оновлення та розроблення. Повного розроблення (оновлення) потребують генеральні плани всіх сільських населених пунктів у Сумській, Херсонській та Чернівецькій областях.

Загальний порядок здійснення місцевого самоврядування визначається Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [12], а виконання окремих повноважень у галузі соціально-економічного розвитку, будівництва, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища регламентуються також Земельним кодексом України, Водним кодексом України, Лісовим кодексом України, Кодексом України «Про надра», законами України «Про основи містобудування», «Про планування і забудову територій», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про охорону культурної спадщини», «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя», «Про правовий режим територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про питну воду та питне водопостачання».

З метою узгодження нормативно-правових процедур земельного і містобудівного законодавства для подальшого створення і ведення містобудівних кадастрів об'єднаних територіальних громад (ОТГ), а також для поліпшення соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури необхідно провести систему земельного адміністрування для новостворених ОТГ на підставі передового світового досвіду.

Основними проблемами планування забудови територій новостворених територіальних громад є застарілість містобудівної документації, відсутність коштів у місцевих бюджетах на її оновлення і водночас активна діяльність органів з питань земельних ресурсів щодо приватизації земель, часто із зміною її цільового призначення.

За даними Держкомзему [13], нині в інноваційно-інвестиційній діяльності залучено майже 40 млн. га земель. Близько 30% земель, приватизованих під особисті селянські господарства та для будівництва, не використовуються за призначенням. Це призвело не тільки до численних правопорушень, а й унеможливило впровадження багатьох актуальних містобудівних рішень, спрямованих на реалізацію державних, суспільних та приватних інтересів, без зазіхань на приватну власність.

Щоб дати громадам перспективи розвитку, органи місцевого самоврядування повинні активізувати розроблення містобудівної документації (в першу чергу схем планування територій сільських рад та генеральних планів сільських населених пунктів) як інструмента стратегічного планування та оперативного управління територіями, їх резервування для майбутніх містобудівних потреб з врахуванням вимог містобудівного, земельного, санітарного, екологічного, природоохоронного, протипожежного законодавства [14]. При цьому обов'язковим є врахування державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання територій, а також активне залучення громадськості в процес розроблення, погодження, затвердження та реалізації проектних рішень.

Містобудівна документація [15] повинна використовуватися органами місцевого самоврядування під час підготовки програм соціально-економічного розвитку, охорони земель, довкілля та здоров'я населення, розвитку соціальної, інженерно-транспортної та туристичної інфраструктури, збереження історико-культурної спадщини. Ця документація є основою для складання програм проведення земельних аукціонів. Інвестиційні проекти окремих забудовників також мають базуватися на рішеннях містобудівної документації.

Як зазначалося, ОТГ у своїй більшості об'єднують кілька сіл, інколи це 5–7 сіл. У такому об'єднанні лише центральне село може бути досить численним і мати бюджетну інфраструктуру. Тому говорити про можливість і доцільність розроблення в межах однієї сільради декількох генеральних планів сіл, що входять до цієї ОТГ, недоцільно. Затрати на таке розроблення, які навряд чи зможе понести ОТГ, і найголовніше, навіть сукупність генпланів окремих сіл однієї ОТГ не дають відповіді на питання, яким чином має розвиватися вся територія сільради [16].

Важливою складовою схем планування територій є перелік планувальних обмежень використання території, який містить санітарно-захисні зони, округи (зони) санітарної охорони навколо відповідних територій і об'єктів, охоронні зони пам'яток культурної спадщини, водоохоронні зони та прибережні захисні смуги водних об'єктів, зони радіаційного та іншого техногенного забруднення довкілля, можливих надзвичайних ситуацій від потенційно небезпечних природних і техногенних об'єктів тощо. На територіях, які потрапили в межі цих зон, відповідними радами встановлюється обмежений режим використання, що має враховуватись під час розроблення землевпорядної документації та надання земель забудовникам.

При розробці схем планування територій ОТГ необхідно вирішувати комплекс питань з урахуванням повноважень цієї громади. У зв'язку з цим автори пропонують створити модель планування території новостворених ОТГ яка включатиме в себе такі основні складові:

- прогноз потреби у територіях для розміщення житла, об'єктів громадського обслуговування, виробництва, рекреаційних та оздоровчих установ, транспорту і комунікацій, інженерного обладнання, озеленення і благоустрою, комунального середовища і культурної спадщини;
- визначення межі населених пунктів на території об'єднаної громади;
- розробка генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальні плани території населених пунктів;
- розробка зонінгу, як інструменту управління використанням земель;
- розробка плану земельно-господарського устрою населеного пункту;
- визначення (оновлення) електронного шару червоних ліній населеного пункту;
- розробка планів благоустрою території громади та визначення планувальних заходів щодо забезпечення санітарного благополуччя населення;
- відображення території та об'єктів, що відносяться до культурної спадщини, встановлення обмеження в зоні їх впливу;
- визначення території пріоритетного розвитку, невідкладні заходи з реалізації рішень на наступні 5-7 років.

Як видно із приведених вище складових, схема планування території ОТГ є найважливішим документом, необхідним для ефективного та прозорого, в інтересах громади використання території сільради. Саме від того, наскільки добре буде виконано планування території ОТГ, наскільки добре будуть оцінені можливості розвитку громади.

Провівши детальний аналіз ресурсного потенціалу території, оцінюються природно-планувальна структура, соціальні, інженерно-кліматичні, інженерно-геологічні, інженерно-будівельні, санітарно-гігієнічні умови, характеризується функціонально транспортна інфраструктура.

Від реалізації проекту моделі планування території ОТГ очікуються наступні кількісні та якісні результати:

- виявлення напрямів використання та стан інфраструктури громади;
- раціональне використання територій, які входять до складу ОТГ;

- формування системи земельного адміністрування з управління земельно-майновим комплексом;
- скорочення часу отримання інформації щодо стану та використання земель;
- можливості здійснення експертизи земель населених пунктів;
- створення єдиної системи управління об'єктами ОТГ та інфраструктурними об'єктами;
- визначення територій пріоритетного розвитку.

На підставі такої комплексної оцінки території реалізувавши запропоновану модель з'являється можливість сформулювати пропозиції щодо перспектив містобудівного розвитку новостворених ОТГ.

Висновки. В Україні розроблення документації з планування територій має стати невід'ємною частиною розробки стратегій регіонального та місцевого розвитку, без яких складно взагалі уявити перспективний розвиток територій.

Реалізація схеми планування території ОТГ дасть можливість здійснювати комплексну забудову території, збільшити темпи залучення і освоєння інвестицій, створити прозорість механізму надання земельних ділянок для містобудівних потреб та містобудівного освоєння територій для соціально-економічного розвитку новоствореної громади.

Використана література:

1. Закон України № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015, редакція діє з 01.01.2019
2. Куйбіда В. С. «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи : збірник / В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. – Київ, Видавництво «Крамар», 2009, 170 с.

3. Інструменти регіонального розвитку в Україні : навч. посіб. / [О. В. Берданова та ін.] ; за ред. В. М. Вакуленка, О. В. Берданової. — Київ : НАДУ, 2013. — 286 с.
4. Guiding Principles for Sustainable Development of the European Continent. Strasbourg. 2000, 2002. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://rm.coe.int/1680700173>
5. Просторовий розвиток регіону : соціально-економічні можливості, ризики і перспективи : монографія / [за ред. д.е.н., проф. Л. Т. Шевчук]. — Львів: ІРД НАН України, 2011. — 256 с.
6. Семенов В. Т. Сучасні проблеми містобудування : конспект лекцій / В. Т. Семенов, Н. Е. Штомпель ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Харків : ХНАМГ, 2012. — 50 с.
7. Досвід та перспективи розвитку міст України. Методичні аспекти територіального планування : Зб. Наук. праць. / [Відповід. редактор Ю. М. Білоконь]. — К.: ін-т Діпромісто, 2003. — Вип. 5. — 172 с.
8. Куйбіда В.С. Територіальне планування в Україні: європейські засади та національний досвід / В.С. Куйбіда, Ю.М.Білоконь. — К.: Логос, 2009. — 108 с.
9. Куйбіда В.С. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи». В.С. Куйбіда, В.А.Негода, В.В.Толкованов. — Київ, Видавництво «Крамар», 2009, 170 с.
10. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. — К. : ТОВ «Софія-А». — 2012. — 88 с.
11. Ткачук А. Ф. Просторове планування для економічного зростання: аналіз практики та законодавства / А. Ф. Ткачук, О. С. Врублевський. — Київ, 2009, 120 с.
12. Закон України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 зі змінами від 9 лютого 2017 року N 1850-VIII.

13. Про утворення територіальних органів Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру Кабінет Міністрів України; Постанова, Перелік від 14.01.2015 № 5.

14. ДБН Б. 1.1-7:2007. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження схем планування території сільради. Чинний від 2008-04-01

15. Закон України № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011.

16. Казьмір Л. П. Особливості планування просторового розвитку метрополійних субрегіонів / Л. П. Казьмір. – Львів : ІРД НАН України, 2016, 11 с.

КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СТРАХОВИХ ДОГОВОРІВ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

ОРЕХОВА К.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Харків, Україна*

АЛТУНІНА В.О.

*здобувач вищої освіти,
магістрантка освітньо-професійної програми
«Фінанси, банківська справи та страхування»
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Харків, Україна*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Фінансові посередники, зокрема банківські установи та страхові компанії, перебувають в процесі постійної трансформації з моменту їх виникнення та становлення, що пояснюється необхідністю пристосування до зовнішніх умов ведення бізнесу та змінами на фінансового ринку загалом. Інтеграційні процеси сприяють не тільки підвищенню якості фінансового обслуговування клієнтів, але й вдосконаленню організаційної структури самих фінансових інститутів, від чого залежить збереження конкурентоспроможних позицій на ринку останніми.

Співпраця банків та страховиків сприяє вдосконаленню бізнес-процесів, розширенню асортименту фінансових послуг, а також спрощенню процесу їх надання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. У сучасній фінансово-економічній літературі багато науковців досліджували питання, що стосуються взаємодії банків та страхових компаній. Серед них слід відмітити: Бігдаш В. Д. [1], Волкова В. В. [3], Вядрова Н. Г. [4], Кучеренко В. [6], Рисін М. В. [8], Фурман В. М. [10], Чайковський Я. І. [11].

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В їх наукових дослідженнях знайшли відображення різні питання щодо особливості інтеграційних та дезінтеграційних процесів у діяльності банків та страхових компаній, обґрунтовується класифікація ознак і видів інтеграції банківської і страхової діяльності, визначаються їх форми. Однак новий етап розвитку національної економіки вимагає здійснення контролю за виконанням страхових договорів у банківських установах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є розроблення підходу до здійснення контролю за виконанням страхових договорів у банківських установах.

В даному дослідженні використано такі методи наукових пізнання: аналізу, синтезу, системного підходу. В якості інформаційного забезпечення використано нормативно-правове забезпечення банківської діяльності, наукові праці науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні активна співпраця між банківськими установами і страховими компаніями ґрунтується на тому, що в процесі банківської діяльності виникає чимало ризиків, які є взаємопов’язаними.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [13] Національний банк України запропонував розподіл ризиків, управління якими має забезпечити кожний банк (табл. 1).

Типи банківських ризиків, визначені Національним банком України

Тип ризику	Характеристика ризику
Кредитний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконати зобов'язання.
Ризик ліквідності	Визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.
Ризик зміни процентної ставки	Наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, що виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.
Ринковий ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют.
Валютний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.
Ризик репутації	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами.
Юридичний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення.
Стратегічний ризик	Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Джерело: складено автором на основі [13]

Так, управління ризиками, від яких залежить фінансовий результат діяльності банку, полягає в їх оптимізації, тоді як управління ризиками, від яких не залежить результативність діяльності банку, зводиться до їх мінімізації.

Європейський комітет зі страхування виділяє такі групи ризиків, притаманних страховим організаціям (табл. 2).

Типові ризики, визначені Європейським комітетом зі страхування

Технічні ризики	Інвестиційні ризики	Нетехнічні ризики
Поточні ризики: ризик недостатності страхових резервів; ризик перестрахування; ризик значних збитків; ризик операційних витрат. Специфічні ризики: ризик росту; ліквідаційний ризик.	ризик знецінення активів; ризик недостатньої ліквідності активів; ризик процентних ставок; ризик оцінки інвестицій; ризик вкладень в інші компанії.	ризик управління; ризик, пов'язаний з виконанням зобов'язань перед третіми особами; ризик недоотримання коштів від третіх осіб; загальний ризик бізнесу.

Джерело: складено автором на основі

Розглянувши групи ризиків, які притаманні банківським установам та страховим компаніям та визначені Національним банком України та Європейським комітетом зі страхування, запропонуємо ризики взаємодії банківських установ та страхових компаній (рис. 1).

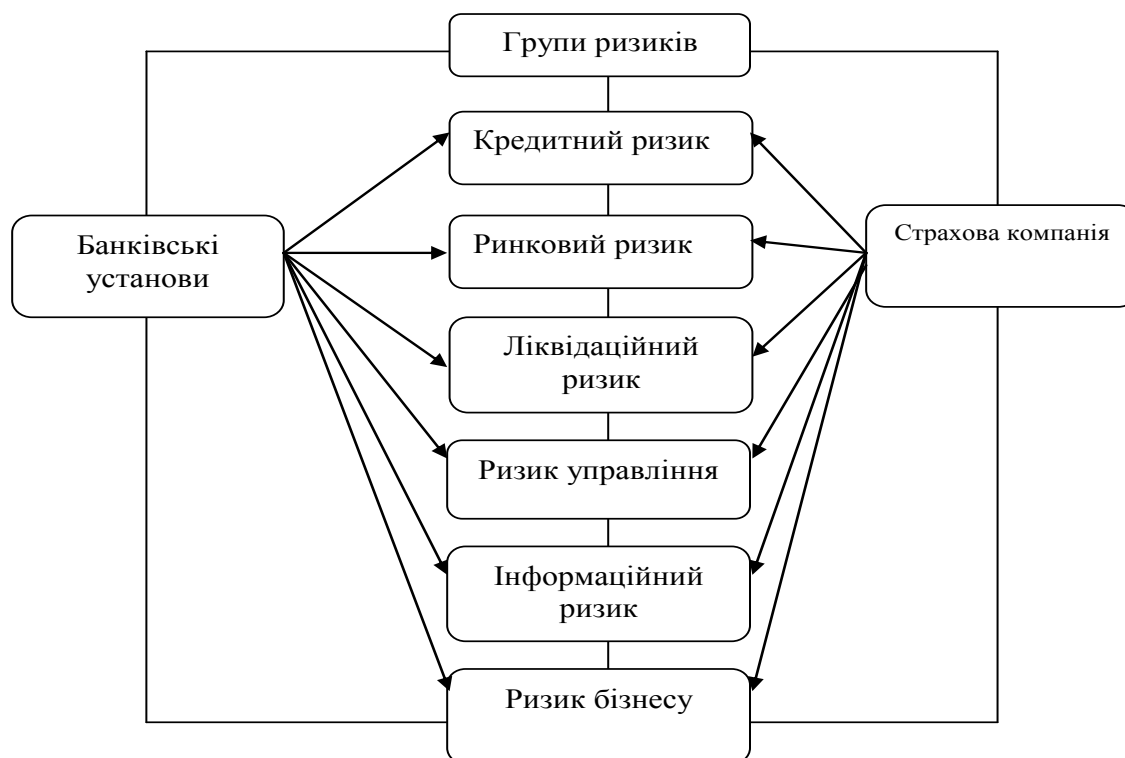

Рис. 1. Ризики взаємодії банківських установ та страхових компаній

На наш погляд, що при взаємодії банків та страхових компаній обов'язково має бути формалізована схема контролю за виконанням страхових договорів у банківських установах. Елементи цієї схеми можуть бути такі:

- політика ризик-менеджменту. Заява про політику ризик-менеджменту розкриває підхід до нього і ступінь прийняття ризику. Політика також визначає відповідальність за її реалізацію;

- встановлення відповідальності персоналу і призначення ресурсів для реалізації ризик-менеджменту. Для цього потрібно визначити, які ресурси (грошові і людські) потрібні для запровадження в життя ризик-менеджменту, моніторингу і координації;

- реалізація ризик-менеджменту. Реалізація процедури ризик-менеджменту містить у собі формалізацію процесу виявлення факторів ризику, оцінки ризику з погляду його наслідків і їх імовірності та ключових аспектів процесу впливу на ризики;

- перевірка процедури ризик-менеджменту і звіт про нього. Цим самим формалізується процес аналізу ризик-менеджменту і відповідальності (форми і регулярність доповідей).

Участь вищого керівництва в ризик-менеджменті:

- захист і дотримання прав та інтересів акціонерів, особливо в тій частині, де вони можуть розходитися з інтересами топ-менеджменту;

- упевненість, що процедури управлінського контролю і доповідей задовольняють і відповідають вимогам. Згідно з нормами інформування інформація, яку надають акціонерам, має бути реалістичною та своєчасною.

У процесі ризик-менеджменту банків та страхових компаній беруть участь: спостережна рада, правління, профільні комітети, служби ризик-менеджменту, внутрішнього аудиту та банківської безпеки, казначейство, підрозділи фронт та бек-офісу.

Спостережна рада має найвищі повноваження, вона визначає контури організаційної структури щодо ризик-менеджменту: затверджує стратегію ризик-менеджменту (цілі та завдання, «апетит» банку до ризиків, їх профіль,

директиви для бізнесу та ризик-менеджменту); здійснює контроль за рівнем ризиків та достатністю капіталу на їх покриття.

Спостережна рада у сфері ризик-менеджменту покладає на правління такі функції: загальне керівництво ризик-менеджментом; реалізацію стратегії та політики з ризик-менеджменту; організацію та контроль за процесом ризик-менеджменту; надання рекомендацій та роз'яснень спостережній раді відносно управління ризиками та їх рівня.

На службу з ризик-менеджменту в банках та страхових компаніях України найчастіше покладаються такі функції:

- розробка методології з ризик-менеджменту;
- експертиза внутрішніх документів на відповідність політиці та стратегії ризик-менеджменту;
- експертиза нових продуктів і бізнес-процесів щодо їх впливу на ризикові позиції;
- організація системи контролю ризиків;
- вимір ризиків і аналіз настання різних сценаріїв ризикових подій;
- розробка інфраструктури ризик-менеджменту;
- розрахунок допустимих лімітів ризиків і контроль за їх дотриманням;
- моніторинг ризикових подій та якості ризик-менеджменту;
- здійснення превентивних заходів щодо виникнення проблемної заборгованості, її реструктуризації і стягнення;
- підготовка звітності щодо ризикових позицій та надання рекомендацій правлінню щодо їх оптимального значення, а у разі необхідності - надання інформації стосовно ризик-менеджменту до спостережної ради тощо.

Найбільш вдалою можна вважати організаційну структуру служби ризик-менеджменту за комбінованим підходом. У зв'язку з цим пропонуємо при взаємодії банків та страхових компаній на рівні інституцій сформувати таку організаційну структуру служби ризик-менеджменту:

- департамент управління кредитним ризиком;

— департамент управління кредитним, ринковим та іншими видами ризиків;

При взаємодії на основі агентських відносин та договірній основі банкам та страховим компаніям доцільно сформувати окремі відділи з ризик-менеджменту, які мають бути підпорядковані голові правління банку, страхової компанії, що забезпечить його незалежність. До складу цього підрозділу повинні увійти як мінімум два спеціалісти (крім керівника підрозділу), один має займатися кредитним та іншими видами ризиків, другий - методологією, інформаційним та програмним супроводженням процесу ризик-менеджменту.

Висновки. Запропонована організаційна побудова служби ризик-менеджменту надасть можливість банкам та страховим компаніям:

налагодити наскрізне управління не тільки окремими ризиками, а й ризиками бізнес-підрозділів;

підвищити статус ризик-менеджерів у процесі управління ризиками;

посилити внутрішній контроль за реалізацією цілей та завдань, окреслених у стратегії ризик-менеджменту.

Зазвичай, формування більш досконалого організаційного супроводження ризик-менеджменту взаємодії банків та страхових компаній може призвести в окремих випадках до зростання витрат. Однак такі витрати виправдані, оскільки при настанні ризиків установи можуть очікувати колосальні втрати через неузгодженість діяльності окремих підрозділів, ігнорування або недостатньо дієвий контроль за ризиковими позиціями тощо.

Перспективи подальших досліджень. На фінансових і товарних ринках все частіше виникають ризикові події, які призводять до значних витрат. Отже, необхідно забезпечити незалежність служби ризик-менеджменту та надати право «вето» його керівнику при прийнятті рішень щодо проведення високо ризикових операцій, які можуть загрожувати фінансовій стійкості та надійності установи.

Найбільш прийнятним є комбінований тип організаційної структури

служби ризик-менеджменту, що дозволяє забезпечити наскрізний процес управління ризиками.

Використана література:

1. Бігдаш В. Д. Удосконалення формування оперативної та фінансової стратегії банківсько-страхової діяльності в Україні / В. Д. Бігдаш, Р. Я. Литвиненко // Наукові записки. Серія «Економіка», Випуск 12. – 2009. – С. 142- 157.
2. Борисюк О. В. Тенденції банкострахування в умовах нестабільності розвитку фінансового ринку України / О. В. Борисюк // Молодий вчений. – 2019. - № 1 (65). – С. 428-432.
3. Волкова В. В. Банкострахування як сучасний метод мінімізації кредитного ризику банку / В. В. Волкова, Н. І. Волкова // Финансы, учет, банки. – 2016. – № 1 (21). – С. 54-59.
4. Вядрова Н. Г. Сучасні моделі фінансового супермаркету в Україні / Н. Г. Вядрова, А. М. Подорожна, Л. А. Якуценя // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 2. – С. 55-67.
5. Кравченко Н. Г. Страхові резерви в банківській діяльності: питання теорії та судової практики / Н. Г. Кравченко, О. М. Лобач // Наукові записки. Юридичні науки. – 2004. – Том 26. – С. 55-60.
6. Кучеренко В. Форми інтеграції банківського та страхового капіталів / В. Кучеренко// Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 3. – С. 57-65.
7. Макаренко Ю. П. Теоретичні аспекти взаємодії банків та страхових компаній / Ю. П. Макаренко, К. В. Покотило // Економіка та держава. – 2014. – № 9. – С. 67-70.
8. Рисін М. В. Зарубіжний досвід розвитку співпраці банків і страхових компаній / М. В. Рисін // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 1. – С. 253-260. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_1_33.

9. Стещенко О. Д. Проблеми страхування банківських ризиків / О. Д. Стещенко, І. О. Бугайова // Приазовський економічний вісник. – 2018. – Випуск 6 (11). – С. 491-494.

10. Фурман В. М. Комплексне банківське страхування: міжнародна практика та початок запровадження в Україні / В. М. Фурман // Економіка: теорія та практика. – 2014. – № 2. – С. 4-10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2014_2_3.

11. Чайковський Я. І. Страхування кредитного ризику комерційних банків / Я. І. Чайковський, Р. І. Тиркало, А. Ліманський // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Випуск 15. – С. 51-53.

12. Чопляк І. А. Аналіз взаємодії банківського та страхового сегментів на ринку фінансових послуг України / І. А. Чопляк // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск № 9. – С. 1084-1091.

13. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України / Правління Національного банку України; Постанова № 361 від 02.08.2004; документ v0361500-04, поточна редакція – від 21.06.2012, підстава – v0255500-12. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ

ОРЄХОВА К.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Харків, Україна*

МАРЧЕНКОВА А.В.

*здобувач вищої освіти,
магістрантка освітньо-професійної програми
«Фінанси, банківська справи та страхування»
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
м. Харків, Україна*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Активна інтеграція України до світових та європейських політичних та економічних структур потребує інтенсифікації трансформаційних процесів. Сучасний період розвитку, якому притаманні наявність та поглиблення кризових явищ, характеризується насамперед загостренням конкурентної боротьби у банківській системі. Для виживання та успішного функціонування за таких умов банкам треба бути конкурентоспроможними. Для досягнення достатнього рівню конкурентоспроможності банки мають зосередитися на виробництві таких послуг, які найбільш задовольняють споживчий попит як за якістю, так і за ціною, що можливо лише у разі проведення виваженої інвестиційної політики. Саме цьому проблема створення наукового підґрунтя для формування

ефективної інвестиційної політики є однією з найбільш актуальних проблем сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Внесок у вирішення проблем формування та реалізації інвестиційної політики банків внесли такі науковці як: Боровікова М. [2], Глібо С. В. [4], Кльоба Л. Г. [6], Коваленко М. М. [8], Лабунець А. [11], Мельниченко К. О. [14], Огородник В. В. [17], Примостка А. [19].

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В їх наукових дослідженнях знайшли відображення різні питання щодо інвестиційної політики банків в Україні, обґрунтовується необхідність підвищення їх капіталізації, зростання ресурсної бази, ефективного управління сучасним банком. Однак новий етап розвитку національної економіки вимагає вдосконалення інвестиційної політики банків України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є визначення особливостей формування інвестиційної політики банку.

В даному дослідженні використано такі методи наукових пізнання: аналізу, синтезу, системного підходу. В якості інформаційного забезпечення використано діяльність банків України станом на 01.01.2019 р.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиційна політика банків є порівняно новим полем досліджень у вітчизняній фінансово-економічній літературі.

Інвестиційна політика банків визначається як «формування системи цільових орієнтирів інвестиційної діяльності, вибір найбільш ефективних способів їх досягнення» [1; 7]. На нашу думку, інвестиційна політика банку – це сукупність заходів організації і управління інвестиційною діяльністю, які спрямовані на забезпечення оптимальних обсягів, структури та прибутковості інвестиційних активів.

Важливим елементом інвестиційної політики банків є інвестиційна стратегія та інвестиційна тактика. Інвестиційна стратегія банку є вихідним пунктом процесу управління і регулювання інвестиційною діяльністю і означає розробку довгострокових цілей інвестиційної діяльності та методів їх досягнення.

Інвестиційна тактика банку – це розроблення оперативних, поточних або короткострокових цілей інвестиційної діяльності та методів їх досягнення. Можна сказати, що інвестиційна тактика – це інвестиційна стратегія, деталізована до поточного часового періоду діяльності [5].

Інвестиційна політика кожного з банків після формування певної структури капіталу має свої особливості [9; 10; 13]. Окрім цього, у процесі формування та використання банківського капіталу існують такі типи інвестиційної політики банків за критерієм частки залученого капіталу в загальній сукупності довгострокових пасивів банків:

- агресивна (ризикована) – банк здійснює інвестиційні вкладення на основі капіталу, сформованого на 80% і більше за рахунок залучених коштів, чим істотно наражається на ризики ліквідності та інші фінансові ризики;
- помірковано-агресивна – банк здійснює кредитування та інвестиції із капіталу, сформованого за рахунок залучених коштів обсягом від 60 до 80%, відповідно рівень толерантності до ризиків є також високим;
- поміркована – банк має поміркований рівень толерантності до ризиків, оскільки у структурі коштів, з яких здійснюються інвестиційні операції, не менше 50% складає власний капітал;
- помірковано-консервативна – банк кредитні та інвестиційні операції здійснює переважно на основі використання власного капіталу, чим зменшує рівень ризику ліквідності та інших ризиків;
- консервативна – банк здійснює інвестиційні вкладення на основі капіталу, сформованого на 80% і більше за рахунок власних коштів, чим засвідчує низький рівень толерантності до ризиків.

Таким чином, чим більшою є величина залученого капіталу в структурі

банківського капіталу, то ризикованішою є інвестиційна політика банків.

На процес реалізації інвестиційної політики банку впливають різні фактори, що складають зовнішній вплив, тобто макро-, мезо- і мікроекономічний рівень (зовнішнє середовище), а також факторів внутрішнього впливу самого банку (внутрішнє середовище) [3; 12; 16; 18].

Фактори макроекономічного рівня найбільше впливають на формування загальної економічної політики банку та його стратегії регіонального розвитку. Серед таких факторів найбільше значення мають:

- наявність вільних грошових коштів на національному фінансовому ринку;

- загальний рівень розвитку національної економіки;

- рівень інвестиційної привабливості національної економіки;

- темпи інфляції, податкове навантаження на суб'єкти підприємництва й населення;

- стан національного кредитного та фондового ринків, їх світові рейтинги;

- вплив державних органів і Національного банку України на банківську систему і національну економіку;

- рівень конкуренції серед банківських інститутів та економічних суб'єктів.

Макроекономічні фактори при розробці регіональної інвестиційної політики банку ураховують через формування мети та основних завдань щодо інвестиційної діяльності на регіональному рівні. Зміни впливу цих факторів спонукають банки та їх регіональні підрозділи здійснювати корекцію стратегії економічного розвитку на поточний і довгостроковий період. Проте загальні пріоритети банків на регіональному рівні можуть не змінитися.

Фактори мезо- і мікроекономічного рівня найбільше впливають на формування економічної політики банку в регіонах. Серед них можна виокремити:

- наявність вільних грошових ресурсів в регіоні;

- потреба у грошових коштах економічних суб'єктів регіону;

- кредитний та інвестиційний ризик у регіоні (рівень кредитоспроможності

економічних суб'єктів);

стан кредитного ринку регіону та рівень кредитної конкуренції;

стан регіонального фондового ринку та його інвестиційні можливості;

рівень впливу державних, регіональних органів влади та інших суб'єктів на банківську діяльність.

Зміни впливу цих факторів спонукають банки та їх регіональні підрозділи здійснювати корекцію тактики економічного розвитку на поточний та довгостроковий періоди. При цьому можуть змінитися повністю або частково поточні пріоритети банків на регіональному рівні.

Фактори внутрішнього впливу обумовлені стратегією і тактикою регіонального розвитку банку, а також його інвестиційним потенціалом. Інвестиційний потенціал регіональних підрозділів банків має найбільше значення серед факторів внутрішнього впливу для формування регіональної інвестиційної політики. Це обумовлено тим, що інвестиційний потенціал акумулює в собі вплив різних інших факторів, таких як наявність фінансових можливостей банку, кадри кредитних менеджерів, інформаційну базу тощо.

Кінцевим результатом взаємодії різних факторів при формуванні інвестиційної політики є:

зростання обсягів банківських кредитів в регіоні наданих суб'єктам підприємництва і населенню;

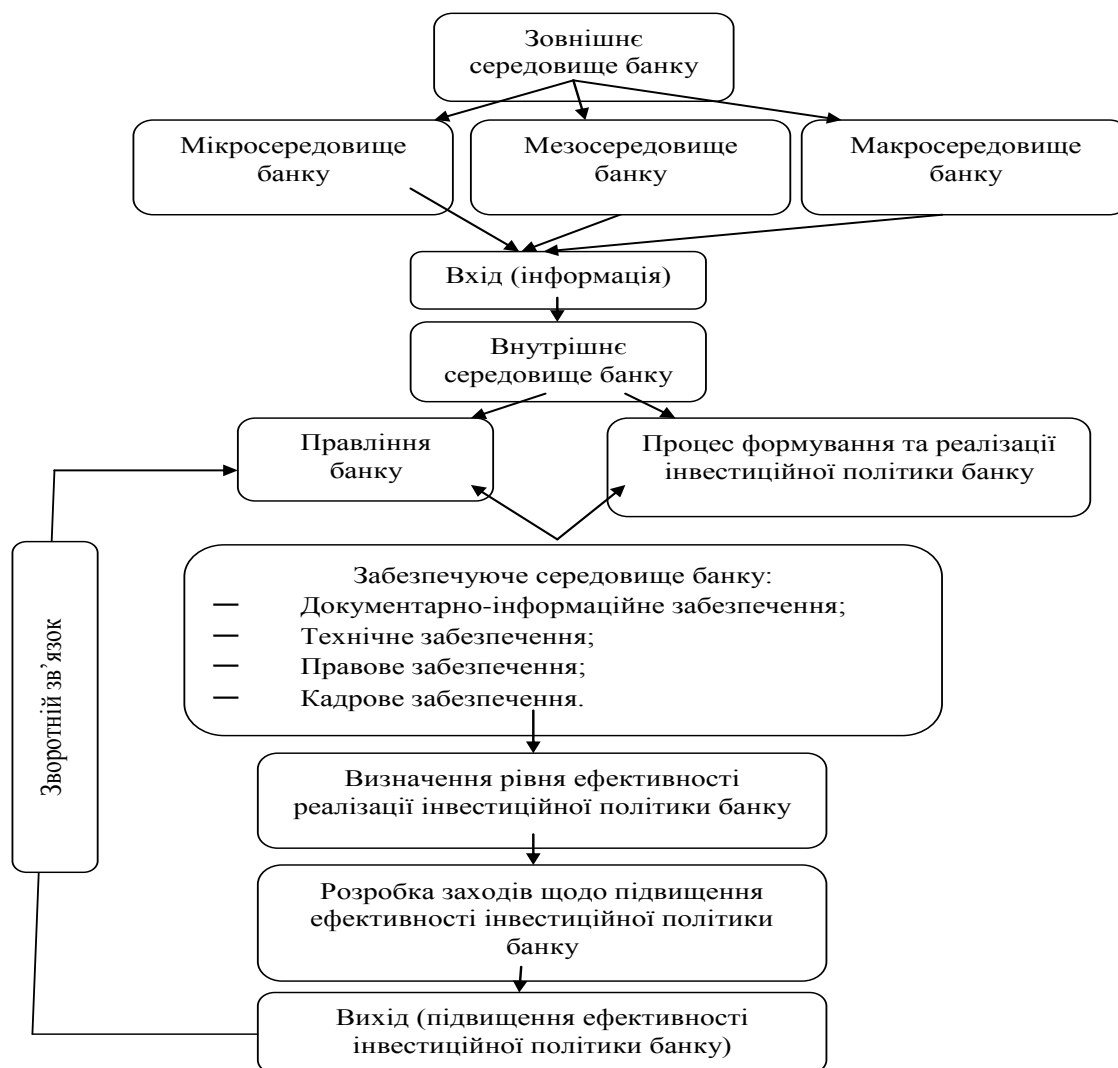
зростання обсягів банківських інвестицій в регіоні в цінні папери регіональних суб'єктів підприємництва;

підвищення ефективності діяльності банку в регіоні.

Отже, інвестиційна політика є основним інструментом економічного розвитку, який сприяє зміцненню ринкових позицій банку за рахунок забезпечення достатнього для задоволення зростаючих потреб приросту капіталу.

Виходячи з цього, враховуючи особливості розвитку банку, представляється доцільною розробка моделі формування і реалізації інвестиційної політики банку, яка враховує особливості інвестиційної

діяльності (рис. 1).

Джерело: складено авторами цієї роботи

Рис. 1. Модель формування і реалізації інвестиційної політики банку

Таким чином, під моделлю формування і реалізації інвестиційної політики слід розуміти сукупність взаємозв'язаних процесів, пов'язаних із формуванням і реалізацією інвестиційної політики, в розрізі макро-, мезо- і мікроекономічного середовища банку.

Наведена модель дозволяє впорядкувати всі складові внутрішнього і зовнішнього середовища, які здійснюють пряму або непряму дію на процес формування і реалізації інвестиційної політики банку.

Входом моделі є інформація про ступінь доступності ресурсів, рівні

платоспроможного попиту на надані послуги, силі конкуренції банку в фінансово-кредитному середовищі.

Цілеспрямована дія керівництва банку на процес формування і реалізації інвестиційної політики відбувається за допомогою прямих зв'язків. Зворотні зв'язки забезпечують отримання керівництвом банку інформації про хід формування і реалізації інвестиційної політики і результати дії на нього.

Зміст прямих і зворотних зв'язків може бути вельми різноманітним: регламенти і положення; плани і заходи; накази і розпорядження; пропозиції; узгодження; нормативи; процедури та ін.

Однією з найважливіших умов цілісності моделі, її економічності і забезпечення раціональної просторово-структурної взаємодії елементів є наявність забезпечуючого середовища. Дане середовище займається питаннями документарно-інформаційного, технічного, правового та кадрового забезпечення.

Виходом моделі є підвищення ефективності інвестиційної політики банку.

Наявність зворотного зв'язку забезпечує успішне коректування результативності процесів формування і реалізації інвестиційної політики банку.

Виходячи з вищевикладеного, цікавим представляється проведення аналізу особливостей інвестиційної політики банків в Україні станом на 01.01.2019 р. Насамперед, отримаємо достовірні і повні дані про банківську діяльність із сайту Національного банку України [20].

На першому етапі дослідження з'ясуємо особливості інвестиційної політики банків України у процесі формування капіталу за часткою залученого капіталу. Спочатку визначимо, яку частку в структурі капіталу банків в Україні займає залучений капітал, а після цього залежно від частки залученого капіталу у структурі банківського капіталу віднесемо окремі банки представники до кожної з груп інвестиційної політики.

Показники діяльності банків України за типами інвестиційної політики

станом на 1.01.2019 р. представлено у табл. 1.

Таблиця 1

**Показники діяльності банків України за типами інвестиційної політики
станом на 01.01.2019 р.**

Тип інвестиційної політики	Частка залученого капіталу	Частка банків у загальній сукупності, %	Активи, %	Власний капітал, %	Залучений капітал, %	ROE, %
Агресивна (ризикована) політика	80-100%	66,86	81,74	67,4	84,32	-9,33
Помірно-агресивна політика	60-80%	23,42	17,70	30,47	15,36	-1,34
Помірна політика	40-60%	4	0,16	0,56	0,1	0,64
Помірно-консервативна політика	20-40%	3,43	0,25	1,13	0,09	0,97
Консервативна політика	0-20%	1,15	0,09	0,54	0,01	0,95
Банки з від'ємним власним капіталом	-	1,14	0,06	-0,1	0,12	274,3
Всього	-	100	100	100	100	-

Джерело: складено авторами цієї роботи за даними розрахунків.

Як можемо спостерігати із даних табл. 1, лєвова частка вітчизняних банків, а саме 66,86%, здійснює агресивну або ризиковану інвестиційну політику за рахунок залучених коштів. При цьому спостерігається низький рівень показника прибутковості власного капіталу саме для банків з цієї групи – –9,33%. Помірковано-агресивну політику проводять 23,42% банків. Показник прибутковості власного капіталу для них становив – –1,34%, що суттєво нижче за попередню групу і свідчить про меншу ризикованість діяльності цієї групи банків.

Також з табл. 2 видно, що середньозважений показник прибутковості капіталу для банків, які проводять помірковану, помірковано-консервативну та консервативну політику, є значно вищим і набуває додатного значення в межах

0,64-0,95% станом на 1.01.2019 р. (рис. 2)

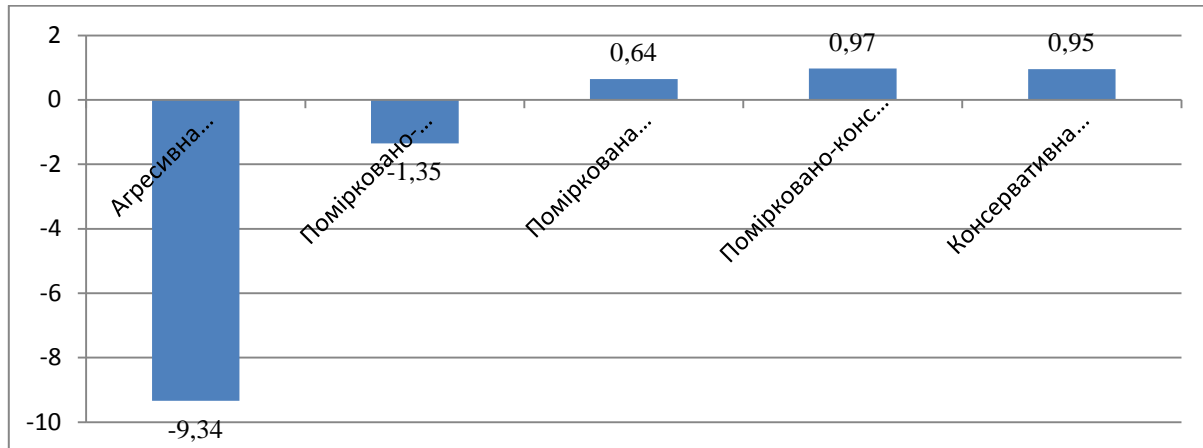

Рис. 2. Середньозважений показник прибутковості власного капіталу по групах банків за типами інвестиційної політики

Таким чином проведене дослідження показало, що єдиної інвестиційної політики, якої б дотримувалися банки при формуванні джерел фінансування своєї діяльності, немає. Крім того, виявлено нерівномірність і самої структури довгострокових позикових пасивів банків.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу з'ясувати особливості інвестиційної політики банків у процесі формування банківського капіталу за економічної нестабільності. На основі використання аналізу виділено п'ять типів інвестиційної політики банків в Україні – агресивну (ризиковану), помірковано-агресивну, помірковану, помірковано-консервативну та консервативну залежно від структури позикового капіталу в загальній сукупності довгострокових пасивів.

Доведено, що домінуюча частина банків України проводила агресивну інвестиційну політику, що негативно позначалося на показнику прибутковості капіталу в період посткризового розвитку банківської системи. Основними рекомендаціями щодо формування джерел інвестиційної політики банків України є:

- підвищення частки власного капіталу при формуванні сукупного обсягу власного капіталу банків;
- при формуванні залученого та позикового капіталу банків зважати

на толерантність керівництва банків до рівня фінансових ризиків, а також враховувати не тільки показник адекватності власного капіталу до рівня ризиків, але й показник рентабельності власного капіталу банків;

- здійснювати пошук власного оптимального формату поділу джерел фінансування інвестиційної діяльності банків за схемою депозити фізичних осіб/депозити юридичних осіб, крім банків/залучені кошти інших банків, в тому числі міжбанківські кредити/інші зобов'язання.

Перспективи подальших досліджень. Врахування зазначених рекомендацій дасть змогу оптимізувати величину та структуру банківського капіталу з урахуванням ефекту фінансового левериджу та покращити ефективність функціонування банків загалом.

Використана література:

1. Бодова А. А. Інвестиційна діяльність банків України [Електронний ресурс] / А. А. Бодова, Г. І. Романова // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С. 6-13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2013_1_3.

2. Боровікова М. Інвестиційна діяльність і капіталізація комерційних банків у період дестабілізації економіки України [Електронний ресурс] / М. Боровікова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 18-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2009_4_4.

3. Власенко Н. М. Кредитно-інвестиційна діяльність банків: сутність та значення для економіки України [Електронний ресурс] / Н. М. Власенко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(4). – С. 53-58. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7\(4\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7(4)__11).

4. Глібко С. В. Інвестиційна діяльність банків: правовий аспект [Електронний ресурс] / С. В. Глібко // Право та інновації. – 2014. – № 4. – С. 64-

71. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2014_4_10.

5. Запоточний В. І. Інвестиційна політика як основний етап банківського інвестиційного процесу [Електронний ресурс] / В. І. Запоточний // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.9. – С. 201-206. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2012_22.

6. Кльоба Л. Г. Банківська інвестиційна діяльність на ринку цінних паперів [Електронний ресурс] / Л. Г. Кльоба // Економіка та держава. – 2016. – № 6. – С. 20-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_6_5.

7. Кльоба Л. Г. Інвестиційна політика банків України в умовах ринкової трансформації економіки [Електронний ресурс] / Л. Г. Кльоба // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 183-190. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_1_25.

8. Коваленко М. М. Банківський сектор та інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні: від пригноблення до стимулювання [Електронний ресурс] / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 2. – С. 171-180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_2_27.

9. Колодізев О. М. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: сучасний стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. М. Колодізев, Н. М. Власенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 342-347. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_58.

10. Куш О. Інвестиційна діяльність банків в Україні [Електронний ресурс] / О. Куш // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 1-2. – С. 73-78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2012_1-2_11.

11. Лабунець А. Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів [Електронний ресурс] / А. Лабунець // Дослідження міжнародної економіки. – 2011. – Вип. 4. – С. 246-253. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdme_2011_4_25.

12. Леось О. Ю. Інвестиційна діяльність як особлива сфера банківської діяльності [Електронний ресурс] / О. Ю. Леось, В. В. Федішина // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 6. – С. 108-112. –

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_6_24.

13. Мазуренко А. В. Інвестиційна діяльність банків і ринок ОВДП України [Електронний ресурс] / А. В. Мазуренко // Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 35. – С. 63-72. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2014_35_11.

14. Мельниченко К. О. Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів України [Електронний ресурс] / К. О. Мельниченко. // Ефективна економіка. – 2010. – № 6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_6_13.

15. Мулик І. В. Кредитно – інвестиційна діяльність банків: сутність та значення для економіки України [Електронний ресурс] / І. В. Мулик // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – № 3. – С. 85-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rbetu_2013_3_15.

16. Нагорна О. В. Інвестиційна діяльність як особлива сфера банківської діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Нагорна, Ю. В. Василен. // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_36.

17. Огородник В. В. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї [Електронний ресурс] / В. В. Огородник // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 161-169. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_1_21.

18. Онікієнко С. В. Інвестиційна діяльність банків в економічному контексті [Електронний ресурс] / С. В. Онікієнко // Економіка: теорія та практика. – 2015. – № 2. – С. 12-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2015_2_4.

19. Примостка А. Інвестиційна діяльність банків на фондовому ринку України [Електронний ресурс] / А. Примостка // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 11-12. – С. 91-99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2014_11-12_11.

20. Національний банк України: офіційний Веб-ресурс. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

EFFICIENCY OF INITIAL-I STAGE GENERALIZED PERIODONTITIS TREATMENT AMONG MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING TO CLINICAL INDICATORS OF ORAL CAVITY

PAVLIUK T.V.

Postgraduate student of Postgraduate Study Dental Department

Ivano-Frankivsk National Medical University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Periodontal tissues diseases, including gingivitis and periodontitis, are considered to be one of the most common diseases in the population and, if left untreated, can lead to tooth loss [1]. The main cause of periodontitis is bacterial plaque, as well as many other factors, such as hormonal changes, diabetes, malnutrition, smoking and stress, which can affect the development and progression of periodontal tissue diseases [2, 3]. Thus, the development of effective therapeutic and preventive measures is important, which will increase the efficiency of their treatment [4].

There are many methods of generalized periodontitis (GP) treatment, using drugs with high anti-inflammatory, antiseptic, antibacterial and antimicrobial effects on periodontal tissues. Noofen is one of the drugs that eliminates heightened emotional sensitivity, namely anxiety, and has a positive effect in GP treatment.

The objective of the study. To analyze the efficiency of initial-I stage generalized periodontitis treatment among 2 year medical university students.

Materials and methods of the research. To achieve this goal, we examined and treated 40 students with initial-I stage generalized periodontitis without somatic pathology, which were divided into two groups, depending on treatment method. The I group included 20 students who had advanced treatment, and the II group included 20 students who received conventional treatment.

Objective examination data, clinical indices of PMA (papillary-marginal-alveolar index), PI (periodontal Ramfjord index), BI (gums bleeding index) and

Green-Vermillion Index (OHI-S) were used before and after treatment to evaluate the efficiency of performed treatment. MF Danilevsky classification of periodontal tissue diseases was used for diagnosis.

Students from I group had advanced treatment, which included oral sanitation, professional hygiene with hygienic skills training, local treatment – oral rinsing with "Octenisept" solution and dissolving of pill "Lizak". For general treatment, patients of this group received a nootropic pill "Noofen". Students of II group received usual treatment according to a dental care protocol, which included sanitization professional hygiene with hygienic skills training, local treatment – oral rinsing with 0.05% chlorhexidine solution and dissolving the pill "Lisobakt". Patients in both groups received the vitamin-microelement complex "Vita-Supradin Active" [5].

Results of the research and their discussion. As a result of the treatment, a significant decrease in oral hygiene and periodontal indices among students with initial-I stage generalized periodontitis in both groups was established. Thus, the OHI-S index in I group decreased from 1.89 ± 0.06 points to 0.42 ± 0.06 points ($p < 0.001$), and in II group from 1.93 ± 0.06 points to 0.74 ± 0.06 points ($p < 0.001$). Analyzing the indicators after treatment, it should be noted that in I group they are better, which is statistically confirmed ($p < 0.01$).

The level of gingival inflammation in both groups after treatment was decreased, which is indicated by the value of PMA among students of I and II groups. Thus, in patients of I group, this indicator decreased from $34.23 \pm 2.01\%$ to $2.9 \pm 0.62\%$ ($p < 0.001$). In II group, PMA decreased from $34.64 \pm 2.03\%$ to $5.01 \pm 0.82\%$ ($p < 0.001$). Results in I group, where the proposed treatment was significantly better performed ($p < 0.05$).

As a result of the complex treatment, gums bleeding also decreased, as indicated by BI. In I group, this indicator decreased from 1.5 ± 0.12 points to 0.05 ± 0.02 points, and in II group from 1.51 ± 0.12 points to 0.19 ± 0.01 points. In I group patients, this result was better and statistically different from II group ($p < 0.05$).

Periodontal index changes indicate the periodontal tissues condition after treatment. Thus, after treatment, this indicator decreased in both groups from

3.0±0.06 points to 2.11±0.05 points in I group and from 3.11±0.07 points to 2.34±0.05 points in II group. It should be noted that I group indicator after treatment was statistically better compared to II group indicator ($p<0.01$).

Conclusion. As a result of GP advanced treatment, which included the nootropic pill "Noofen" in the complex treatment of GP among 2 years students of medical university, established effective result, which is confirmed by positive indicators of clinical research. Thus, periodontal tissue diseases index evaluation of I group, where advanced treatment were used is more positive compared to II group, where conventional therapy was used ($p<0.05$).

References

1. Williams RC. Understanding and managing periodontal diseases: a notable past, a promising future. *Journal of Periodontology*. 2008;79(8):1552–1559.
2. Scannapieco FA. Position paper of The American Academy of Periodontology: periodontal disease as a potential risk factor for systemic diseases. *Journal of Periodontology*. 1998;69(7):841–850.
3. Bader K. Al-Zarea. Oral Health Knowledge of Periodontal Disease among University Students. *Int J Dent*. 2013; 2013: 647397.
4. Khomenko LA. Periodontal diseases in young people: the problem of risk and diagnosis. *Dentist*. 2006; 1-2: 54-58. [published in Russian]
5. Pavliuk TV, Rozhko MM, inventors. Ivano-Frankivsk National Medical University, patent holder. Method of generalized periodontitis drug treatment among young people. Patent of Ukraine № 117610. 2017 Jun 26. [published in Ukrainian]
«Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»

«ТЕХНОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ КАР'ЄРІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

СЕМЕДІЙ Б.Ю.

студентка VI курсу,

географічного факультету,

кафедри фізичної географії та раціонального природокористування,

Ужгородського національного університету

М.Ужгород, Закарпатської області, Україна

МИКИТА М.М.

к. геогр. н. доцент

Ужгородського національного університету

М.Ужгород, Закарпатської області, Україна

АНОТАЦІЯ

Семедій Б. Ю. «Техногенне навантаження кар'єрів Закарпатської області», - 2019р., 7 ст.

Наукова доповідь магістра. Напрямом підготовки – 6.040104 – «Географія». ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

У науковій доповіді розкрито науково-методичні основи еколого-геоморфологічного стану Закарпатської області; проаналізовано вплив на довкілля, антропогенних чинників, а саме техногенні зміни в ландшафтних системах. Описано проблеми техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Робота викладена на 7 сторінок, містить, посилання на 3 джерела.

Ключові слова: навколишнє середовище, еколого-геоморфологічний аналіз, техногенне навантаження, видобуток корисних копалин, довкілля.

SUMMARY

B. Semediy B. " Technogenic load of the quarries of the Transcarpathian region", - 2019.

Master's Scientific Report. Direction of preparation - 6.040104 "Geography". State University "Uzhhorod National University".

The work is presented on 7 pages, references to 3 sources.

The scientific report reveals the scientific and methodological foundations of the ecological-geomorphological state of the Transcarpathian region; environmental impact, anthropogenic factors, namely man-made changes in landscape systems have been analyzed. The problems of technogenic loading on the environment are described.

Keywords: environment, ecological-geomorphological analysis, technogenic load, mining, environment.

ВСТУП

Актуальність теми. За останнє століття людина досягла неймовірного рівня в науково технічному прогресі, але і це не дало їй змогу видобувати корисні копалини не впливаючи на навколишнє середовище. В процесі освоєння навколишнього середовища людина трансформувала майже всі компоненти ландшафту.

В минулому столітті антропогенний вплив став настільки значним, що призвів до створення техногенних геосистем.

Великих змін зазнав рельєф, який відіграє дуже важливу роль у формуванні геоекологічного стану, функціонуванні та динаміці ландшафтів.

Актуальним є здійснення аналізу техногенного навантаження, родовищ корисних копалин Закарпатської області та визначення параметрів їхнього функціонування і масштабів змін під впливом техногенних чинників, розроблення системи регулювання процесів та заходів.

Метою роботи є здійснення аналізу техногенного навантаження, родовищ корисних копалин Закарпатської області та визначення параметрів їхнього функціонування і масштабів змін під впливом техногенних чинників.

У даній роботі були використані наступні *методи наукових досліджень*: опис, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації, статистичний аналіз, метод системного аналізу.

Техногенне навантаження на рельєф Закарпатської області, відбувається в повній мірі, і зараз є досить значним. Спричинене гірничодобувною промисловістю, кар'єрами та відкритими родовищами.

В області нараховується 112 кар'єрів та рудників. З них 52 не розробляються, або розробляються частково. У структурно-тектонічному відношенні.

Для оцінки стану і контролю навколишнього середовища та оптимізації стану техногенного рельєфу функціонує:

- геоекологічний контроль техногенно змінених територій, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС),
- охорона та рекультивація рельєфу і моніторинг поширення, інтенсивності впливу техногенних процесів на геоморфосферу.

Високий техногенний вплив на геоморфосферу створює експлуатація кар'єрів та відкритих родовищ. Великою проблемою є велика кількість відпрацьованих кар'єрів значної глибини, які активізують карстові та зсувні процеси, дренують підземні води, понижуючи їхній рівень.

За рахунок ведення активної господарської діяльності в Закарпатській області призводить до порушення рельєфу, створюють нові техногенні форми рельєфу, вилучають з обігу земельні угіддя, пошкоджують ґрунтовий покрив, забруднюють довкілля та активізують схиліві екзогенні процеси.

Рельєф який змінений антропогенною діяльністю, викликає зміни в інших складових навколишнього середовища, які у свою чергу погіршують стан довкілля в цілому та умови життєдіяльності людини зокрема, тому вивчення змін рельєфу є одним з найактуальніших питань.

У загальному технології видобутку корисних копалин зумовлюють такі види порушень навколишньою середовища:

- геомеханічні – розтріскування порід внаслідок проведення вибухів, зміна рельєфу місцевості, вирубування лісів, деформація земної поверхні;
- гідрологічні – зміна запасів, режиму руху, якості та рівня ґрунтових вод, винесення у водойми шкідливих речовин з поверхні і надр землі;
- хімічні – зміна складу і властивостей атмосфери та гідросфери (підкислення, засолення, забруднення води і повітря);
- фізико-механічні – забруднення довкілля пилом, зміна властивостей ґрунтового покриву та інше;
- шумове забруднення і вібрація ґрунту.

Причинами гідрологічних порушень є:

- зарегулювання, як форма порушення виявляється у виді водоймищ та водоканалів. Викликано необхідністю осушення поверхні над родовищем,
- заболочування спостерігається навколо відвалів із площею більше 200 га,
- затоплення характерне для випадків, коли виробництво має надлишок води і цілком її у водообігу не використовує. Води скидаються на землю, у водотоки і водойми, відбувається затоплення додаткових площ землі. В іншому місці в зв'язку з цим може виникнути виснаження,
- осушення – відбувається через дренаж ґрунтових підземних вод виробками і свердловинами. Біля кожного кар'єру депресійна лійка ґрунтових вод досягає діаметру 35 – 50 км,
- заводнення виникає у випадку захоронення рідких відходів виробництва.

У місцях відкритих розробок відбувається вирубування лісів, порушення рослинності та виведення із користування великих площ сільськогосподарських угідь внаслідок проведення розкривних робіт та складування порід на поверхні землі.

В процесі розробки родовищ відкритим способом до основних джерел забруднень відноситься проведення масових вибухів, експлуатація гірничовидобувної техніки та автомобілів.

Масові вибухи на кар'єрі відносяться до періодичних джерел забруднень, тому що проводяться звичайно раз у 2 тижні. Заряд вибуху досягає 800 – 1200т,

а кількість висадженої ним гірської маси – 6 млн.т. В атмосферу викидається близько 200 – 400 т пилу. Вважається що 1 т. висадженої вибухової речовини дає 40м³ CO₂, крім цього виділяються оксиди азоту.

Практично всі гірничі роботи супроводжуються пилоутворенням. Так, в процесі переміщення породи екскаватором інтенсивність пиловиділення складає 6,9 г/с, в процесі навантаження вугілля роторним екскаватором – 8,5 г/с. Постійно діючими джерелами пилоутворення є автомобільні дороги.

У деяких кар'єрах на їхню частку приходить 70 – 90% усього пилу. Значні кількості пилу надходять в атмосферу в процесі вантажно-розвантажувальних робіт. Інтенсивність пиловиділення в процесі виїмки вугілля екскаватором складає 11,65 г/с, в процесі навантаження в залізничні вагони – 1,15 г/с.

Через використання великої кількості транспортних засобів, великих територій під розрізами, а також потужних масових вибухів забруднення атмосфери за умови відкритого видобутку значно більше, ніж за умови підземного способу.

Список посилань на джерела:

1. *Габчак Н.Ф.* Антропогенна трансформація та екологічний стан річкових систем Закарпаття // Мат-ли IV міжн. наук.-практ. конф. „Наука і освіта ‘2003’”.– Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. - Т. 30. – С.9-12.
2. *Геренчук К.І.* Природа Закарпатської області.- Львів: Вища школа, 1981. – С. 20-25.
3. *Ковальчук І.П.* Екологічні наслідки господарського освоєння території Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст). – Львів, 1999. – С.169-179.
4. *Петровці М.М.* Корисні копалини Закарпаття. – Ужгород, 2001.- 15с.

ЛАДОВО-ІНТОНАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИЧНИХ ПІСЕНЬ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ

ЯРОПУД З.П.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

м.Кам'янець-Подільський, Україна

Відомо, що Кам'янецьчина в історичному і культурному планах є багатим і оригінальним краєм, її територія входила до складу Київської Русі. В різні часи Кам'янець Подільський, як адміністративний, торгово ремісничий і духовний центр Поділля, був захоплений Литвою, Польщею, далі Туреччиною, царською і більшовицькою Росією. Такі обставини не могли не вплинути на формування самобутньої народнопісенної культури, де переплелися елементи художніх традицій різних народів (литовського, польського, вірменського, єврейського, молдавського, українського), представники яких віддавна заселяли і заселяють цю територію. Внаслідок цього локальні стилі тісно переплелися і утворили єдиний фольклорний пласт, внісши у підвалини пісенної культури регіону нові ритми і барви.

Серед усього масиву фольклорних пісень Кам'янецьчини найбільшого поширення дістали ліричні пісні – згусток різноманітних станів людської душі: смутку, відчаю, меланхолії, піднесення, нестримної енергії, водночас делікатності, цнотливості і такту. «Мені завжди здається, – писала Леся Українка, – що коли де можна побачити таку вдачу народу, то се скоріше в ліричних піснях ...» [1, с. 219]. На відміну від пісень календарно обрядового циклу, приурочених певній даті, ліричні пісні займають у духовному житті українця особливе місце, їх співають при будь якій нагоді: в години радості і смутку, під час свят і в повсякденному житті. Аналіз фольклорних пісень Кам'янецьчини показав, що творцям ліричних пісень притаманне конкретно

образне мислення, і вони розповідають про те, що їх хвилює, викликає ті чи ті емоції. Особливо вдало в цих піснях змальована вдача людини – добра чи зла, сварлива чи лагідна, покірна чи не поступлива. Недаремно широта й багатство цього жанру дозволило М.Лисенкові висловитися про українську народну пісню як таку, в якій найбільш вдало відбився психологічний склад українця, «миролюбивого й глибокого характером, палкого й пристрасного з природи, з естетичним почуттям і розумом споглядальним» [2, с. 31].

Усі ліричні пісні Кам'яниччини згідно з тематикою, змістом, стилем, середовищем побутування можна розділити на соціально побутові, баладного характеру, родинно побутові, про кохання і жартівливі (слова і мелодії пісень дивитися за виданням: Яропуд З. Прилетіла ластівочка) [3, с. 97 – 138].

Соціально побутові пісні викликані змінами суспільного життя. Як зазначив О.Правдюк, вони стали своєрідними резонаторами, що чутливо реагували на будь які зміни не тільки у суспільному житті народу, а й у приватному житті окремої особи. Пісня «Козак перед боєм» – сягає змістом часів героїчної боротьби козаків проти польських і турецьких загарбників. У ній оспівується готовність молодого патріота пожертвувати родинним затишком, коханням милої серцю дівчини, а може й власним життям. У ній швидше йдеться не про вчинок героя, а про його емоції: тужливий настрій, останній поцілунок, єдиний вірний товариш бойовий кінь копитами б'є землю. Усе це на фоні чудової природи і співу солов'я в саду особливо загострює атмосферу прощання. Кwartові ходи, якими насичена мелодія пісні, надають їй заклично похідного характеру, але на фоні мінорного ладу вони створюють тривожно тужливу, навіть трагічну атмосферу. Пісня «У лісі під дубом столітнім» за змістом належить до визвольних пісень сорокових років ХХ століття від комуно російського засилля. Окремі образи, символи, метафори підсилюються неквапливою мінорною мелодією і створюють драматичність і трагічність цієї боротьби. Поетичні тексти цих пісень знаходяться у органічній єдності з мелодіями, створюють образ смутку і жалю.

Балади – «...пісні епічного змісту, що, оповідаючи, звичайно мають за сюжет яку небуть сумно ефектну подію: вбивство свояка, жінки, отруєння брата і т.п.» [4, с. 67]. Цим вони дуже подібні до історичних пісень і пісень-хронік, адже історичні пісні не мають єдиного художньо-зображального стилю. У них, як і в баладах історичні обставини не конкретні, а фольклорно-узагальнені, гіперболізовані, їм властиві романтичність, піднесеність і драматизм. Водночас існує глибокий внутрішній зв'язок балад з обрядовою пісенністю, про що свідчить подібність сюжетів, а часто навіть текстів балад до обрядових пісень. Записані нами балади можна розділити на а) балади, в яких розробляється історичний сюжет («Є усвіті Чорне море», «Смутний вечір, смутний ранок»), пов'язані з турецькою неволею і турецько-татарським набігами на подільські міста і села; б) балади родинно-побутового характеру, в яких йдеться про моральну перевагу бідності над багатством, утверджується людська гідність («Про Бондарівну»), про родинні конфлікти, що призводять до трагедії – смерті молодої дружини, дитини («Про Гребенюшу», «Про сина»), козака («Про Демка-козаченька»), про нерозділене кохання («Ой млаво та й млаво», «Чого мені так сумно»).

За стилістичними особливостями мелодії балад близькі до стилю дум. Це виявляється у розспівуванні складів тексту («Смутний вечір, смутний ранок», «Там всі гори зеленіють», «Про сина» тощо), у специфічній ритміці, у декламаційному пафосі та великій інтонаційній зосередженості. Переважна більшість мелодій зафіксованих балад викладена в натуральному мінорі, що говорить про стриманість у передачі почуттів.

Досить популярними на Кам'янецьчині залишаються родинно-побутові пісні, в яких розповідається про щастя і злагоду сімейного життя, але дуже часто звучить також тема сімейної незлагоди, сутку і горя від нещасливого шлюбу («У чужій стороні», «Ой піду я, піду я», «Ой упала зіронька»). Інтонаційний склад цих пісень набуває рис сумного роздуму, горя, хоч мелодії перших двох викладені в мажорі. Переживання молодої дівчини, відданої в чужу сторону і відірвану від родини, виразно відтворюють інтонації чистих

кварт і нисхідної чистої квінти («У чужій стороні»). Застосування прийому розвитку мелодії з гальмуванням у пісні «Ой піду я, піду я» створює образ смутку, жалю і невпевненості у своєму сімейному житті. Невідповідність сумної думки тексту мажорному ладу, в якому викладені мелодії цих пісень, сприяє загостренню почуттів, тонкій передачі внутрішнього стану людини.

Пісні про кохання майже неможливо відрізнити від пісень родинно-побутових, оскільки і першим, і другим властиві глибокий ліризм, єдність інтимного і побутового. Розрізнити їх можна лише за змістом поетичних текстів, взявши за основу методику М.Лисенка (розміщував матеріал за тематичними розділами). Отже, за тематикою це пісні про вірність у коханні, порядність («Ой там на горі», «Кожен Лебідь пару має»); розлуку («Налетіли гуси», «Давай же, голубко, удвох посумуєм»); тугу за коханим («Ой ви, пташки-канарейки»); нещасливе кохання («Ой у полі вишня»); перешкоду батьків закоханим («Ой на ставу, на ставочку»); зародження почуттів, залицяння («Ой Василю, Василечку», «Ой звідти гора», «Ой у лузі калина стояла», «Ой у полі криниченька»); ворогів-розлучників («Вже місяць сходить»). Поетика пісень про кохання дуже колоритна синонімікою, образними порівняннями, багатством епітетів, паралелізмом, символікою, наближеною до обрядових пісень. У переважній більшості мелодії цих пісень викладені у мінорному ладі, і лише три пісні («Ой звідти гора», «Ой у лузі калина стояла», «Кожен Лебідь пару має») – у мажорному. Не дивлячись на сумний характер більшості з них і зазначений темп виконання (повільно, помірно, рухливо тощо), багатьом мелодіям пісень притаманна внутрішня природна танцювальність, що виражається у фактурному викладі (здебільшого восьмі і шістнадцяті тривалості, тріолі, затакти), тяжінні до синкопування тощо, що, власне, є характерним і для інших жанрів пісень Кам'янецьчини. Тому якихось особливих ознак, які б виділяли ці пісні поміж інших жанрів ліричних пісень, не спостерігається.

На відміну від пісень про кохання (виконуються і в гурті, й на самоті) жартівливі пісні потребують аудиторії слухачів, бо розраховані на співучасть,

на те, щоб жарт, іронія, дотеп, глузування були почуті. Іронічна характеристика пронизує пісню «Чи я не хазяйка». Смішні родинні взаємини тещі (тестя) і зятя показано у пісні «Ой чоботи, чоботи ви мої». У піснях «В мене є бичок руденький», «Отакі-то у Кам'янці дівчата» висміюються незугарні риси, вади поведінки, що протирічать нормам моралі. Деяким жартівливим пісням Кам'яначчини властиве розгортання змісту через діалог, здебільшого між хлопцем і дівчиною («Ой ти, дівко, рухай собов», «Як ти кажеш, дівчинонько»), у якому вони дотепно-ущипливими приспівками намагаються показати кмітливість і привернути до себе увагу. Дуже поширеними є сороміцькі пісні («Очеретом качки гнала», «Ходить Хаїм до Явдошки», «Ой Боже ж мій, Боже», «Калабаня»). У них за допомогою засобів гумору, іронії, сарказму показано комізм ситуацій і вчинків дійових осіб, піддано осуду негідну поведінку, розпусту і аморальність. Жартівливі пісні відзначаються простотою наспівів і чіткістю ритмів. Характерним для їх мелодики є принцип повторності коротких рухливих і простих мотивів, виразне відмежування фраз цезурами й кадансами. У багатьох з них мелодія розвивається у тому ж емоційному ключі, що й текст, посилюючи його гумористичний заряд. Такий паралелізм образів (мелодичний і поетичний) можна простежити у пісні «Чи я не хазяйка». Рухливий танцювальний характер мелодії іронічно доповнює (домальовує) образ «працьовитої» господині, в якій «...на городі лобода, а в хаті пустиня» і яка любить «...до полудня спати». Крім цього, жартівливим пісням Кам'яначчини властиве протиріччя між настроєм мелодії і тексту (контраст образів), коли на тексти жартівливих пісень накладаються мінорні, підкреслено сумовиті мелодії, що посилює комічний ефект пісні. Подібний прийом контрасту властивий і іншим пісенним жанрам Кам'яначчини, але у відповідному контексті.

Підсумовуючи, слід сказати, що лірична пісенна творчість Кам'яначчини відзначається винятковим багатством і розмаїттям ладово-інтонаційних особливостей. Широкий звукоряд, що виходить навіть за межі октави, часті ходи мелодії на інтервали сексту, септиму, октаву, ладова змінність, насичення мелодії хроматизмами тощо – все це складає протипаузу пісням календарного

циклу, в яких ці особливості майже відсутні, і свідчить про те, що ліричні пісні сформувались значно пізніше. Разом з цим вони мають багато спільних елементів з литовським, польським, особливо сусіднім молдавським фольклором. Проживаючи поряд з українцями, ці народи внесли і свою частку у підвалини пісенної культури регіону, зберігаючи при цьому самобутні і вбираючи корисне. Той факт, що елементи художніх традицій різних народів увійшли в гармонійну єдність з культурою корінного народу, не породивши двомовності в пісенному фольклорі, як це маємо, наприклад на Сумщині [5, с. 7], Чернігівщині, Рівненщині тощо, дає нам підставу для виділення характерних локально стильових ознак пісенного фольклору Кам'янецьчини. На фоні південно-західного Поділля вони полягають насамперед у переважаючій в них природній танцювальності, в специфічній ритміці (тяжіння до синкопування), у характерних закінченнях ритмічних рядків: 2/4, 6/8 («Проста», «По току, по току», «Стояла під грушков», «Оляндра» та ін.) – молдавські, литовські впливи, у досить широкому впливі мазуркових ритмів 3/4, 3/8, 6/8, – польські впливи, бо відомо, що в українській народній музиці переважають паристі такти – 2/4 і 4/4. Важливим є те, що багато пісень веселого танцювального характеру з жартівливим змістом, які побутують на Кам'янецьчині, написані в мінорному ладі, як от: «Ой піду я до млина», «По току по току», «Ой чоботи чоботи ви мої», «Калабаня» та ін. Такий, висловлюючись словами М.Лисенка, «оригінальний сумішок мажора з мінором» і навпаки, коли на слова сумного змісту накладається мелодія в мажорі, властивий і галицьким народним пісням («Повіяв вітер степовий», «Зажурились галичанки»), що з ознакою взаємного впливу і збагачення ще з часів княжої Русі. В піснях південно-західного Поділля ще й досі чітко збереглися старовинні натурально ладові структури (фригійський, дорійський лади).

Отже, аналіз будови пісень при всій їх різноманітності дає підстави стверджувати, що в більшості фольклорного матеріалу Кам'янецьчини лежать особливі норми розвитку мелодії, її внутрішньої організації, що виявляється в характерних ходах, інтервальних поєднаннях і особливо в каденційних

завершеннях і яку структурно можна зобразити такт: висхідний рух по ступенях тонічного тризвуку або його обернень («По току, по току», «Ой дивно нам дивно», «Через наше село» та ін.), рідко нисхідний («Тонка біла павутиця», «Зайчику зайчику мій братчику»), далі різноманітні комбінації сполучення великих і малих секунд, терцій, інколи ходи на кварту, рідше квінту і, як правило, закінчення музичної фрази чи пісні в цілому нисхідним поступенним ходом у тоніку («Ірод цар») або нисхідним квартовим ходом («Ой з за гори кам'яної»), рідше нисхідним квінтовым («Тонка біла павутиця»).

Записи останніх десятиліть переконують, що пісні ліричного жанру через оновлення фактури (одноголосий спів замінюється багатоголосним, зокрема підголосково-поліфонічним) переживають у наш час «друге народження» [6, с.217].

Використана література:

1. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. – К., 1989. – С. 219.
2. Лисенко М. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм. – К., 1955. – С. 31.
3. Яропуд З. Лірична пісенна творчість // Прилетіла ластівочка. – Тернопіль: Астон, 2000. – С. 97 – 138.
4. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. – Т.1. – Львів, 1899. – С.67.
5. Пісні Сумщини. – К., 1988. – С.7
6. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К., 1990. – С. 217.

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПРОТЕЗУВАННІ КІНЦІВОК

МИКИТЕНКО П.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри медичної та біологічної фізики та інформатики;

Національний медичний університет,

м. Київ, Україна

ДЕСЯТНЮК Л.Б.

викладач кафедри медичної та біологічної фізики та інформатики;

Національний медичний університет,

м. Київ, Україна

КУЛІКОВСЬКИЙ Н.К.

студент 2-го курсу медичного факультету №1;

Національний медичний університет,

м. Київ, Україна

За всю історію, людиною було винайдено та розроблено безліч механічних пристроїв, використання яких частково замінює або відтворює функціонування втрачених сегментів тіла та кінцівок. У наш час медична та лікарська справа стрімко розвиваються паралельно з іншими науками, особливо це стосується комп'ютерних технологій. Безпосередньо це стосується тих галузей, які відповідають за компенсування та усунування недоліків тіла, які людина має від народження, або отримала за життя, класичним таким прикладом є протезування.

Протезування являє собою медико-технічну галузь, що займається питаннями доповнення або заміни частини тіла людини. Починаючи з перших робіт конструювання протезів, дослідники намагалися повністю відтворити

анатомічну будову та біомеханіку кінцівок, з розвитком технологій вони переходили на новий рівень з новими ідеями, але саме зараз, за допомогою сучасних пристроїв, вчені та лікарі можуть досягнути вершин. Актуальність розглядуваної теми полягає у повному відновленні функцій опорно-рухового апарату людини та його удосконаленні, сьогодні саме на технічні науки покладено вирішення цих завдань. Технічні науки виконують дві найважливіші функції у протезуванні – дослідження з виміром втрачених сегментів кінцівок та їх відтворення. З даною темою також працює ортопедія та травматологія, які є основою для дослідження і класифікації вад. Дослідженню втрачених сегментів кінцівок у наш час допомагають комп'ютерні технології з використанням точних вимірів відносно інших частин тіла та їх зіставлення з ними, також враховується загальні закономірності опорно-рухового апарату (кістки разом із з'єднаннями кісток – пасивна частина, м'язи – активна частина).

Відновлення функцій опорно-рухового апарату за допомогою комп'ютерних технологій полягає у створенні штучних сегментів тіла, які у своєму складі можуть мати нерухові та рухові частини. Як приклад біологічних новацій у темі: «Застосування комп'ютерних технологій для протезування кінцівок» можна зазначити поетапне покращення функцій опорно-рухового апарату, за допомогою:

- Хірургічного втручання, при якому до анатомо-фізіологічно здорові нерви, які знаходяться недалеко від місця ураження, перенаправляють на пошкоджені (неробочі) у результаті чого, з часом, відбувається часткове відновлення функцій.

- Використання віртуальної реальності, як лідируючої галузі технологій, для перероблення процесів відтворення рухів в опорно-рухового апарату.

- Після засвоєння отриманих навичок пацієнт в залежності від власних успіхів, результатів, під наглядом лікаря, починає відновлювати моторику функцій, яка була втрачена у сегменті.

- Практичний початок відновлення використання сегменту кінцівки. При повному або частковому створенні частини кінцівки, використовують можливості сучасних приладів для зіставлення будови даного сегменту із планом норми, який був індивідуально розроблений.

Для зручності використання протезів кінцівок доцільно враховувати:

- вікову категорію людини;
- стать людини;
- вагу людини;
- класифікацію кінцівок, як за міжнародною анатомічною номенклатурою, так і, враховуючі її топографію;
- хірургічні особливості;
- потреби пацієнта;
- врахування можливостей успіху можливого протезування.

Дотримання цих вимог є надзвичайно важливою умовою для збереження функцій опорно-рухового апарату, які наявні у людини, саме використання комп'ютерних програм забезпечує ці можливості (при відсутності чіткого урахування параметрів, пацієнт може отримати нові вади опорно-рухового апарату, у вигляді зміни постанови тіла). Окрім зазначених поліпшень за допомогою послідовних наслідувань даної інформації, можливе поліпшення пацієнта у психічному плані за допомогою застосувань 3D-принтера для створення матеріалу незначної ваги, що зможе відтворити вигляд шкіри людини, якою у подальшому можливо буде покрити протез для набуття звичайного вигляду. Також, планування повторення топографії вен, кісткових орієнтирів, сухожилків допоможе у створенні класичного вигляду сегмента кінцівки. За допомогою цього, важливою складовою протезування може стати зовнішній вигляд, який зробить носія більш впевненим у власному житті. Прикладом може слугувати існуюче протезування бійців та службовців після отриманих вад під час війни. За опитуванням інституту фізіології імені О.О. Богомольця, зазначається значне поліпшення емоційного стану пацієнта, яке допомагає йому повернутися до повноцінного життя. Повертаючись до 3D-

моделювання необхідних частин кінцівок, варто зазначити, що існує безліч варіантів їх моделювання. Саме технології у сучасних умовах можуть надати пацієнту можливість відтворення потрібної частини із найбільшою точністю, цьому допомагає табличне зіставлення інформації про пацієнта, яке було взят з його історії хвороби.

Подальше планування створення протеза відбувається, також, за участю комп'ютерних технологій, але існуюча система аналізу може бути набагато ефективнішою за використання дослідження іншої кінцівки. Це може виглядати, як повне відтворення здорового (дзеркального) сегмента, за допомогою пошарового дослідження його тканин, для виявлення:

- точних розмірів;
- ваги;
- кількісного зіставлення наявності певних видів тканин.

Останній пункт може бути досліджений за допомогою МРТ, ангіограм, соматоскопічного методу. Зазначаючи важливість схожості протезу із здоровим сегментом, необхідно звернутися до такого розділу технологій і фізики, як механіка. За загальноприйнятою класифікацією суглобів, їх поділяють відносно кількості осей обертання, форми поверхні та кількості зчленованих кісток разом з їх взаємодією. Саме точне, поетапне повторення загальноприйнятої класифікації, за допомогою використання комп'ютерного моделювання з алгоритмічним врахуванням роботи потрібного нам суглоба, дасть змогу точного відтворення біомеханіки опорно-рухового апарату. За допомогою прогнозування при використанні спеціальних приладів/програм, при наявності інших набутих вад, за яких точне відтворення є неможливим або не є необхідним, буде можливим моделювання біомеханіки, за якого пацієнт зможе із часом скоректувати свої рухи до правильних. Під правильним рухом ми розуміємо найбільш наближене зіставлення частин тіла, до нормального (рух, яких є присутнім в іншій кінцівці) під час використання протезу. Саме ці всі чинники разом дають змогу для найбільш точного відтворення потрібного нам сегмента. Також, при правильно розробленій тактиці створення протезу,

можливе його удосконалення крок за кроком, а саме створення основи, яка зможе мати різні компоненти, як шкіра, різні функціональні рухи і так далі. Це допоможе здобути найбільш можливий компроміс при створенні та майбутньому удосконаленні сегмента. За процесом створення протеза повинні слідкувати лікар, який зможе дати найбільш вірогідний прогноз з анатомо-фізіологічної сторони теорії і клініки, пацієнт, який повинен демонструвати свої бажання та враження, а також, людина, яка зможе повністю пояснити процес створення протеза і слідкувати за його перебігом, для уникнення помилок.

І все ж таки, найважливішою метою на даний час у протезуванні мусить бути вирішення проблеми передачі інформації від кінцівки, до її власника. Фізіологія допоможе нам зрозуміти цей процес, у рефлекторній дузі першими компонентами є рецептори, які поділяють відносно сприйняття на: механорецептори, терморецептори, хеморецептори, фоторецептори і так далі. Другою ланкою є аферентні нервові волокна, які безпосередньо передають інформацію до центрально-нервової системи (ЦНС). Повертаючись до теми технологій можна зауважити, що створивши прототип рецепторів на протезі, можливим буде передача до аферентних нервових волокон, які безпосередньо зможуть передавати інформацію до ЦНС. Для сприйняття загальних подразників на протезі кінцівки буде достатньо присутності механорецепторів та терморецепторів. Головною задачею технологій у протезуванні повинний стати момент передачі інформації від рецептора (від якого повинен відходити провід, який у свою чергу відповідає за передачу інформації) до нервового волокна. При вирішенні цієї проблеми буде можливим не тільки передача подразнюючої інформації від кінцівки і до її власника, але й чітка передача моторної інформації від власника до частини тіла. Лідером у вирішенні цього питання можуть стати комп'ютерні технології, використання яких дає змогу аналізувати і проектувати необхідні умови для пошуку відповіді. Варто зауважити, що тільки за допомогою комп'ютерних технологій стане можливим перехід від організму людини до його штучного проектування.

Підсумовуючи все зазначене, можна констатувати, що з кожним днем виникає все більше можливостей у виготовленні та використанні протезів, які можна поступово удосконалювати. Саме вивчення класичних медичних дисциплін та їх спільне використання з комп'ютерними технологіями є підґрунтям для стрімкого прогресу та вирішення поставлених завдань перед лікарями.

ВИКОРИСТАННЯ САРАНОВИХ ДЛЯ БІОІНДИКАЦІЇ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В ОТОЧУЮЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

ЕЩЕНКО Ю.В.

*доктор біологічних наук, доцент,
професор кафедри біохімії та імунології
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

ЛУГАНСЬКА О.В.

*кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

БОВТ В.Д.

*доктор біологічних наук, професор,
завідувач кафедрою
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Метою даної роботи було визначити вміст біометалів у саранових в зоні антропогенного та техногенного навантаження.

Актуальність роботи полягає у тому, що за допомогою використаних методів можна визначити деструкційний вплив антропогенного навантаження на біотоп та на екосистему в цілому, використовуючи саранових в якості біоіндикаторів.

Саранові, як і всі інші організми, являються невід'ємною частиною того середовища, в якому вони живуть, і тому будь-який вид цих комах тісно пов'язаний з певною сукупністю зовнішніх умов існування, тобто з сукупністю

факторів середовища, або екологічних факторів. Останні безперервно впливають не лише в даний період, але й здійснили великий вплив і в минулі геологічні епохи. Таким чином, розповсюдження та чисельність будь-якого виду саранового являється результатом довгого впливу екологічних факторів, які так само відображаються в особливостях його морфології і фізіології.

Вибір об'єкту дослідження – сімейство саранових не безпідставне, оскільки вони легко доступні, широко розповсюджені і їх достатньо легко виявити. Вони достатньо добре відображають на собі стан навколишнього середовища. За допомогою чисельності та морфометричних показників саранових можна визначити стан екосистеми. Таким чином сімейство саранових може слугувати доказовим біоіндикатором стану екосистеми [1].

Значну зміну морфометричних показників викликає антропогенний вплив. На дослідженій ділянці, яка знаходиться під антропогенним навантаженням, показники морфометрії дуже різко відрізняються від тих же показників саранових в інших місцях мешкання. Таким чином, антропогенне навантаження змінює саранових і, як наслідок, увесь біотоп, так як ці комахи є найважливішою його ланкою.

Тривалі дослідження в області динаміки і зонально-ландшафтного розподілу популяцій масових видів, а також багатовидових співтовариств саранових дозволять виділити ті критичні місцеперебування і тимчасові проміжки, що істотні для динаміки саранових. Такі дані можуть бути основою для обґрунтування спостереження, а також заходів для керування популяціями, орієнтованих на мінімізацію екологічного збитку і підтримки біорозмаїття.

Саранові – один з найбільш представлених компонентів живого населення надземних ярусів, тісно пов'язаних з вищою рослинністю. Тим самим вони представляють здобний об'єкт для аналізу дії полютантів на систему типу «паразит-хазяїн».

Найпершим та безпосереднім результатом впливу факторів середовища являються зміни чисельності виду, що відбувається як в часі, так і в просторі. Показником зміни чисельності саранових у часі являються масові розмноження

шкідливих видів (перелітної та марокканської саранчі, різноманітних кобилок та ін.), що спостерігаються в окремі роки, а показником зміни чисельності у просторі являється зміна границь розповсюдження [2].

Об'єктом дослідження слугувало сімейство саранових *Acrididae*, підсімейства *Acridinae* та *Catantopinae*, роди *Calliptamus*, види *Calliptamus italicus*; *Acryptera*, *Acryptera microptera*; *Omocestus*, *Omocestus maculatus*, *Omocestus viridulus*; *Chortippus*, *Chortippus appricarius*, *Chortippus albomarginatus*, *Chortippus bicolor*; *Locusta*, *Locusta migratoria*; *Parapleus*, *Parapleus alliaceus*; *Stenobothrus*, *Stenobothrus lineatus*; *Mecosthetus*, *Mecosthetus grossus*; *Oedipoda*, *Oedipoda coerulescens*, *Oedipoda minita*; *Oedaleus*, *Oedaleus decorus*; *Acrida*, *Acrida turrita*; *Dociostaurus maroccanus*.

Вміст металів у тканинах комах та оточуючому середовищі заміряли за допомогою іоноселективних електродів [3].

Встановлено рівень різноманіття саранових умовно чистих районів та в районі з антропогенним навантаженням. В екологічно чистих районах виявлено 17 видів, а в біотопі з антропогенним навантаженням лише 3.

Було встановлено, що саранові, які населяють степовий біотоп відносяться до справжніх хортобіонтів, а саранові лугового біотопу відносяться до тамнобіонтів.

Морфометричні показники природних біотопів та біотопів з антропогенним навантаженням суттєво відрізняються і в біотопі з антропогенним впливом є показниками екологічної катастрофи, так як вплив, на саранових – це вплив на усю екосистему. Для злакового та біотопу з антропогенним навантаженням різниця високо достовірна.

Було встановлено, що найбільш толерантними видами до антропогенного навантаження являються *Locusta migratoria*, *Calliptamus italicus*, *Acryptera microptera*. Вони розповсюджені в усіх трьох біотопах.

Загальна кількість саранових варіює по місяцях так: у травні (поява личинок) та у жовтні найменші показники чисельності, червень-липень підйом її, а в серпні-вересні найвищі показники.

Саранові можуть слугувати доказовим біоіндикатором стану екосистеми.

Використана література:

1. Фомин Ф.Г. Вода контроль химической, бактериологической и радиационной безопасности по международным стандартам Фомин Ф.Г. – М.; Химия 2000. – 835 с.
2. Биологический контроль окружающей среды: биоиндикация и биотестирование. / Под редакцией Мелехова О.П. Егорова Е.И. Евсеева Г.И. и др. М.; Академия 2007. – 207 с.
3. Електрохімічні та аналітичні характеристики іоноселективних електродів, оборотних до біологічно активних речовин: монографія / О. В. Луганська, Л. О. Омелянчик, Д. С. Коваленко – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 226 с.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

ТАРАН М.С.

студентка 2-го курсу, медичний факультет № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

ПОЦУЛКО О.А.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Актуальність теми дослідження. Питання національної ідеї є актуальним для українського суспільства. Певні історичні події негативно відобразились на розвитку української нації, порушилися архетипні зв'язки, процеси національної ідентифікації. Пошук спільних національних цінностей, ідеалів потребує залучення дослідників із різних галузей наукового знання (історії, психології, соціології, етнографії, педагогіки, культурології, економіки та ін.). Лише за таких умов можна вирішити проблеми єдності, взаєморозуміння, знаходження спільних шляхів подальшого розвитку різних регіонів України. Проблема формування й підвищення національної свідомості та самосвідомості завжди залишається визначальною для збереження і розвитку нації та національної культури. Серед учених, політиків, експертів дискусійним залишається питання стосовно методології визначення національної ідеї сучасної України, і насамперед, на якій основі вона має формуватися – на націоналізмі титульної нації, національно-державницькому інтересі, патріотизмі, чи на якихось інших засадах. Усе це зумовлює актуальність і значущість зазначеної проблеми, яка потребує окремого розгляду.

Мета дослідження – охарактеризувати основні етапи формування української національної ідеї як об'єднуючого чинника української нації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що поняття «національна ідея» виникло і було обґрунтовано ще в XVIII – XIX ст. у період становлення багатьох національних держав і прямо пов'язане з вибором та реалізацією нацією свого власного шляху розвитку, роллю і місцем у світі як своєрідної відповіді викликам історії. Національна ідея у найзагальнішому вигляді, – це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні і на майбутнє. Оскільки ж існують національні інтереси в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, то національна ідея може існувати в складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в простих формах – ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна та ін., які теж є достатньо концептуальними і комплексними [6, с. 9].

У кожного народу національна ідея має своє змістовне наповнення, власну формулу – ідея «третього Риму», другого Єрусалиму, американська мрія, «Німеччина понад усе», японське диво тощо. Наприкінці XX – початку XXI ст. після розпаду соціалістичної системи й отримання суверенітету багатьма країнами для їх народів на передній план вийшла проблема формулювання власної національної ідеї – сукупності уявлень про загальний орієнтир поступу, мету, до якої необхідно йти і за яку потрібно боротися. Так, у Польщі та прибалтійських країнах – Латвії, Литві, Естонії, нові правлячі еліти, які з'явилися після зміни суспільного устрою, переконали свої народи в тому, що вони – європейці, здатні з виходом із соціалістичного табору швидко побудувати процвітаючі держави і стати повноправними членами Європейського Союзу. Загальна підтримка цих ідей визначила успіх у досягненні поставленої мети.

Отже, національна ідея є передусім чітко сформульованою метою, до якої прагне нація. Заперечення реальності існування національної ідеї є запереченням національного розвитку та й самої нації як суб'єкта історичного процесу. За своїм змістом національна ідея – це багатоаспектне, багатогранне

поняття, що акумулює фундаментальні цінності й інтереси, які сприяють об'єднанню всіх чи більшості населення країни, незалежно від етнічної належності, соціального становища, і формує певний ідеал як мету розвитку нації. Будучи духовною категорією, однак, вона обов'язково містить у собі політичну складову і реалізується в програмних документах та практичній діяльності різних суб'єктів – політичних партій та їх лідерів, громадських організацій, рухів і насамперед держави. Саме держава володіє усією повнотою національного суверенітету і виступає головним механізмом втілення в життя національної ідеї.

Як стверджує І.Ільїн, вік національної ідеї – це вік самої нації [1, с. 283]. Національна ідея не зникає і знову не з'являється залежно від певних природних чи соціальних змін у житті народу. Вона постійно оновлюється, що зумовлюється тими чи іншими історичними обставинами. Саме від певної історичної ситуації, відповідної мети нації, засобів її досягнення залежить конкретне змістовне наповнення національної ідеї.

З падінням тоталітарної комуністичної системи українська нація нарешті здобула власну державність. Але це не тільки не вирішило всіх національних проблем, але й втягнуло новоутворену державу у тривалу кризу. Причиною такої світоглядної невизначеності й творених нею колізій є теоретична несформованість і практична відсутність конкретних цілей розвитку країни. Лише визначивши відповідні цілі, можливе формування певної ідеальної моделі, яка має бути державотворчим орієнтиром. Саме таким взірцем, до якого держава повинна прямувати у своєму розвитку, є національна ідея.

Формування національної ідеї для української держави сьогодення є надзвичайно актуальним завданням. Будь-яка держава припускається тяжкої помилки, пропагуючи відсутність національної ідеї, свого власного ідеалу. Тепер для України в соціально-національному сенсі надзвичайно важливими є такі завдання: 1) вироблення форм і засобів для стимулювання політичної активності українського народу, сприяння духовному оновленню суспільства; 2) здійснення глибинних державотворчих процесів, утвердження й поширення в

українському суспільстві авторитету й популярності державницької ідеї; 3) вироблення цілісної системи ціннісних орієнтацій суспільства, ядром якої має стати власне державна національна ідея [4, с. 17].

На нашу думку, доцільним було б зробити невеличкий ракурс в історію формування української національної ідеї. Так, наприкінці XIV – XV ст. українська громада почала усвідомлювати себе єдиною етносоціальною цілісністю – головним завданням українського народу було проголошено звільнення від польської залежності і зміцнення православної віри. У XVI – XVII ст. головною силою, яка уособлювала ідеали, прагнення українського народу, було козацтво. Воно зуміло об'єднати українців ідеєю боротьби за збереження православної віри, за стародавні права і свободу, яка не була в повній мірі реалізована. Певним чином винною в цьому була українська еліта (частина аристократії, духовенства, козацької старшини), яка зрадила свій народ заради власних інтересів. Суспільство виявилось в стані «роздвоєності», різновекторності духовних орієнтирів, втрати віри в національну ідею, знищення національних ідеологічних цінностей.

У XIX ст. в Україні почалася розробка філософами української національної ідеї. Першими, хто стали розробляти цю ідею, були члени Кирило-Мефодіївського товариства, зокрема М. Костомаров, П. Куліш і інші. Вони в різних інтерпретаціях і варіаціях доводили, що головне для українців – боротьба за соціальне і національне визволення, що зосереджено на діяльності, спрямованій на відтворення образу України і українського народу, розкритті місця українців у світовому просторі, визначенні особливостей національного духу. Надалі питанням розробки української ідеї приділяли увагу революційні народники, громадівці, демократичні об'єднання, політичні партії, а також такі відомі українські культурні діячі, як М. Драгоманов, Д.Донцов, В. Липинський, І.Франко, Л. Українка, В. Винниченко, М.Грушевський та інші. Так, на думку В.Липинського, національна ідея полягає в реалізації «хотіння» бути нацією. «Коли немає «хотіння», виявленого у формі ідеї, – немає нації», – писав мислитель [3, с. 172]. Для І.Франка важливим елементом національної ідеї є

усвідомлення певного національного ідеалу та згода працювати над його практичною реалізацією [7, с. 284].

Проблема розробки національної ідеї в XIX – початку XX ст. займала провідне місце в теоретичній та практичній діяльності української інтелігенції. Романтичні погляди, які панували серед інтелігенції, сприяли активізації її роботи в цьому напрямку. У суспільстві поступово поглиблювалося усвідомлення національної самобутності, поширювалося бажання володіти українською мовою і вдосконалювати її, з'явилася потреба в пізнанні історичного шляху і долі народу. Головний акцент інтелігенція робила на ідеї абсолютної неповторності народу, його духу і традицій, на тому, що український народ інший за своєю історією, мовою, характером, духом, він може вимагати своїх прав у власній країні.

Процес кристалізації національної ідеї тривав протягом всього XIX ст., а на початку XX ст. сформована українська ідея була покладена в основу програм багатьох політичних партій. Її головні постулати – воля, віра, правда, свобода – виступили фундаментом боротьби українців за самостійність, незалежність, державність. Тому початок XX ст. ознаменувався активізацією національно-визвольного руху і надіями українців на розвиток власної держави.

Великодержавна комуністична ідеологія, спрямована на процес інтернаціоналізації, викорінення будь-яких національних ідей, фактично позбавляла націю майбутнього. Того часу в Україні практично було знищено національну еліту: частина емігрувала, частина почала активно співпрацювати з владою і перетворилася в партійно-радянську номенклатуру. Все це стало підставою пасивного буття українського народу, руйнування його національної свідомості.

У нинішніх умовах підвищення національної свідомості, формування української національної ідеї є нагальною потребою і одним з головних чинників забезпечення подальшого розвитку національної культури, існування незалежної держави. Національна ідея здатна консолідувати суспільство,

уберегти його від імплантації ідеології інших держав, підпорядкування іншим державам, визначити перспективи розвитку держави і народу.

Основними складовими елементами сучасної української національної ідеї є: 1) наявність у державі демократичної ієрархії, яка б повністю скасовувала будь-яку дискримінацію, надавала усім громадянам рівні можливості розвитку і реалізації своїх здібностей; 2) досягнення високого ступеня ефективності насамперед у діяльності, пов'язаній із задоволенням інтересів, прав і свобод кожного члена суспільства; 3) створення умов для розвитку інтелекту в українському суспільстві через стимулювання науки й освіти та виховного впливу; 4) забезпечення гарантій безпеки демократичного розвитку суспільства та життя людей в ньому (через безпеку політичну, правову, соціальну, екологічну, медичну, освітянську, геополітичну, військову тощо); 5) вивчення, передбачення та керованість соціальних процесів на основі демократичних засад [5, с. 23].

Сьогодні, розвиваючи національну ідею, ми повинні враховувати, той факт, що, 1) українська національна ідея повинна відображати етнічні особливості саме сучасного українського суспільства; 2) відображати основні проблеми життя народу та його духовний світ; 3) національна ідея ніколи не повинна культивувати шовіністичні, расові та націоналістичні ідеї; 4) національна ідея має об'єднувати всі етноси до злагоди та соборності України; 5) національна ідея має сприяти самоусвідомленню нації, що будує демократичну державу, й утвердженню в ній громадянського суспільства.

Зберегти і зміцнити почуттям Батьківщини свою державу – це завдання нашої інтелектуальної та політичної еліти, зрештою, завдання нашого народу, якщо він хоче бути нацією, успішно конкурувати з могутніми сусідами в усіх сферах життя. Тільки Українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світле майбутнє і невмирущість. Тільки за умови тривалого існування Української держави неподільність України та її суверенітету стане моральним законом і незаперечною істиною для наших громадян і для всього світу.

За всіх недоліків нашої державної системи, вона має певні заслуги, до яких належить збереження територіальної цілісності, європейський вибір, підготовка до членства в НАТО, негативне ставлення до російсько-білоруського союзу, аграрна реформа, зростання внутрішнього валового продукту. Якщо ми зуміємо визволятися від своїх невдалих правителів конституційним способом, не розхитуючи і не розвалюючи держави, а тільки вдихаючи в неї дедалі більше національної і соціальної справедливості, ми станемо врівень з найрозвиненішими демократіями. А там пануючі та опозиційні течії час од часу сходяться в компромісне русло згоди. Таке політичне життя можна уявити собі в образі великої ріки, яка то з'єднує, то роз'єднує при островах свої води, але не розливається так, щоб зникнути в безбережжі чи затопити і знищити поселення на своїх берегах.

Висновки. Національна ідея має вносити певну ідеологічну впорядкованість, яка водночас не заперечує існування різних поглядів щодо національного розвитку в поліетнічному суспільстві. Поза національною ідеєю не може бути громадянина, партії, соціального прошарку, релігійного об'єднання і, звичайно, етносу. «Етнос в Україні поза національною ідеєю України – це просто інша держава. Громадянин поза національною ідеєю – іммігрант, гість країни або біженець» [2, с. 107].

Національна ідея – живильна сила, вона веде нас до перемоги, а не навпаки. Не повинно бути біля керма держави тих, для кого є інші інтереси, відмінні від України, її народу та його проблем. Національна ідея українського поліетнічного суспільства – категорія моральна, духовна і консолідуюча. І саме в цьому напрямку має формуватися свідомість.

Національна ідея готує ментально людей до змін. Економічна діяльність йде за принципом гармонії людини і природи, вирішенням проблем екології, чистого середовища. Освіта всіляко займається розвитком особистості, пошуком творчих та талановитих людей. Такі люди отримують від держави максимальну підтримку через лабораторії, гранди, конструкторські бюро, експериментальні підприємства. І як результат з'являються винаходи, нові

рішення різних проблем. Україна стає таким чином експортером інтелектуальної продукції, а не сировинним придатком Європи. Народ України отримує чисте середовище, нову культуру відносин у суспільстві, гідну оплату своєї праці, світове визнання. Це далека перспектива, але вона може стати реальною. Для цього Україна має якнайшвидше визначитися із національною ідеєю, задекларувати її, почати впроваджувати в життя. Під національну ідею влада має дати суспільству цілу програму дій та необхідних змін, що зможуть перетворити Україну на сильну, розвинуту країну, що є цікавою та корисною всьому світовому товариству.

Використана література:

1. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. – М.: Республика, 2001. – 432 с.
2. Картунов О., Маруховська О. Етнополітологія як наука і навчальна дисципліна // Політологічні читання. – 1994. – № 3. – С. 107 – 108.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму / За ред. Я. Пеленського. – К.: Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
4. Макарчук С. А., Турій О. М. Український етнос: історичний розвиток. – Львів, 1990. – 51 с.
5. Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. – К.: Україна, 1997. – 170 с.
6. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах / Регіональні версії української національної ідеї: спільне та відмінне: Зб. статей. – К., 2005. – С. 9 – 35.
7. Франко І. Поза межами можливого // І. Франко: Зібрання творів: у 50 т. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 276 – 285.

ВПЛИВ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА КУЛЬТУРУ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

ВЕРБИЦЬКА О.Г.

студентка 2-го курсу, медичний факультет № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

ПОЦУЛКО О.А.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Актуальність теми дослідження. Національна культура стає самобутньою і унікальною не шляхом відособлення від інших культур, а завдяки постійній, всеохоплюючій взаємодії з культурними надбаннями сусідніх народів і з власною культурною спадщиною. Особливо важливою ця взаємодія є в переломні моменти національного буття, коли власного соціального досвіду вже недостатньо, щоб дати відповідь на історичний виклик. Тоді істотно зростає потреба в запозиченні культурних цінностей, мистецьких та літературних форм у більш розвинених спільнот. Саме такою – переломною для нашого народу була епоха становлення Київської Русі як потужної середньовічної держави і динамічної спільноти на території Східної Європи. Інтенсивна розбудова державних інституцій не могла відбуватися на основі традиційних язичницьких культурних зразків. Для того, щоб забезпечити стабільність у неспокійному і суперечливому давньоруському соціумі, необхідні були абсолютно нові духовні цінності і культурні коди. Ці обставини зумовили остаточне утвердження на Русі християнства візантійського обряду і, відповідно, перенесення на ґрунт народної давньоруської традиційної культури компонентів офіційної культури Візантії.

Упродовж всієї історії Київської Русі, яка тривала кілька століть до монгольського завоювання, візантійські культурні впливи були неоднаковими. Більш активними вони були в перші десятиліття після хрещення Русі князем Володимиром. Далі, в епоху політичного розпаду і феодальної анархії залежність давньоруської культури від візантійських традицій істотно зменшується. Крім цього, неоднаковими за характером та інтенсивністю були візантійські впливи в різних ділянках культурного простору давньої Русі. Задля кращого осмислення сутності сучасної української культури існує потреба подальшого поглибленого аналізу цього феномена.

Мета дослідження – проаналізувати особливості впливу візантійської культури на формування національної української культури з притаманними їй гуманізмом та естетичністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом всієї історії Київської Русі візантійська культура була і залишається одним з джерел, що живить і постійно відроджує культуру України. Відносини між Візантією і племенами, які населяли землі сучасної України, тривали з IV ст. Тоді ж розпочинається поступове проникнення християнства з Константинополя. Дослідники встановили, що вже в IX ст. східні слов'яни під впливом грецького письма створили власну писемність – «докириличне письмо». Щаблем до остаточного утвердження давньоруської «кирилиці» вважається так звана «Софійська азбука», яку виявив український археолог С.О. Висоцький на стіні Михайлівського вівтаря Софійського собору в Києві. Вона складалася з 27 літер, 23 з яких були грецькими. Тобто, можливо, що в часи князя Аскольда грамотні русичі користувалися елементами візантійського письма [7, с. 309]

Безпосередні контакти племен, що населяли територію сучасної України, зі світом античної культури можна віднести до VI ст. до н.е., коли на Північному березі Чорного моря стародавні греки заснували ряд колоній: Ольвію біля Буго-Дністровського лиману, Херсонес, Боспор, Пантікапей, Мірмекій, Феодосію в Криму, Фанагорію і Танаїс на узбережжі Азовського моря. Це були не тільки торгові, але й культурні центри. При розкопках археологи знаходять залишки

культових будівель, скульптуру, кераміку не лише привозного, а й місцевого походження. Спеціально на замовлення скіфської знаті, орієнтуючись на її смаки, грецькі ювеліри Ольвії, Херсонесу, Боспору виготовляли оздоблену зброю, прикраси, які відзначаються оригінальним поєднанням еллінської майстерності з суто скіфськими темами, орнаментикою [3, с. 160-161]. Характерним прикладом цього елліно-скіфського мистецтва є знаменита золота пектораль. Її композиція відбиває космогонічні уявлення скіфів про три сфери світобудови: підземний світ, астрально-космічна сфера і світ земний, населений людьми, тваринами, рослинами. Не виключено, що у виготовленні цих речей брали участь і вихідці з варварського степу, які пройшли навчання в майстернях грецьких міст, – бо занадто вже добре для греків автори знають побут скіфів, їхню міфологію. Наявність високохудожніх творів кераміки, ювелірного мистецтва в курганах на півдні України свідчить як про достатню поширеність творів грецького мистецтва в степу, так і про те, що замовляли та купували їх люди з розвиненим мистецьким смаком, здатні оцінити красу і досконалість [6, с. 81].

Племена, що населяли в античні часи південь сучасної України, були деякою мірою обізнані не лише з матеріальною, але і духовною культурою греків. Частина скіфів, сарматів оселялась у грецьких колоніях, отримувала освіту або навчалась ремеслам. Поступово, особливо в Боспорському царстві, ставали частішими шлюби між представниками пануючих класів колоній і оточуючих племен. Населення стародавнього Криму – таври, кіммерійці; меоти з узбережжя Азовського моря, племена Подніпров'я, як і елліни, скіфи належали до індоєвропейської сім'ї народів. А Україна входить в ареал формування індоєвропейських племен в період неоліту – бронзового віку. І після розселення народи, пов'язані спільністю походження, зберегли її сліди в мові, віруваннях, обрядах, в особливостях сприйняття світу, всьому тому, що ми зараз називаємо ментальністю. Найповніше вони зберігаються в таких сферах духовної культури, як релігія, усна народна творчість, особливо епос; орнаментиці, де функціонує стародавня система символів, в яких закодовані світоглядні уявлення. Наприклад, культ богині-матері Лади, її доньки, богині

весни Лялі і бога світла, покровителя стад, вчителя мудрості і покровителя музик, вічно юного Купала, був спільним для праслов'ян, греків (Лето, Артеміда, Аполлон) та індійців (Деві, Крішна, Рукміні) [3, с. 161].

Знайомство з надбаннями візантійської культури продовжувалось і у часи Київської Русі. Підтримувались тісні торговельні стосунки з Візантією. Грецькі купці часто відвідували слов'янські міста, навіть проживали в них, мали свої церкви (шлях «з варяг у греки»). Слов'янська молодь служила в імператорських військах – де отримувала не тільки військову підготовку, але й освіту. Речі, вироблені у Візантії, були достатньо поширені в Київській Русі – тканини, кераміка, зброя, які добувались як шляхом торгівлі, так і війни. А література Київської Русі взяла свій початок з творів, які були перекладені з грецької мови. Напевне, більшість таких книг були церковними. Необхідність у них пов'язана із запровадженням на Русі християнства. Але поряд з церковною перекладалася, безперечно, і світська література – історичні, природничі, філософські твори, юридичні трактати, белетристика. Найпопулярнішими були романи фантастичної тематики: «Олександрія» – опис завоювань Олександра Македонського, «Повість про індійське царство», «Троянська війна», «Слово про премудрого Акіра», «Стефаніт і Іхнілат» та ін. Всі ці твори свідчать про живу зацікавленість слов'ян таємничими країнами Сходу.

Контакти з візантійською культурою обумовили виникнення в Київській Русі і монументальної кам'яної архітектури. Довгий час вважалося, що першою кам'яною спорудою була Десятинна церква, збудована за проектом візантійських майстрів. Після завершення будівництва церкву прикрашали іконами, дорогоцінним посудом, хрестами, які Володимир вивіз із Херсонеса. Візантійські майстри, що зводили перші храми, принесли на Русь і традиції мозаїки, які включали виготовлення кольорового скла (смальти), мистецтво створення мозаїк в храмах, типові образи та тематику. У фресках Софії Київської візантійський вплив помітно з першого погляду – на них зображено сцени з життя Константинополя: іподром, імператор з почтом, колісниці, музиканти та скоморохи (розпис башт, що ведуть на хори). З Візантії до Київської Русі

прийшли власне ікони, тобто зображення Бога і святих для поклоніння, що мали навчати вірі неписьменних та язичників. Як відомо, будь-яке іконне зображення створюється за чітко встановленими канонами щодо зовнішності та оточення (Ісус Христос – чоловік близько 30 років, з довгим темним волоссям, у грецькій туніці, правою рукою благословляє; Богоматір – жінка середнього віку, в грецькому одязі, з дитиною на руках або біля щок; св. Георгій – юнак в одязі римського воїна, на коні, списом вбиває змія, що лежить під копитами і т.д.) [4, с. 17]. Ці канони називаються іконографічними типами, і більшість з них має візантійське походження. Щоб не було ніяких відхилень від установлених правил зображення загальної композиційної схеми, кольорів, деталей ікон на Русі, візантійські іконографи, за вказівкою церковного керівництва, створювали іконописні оригінали, своєрідні інструкції, які вказували давньоруським художникам як слід писати встановлені священні сюжети або окремі сцени із життя святих. Оскільки ікона мала сакральне значення, найдрібніше відхилення від канону тут тлумачилось як єресь і розглядалось як небезпека для життя церкви. Тому інструкцій з виготовлення ікон було чимало, але особливе місце серед цих настанов зайняли так звані «лицеві оригінали». У такій інструкції текст супроводжувався зображенням – «ликом». Такий жорсткий підхід у давньоруському іконопису був поширений, звичайно, на першому етапі діалогу культур. Минуло небагато часу і місцеві живописці не тільки перейняли майстерність візантійських іконописців, але й навчилися у вузьких рамках церковного і художнього канону, застосовуючи характер лінії, акцентуючи увагу на рисах обличчя святого, змінюючи пропорції фігур проявляти свою творчу індивідуальність. Водночас незмінною від самого початку перенесення на давньоруський художній ґрунт візантійського іконописного письма зберігалася провідна символіка ікони як «вікна у трансцендентне» [2, с. 149].

Наука Київської Русі була перш за все візантійською за походженням та християнською за змістом. Під впливом нової віри донаукові давньоруські знання були витіснені запозиченими через перекладну природничу та історичну наукову літературу. Історична література – «Хроніки Іоана Малали» та «Хроніки Георгія

Амартоли». Ці твори стоять на межі між історіографією та белетристикою і викладають у хронологічному порядку світову історію від Адама і Єви до IX століття. Київській Русі вони дали своєрідний стиль літописання, де реальні події переплітаються з їх художнім викладом, а історичний матеріал є ілюстрацією на підтвердження догматів і моральних засад християнства.

Після прийняття християнства, з поширенням освіти на Русі, давньоруські книжники отримали можливість через Візантію або через Болгарію прилучитись до античної філософської спадщини. В Київській Русі були відомі твори Порфирія, Теодора Ратуїського, Максима Сповідника та інших візантійських, болгарських мислителів, що належали до неоплатоністської лінії візантійської патристики.. Також на Русі були відомі твори Арістотеля, Платона, уривки з творів яких широко приводились у візантійській духовній та світській літературі. В «Ізборнику Святослава» 1073 р. вміщено філософський трактат Теодора Ратуїського, в якому викладено ідеї з «Категорій» Арістотеля та «Вступу до «Категорій» Арістотеля» неоплатоніка Порфирія. У давньоруській збірці «Пчела», крім цитат отців церкви, містились уривки, авторство яких приписувалось Плутарху, Діогену, Сократу, Піфагору, Арістотелю, Епікуру та іншим античним мислителям [1, с. 16]. Перераховувати, які саме твори, ідеї античних філософів були відомі в Київській Русі, можна довго, але обов'язково треба відзначити, що найбільш широко відомим і поширеним був такий напрямок, як неоплатонізм. Він підсумовував результати античної філософії, прокладаючи шлях подальшому розвитку філософської думки. Хоч і в християнізованій формі, але на Русі неоплатонізм поширювався саме як філософія, тим більше філософія антична, з характерним для неї колом проблем, філософською мовою, способом осмислення світу.

Отже, можна сказати, що література та наука Київської Русі мають або пряме візантійське походження, або розвинулися на основі запозичень.

Саме у Візантії були закладені перші лікарні при монастирях і запроваджена систематична наука медицини в школах, причому також викладалися анатомія, фізіологія, фармація, токсикологія, загальна патологія,

терапія, акушерство, гінекологія на рівні тогочасних пізнань. У той час лікуванням хворих переважно займалися монахи. Наприклад, «Печорський патерик» згадує про лікарів Святого Антонія Печерського, Святого Алімпія, Святого Пимена, Святого Козьму, Святого Агапія, Дем'яна Пресвітера та ін. Але були на Русі і лікарі-чужинці: греки, вірмени та ін. Князь Володимир Великий посилав свого лікаря (Івана Смеру) в Грецію для поповнення знань. У XII ст. відомим був лікар Петро Сиріянин. Лікуванням займалися і народні медики: знахарі, відуни, лечці, знавці зел та інші.

Велику роль у лікувальних справах посіли жінки з вищих верств тогочасного суспільства. За історичними даними, дочка чернігівського князя Єфросинія була знайома з медичною літературою того часу. Княгиня Анна Всеволодівна, яка заснувала першу світську (жіночу) школу, – сприяла викладанню медицини в цій школі. Але на той час у всій Європі медицина знаходилася на стадії первісного розвитку. Наприклад, перші лікарні у Візантії були організовані у IV ст., у Франції та Англії – у VII – VIII ст., а в Москві перша лікарня-притулок – у XVII ст. За історичними джерелами, перший шпиталь для лікування хворих та перебування інвалідів побудував на Русі в 1070 р. св. Феодосій Печерський.

Першим відомим нам в історії вченим-медиком була княгиня Євпраксія – Зоя (онучка Володимира Мономаха). Народилася вона в 1108 р., одержала добру освіту, цікавилася народною медициною. В юному віці з успіхом почала лікувати хворих, за що в народі одержала назву «Добродії». В 1122р. виходить заміж за візантійського царя Іоана Комнена, прийнявши під час коронації ім'я Зоя. Переїзд до Візантії дав можливість Євпраксії – Зої доповнювати та поглиблювати свої знання в галузі медицини. З давніх часів у Візантії працювало немало видатних лікарів. Поєднавши набуті знання з власним досвідом лікування хворих, Євпраксія написала грецькою мовою трактат «Алімма» (Мазі). Трактат служив своєрідною енциклопедією медичних знань. Написана ця праця у 30-х роках XII ст. Вона знаходиться в бібліотеці Лоренцо Медічі у Флоренції. Цей великий рукопис складається з 5 частин та 29 розділів.

У перших трьох частинах книги висвітлюються питання загальної патології, загальної діагностики, загальної гігієни, гігієни жінки та дитини, а дві останні присвячені лікуванню різних хвороб [5, с. 29].

Висновки. Візантійська культура є одним з джерел культури України. Вплив візантійської культури стимулював розвиток культури Київської Русі, збагачував її новими ідеями, новими формами. Грецьке мистецтво, з яким українці познайомились через Візантію, дало ті мистецькі та архітектурні форми, прийоми зображення світу, організації простору, що в поєднанні з мистецтвом язичницьким викликало до життя високу культуру України, дало митцям можливість і засоби адекватного втілення своїх ідей, сприйняття світу. Українська ментальність змогла виразити себе в мистецтві, здобула адекватну художню мову. Через, перш за все, Візантію був засвоєний дух античності, а не лише її форма.

Використана література:

1. Антична культура і вітчизняна філософська думка. – К.: Знання, 1990. – 48с.
2. Гордієнко А.М. Характер рецепцій візантійських культурних цінностей у давньоруському мистецтві і літературі // Грані. – № 3(119). – березень 2015. – С. 146 – 151.
3. Матюхіна О.А. Вплив античності на культуру України // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. – 2010. – № 2. – С. 160 – 164.
4. Огієнко І. Українська культура. – К.: Либідь, 1991. – 112 с.
5. Наливайко С. Таври, поляни, Русь... Шлях до розгадки // Всесвіт. – № 3. – 1991. – С. 28 – 37.
6. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Наука, 1994. – 608 с.
7. Толочко П.П. Київська Русь / П.П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ БОЛГАРІЇ)

БЕКДАМИРОВА Л.З.

аспірант кафедри загально правових та політичних наук

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Досвід країн Центральної та Східної Європи у регулюванні етнополітичних процесів та конфліктів має важливе значення як з точки зору визначення перспектив розвитку цих країн, так і з точки зору критичного осмислення і використання досвіду Україною та іншими пострадянськими країнами. Варто одразу зазначити, що не весь розглянутий досвід країн Центральної та Східної Європи є позитивним й далеко не всі методи регулювання етнополітичних процесів можна адаптувати до умов України. Тим не менш, деякі підходи та практики, включаючи певні елементи політики ідентичності, політики у відношенні національних меншин, політики пам'яті, мови, символічної політики з певними кореляціями та змінами можуть бути використані і в нашій країні. Окрім того, Україні при здійсненні своєї зовнішньої політики необхідно звертати увагу на особливості політики ідентичності та політики пам'яті, яка реалізується у країнах Центральної та Східної Європи, оскільки ці особливості значно впливають на внутрішню та зовнішню політику цих країн, в тому числі на відносини між кожною з цих держав та Україною.

У статті розглядається досвід регулювання етнополітичних процесів на прикладі Болгарії. Вибір саме цієї країни пов'язан передусім з тим, що ця постсоціалістична країна, які відносно недавно стала країною ЄС, представляє типологічний приклад здійснення країнами Центральної та Східної Європи політики ідентичності, пам'яті, мови, символічної політики та політики по

відношенню до національних меншин. Країна має власну, яскраво виражену специфіку в галузі міжнаціональних відносин, причому ця специфіка значно відрізняє їх від країн Західної Європи. Існує помітна розбіжність між правовими нормами, прийнятими та задекларованими на рівні наднаціональних структур ЄС, та реальною практикою ставлення до національних меншин, політикою пам'яті та ідентичності в кожній з розглянутих країн Центральної та Східної Європи. Основна проблема постає в суттєвих відмінностях між етнополітичною ситуацією в країнах Західної Європи, з одного боку, та в країнах Центральної та Східної Європи, з іншого. Ці відмінності обумовлені не тільки різною історією, але й різним соціально-економічним та геополітичним положенням західноєвропейських та центрально-східноєвропейських суспільств. Якщо в країнах Західної Європи формування нації та держави відбувалися більш або менш одночасно або взаємопов'язано, то в країнах Центральної та Східної Європи будівництво нації в багатьох випадках або уповільнювалось від формування держави та його інститутів, або відбувалось з багаточисельними відхиленнями, які визвані впливом внутрішніх та зовнішньополітичних факторів. При чому країни Центральної та Східної Європи, включаючи розглянуту Болгарію, протягом своєї історії, входили у склад різних державних утворень та політичних союзів, отримали державну незалежність значно пізніше, ніж країни Західної Європи. У той же час, не дивлячись на істотні відмінності в підходах до регулювання етнополітичних і етносоціальних процесів, деякі напрямки націєбудуванням і політики ідентичності в них мають схожу траєкторію. У зв'язку з цим має сенс, перш за все, коротко охарактеризувати особливості етнополітичних процесів, націєбудуванням, політики ідентичності та політики по відношенню до національних меншин в Болгарії.

Болгарія: питання націєбудуванням і політика ідентичності

На початку 2007 р Болгарія офіційно стала членом ЄС. Ця подія в якомусь сенсі підсумувала ту довготривалу «європоцентричну» тенденцію розвитку, яка мала місце в країні починаючи з 1989 р Прагнення країн колишнього

соціалістичного блоку «забути» радянське минуле актуалізувалося у вигляді гасла «повернення в Європу», причому в кожній країні в нього вкладався свій зміст. Так, для Болгарії європеїзація мала означати, перш за все, «модернізацію, необхідну і неминучу» [1, с. 78]. Разом з тим, сама специфіка Південно-Східної Європи, традиційність, місцями навіть архаїчність місцевих громад відразу ж виявила труднощі сприйняття європеїзму. Як зазначає соціолог з празького Карлового університету Пол Блоккер, це виразилося перш за все у переривчастій, непослідовній, часом нав'язуваній ззовні модернізації. За словами автора, сам досвід соціального розвитку в зазначеному регіоні після 1989 року став не стільки довгоочікуваним «поверненням до Європи», скільки «початком нової диференціації дослідів відкритості і закритості і зростання напруги між цими двома взаємовиключними прагненнями» [2, с. 18].

Диференціація, на яку вказував Блоккер, має пряме відношення до ідентичності різних груп болгарського суспільства і до проведеної в сьогоденній Болгарії політиці ідентичності. Як показують соціологічні дані, серед болгарської більшості є значний сегмент людей, які побоюються втрати своєї ідентичності в результаті євроінтеграції [3, с. 228]. У зв'язку з цим Болгарія (поряд з Румунією) надає великого значення власній етнокультурній традиції, позиціонуючи себе як щось «особливе» між умовним Сходом і умовним Заходом. Хоча наповнення даного способу «особливості» варіюється в залежності від ситуації і від того, які політичні сили використовують цей образ, сам дискурс «самобутності» є стійким і продовжує бути присутнім на різних етапах розвитку. В результаті при спробах імплементації європейських практик соціального розвитку відбувається «або ухилення від встановлених на Заході норм, або ряд систематичних поступок тиску модернізації при збереженні глибинних старих звичок» [4, с. 19].

Ключове питання, яке тут виникає, полягає в характері і змісті тієї стадії розвитку, на якій зараз знаходиться болгарська нація, а також в політиці, що проводиться націєбудуванням. Болгарське суспільство, зовні здається монолітним, на ділі являє складну соціальну, релігійну та етнічну палітру.

Згідно з переписом 2001 року, болгари, представлені двома нерівними групами - християнами в більшій частині і мусульманами (помаки) в меншій частині, становили більшість населення (близько 84%). Крім них в країні присутні дві значущі національні (етнічні) меншини - турецьке і циганське (відповідно 9,4% і 4,7% населення) [5, с. 117].

Залишаючись в рамках власне болгарської традиції і внутрішнього болгарського права [6, с.23], сюжети, пов'язані з національними меншинами, довгий час не актуалізувалися. Ймовірно, найбільш негативним проявом цієї тенденції стала стратегія болгарського націєбудування часів розвиненого соціалізму 1960-1980-х років. Тоді болгарські турки (а також частково помаки і цигани, які сповідували іслам) стали об'єктом різних експериментів уряду - від ідеї сплавити їх етнокультурну особливість з лояльністю соціалістичній болгарській державі до спроб знищення турецької групової ідентичності в ході сумнозвісної «відроджуваного процесу» 1982-1985 рр. [7, с.293]. Тоді за різними даними від 800 до 900 тис. осіб зазнали насильницької зміни імен і прізвищ з метою повернення їх до болгарського коріння [8, с.231]. Це призвело до громадської дестабілізації, що похитнула міжетнічний баланс в Болгарії.

В цілому, не можна не відзначити, що відносини слов'янської більшості і національних меншин в болгарському суспільстві глибоко суперечливі. З одного боку, тривале проживання і взаємодія представників зазначених спільнот на порівняно невеликій території сприяли взаємовпливу та взаємопроникненню різних за своєю суттю культурних традицій. В результаті у представників різних етносоціальних та етноконфесійних груп відбулося часткове розмивання меж самоідентифікації. Так, історично тісне зіткнення болгар і турків значною мірою зменшило роль релігійного чинника. На православне Різдво турки можуть їсти свинину й пити вино самі й пригостити своїх родичів з нагоди свята, щоб потім знову стати «мусульманами» [9, с.244]. Етнічні болгари, в свою чергу, теж можуть брати участь в мусульманських святах. Специфічність ісламської традиції в Болгарії символізується і повною інкорпорованістю помаків в болгарську християнську спільноту, в тому числі

на побутовому рівні. Навіть в ході «відроджувального процесу» велика частина помаків без особливих заперечень прийняла болгарські імена, а деякі з них (особливо в змішаних населених пунктах) спеціально вибирали собі імена з православних святцев.

З іншого боку, незважаючи на взаємопроникнення культур, кожна група прагне до підтримки власної індивідуальності та ідентичності. Як вважають болгарські дослідники, на перше місце в ієрархії ідентичностей виходить етнічність. Наприклад, турки не сприймають як «своїх» тих представників інших етнічних груп, хто з тих чи інших причин перейшов в іслам. Помаки можуть позначати себе як «турки» в силу релігії, однак спроби частини активістів турецької етнічної партії «Рух за права і свободи» втягнути молоде помакське покоління в галузь турецької культури в свій час викликали протест серед самих болгарських мусульман [10, с.534], які вважають себе інтегральною частиною болгарської слов'янської спільноти. Етнічний маркер проявляється і в поширеному в Болгарії локальному патріотизмі. Так, спосіб самоідентифікації бабеченів (жителів помакського села Бабек в Родопах) можна розшифрувати як «належний до болгарського товариства мусульман з Бабека». Болгари з внутрішніх районів країни на побутовому рівні можуть поблажливо ставитися до «поморян» (вихідців з приморської Болгарії), називаючи їх обслугою для туристів, однак не ставлять під сумнів приналежність «поморян» до своєї спільноти.

Подібні правила діють і в разі турків. За даними опитувань, 96% представників турецької меншини назвали рідною мовою турецьку [11, с.117], 88% заявили про себе як про мусульман [12, с. 30]. У Болгарії турки в основній масі живуть компактними громадами на півдні (Хасково, Кирджалі) і північному сході (Шумен, Нови-Пазар). У їхньому середовищі існують сильні неформальні лідери, які, поряд з іншим, беруть на себе судово-поліцейські функції в разі виникнення конфліктних ситуацій всередині громади. «Згуртованість» є головною характеристикою, якою, згідно з соціологічними опитуваннями, болгари наділяють своїх сусідів турецького походження.

Яким же чином болгарській більшості і етнічним меншинам вдається співіснувати в межах однієї держави? Відповідь на це питання стосовно Болгарії можна виразити за допомогою терміну «соціальність». Дана збірна характеристика включає в себе ряд загальних проявів, таких, як залученість в трудові відносини і лояльність державних інституцій, і більш приватні речі (спосіб життя, рівень освіти, житлові умови). Ми використовуємо поняття «соціальності» для оцінки реальної включеності етнічних меншин в болгарське суспільство і одночасно для кращого розуміння їх сприйняття болгарською більшістю.

Що стосується турецької спільноти, то безсумнівною перевагою для неї є більш високий, ніж у циган, освітній рівень і більш висока соціальна адаптованість. Значна частина турків працює в сфері сільського господарства, причому структури Євросоюзу виділяють чималі кошти для стимулювання їх традиційного промислу – тютюнництва. Як показують соціологічні опитування, 71% християн і 85% мусульман Болгарії вважають одне одного «добрими сусідами», 58% та 57% відповідно допускають можливість шлюбу між представниками різних релігій, а 62% і 81% – можливість найняти на роботу представника іншої спільноти. У певному сенсі прагнення членів турецької спільноти бути залученими в болгарське суспільство виявляється і в політичній сфері. Так, більшість турків голосує за «Рух за права і свободи», «стару» партію турецької меншини, а не за радикальну партію «Демократи за відповідальність, свободу і толерантність», що займає протурецьку позицію. Подібний настрій свідчить про своєрідну лояльність місцевих турків своєї «малої батьківщини» і знаходить схвалення у болгарських властей.

Іншою і при цьому куди більш негативною видається ситуація, що склалася навколо циганської меншини в Болгарії. Рівень упередження болгар по відношенню до циган найбільш високий, причому тут фактор «соціальності» найвиразніше виступає на перший план. Якщо протиріччя між болгарським та турецьким співтовариством можуть бути згладжені за рахунок тривалого міжкультурного діалогу і спільної соціалізації турків, то щодо ромського

населення країни цей фактор непридатний. Багатовікова громадська ізоляція і стигматизація циган як етнічних парій в наші дні обертається для них соціальної і культурної депресією. Ситуація в циганському співтоваристві Болгарії характеризується бідністю, вкрай низьким рівнем освіти та охорони здоров'я, побутовою невлаштованістю і, як наслідок, великою криміналізацією його членів. Що стосується політики, то циганам великою мірою все одно, за кого голосувати. Відомо, що в ході кожних виборів циганське співтовариство перетворюється в електоральний резерв для різних болгарських політичних партій (включаючи, як не парадоксально, ультраправі), які за безцінь скуповують циганські голоси.

Соціальна неадаптованість циган посилюється і іншими факторами, а саме глибокою внутрішньою етнокультурною та етносоціальною неоднорідністю циганської спільноти. На думку дослідників, її все ще відрізняє слабка внутрішньогрупова солідарність, нестійка і ситуативна самоідентифікація. Розмежування проходить за способом життя (осілі - кочові), за релігійним принципом (серед циган приблизно однакова кількість християн, мусульман та нерелігійних). На цьому ґрунті стикаються внутрішньо групові етнічні стереотипи, коли представники однієї циганської групи не сприймають представників інших, приписуючи собі позитивні, а іншим циганам - негативні якості. Не менш проблемною є мовна дилема. Згідно зі статистикою, більше 86 % болгарських циган говорять «циганською мовою». Насправді ж мова йде про велику різноманітність говірок і діалектів. Відомо, що уряди інших «нових держав» Євросоюзу, на території яких проживає циганська меншість, вже зіткнулися з складно розв'язувальним завданням: на основі якого діалекту стандартизувати циганський мову для подальшої соціальної адаптації циган.

При цьому і у випадку циган «соціальність» виступає важливим підтримуючим фактором включеності в болгарську націю. Недарма в Болгарії, незважаючи на згадане упередження, на побутовому рівні присутнє кліше «наші цигани». Воно застосовується до тих представників циганського співтовариства, які вже давно живуть в даній конкретній місцевості і в значній

мірі інтегрувалися в болгарську спільноту. Важливо зазначити, що циганам не допомагає та обставина, що для частини з них болгарська є рідною мовою, так само як і те, що вони, подібно до чималої частини болгар, є скоріше євроскептиками. Навпаки, турки, які в масі своїй погано говорять болгарською і здебільшого позиціонують себе як єврооптимісти, знаходяться в іншому, ніж цигани, положенні. В даному випадку їх етнічна згуртованність і гомогенна культурна традиція мають, як не дивно, позитивний ефект. Через це «благополучні» члени циганського співтовариства, насамперед ті, хто сповідує іслам, вважають за краще співвідносити себе з турками.

Таким чином, говорячи про болгарську націю, слід зазначити, що вона являє собою скоріше якийсь конгломерат спільнот і груп, що базується на тривалій традиції міжкультурної взаємодії і на підтримці на основі цієї традиції внутрішнього міжетнічного балансу. Важливим інтегруючим фактором тут виступає «соціальність» тієї чи іншої групи, тобто її реальна включеність в болгарське суспільство.

Що стосується поточного рівня міжетнічної конфліктності в Болгарії, то його можна в цілому визначити як стабільно невисокий. Проте, в перспективі існує ряд серйозних передумов для порушення соціальної та міжетнічної стабільності в болгарському суспільстві. Зокрема, старіння болгарського суспільства (це стосується перш за все слов'янської більшості) висуває на передній план питання про перерозподіл робочих місць і, відповідно, про соціальну захищеність іждивенців. Гостроту тут додає високий рівень безробіття: за даними 2014 року вона становила 11,4%, в тому числі 23,8% серед молоді. Ситуацію на ринку праці яскраво відображає кількість ультралівих і антикапіталістичних графіті на стінах будинків у Софії. Як це нерідко трапляється, в Болгарії на соціальну напруженість накладаються міжетнічні диспропорції. Згідно зі статистикою, якщо на одного працюючого болгарина доводиться два непрацюючих члена його спільноти, то у турків цей показник досягає 1: 3, а у циган - 1: 9. З огляду на те, що вже зараз близько половини населення Болгарії потребує соціального захисту, питання соціальної

і економічної нерівності в повсякденній свідомості міцно пов'язуються з етнічною дискримінацією [13, с.248].

Зазначені протиріччя безпосередньо перетинаються зі сферою культури і освіти. Болгарську шкільну освіту за усталеною традицією є етноцентричним. Всі події трактуються з точки зору болгарської слов'янської більшості, тоді як альтернативно орієнтовані освітні програми не розвинені. Довгий час для викладання мовами меншин не було кваліфікованих вчителів [14, с.122]. Під час навчання в змішаних класах складності виникали через занадто різний соціальний, економічний і культурний рівень учнів. Так, щоб залучити циганських дітей в школи і дати їм хоча б базову освіту, влада обіцяла видавати їх батькам гуманітарну допомогу.

В результаті виникає ланцюгова реакція, яка потім утворює замкнуте коло проблем. Неболгари відсторонюються від державних освітніх установ і в підсумку виявляються неконкурентоспроможними на ринку праці, традиційно орієнтованому на болгар з відповідною освітою. В умовах безробіття представники меншин виявляються в більш вразливій соціально-економічній ситуації і в підсумку замикаються на собі, формуючи автономні мікроспільноти і власні мережі довіри.

Варто зазначити, що ця ситуація зачіпає як турецькі, так і циганські спільноти. Як відомо, в якості відповіді на непристосованість болгарських державних шкіл для освіти турків Анкара прагне організувати в Болгарії власне турецькі школи. Проблема тут, з огляду на вступ Болгарії в ЄС, полягає в тому, що діти, які вивчають турецьку мову замість європейських, заздалегідь виявляються неконкурентоспроможними по відношенню до болгар. Більш того, подібна штучна за своєю суттю консервація турецького спільноти, в свою чергу, може спровокувати не тільки виникнення нових негативних стереотипів, а й викликати реальне зростання соціальної напруженості.

У випадку з циганами, які фактично відчужені від ефективної участі в системі соціальних зв'язків за межами своїх спільнот, етнічна компонента виявляється ще сильнішою. Якщо раніше саме існування «циганської

спільноти» ставилося в наукових дискусіях під сумнів через відсутність в ній стійких внутрішньогрупових зв'язків, то тепер ситуація змінилася. На думку болгарських дослідників, зовнішнє негативне ставлення до циган викликає їх мобілізацію на основі етнічної ідентичності, причому в якості інтегруючих чинників виступають спрямована на них ненависть і пов'язане з нею почуття жертви, соціального ущемлення.

Варто відзначити, що описані сюжети характерні не тільки для болгарського кейса. Подібні складності присутні також і в інших державах Південно-Східної Європи - як в діючих членах Євросоюзу (Румунія, Болгарія, Греція), так і в тих, хто має намір увійти в нього (Сербія, Македонія). Західним концепціям і практикам суспільного розвитку доводиться уживатися з регіональними цивілізаційними особливостями і архаїчними інклюзивними/ексклюзивними стратегіями. Питання, пов'язані з реалізацією прав етнічних меншин, нерідко використовуються і етнічними, і право-популістськими партіями.

Звідси випливає висновок, що націєбудування і формування болгарської громадянської нації стикається з цілою низкою труднощів і перешкод. Ці труднощі і перешкоди пов'язані як зі стійкістю традиціоналістських і навіть архаїчних укладів, так і з загостренням соціальних і політико-інституційних протиріч в процесі модернізації Болгарії за європейським зразком. Різкий перехід до нового політичного і економічного порядку на початку 1990-х років радикалізував соціальні тенденції, що ведуть до «закритості», а сама демократизація суспільства за європейським зразком стала розглядатися як «джерело нових лих». Таким чином, проблема «нестиковки» традиційних інститутів, що регулюють соціальні та міжетнічні відносини, з одного боку, і інститутів, що просуваються під егідою ЄС, для сьогоденної Болгарії як і раніше актуальна. У той же час етнополітична ситуація в Болгарії залишається стабільною, робляться деякі кроки в напрямку модернізації соціальної і політико-інституційної структури; проте формування сучасної громадянської нації в Болгарії поки що залишається віддаленою перспективою.

Використана література:

1. Krasteva A. 1999. The Idea of Europe in the Mirror of Bulgarian Cultural Identity. – Bulgaria. Facing Cultural Diversity. Sofia. P. 78.
2. Блоккер П. 2009, Сталкиваясь с модернизацией: открытость и закрытость другой Европы. – Новое литературное обозрение. № 6. С. 18-19.
3. Грушецкий Б.П. 2012, Этнические меньшинства и политика интеграции Болгарии в ЕС и НАТО. – Вестник Таврического национального университета. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». № 4. С. 228.
4. Блоккер П. 2009, Сталкиваясь с модернизацией: открытость и закрытость другой Европы. – Новое литературное обозрение. № 6. С. 19.
5. Светлорусова Л.М. 2007. Положение этнических меньшинств в Болгарии. – Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы: сборник обзоров и рефератов. М. С. 117.
6. Bakalova M. 1999. The Bulgarian Ethnic Model: Legal Framework and Policy Aspects. – Bulgaria. Facing Cultural Diversity. Sofia. P. 23.
7. Kalinova E. 2012. State Policy towards the Turkish Minority in Bulgaria (1944-1989). – Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004) (ed. by D. Batakovic). Belgrade. P. 227-231;
8. Bakalova M. Op. cit. P. 16; Kalinova E. Op. cit. P. 231.
9. Georgieva T. 1994. Coexistence as a System in the Everyday Life of Christians and Muslims in Bulgaria. – Relations of Compatibility and Incompatibility between Christians and Muslims in Bulgaria. Sofia. P. 244.
10. Бибикова О.П. 2012. Проблема болгаро-турецкого мусульманского населения в отношениях между Софией и Анкарой. – Ислам на Ближнем Востоке. № 7. С. 534-535.
11. Светлорусова Л.М. 2007. Положение этнических меньшинств в Болгарии. – Национальные меньшинства в странах Центрально-Восточной Европы: сборник обзоров и рефератов. М. С. 117.

12. Bosakov V. 2006. Bulgarian Turks in the Context of Neighborhood with Other Ethnic-Religious Communities in Bulgaria. – International Journal of the Sociology of Language. No. 179. P. 30.

13. Mitev P. 1994. Principal Results. – Relations of Compatibility and Incompatibility between Christians and Muslims in Bulgaria. Sofia. P. 248-250.

14. Gyurova E. 2003. Emerging Multi-Ethnic Policies in Bulgaria. – Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe (ed. by A.-M. Biro, P. Kovacs). Budapest. P. 119, 122.

МОТИВАЦІЯ – ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

РЯДИНСЬКА І.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри економічної теорії

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди

м. Харків, Україна

Конкуренція у сучасному світі стимулює керівників підприємств постійно шукати нові можливості для підвищення ефективності організації роботи персоналу. Чи не найважливіша роль в успішному функціонуванні підприємства належать його працівникам. Вирішуючи питання втримання хорошого спеціаліста, підвищення продуктивності праці допоможе правильно побудована система мотивації.

Хороші працівники, спеціалісти є на сьогодні основним капіталом будь-якого підприємства. Знайти кваліфікованого працівника стає дедалі важче, або ж його послуги коштують занадто дорого. Без злагодженої командної роботи всього колективу навіть процвітаючі підприємства рано чи пізно приходять до занепаду.

Згідно визначень психологів, кожна людини має певні потреби, які примушують її чинити ті чи інші дії. У сукупності такі дії називають мотивацією. Не виключенням є і ставлення людини до своєї роботи. Кожен потенційний працівник має свої мотиви при виборі професії і місця роботи. Для одних такі мотиви обмежуються бажанням отримати засоби для життя. Інші мають більш широкі мотиви, такі, як здобуття нового досвіду, вивчення нової професії, отримання доступу до певних соціальних привілеїв тощо. Тобто всіх нас примушує діяти мотивація.

Завдання успішного керівника підприємства полягає в тому, щоб мотиваційні цілі кожного з працівників у великій мірі співпадали з інтересами

фірми і вели в кінцевому результаті до успіху підприємства. Добре спланована система мотивації дозволяє суттєво підвищувати ефективність роботи персоналу, збільшувати об'єми продажу, покращувати виробничий процес та обслуговування клієнтів, без особливо великих матеріальних затрат з боку компанії. Адже, коли працівник виконує свої посадові обов'язки із задоволенням і його цілі саморозвитку включають розвиток підприємства загалом, його коефіцієнт корисної дії зростає в декілька разів. Натомість відсутність мотивації, як правило, веде до втрати підприємством цінних працівників і в критичних випадках може спричинити взагалі його зупинку. Крім того невдоволені працівники є ідеальним джерелом поширення негативної інформації про компанію, а це у свою чергу завдає вже прямої шкоди діловій репутації, поновити яку досить важко.

В Україні на спеціалістів з мотивації донедавна звертали мало уваги. В основному мотиваційна робота завершувалась проведенням співбесіди з потенційним працівником. Після цього єдиною мотивацією стає заробітня платня і покарання за неякісно виконану роботу у вигляді різноманітних штрафних санкцій.

Аналіз даної проблеми було б доцільно розпочати з визначення сутності, ролі та значення мотивації в системі управління персоналом.

Мотивація – це сукупність чинників, які зумовлюють поведінку людей. Будь-якого дня працівник може вирішити працювати так наполегливо, наскільки це можливо. Ціль менеджера – мотивувати працівника на максимально продуктивну працю. Ця мета стає значнішою у міру того, наскільки розуміють важливість мотивації на робочому місці.

Мотивування являє собою процес формування такого психологічного стану людини, який зумовлює її поведінку, здійснює установку до діяльності, спрямовує і активізує її. Мотивація праці являє собою прагнення працівника задовольнити свої потреби; в загальному розумінні – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які зумовлюють людину до трудової діяльності і надають їй цілеспрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей [3].

Система мотивації персоналу є однією з важливих складових як системи управління персоналом в організації, так і системи безпеки підприємницької діяльності. Правильно розроблена система мотивації дозволяє не лише активізувати потенціал людини у напрямі досягнення мети, але й приносить задоволення працівникові в процесі праці через задоволення його потреб та забезпечує безпечні умови діяльності всього підприємства [2].

Для ефективно функціонуючої економіки необхідний тип працівника, який орієнтований на максимальні досягнення в праці, який є ініціативним, який бере на себе відповідальність не тільки за свою долю, але і за успіх загальної справи, що знає свої права і розраховує, насамперед, на власні сили. Такий працівник прагне до підвищення кваліфікації, тому що саме з нею зв'язує свої можливості в праці. Він обов'язковий і сумлінний, здатний до інноваційної діяльності. У рамках колишнього господарського механізму, що зводив практично до нуля волю вибору різних варіантів трудової поведінки, шанси на процвітання для людей цього типу були мінімальні, їхня діяльність найчастіше або обмежувалась, або придушувалась. Для розвитку трудової активності, насамперед, необхідно усунути нееквівалентність відносин між працівником і суспільством, що практично не змінилася з переходом на нові умови господарювання [4].

Умовно мотивацію працівників можна поділити на два види – фінансову і нефінансову, або ж непряму. Дуже важливо визначити вже при прийомі працівника на роботу, який з видів мотивації для нього найбільш пріоритетний. Таку інформацію менеджер з персоналу чи інша відповідальна особа повинна отримати під час співбесіди з потенційним працівником. Якщо кандидата цікавить тільки можливість заробляти, очевидно, що основною для нього є фінансова мотивація. Якщо ж кандидата більше цікавлять інші моменти такі, як престиж, стабільність, соціальний захист, доступ до певних привілеїв чи переваг, можливість навчатися, то основною для них є нефінансова мотивація. Однозначно, що від працівника, якого цікавить тільки фінансова складова мотивації слід очікувати меншої лояльності до компанії ніж від працівника,

якого цікавлять не тільки гроші. В обох випадках доцільно розвивати ті нефінансові види мотивації, які є найбільш цікавими для працівника.

Фінансова мотивація включає: заробітню платню, регулярні грошові премії з нагоди певних подій (ювілей фірми, різноманітні державні та релігійні свята), нерегулярні грошові премії з нагоди певних подій в житті працівника (ювілей, народження дитини, певні досягнення у роботі), інші грошові виплати (відсотки від підписаних контрактів, гонорари).

При використанні фінансових видів мотивації однозначно потрібно пам'ятати про те, що хорошому спеціалісту краще платити найбільшу можливу фінансову винагороду і він віддячить своєю старанною працею на благо підприємства. Такого принципу варто дотримуватись навіть з огляду на те, що виховати нового працівника часто вимагає більших затрат ніж підвищення зарплати старому спеціалісту.

Наступним видом мотивації є непряма або нефінансова. Вона є не менш важливою ніж фінансова мотивація. На думку багатьох дослідників та спеціалістів з управління цей вид мотивації є найбільш важливим для успішного розвитку підприємства [1].

До видів непрямої мотивації належать:

- мотиваційні подарунки;
- соціальний пакет;
- мотиваційні навчання;
- спільні корпоративні святкування;
- відкритість і постійний діалог керівництва з персоналом;
- інші види мотивації.

Мотиваційні подарунки (годинники, ручки, оргтехніка тощо) демонструють робітнику підприємства оцінку його досягнень з боку керівництва та мають велике значення. Вартість такого подарунка напряму залежить від якості роботи працівника.

Також важливим видом мотивації є соціальні вигоди такі, як безкоштовні медичні огляди, безкоштовний відпочинок під час відпустки, можливості для

оздоровлення і заняття спортом. Такий вид мотивації вимагає порівняно невисоких витрат протягом року на одного працівника, проте підвищує статус підприємства в очах персоналу, оскільки він бачить турботу про себе з боку керівництва. Також важливим є той факт, що такий вид додаткової мотивації, як медичний огляд дозволяє економити на лікарняних.

Зараз також існує таке непряме фінансування працівника, коли підприємство протягом року платить певну суму на окремий рахунок, але отримати її працівник може лише через певний період (5-10 років). До такого виду стимулювання належать додаткові пенсійні програми для працівників. Таким чином підприємство прив'язує працівника до себе, але витрачає менше коштів ніж на підвищення зарплатні.

Одним з найважливіших пунктів у мотивації працівників є навчання за кошти підприємства. Таке навчання працівники вважають відпочинком, тому що змінюють сферу діяльності, отримують нові знання, більше спілкуються неформально на різноманітних тренінгах, що дозволяє їх зближенню та росту командного духу. Для підприємства це є вдалим вкладом коштів для підвищення кваліфікації кадрів.

Ще одним цікавим видом мотивації є проведення спільних корпоративних свят, де співробітники зближуються між собою та є можливість неформального спілкування з керівництвом. В таких ситуаціях робітник підприємства відчуває, що керівник і вони належать до єдиної команди. На думку керівників багатьох фінансових установ України, такі мотиваційні заходи найбільше зближують людей у колективі.

В сучасних умовах для успішної роботи підприємства керівник має не лише ставити чіткі завдання своїм працівникам, але й вміти використовувати їх креативний потенціал для розвитку компанії, орієнтуватися у поточних потребах і побажаннях працівників, щоб правильно будувати мотиваційну систему на підприємстві.

Для встановлення діалогу між персоналом і керівником необхідно:

- регулярно проводити спільні наради, на яких робітник буде мати можливість висловити власні побажання щодо розвитку підприємства та організації роботи. Керівник має показати робітнику, що сприймає ідеї та втілює їх у життя, чим покаже значущість працівник, що у свою чергу, буде додатковим мотивуванням;
- регулярно проводити анонімні опитування серед робітників, бо не всі мають сміливість висловити свої побажання чи ідеї під час особистої розмови з керівником;
- висловлювати подяку працівникові навіть за невеликий успіх, особливо важливий такий вид мотивації для працівника-початківця;
- давати працівнику проявити себе, надавши йому при виконанні певних завдань сферу відповідальності і необхідні повноваження, що покажу працівникові його значущість;
- перед початком нових проектів запрошувати до їх обговорення своїх працівників [5].

Важливою складовою діалогу між керівником і підлеглим є так звана негативна мотивація, тобто критика за неякісно виконану роботу. Адже таких ситуацій не уникнути. Проте, критикуючи працівника, слід пам'ятати кілька простих правил: перш за все працівника потрібно похвалити за його успіхи; критикувати тільки дії, а не самого працівника; критика завжди повинна бути конструктивною і коректною; ніколи не критикувати працівника у присутності інших, бо кожен має відчувати, що його поважають.

Основною метою діалогу між керівником і персоналом є отримання нової інформації про потреби працівників і допомога у їх реалізації. Тоді працівники так само допомагатимуть і керівництву у реалізації інтересів підприємства. Чим більше колектив підприємства на чолі з керівником схожий на команду односторонців, тим менша ймовірність, що звідти підуть кваліфіковані працівники та така компанія працюватиме ефективніше за конкурентів.

Отже, мотивація праці є вирішальним фактором в управлінні персоналом організації і повинна базуватись на сумі всіх факторів, що впливають на

трудова поведінку. Це дозволить реалізувати індивідуальний підхід при розробці механізму мотивації персоналу. Тому мотивація не є простим елементом. Для забезпечення її ефективності необхідно об'єднати в єдину систему зусилля, здібності робітників, результати їх праці, винагороду і задоволення. Лише після запровадження ефективної системи мотивації праці можливе досягнення конкретно вираженої зацікавленості працівників у ефективній діяльності підприємства.

Використана література:

- 1.Азарова А.О. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві / А.О. Азарова, О.А. Ковальчук // Економічний простір. - 2010. - № 5. - С. 53-58.
- 2.Бердник А. А. Мотивування персоналу підприємства в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / А. А. Бердник // Технології та дизайн: економіка, фінанси, менеджмент. – 2013. - №1(6). – режим доступу до журн.: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/td/2013_1/13baasug.pdf
- 3.Іванченко Г. В. Особливості використання нематеріальних стимулів на вітчизняних підприємствах / Г. В. Іванченко // Економіст. – 2010. – №3. – С. 21-23.
- 4.Ісайкіна О. Д. Мотиваційний процес в сучасному аспекті менеджменту персоналу [Електронний ресурс] / О. Д. Ісайкіна. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2012_18_1/Isaikina.pdf
- 5.Поліщук Д.І Мотивація як чинник підвищення продуктивності на підприємстві / Я.Д. Качмарик, Д.І. Поліщук // Науковий вісник НЛТУ України – 2011. – Вип. 21.8. - С.209-213.

РОЛЬ АНІМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ВЕБ – ДИЗАЙНІ

ІНОЗЕМЦЕВА С.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мультимедійного дизайну

Харківська державна академія дизайну та мистецтва,

м. Харків, Україна

Інтернет застосовується як трибуна, на якій можна демонструвати та продавати свої ідеї та думки. Добре спроектовані та якісно виконані веб-сторінки приносять великі вигоди, а вдалий дизайн сприяє кращому обміну інформацією [1].

Спочатку дизайнеру веб-сторінки треба добре усвідомити її призначення та осмислити ідею, якомога краще визначити та зрозуміти аудиторію користувачів. Тобто провести дизайн-аналіз. Перед розробкою дизайн-проекту варто подивитися, які стратегії в дизайні застосовують конкурент, оцінити різні варіанти дизайну споживачами за допомогою сучасних проектних психологічних методик.

Варто зазначити, що анімація грає надзвичайно важливу роль у справі передачі інформації. Якісна і доречна анімація веб-сторінок приваблює користувачів та допомагає їм в роботі. За допомогою анімації можна повідомляти користувача про стан сторінки, направляти його увагу та впливати на його дії.

Слово «анімація» походить від латинського слова «anīma», що означає «душа». Тобто, спроби вдихнути життя в неживі об'єкти з'явилися тисячі років тому.

Анімація з'явилася у веб-дизайні дуже давно. Спочатку це були маленькі gif-файли, що складалися з великої кількості малюнків. Своєю швидкою зміною вони забезпечували ефект руху зображення. Потім анімовані елементи створювали за допомогою технології Flash. Але анімації в цій технології були

важкими й збільшували час завантаження сторінок. Сьогодні анімації створюють за допомогою технологій JavaScript і CSS кодування, що дозволяє додавати рухомі елементи на сайт, не перевантажуючи його [1].

Одна з найпоширеніших ситуацій використання анімації – це відволікання користувача під час завантаження контенту. Вона створює відчуття того, що дія виконується швидше, ніж насправді. Анімація може показати виконання якоїсь лінійної послідовності дій, що не залежить від користувача. Крім того, ненав'язлива анімація процесу завантаження забезпечує втримання уваги користувача.

Гарний дизайн веб-сторінки передбачає зворотний зв'язок з користувачем. Приклад візуального зворотного зв'язку – анімація при наведенні курсору на інтерактивний елемент. Анімація дозволяє користувачеві миттєво зрозуміти те, до яких результатів призвели його дії.

Крім того, за допомогою анімації можна виділити головну інформацію, забезпечити навігацію у супроводі анімованих підказок, викликати відповідні емоції, мотивувати користувача на виконання певних дій, повідомляти про будь-які властивості та характеристики предметів тощо [2; 3].

Сучасним видом подачі інформації на сайтах є іконографіка – це зображення, на якому за допомогою тексту і графіки відображена певна інформація. Як правило, графічна картинка має акцентувати увагу на основних моментах інформації.

Самостійна анімація – це та анімація, яка використовується як самостійний додаток до сайту. Вона розробляється для того, щоб полегшити користувачу розуміння інформації, поданої на сайті. Така анімація не потребує взаємодії з користувачем, гармонійно доповнюючи сайт.

Види анімації:

- анімовані об'єкти - це окремі зображення, що показуються користувачеві (рухається курсор, плаває кнопка, змінюються кольори тощо);
- анімовані зображення – рекламні банери на сайті, слайд-шоу з фотографій, слайдери;

- анімований текст – анімовані заголовки або окремі рядки тексту.

Основні прийоми анімації:

- миготіння;
- фокусування;
- зміна кольорів;
- обертання;
- спалах, пульсація;
- погойдування;
- ковзання;
- комбіновані варіанти.

Стратегії анімації:

- анімація очікування;
- анімація оповідання;
- анімація підтвердження.

Правила створення анімації:

- не перевантажувати сайт анімованими зображеннями (один – два елементи);
- анімація не повинна бути занадто довгою (декілька секунд);
- уникати повторень;
- використовувати анімацію на стратегічно важливих об'єктах;
- враховувати цільову аудиторію;
- розробляти декілька варіантів анімації з попереднім тестуванням;
- адаптивність анімації (зображення, тексти та інші об'єкти повинні відображатися на будь-якому носії).

Отже, анімація – це сучасний інструмент для веб-дизайнерів, що допомагає робити сайти кращими і простішими у використанні. Завдяки творчому підходу до створення анімації можна покращити інтерфейс, привнести до нього розважальну цінність. Сайти з подібними інтерфейсами здатні захопити користувача й запам'ятатися йому.

Анімація – це той фактор, який допомагає не тільки підкреслити індивідуальність сайту, але й поліпшити його, додавши в інтерфейс певні акценти, роблячи його в багатьох випадках більш приємним, зручним і зрозумілим для користувача. Проте потрібно мати на увазі, що надмірне використання анімації може призвести до зниження продуктивності сайту та негативного впливу на користувача.

Використана література

1. Даниленко В. Я. Дизайн. Підручник. Х.: ХДАДМ, 2003. С.247–249
2. Adrian Zumbrunnen “ Smart transitions in User experience design. 2013. URL: <https://www.smashingmagazine.com/2013/10/smart-transitions-in-user-experience-design/>
3. URL: <https://material.io/guidelines/motion/material-motion.html#>

ГЛОБАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ РЯТІВНИХ СМИСЛІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗНАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У ТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

ШЕВЧУК В.О.

доктор економічних наук, професор

професор кафедра аудиту та підприємництва

Національна академія статистики, обліку та аудиту

м. Київ, Україна

Анотація.

Звіт Міжнародної науково-політичної платформи з біорізноманітності та екологічних систем, оприлюднений у травні 2019 р., є попередженням про загрозу самознищення людства. Планетарні екологічні системи доведені до стану, який суперечить принципам розвитку, іменованого сталим. У той же час український внесок у розв'язання світоглядної кризи, яка спричиняє неадекватність господарювання встановленим природою межам, спроможний стати рятівним. Йому властиві апелювання до життєствердних підвалин господарювання, надання керованості економіці на принципах класичної кібернетики, гармонійне поєднання економічної та управлінської складових творення новітньої наукової картини світу. Ці імперативи надають суспільствам основу для новітніх підходів до розв'язання досліджуваних проблем.

Ключові слова: фундаментальні природничі засади побудови наукової картини світу; глобальні імперативи утвердження рятівної парадигми економічного мислення, управління та господарювання; керована протидія руйнуванню планетарних екологічних систем; український внесок в усунення кризи природокористування на життєствердній економічній основі.

Оприлюднений ЮНЕСКО у травні 2019 р. Звіт Міжнародної науково-політичної платформи з біорізноманітності та екологічних систем (IPBES) став найвичерпнішою глобальною оцінкою стану планетарної природи. У Звіті

задокументоване безпрецедентне зниження біорізноманіття та небачені за історію людства масштаби екологічних загроз. Науковцями, котрі працювали над узагальненням Звіту, відзначається, що згубні для людства тенденції можна змінити, та це потребує «трансформативних змін» у кожному аспекті взаємодії людини з природою. Із результатів їхнього дослідження випливає невідкладність формулювання узгодженої фахової думки щодо причин стану, що склався, і стратегії заходів з його подолання [1].

Стає дедалі необхіднішою протидія, адекватна руйнаціям, які завдає людство біорізноманіттю та екологічним системам Землі. Необхідна зміна глобальної моделі природокористування. Своєю чергою вона вимагає заміни чинної наукової картини світу на нову. Її творення стає передумовою новітніх підходів до розв'язання проблем, що набули планетарних вимірів.

Підсумки завершального екзамену «в історії людства, який сьогодні названо глобалізацією», - був переконаний сучасний мислитель, письменник і правозахисник М.Руденко, - «значною мірою залежатимуть від того, як цей екзамен складе Україна» [2, с. 478]. Разом з цим українському внеску у розв'язання еколого-економічних проблем, які трансформувалися у глобальні загрози, у найзагальнішому вимірі перешкоджає економічний ідеалізм – «гірший вид ідеалізму..., що виростає не з філософських переконань, а всього лише з наукової безпорадності та лінощів думки» [2, с. 360].

Фундаментальною основою методології розв'язання досліджуваних проблем необхідно вважати природничі засади. Світоглядною підвалиною цих засад є дефініція сучасної світової економічної науки як такої, "від якої залежить життя на Землі" [2, с. 481]. Ці положення кладуться нами в основу нового бачення наукової картини світу, окреслення економічних та управлінських складових цієї картини і подальшого обґрунтування на цих засадах новітньої парадигми управління, спроможного надавати інформацію, релевантну для розв'язання еколого-економічних проблем.

Вихідним для даного дослідження є сучасне бачення структури економічної картини світу. Вже згаданий М.Руденко свого часу дав її ескіз,

показавши, що економічних теорій не «стільки, скільки професорів та академіків», а «... тільки дві». Ф.Кене витворив французьку наукову школу фізіократів – складову європейської фізіократії, яку слід вважати визначальною для долі континентальної економічної думки. Фундатором іншої гілки загальнолюдського економічного надбання є А.Сміт [2, с. 381-382].

Той же М.Руденко писав, що «в західному світі ... теорія Ф.Кене не просто забута (при цьому давно забута), а викликає іронічну посмішку. Переміг Адам Сміт» [2, с. 424]. У той же час мислитель дав діалектичний аналіз "сили і слабкості" смітіанства, а також засновану на природничих засадах критику марксизму, насамперед його "наріжного каменя" - теорії додаткової вартості.

Безкомпромісна критика українського інтелектуала дозволяє і смітіанство, і марксизм іменувати смертоносним знанням: адже хиби у визначенні ними субстанції вартості "зробили ХХ століття найкривавішим періодом земної історії" [2, с. 477]. Тож ідеться про достатні та недостатні теорії, з'ясування дихотомії яких дає можливість розмежовувати сучасну економічну картину світу на життєствердну і смертоносну складові.

Для того, аби кожний аспект взаємодії людини з природою був справді конструктивним, стає все необхіднішим опертя людства на життєствердні, а не смертоносні засади.

Утвердження досліджуваної структури сучасної наукової картини світу та обґрунтування на цих засадах новітньої парадигми мислення, господарювання та управління своєю чергою потребує симбіозу природознавчих й економічних наук. Цей симбіоз продовжує бути актуальним із часів Ф.Кене аж донині: свого часу знадобилося більше століття для появи природничих ідей, суголосних із фізіократичними. Хоча для цього "досить об'єднати відкриття Кене з відкриттям Майєра". У такий спосіб "легко дістанемо те, що дістав С.Подолінський" [2, с. 272]. Адже "Ф.Кене плюс С.Подолінський - це вже не часткова, а повна Істина" [2, с. 440].

Кладучи в основу господарювання рятівну парадигму економічного мислення, керованість економіці слід надавати з позицій життєствердного, а не

смертоносного знання. У попередніх публікаціях ми вказували, що ідеї подвижників європейської фізіократії та української наукової школи фізичної економії збіглися в часі з появою низки управлінських парадигм XVIII-XXI ст., зокрема, фундаментальних наукових розробок у галузі теоретичної і прикладної кібернетики, котрі відповідали економічним викликам.

Відтак належить вести мову про поєднання до цього часу незадіяного потенціалу фізико-економічних та управлінських ідей Ф.Кене і А.-М.Ампера, С.Подолінського і Б.Трентовського [3], а також Вернадського й Н.Вінера, М.Руденка і В.Глушкова [4]. Симбіоз їхніх новацій істотно змінює існуючу парадигму теорії і практики управління економікою. Її утвердження якраз і забезпечує керованість суспільно-господарських систем рятівним знанням.

Побудова сучасної економічної картини світу потребує врахування особливостей управлінської науки, котра є похідною щодо фізичної чи політичної економії. Теоретичну і прикладну управлінську науку, а також функції управління нині належить поєднувати тільки з тим сегментом загальнолюдського економічного надбання, сенс якого є життєствердним.

...Від французького фізика А.-М. Ампера, прагнення якого полягали у намірах надати управлінню суспільством науковість у визначенні цілей та виборі засобів, відрізнялася позиція польського гуманітарія Б.Ф.Трентовського. Бо якщо політичну науку ("політичну філософію") Б.Ф.Трентовський наділив якостями творчої розбудови ідеалів і примирення суперечливих поглядів, то практичну політику (тобто власне "кібернетику") він вважав областю вільної дії, що виходить за межі всякої теорії і визначається волею правителя, іменованого кібернетом.

І А.-М. Ампер, і Б.Ф.Трентовський окреслювали властиве континентальній традиції світоглядне бачення кібернетики. Французький фізик робив це, імплементуючи кібернетику в осмислювану упродовж життя класифікацію наук, а польський гуманітарій - даючи кібернетиці філософську інтерпретацію. Творчо продовжуючи континентальний характер мислення, дослідники XIX ст. у той же час усвідомлено іменували відроджувану ними науку кібернетикою. У

такий спосіб вони апелювали до античної світоглядної традиції, підвалини якої понад два 1000-ліття тому були обґрунтовані давньогрецькими мислителями.

Положення, викладені французьким та польським інтелектуалами XIX ст., заклали основу для подальшого творення новітньої наукової картини світу через поєднання надбань української наукової школи фізичної економії з доробком подвижників сучасної світової та української кібернетики. Істотно грандіозніші управлінські горизонти освоювали інтелектуали XX ст.

На новітній науковій основі фізико-економічні ідеї творчо розвинув видатний натураліст і мислитель XX ст. акад. В.Вернадський. Як і С. Подолинський, котрий поділяв буття на сфери живого, неживого й розумного, акад. В.Вернадський вибудував засади учень про гео-, біо- та ноосферу. За В.Вернадським економіку доречно вважати господарським освоєнням кожної із цих сфер, а управлінням економікою вважати керовану розумним проекцію живого на неживе.

Зазираючи у прийдешність, він висловив передбачення, які донині зберігають свою актуальність. В.Вернадський був переконаний, що перед сучасною йому людиною "відкривається величезне майбутнє". У той же час видатний мислитель застеріг: "Якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і свою працю для самознищення". Дотримання передбачень В.Вернадського потребує невідкладного запровадження завдяки людині управлінських можливостей, що скеровують розум і працю на гармонійне освоєння живого, неживого й розумного, підпорядковане законам природи й узгоджене з її розвитком.

Нині стають все актуальнішими й інші застереження акад. В.Вернадського. бо якраз він обґрунтував пришвидшене становлення людини вже не як кібернета, а потужної геологічної сили, за зростанням могутності якої ховаються загрози самознищення. Цю загрозливу могутність мислитель і натураліст пов'язував не з матерією, а з розумом і спрямованою цим розумом людською працею.

Нині у застереженнях видатного мислителя належить розгледіти унікальну зміну парадигмального характеру. Ще в першій половині XX ст. акад. В.Вернадським констатовано: людина з природою міняються ролями! Це докорінно змінює місію людини і покладає на неї відповідальність, котра потребує усвідомлюваного людством принципово нового трактування і керованості своїх дій. Ідеї кібернетики, що розвивалася у той час, мали відповісти на ці грандіозні виклики.

Як вказував один із її тодішніх подвижників американець Н.Вінер, він написав "спеціальну книгу під заголовком «Кібернетика», оприлюднену 1948 року. Трохи згодом, "відповідаючи на висловлені побажання зробити її ідеї доступними для нефахівців, [він] оприлюднив 1950 року перше видання книги "Людське використання людських істот"".

Додаючи слово "людина" до назви підзаголовку "Кібернетики" Н.Вінера, можна певною мірою наблизити його кібернетичну (управлінську) парадигму до відповідних уявлень українських мислителів другої половини XIX - першої половини XX ст. про живе, неживе й розумне. Значно вагоміші результати можна отримати завдяки поєднанню фундаментальних учень акад. В.Вернадського з доробком Н.Вінера, викладеним, зокрема, в його названих книгах.

Адже коли Н.Вінер у передмові до книги «Кібернетика і суспільство» осмислює Всесвіт, він значною мірою зачіпає проблематику еволюції. Зауважимо, що за В.Вернадським властивість еволюції притаманна тільки живому.

І якщо у передмові до згаданої книги про кібернетику і суспільство американський учений твердив, що "Всесвіту загалом ... властива тенденція до загибелі", то акад. В.Вернадський мав оптимістичніші погляди. Він доводив, що жива речовина існує протягом усього геологічного часу, тобто геологічно вічно. А геологічно вічне існування живої речовини являє собою апробовану упродовж попередньої історії підставу для продовження до безконечності життя на планеті.

Украї важливою залишається висунута акад. В.Вернадським новаторська ідея геологічної вічності розумного. Він вказав на ту неспростовну частину науки, котра є науковою істиною і переживає віки і тисячоліття, можливо, навіть є творенням наукового розуму, яке виходить за межі історичного часу - непорушне в часі геологічному - "вічне". У такий спосіб мислитель обгрунтовував безальтернативну для збереження планетарної спільноти парадигму незнищенності і живого, і розумного.

Досягненню повноти новітньої наукової картини світу істотно сприяє внесок вже згаданого сучасного українського інтелектуала М.Руденка у розвиток національної наукової школи фізичної економії. Він самобутньо творив питома українське економіко-філософське знання, засноване на фундаментальних природничих засадах, започатковане доктором С.Подолінським і творчо продовжене академіком В.Вернадським. Як зазначав сам мислитель, його внесок полягав у поширенні на економіку закону збереження і перетворення енергії.

Завдяки подвижництву М.Руденка на українство нині покладається чи не найвідповідальніша місія - компенсувати брак природничо-господарської складової в загальнолюдському економічному знанні. Це дозволяє стверджувати, що створена М.Руденком економіко-філософська система як складова національної наукової школи фізичної економії істотно доповнюють новітню наукову картину світу. Адже вони являють собою питома українське знання, котре є рятівним для українства і людства.

Рідкісним ученим у галузях математики і обчислювальної техніки був український подвижник кібернетики акад. В.Глушков. Йому належали ініціатива та організація створення комплексів для інформатизації, комп'ютеризації і автоматизації господарської і оборонної діяльності країни. Він був творцем та очільником наукової школи кібернетики в Україні, засновником і керівником упродовж 20 років Інституту кібернетики НАН України.

Під його керівництвом створена унікальна «Енциклопедія кібернетики» (українською в 1973 , російською в 1974 році), яка не мала аналогів у світі. Саме вона стала першою фундаментальною працею, в якій висвітлювались теоретичні аспекти кібернетичної науки, її застосування до таких галузей як економіка, біологія, техніка.

В.Глушковим були розроблені принципово нові підходи до створення систем обробки інформації, які кардинально змінили уяву про теорію систем управління та теорію обчислювальних систем, підготували основу для нового етапу розвитку науки про інформацію. Учений ініціював дослідження з моделювання інтелектуальної діяльності.

В.Глушков мав прогностичне бачення і володів рідкісним передчуттям прийдешньої управлінської культури модерних суспільств. За його безпосередньої участі в Інституті кібернетики проводились інтенсивні розробки автоматизованих систем управління. Це було намагання створити науково-технічну базу керування економікою країни й організацію інформаційної індустрії, аналогічну тій, яка нині успішно функціонує у провідних країнах Заходу. Це був безпрецедентний виклик звичним канонам керування господарством країни.

Доробок М.Руденка і В.Глушкова вказує на появу у другій половині ХХ ст. українських подвижників, котрі творили передумови симбіозу фізичної економії з новаторськими управлінськими парадигмами. Із самотністю М.Руденка-мислителя унікально поєднується В.Глушков - науково значуща постать світового рівня, що залишається неперевершеною дотепер, упродовж більше, ніж третини століття.

Унікальним внеском у творення новітньої наукової картини світу є симбіоз їх доробку. Це не тільки зміна парадигми управління економікою модерних суспільств, не лише внесок у розвиток новітніх управлінських технологій. Це поєднання питома української економіко-філософської та управлінської культури, що проголошує принцип керованості знанням, яке має статус життєствердного. Поєднання фізико-економічних ідей М.Руденка та

кібернетичних новацій В.Глушкова потенційно змінюють існуючу парадигму теорії і практики управління економікою. Її утвердження забезпечує керованість влади і бізнесу вже не просто розумом, а рятівним знанням.

Належить відзначити, що сучасна Україна також володіє низкою об'єктивних передумов, визначальних для обґрунтування новітніх підходів до розв'язання досліджуваних проблем. Вагомим аргументом на користь захисту інтересів власних і загальнолюдських нащадків є природо-ресурсний потенціал України. За рівнем земельних ресурсів у розрахунку на середньостатистичного мешканця країна має рідкісний у планетарному вимірі антиентропійний потенціал. Вона є одним із провідних зерноекспортерів сучасного світу, до кола яких зазвичай належать економічно найпотужніші країни.

Упродовж кількох десятиліть у країні усвідомлено культивуються екологічні принципи органічного сільськогосподарського виробництва. Більш ніж 40-річна практика господарювання аграрія-новатора С.Антонця підтверджує наявність в Україні унікального у часово-просторовому вимірі практичного досвіду, який засвідчує прийнятність моделей сталого розвитку, що базуються на природничих засадах. Виходячи із цих передумов, Україна потенційно здатна пропонувати стратегію протидії зростаючій небезпечності глобальних викликів.

Керована сталість розвитку в інтересах нащадків передбачає збереження їхнього життя і ресурсного забезпечення життєдіяльності, надання їм знань і привиття умінь із практичного освоєння довкілля з дотриманням природничих засад. Теоретичні і прикладні здобутки фізичної економії дозволяють пропонувати адаптивні й апробовані моделі господарського освоєння сфер живого, неживого й розумного, які є неруйнівними для довкілля і рятівними для життєдіяльності нащадків.

Висновки

Звіт Міжнародної науково-політичної платформи з біорізноманітності та екологічних систем (IPBES) є глобальним попередженням про рух людства до самознищення. Оприлюднені штаб-квартирою ЮНЕСКО факти засвідчують

суперечність принципам розвитку, іменованого сталим і покликаного служити інтересам майбутніх поколінь.

Одним із найістотніших чинників впливу на стан планетарного довкілля є криза природокористування: переважно воно призводить до руйнування біорізноманіття та екологічних систем Землі. Практика XX-XXI століть вказує на невідповідність глобального господарювання інтересам нащадків. А позірне різноманіття існуючих підходів до побудови наукової картини сучасного світу не передбачає економічної та управлінської складових.

Імплементация фундаментальних природничих засад здатна компенсувати неповноту цієї картини як основу розв'язання еколого-економічних проблем. Відтак найпосутнішою характеристикою новітньої світоглядної картини стає життєствердний зміст фізико-економічного знання.

Побудова новітньої світогосподарської картини на цій основі передбачає поєднання управлінських підходів із природничими засадами економічного знання. Завдяки цим фундаментальним засадам релевантне для управління економічне знання здатне набувати статусу рятівного. Це дозволяє наповнювати рятівним змістом нормативну інформацію, покликану забезпечувати прямі зв'язки в системі еколого-економічного управління, покладені на функції прогнозування, планування, нормування тощо, та фактографічну інформацію, покликану забезпечувати зворотні зв'язки в системі еколого-економічного управління, покладені на функції обліку і статистики, контролю, аналізу та ін.

Дихотомія достатніх і недостатніх теорій дає можливість розмежовувати сучасну економічну картину світу на життєствердну і смертоносну складові. У такий спосіб наукове та прикладне осмислення релевантної для управління інформації завжди належатиме до певного із цих видів знань. Найпосутнішою характеристикою новітньої економічної картини світу стає рятівний зміст заснованого на фундаментальних природничих засадах симбіозу економічного та управлінського знання.

Вибудована на фундаментальних природничих засадах новітня наукова картина світу, обґрунтовані економічна, управлінська та господарська складові цієї картини надають основу для нових підходів до розв'язання досліджуваних еколого-економічних проблем.

Використана література:

1. Міжнародна науково-політична платформа з біорізноманітності та екологічних систем - Вікіпедія [Електронний ресурс].– Режим доступу: [https://www.ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment/Міжнародна науково-політична платформа з біорізноманітності та екологічних систем \(IPBES\)](https://www.ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment/Міжнародна_науково-політична_платформа_з_біорізноманітності_та_екологічних_систем_(IPBES)).
2. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології / М. Руденко. – К.: Кліо, 2015. – 680 с.
3. Шевчук В. М.Руденко versus К.Маркс: Українське викриття приреченості економічної складової марксизму // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту, 2018. N4. С.129-136.
4. Shevchuk V. The formation of the natural fundamentals of economic management: Launching a modern management culture / Modern Technologies in Economy and Management: Collective Scientific Monograph. - Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. - p. 460-471.
5. Shevchuk V. Development of the natural principles of economic management: The formation of a management culture of modern societies. Modern innovative and information technologies in the development of society. Katowice: Katowice School of Technology, 2019. С. 274-282.

АЛГОРИТМ ГУМАТАРИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ

САВИЧ А.В.

старший преподаватель кафедры философии и политологии

Национальная металлургическая академия Украины

г. Днепр, Украина

Образование относится к числу тех реальных явлений и процессов общественной жизни, которые привлекают пристальное внимание ученых и практиков.

В настоящее время в центре внимания оказалась проблема формирования образованного, высококвалифицированного специалиста с личностными качествами, заданными реалиями XXI века, что переносит акцент на исследование личностных аспектов образования.

Сегодня важнейшей ценностью и основным капиталом современного общества становится человек, способный к поиску новых знаний и принятию нестандартных решений. К концу уходящего тысячелетия мир изменяет свое отношение ко всем видам образования. Образование, особенно высшее, рассматривается как главный, ведущий фактор социального и экономического прогресса.

Особое место в системе высшего образования занимает техническое, обеспечивающее подготовку кадров высшей квалификации для материального производства. В наши дни, когда политическая, экономическая и социальная ситуация в обществе остается весьма сложной и запутанной, положение дел в технических вузах остается крайне напряженным.

Обладая относительной самостоятельностью и определенной стабильностью, высшая техническая школа оказалась в противоречии с потребностями и запросами общества, изменившего ориентиры своего

развития. В современных условиях, как отмечают многие исследователи, особую актуальность приобретает задача осмысления и поиска реальных путей разрешения следующих противоречий:

- между быстрым ростом социальных ожиданий, предъявляемых к специалистам, и практическим отставанием качества кадрового потенциала профессиональных инженеров;

- между возрастанием сложности, ответственности, креативности профессиональных функций и неготовностью ряда инженеров пополнять багаж своих знаний, проявить новаторские способности и социальную активность [3, С. 37].

Поэтому радикальное обновление высшего технического образования возможно при условии реализации трех приоритетных задач: фундаментализации, информатизации, гуманизации и гуманитаризации. Эпоха информационного общества, основой которого являются знания, их производство, передача и усвоение, выдвигает новые условия к системе образования, ее модели, методам и форм, которые позволили на качественно новом уровне подготовить студентов к будущей трудовой деятельности.

Современный специалист, чтобы стать конкурентоспособным на рынке труда, сегодня должен обладать новыми знаниями, способностью к абстрактному мышлению, способностями работы с техническими средствами, возможностью быстро осваивать новые знания на практике, ориентироваться в любой ситуации, а также, синтезировать знания в разных областях наук. Реализация этих задач возможна при условии перехода от классической системы образования, целью которой была подготовка человека, обладающим знаниями, к новой системе, которая готовит человека, что не только знает, но и понимает других людей, другую культуру, специфику современного бытия, способного к конструктивному диалогу. Речь идет о воспитании интеллектуально развитой, ответственной и высокоморальной личности [8, С. 128]. Специалиста с такими качествами может подготовить только общество, система образования которого основывается на гуманистических принципах,

духовных ценностях, что существуют в полной гармонии со знаниями. Гуманитаризация дает возможность повышать реальную ценность каждой личности. Именно поэтому в современном многомерном образовательном просторе важную роль отводится преподаванию гуманитарных дисциплин, которые должны не только содействовать гуманизации общественной мысли в технократическом столетии, давать теоретическое обоснование явлениям и событиям общественной жизни, но и отображать бытие, нести о нем достоверные знания. Поэтому при описании проектов реконструкции технического образования часто используются понятия "гуманизация и гуманитаризация" [5, С. 5].

Таким образом, требуется разработать на теоретическом и конкретно-практическом уровнях сущность понятия "гуманитаризация", раскрыть содержание, этапы этого процесса, уточнить способы его развертывания на личностном и групповом уровне, проследить, каково влияние гуманизации и гуманитаризации на изменение функций и ролей образования как важнейшего социального института общества [7, С. 12].

Следовательно, актуальность темы обусловлена насущной научной и практической потребности в гуманитаризации высшего технического образования, т.к. гуманитаризация приобретает инструментальную значимость в процессе профессиональной адаптации кадров, так как способствует привитию студентам тех социальных качеств, которые необходимы в условиях рыночного, информационного, демократического общества: готовность к переквалификации и социальным переменам; коммуникативную компетентность; ответственность за социальные и экологические последствия инженерных и технологических разработок. Изложенные в статье проблемы в разные годы были предметом исследования многих исследователей, таких как Н.А.Бердяев, Э.В.Гирусов, А.Д.Урсул, А.А.Вербицкий, Е.Н.Дзятковская, Д.Н.Кавторадзе, В.Ф.Мануйлов, С.П.Тимошенко, В.Я.Шибко, М.Мамардашвили, В.Вернадский, И.Фролов и др. [1, С. 63]

В современном образовательном контексте гуманитаризация внедряется путем следующих решений:

- 1.Расширение перечня гуманитарных дисциплин, углубления их содержания для получения системного знания;
- 2.Выявление социальной обусловленности естественнонаучных и технических знаний, осознание их мировоззренческих функций;
- 3.Процесс, ориентированный на формирование и развитие социокультурной личности обучаемого;
- 4.Создание гуманитарной среды, создающей условия для самореализации, самоопределения личности студента.

Рассматривая актуальность гуманитаризации высшего образования можно говорить о ее роли в решении глобальных проблем, к которым напрямую относятся проблемы экологические и вытекающий из них экологический кризис, который мыслится многим как нечто внешнее по отношению к человеку. Выход из экологического кризиса по-прежнему видится через решение технократических, порой, частных задач: создание так называемых экологически чистых производств, разносторонний мониторинг – контроль за внедряемыми в промышленности техническими средствами и технологиями и тому подобное. Однако, это однобокий, недальновидный подход, т.к. на производстве технологии применяют люди. А так как производство – это коллективный труд, то экологические отношения приобретают характер социально-экологических.

Таким образом, хотя техническое развитие абсолютно необходимо, но его недостаточно. Цивилизация должна стать другой, и измениться должен духовный мир человека. Поэтому решение проблем приходится искать в самом человеке, в изменении его индивидуальности, которому будет способствовать формирование нового экологического мышления.

Проблемы становления экологического мышления и вопросы самоусовершенствования человека находятся на стыке ряда наук: экологии, философии, психологии, этики, педагогики, истории и др. В связи с важностью

социальной роли и даже исторической миссии экологического мышления в развитии и существовании всей цивилизации, ученые обращаются к вопросам формирования общего планетарного экологического мышления носителем которого станет человечество как всеобщий познающий и деятельный субъект.

Необходимо учитывать два важных обстоятельства: 1) экологическая деятельность включает в себя сотрудничество многих членов общества, государств, и сегодня это сотрудничество должно осуществляться в мировом масштабе. Отношения людей друг с другом так или иначе связаны с природой, поэтому социально-экологические отношения между людьми взаимосвязаны и зависят от их отношения к природе; 2) экологическая деятельность не обособлена, а происходит в общей массе многогранной деятельности человека по преобразованию социальной среды.

В социально-экологической, как и в любой деятельности, ведущую роль играет сознание людей. Ведь люди, применяющие определенные технологии, знают все об этих технологиях, знают их характеристики по экологическому критерию. Отсюда экологический кризис как результат сознательной агрессивной по отношению к окружающей среде деятельности – это кризис не только и не столько взаимодействия людей с природой. Он дополняется духовным кризисом – кризисом формирования их экологического сознания, взаимодействия друг с другом [4, С. 20].

Экологическое сознание – это форма общественного сознания, находящаяся в стадии формирования, включающая в себя совокупность идей, теорий, взглядов, мотиваций, отражающих экологическую сторону общественного бытия, а именно практику отношений между человеком и природой, включая регулятивные принципы и нормы поведения, направленные на достижение оптимального состояния системы "общество-природа".

Становление экологического сознания характеризуется такими признаками, как глобальность, переосмысление все основных мировоззренческих вопросов и проблем, опора на науку, соединение науки с гуманистическими ценностями, способность подняться над своими интересами

ради интересов более широких общественных слоев, стремление действовать во имя сохранения природы, спасения жизни на планете.

Становление экологического сознания идет по четырем направлениям: научному, экономическому, культурному (выражается в желании сохранить природу как часть культурного наследия) и политическому (создание условий для гармоничного существования человека). Функции экосознания реализуются в экологическом образовании или придают образованию экологический индекс. Потребности общества формируют приоритетность проблемы экологизации инженерного образования через изменение расстановки акцента с разработки методов защиты техники и оборудования на разработку самих экологически чистых технологий.

Решение проблем экологии в современную эпоху приобретает все большее значение. Взаимоотношения общества и природы носят сложный и противоречивый характер. Развитие производительных сил общества, технологий различных производств, знаний и навыков людей привело к возрастанию их влияния на природу. Однако со временем человечество все больше попадало в зависимость от природных ресурсов, которая усиливалась с развитием промышленного производства. В свою очередь это повлекло за собой ряд глобальных экологических проблем: перепотребление первичного продукта привело к выходу человечества за границы своей экологической ниши; производство материалов с применением температур и давлений, гораздо выше существующих в природе, породило горы неразлагаемых отходов; фрагментация ландшафтов вызвала нарушение среды обитания животных и растений; сокращение видового разнообразия снизило устойчивость экосистемы (биосферы). Все эти проблемы вызваны вмешательством людей в природные процессы, которые было бы невозможным без применения технических средств.

В этом и заключается диалектическая противоречивая взаимозависимость общества и природы: постепенно увеличивая власть над природой, общество в

то же время попадает во все большую зависимость от нее как источника удовлетворения материальных потребностей людей и самого производства.

Проблема взаимоотношения общества и природы есть глобальная общечеловеческая проблема, поэтому без новой системы взглядов на мир и место человека в нем будущие поколения, как биологический вид, обречены на физическое и духовное уничтожение. Решение экологических и социальных проблем как глобального, так и регионального характера возможно только при условии создания нового типа экологической культуры, экологизации образования в соответствии с актуальными нуждами личности и гражданского общества [9, С. 78].

Реализация профессиональной деятельности инженера происходит в определенной социальной среде. Степень положительного или отрицательного влияния его деятельности на среду зависит от того, насколько она благополучно по своим составляющим и на сколько высок уровень социального самосознания человека. Эта проблема наглядно проявляется в широком смысле – во взаимоотношении человека и природы, в узком – инженера и окружающей его среды региона. В настоящее время происходит обострение экологической ситуации. Она уникальна как по своей значимости для человечества в целом, так и по характеру тех задач, которые ставит перед человечеством. Поэтому гуманитаризация высшего образования предполагает его экологизацию. При разработке дисциплин социальной направленности есть необходимость опираться на определенную систему категорий. В этой связи немаловажно раскрыть содержание понятия "историко-экологическая среда", которая формирует экологический тип мышления личности.

Под историко-экологической средой понимается совокупность естественного состояния среды, окружающей ту или иную личность, системы знаний о ней и ее развитии, мышления и поведенческой деятельности. Она общечеловечна по своему характеру и региональна, и национально особенна. Данная категория состоит из нескольких звеньев. Они последовательно связаны и взаимозависимы. Система срабатывает лишь при наличии каждого из них.

Первое звено – среда окружающая личность – объективно существующая сама природная среда, сложившаяся исторически. Второе звено – система знаний о ней и о ее развитии – складывается на основе изучения истории отечества, края, исторических дисциплин. Всякая история может выступать с экологическим индексом, поскольку затрагивает в изложении тех или иных событий взаимодействий общества и природы, человека и среды. Это звено рождения личности, воспитанной на принципах общества, в котором она живет. Третье звено – формирование мышления – складывается на основании двух первых. Это звено осознания важности и необходимости знания исторических процессов, восприятия истории как основы формирования личности, гражданских качеств, национальной гордости. Оно позволяет осознать необходимость сохранения памятников материальной и духовной культуры, природной среды обитания человечества. Четвертое звено – поведенческая деятельность – имеет смысл лишь в сумме с тремя первыми. Деятельность человека обладающего экологическим мышлением, по своей цели созидательна. Она позволяет осознать человеку (в данном случае инженеру) себя частью природы в общественном смысле. Звенья данной системы закладываются в личности поэтапно. И в этом смысле велика роль дисциплин, предметы которых выполняют эту роль.

Это и "Социальная экология", и "Философия", и "История". Именно эти дисциплины готовят гражданскую, личностную почву для восприятия технических знаний. Они формируют новый тип экологического сознания, как части социального самосознания инженера. Инженер, не являющийся личностью, не может быть профессионалом. А отсутствие инженерного профессионализма губительно в техническом, человеческом и экологическом смысле.

Использована литература

1. Кухтевич Т.Н., Добрынина В.И. Гуманитаризация высшего технического образования: теоретический и прикладной аспекты. – М., 1999. – 123 с.
2. Линевич С.Н., Капник В.Т., Богасян А.Т. Введение в экологию. Экологическая безопасность России. Экологическое образование: Учеб. Пособие / Юж. Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Ростов н/Д: ООО "Терра", 2000. – С. 7.
3. Никитаев В. Деятельностный подход к содержанию высшего образования // Высшее образование в России. 1997. - № 1. – С. 34 – 44.
4. Ахонов Н.Н. Кризис образования в контексте глобальных проблем // Философия образования для XXI века. – М., 1992. – С. 18 – 31.
5. Хазова Л.В. Гуманизация естественнонаучного и инженерного образования: прикладной аспект. – М., 1990. – С. 5.
6. Фирсова С.П. Формирование поликультурной среды вуза в контексте гуманитаризации высшего технического образования. – К., 2005. – С. 34 – 39.
7. Шакшунов В.Е. Новые роль, место и миссия образования в развитии общества XXI веке. – М., 1998. – С. 12.
8. Шаповалов В.А. Высшее образование в социокультурном контексте. – М., 1996. – С. 128.
9. Шибко В.Я. Екологія і політика. – К.: Либідь, 1991. – 136 с.

ІСТОРИЧНА НАСТУПНІСТЬ У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ

СВЕРЧЕВСЬКА І.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри математичного аналізу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

М. Житомир, Україна

Використання історико-математичного матеріалу сприяє реалізації компетентнісного підходу в навчанні математики. На основі історії математики розвивається математична культура вчителів математики та майбутніх науковців. У навчальній програмі з математики наголошується на систематичному використанні історичного матеріалу. Це пробуджує критичне мислення, підвищує інтерес до вивчення математики. На конкретних задачах слід показати, як розвивалися математичні поняття, теорії та методи.

Активними прихильниками історичного підходу у навчанні математики були видатні математики. М. В. Остроградський вважав, що потрібно частіше подавати історію наукових відкриттів та їх авторів. У роботі «Міркування про викладання» він стверджує, що біографії видатних вчених є одним з факторів привернення уваги учнів. Відомий учений Б. В. Гнеденко наголошував, що необхідно вводити елементи історії математики при навчанні учнів і студентів. Робити це у вигляді коротких бесід, розв'язування історичних задач, вивчення методів вирішення наукових завдань.

На думку відомого вченого О. М. Боголюбова, історичний підхід є необхідним елементом освіти. Використовували історичний підхід у навчанні математики українські математики-методисти: О. М. Астряб, Г. П. Бевз, А. Г. Конфорович.

Важливе значення для здійснення історичного підходу мають математичні хрестоматії О. С. Смогоржевського та М. І. Кованцова, біографічні словники О. М. Боголюбова та О. І. Бородіна, А. С. Бугая.

Роль історії математики у фаховій підготовці студентів досліджують науковці В. Г. Бевз, Н. О. Вірченко, Т. Л. Годованюк, Л. Ф. Ребенюк, А. О. Розуменко, С. М. Шумигай, які розглядають різні підходи для введення у навчання елементів історії математики.

Ми виокремлюємо визначні історичні задачі. Це задачі з давніх трактатів і творів видатних математиків. Їх можна розглядати як автографи, які залишили вчені нащадкам [1, с. 93]. Нами розроблено систему історичних задач, які можна використовувати при навчанні різних розділів алгебри студентів закладів вищої освіти, які готують вчителів математики. Виділено такі розділи: метод Гаусса, детермінантів і матричний метод розв'язування систем лінійних рівнянь (Лінійна алгебра); комплексні числа, розв'язування рівнянь у радикалах, теорія виключення (Алгебра многочленів); подільність чисел, прості числа, ланцюгові дроби, порівняння (Теорія чисел).

Розглянемо детальніше історичний підхід у навчанні цих розділів.

Лінійна алгебра. Запропоновано систему історичних задач, розв'язання яких привело до виникнення методів розв'язування систем лінійних рівнянь. Вивчення цих методів передбачено програмою закладів вищої освіти, які готують вчителів математики загальноосвітньої школи та шкільними програмами [12, с. 37].

Це задачі з трактату «Математика в дев'яти книгах» давньокитайської математики [6]. VII книга № 2, № 4 с. 491, № 11 с. 494, № 18 с. 497, де використовуються два методи надлишку та недостачі, який пов'язаний з методом детермінантів (№ 2 с. 491 – I метод, № 18 с. 497 – II метод). VIII книга: № 1 с. 498, № 3 с. 500, № 7, с. 502, де застосовується метод «фан-чен», який пізніше було перевідкрито в Європі та названо методом послідовного виключення невідомих. Матричним методом доцільно розв'язати задачу Сунь-Цзи [5, с. 85], Бега Еддіна [3, с. 673], Магавіри [5, с. 74], Баше де Мезірака [7, с. 50], Адама Різе [7, с. 43].

Наведемо приклад. **Задача № 3** (з VIII книги трактату «Математика в дев'яти книгах» [6, с. 500]

Двом снопам гарного врожаю, трьом снопам середнього, чотирьом снопам поганого врожаю не вистачає до 1 доу відповідно по 1 снопу середнього, поганого і гарного врожаю. Запитується скільки зерна одержали з кожного снопа гарного, середнього і поганого врожаю.

Задача зводиться до розв'язування системи:

$$\begin{cases} 2x = 1 - y \\ 3y = 1 - z, \text{ або} \\ 4z = 1 - x \end{cases} \quad \begin{cases} 2x + y = 1 \\ 3y + z = 1 \\ x + 4z = 1 \end{cases}$$

У трактаті дається правило: «Склади таблицю «фан-чен», встанови для кожного те, чого не вистачає. За способом «чжен-фу» обчисли».

Тобто; якщо немає невідомого, то в таблиці порожнє місце, використовуй правило додавання чисел з різними знаками. Маємо таблицю й перетворення за вказаним правилом:

$$\begin{pmatrix} 1 & 0 & 2 \\ 0 & 3 & 1 \\ 4 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} 2 & 0 & 2 \\ 0 & 3 & 1 \\ 8 & 1 & 0 \\ 2 & 1 & 1 \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} 0 & 0 & 2 \\ -1 & 3 & 1 \\ 8 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} 0 & 0 & 2 \\ -3 & 3 & 1 \\ 24 & 1 & 0 \\ 3 & 1 & 1 \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} 0 & 0 & 2 \\ 0 & 3 & 1 \\ 25 & 1 & 0 \\ 4 & 1 & 1 \end{pmatrix}.$$

$$z = \frac{4}{25}, \quad y = \frac{A}{25}, \quad \text{де} \quad A = \frac{1 \cdot 25 - 4 \cdot 1}{3} = 7, \quad y = \frac{7}{25}, \quad x = \frac{B}{25}, \quad \text{де}$$

$$B = \frac{1 \cdot 25 - 4 \cdot 0 - 1 \cdot A}{2} = 9, \quad x = \frac{9}{25}.$$

Історична довідка. «Математика в дев'яти книгах» – головний твір давньої китайської математики, де підведено підсумки праці математиків I-го століття до н. е. Ця робота дійшла до нас у редакції Лю Хуея 263 р., вона неодноразово переписувалася і була енциклопедією математичних знань для землемірів, будівельників, фінансових робітників, купців і ремісників.

Оскільки за програмою основної школи в курсі алгебри для 7 класу передбачено вивчення методів розв'язування систем двох лінійних рівнянь способом підстановки та способом додавання, то доцільно розв'язати історичні задачі, де авторські методи розв'язування фактично є прообразом цих методів.

А саме: задача Сунь-Цзи книга III № 27 [2, с. 223], задача з «Anthlogia Graeca» № 80 [7, с. 16], задача Бега Еддіна [3, с. 673], задача Безу [7, с. 55].

Алгебра многочленів. До ряду тем цього розділу ми пропонуємо історичні задачі: поле комплексних чисел [13], розв'язування рівнянь у радикалах [10], теорія виключення [11]. При вивченні поля комплексних чисел належить розв'язати задачі, в яких впливає виникнення комплексних чисел та їх перші застосування. Задача Кардано [14, с. 65], задача Коші [7, с. 59].

Авторські методи розв'язування наступних задач привели до відкриття формул розв'язування рівнянь у радикалах: задача ал-Хорезмі [15, с. 27], задача Вієта [15, с. 44], задача Бхаскари [15, с. 24], задача Омара Хайяма [15, с. 28].

Розглядаючи застосування результанта до розв'язування систем нелінійних рівнянь і обґрунтовуючи ідею зведення системи до одного рівняння з одним невідомим, доцільно розв'язати наступні історичні задачі: задачі з єгипетських папірусів та вавилонських табличок [7, с. 8], [14, с. 34, 36], [5, с. 21, 23], задача Діофанта [7, с. 14, 15], задача Бега Еддіна [3, с. 675], задача ал-Хорезмі [3, с. 463], задачі Ал-Кархі [3, с. 509, 511], задачі з «Арифметики» Діофанта [4, с. 56, 57, 58].

Наведемо приклад. **Задача ал-Хорезмі.**

Ти розділив 10 на дві частини, потім помножив кожную частину на себе, потім додав їх і додав до них різницю між частинами до множення та в сумі одержав п'ятдесят чотири.

Задача зводиться до системи рівнянь:

$$\begin{cases} x + y = 10 \\ x^2 + y^2 + y - x = 54 \end{cases}.$$

Автор позначає одну частину змінною x , тоді друга $10 - x$. Використовуючи другу умову, одержує $x^2 + (10 - x)^2 + (10 - x) - x = 54$, $110 + 2x^2 - 22x = 54$. Автор робить перетворення «ал-джебр» $110 + 2x^2 = 54 + 22x$. Ділить на 2 і зводить подібні доданки («ал-мукабала») $x^2 + 55 = 27 + 11x$, $x^2 + 28 = 11x$. Одержує канонічне рівняння типу $x^2 + c = bx$

«квадрати і числа дорівнюють кореням», для якого дає словесне правило, за яким потрібно виконати наступні дії: 1) $\frac{b}{2}$; 2) $\left(\frac{b}{2}\right)^2$; 3) $\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c$; 4) $\sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c}$;

5) $\frac{b}{2} - \sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c}$, тобто $x = \frac{b}{2} - \sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c}$. Маємо для одержаного рівняння

$$x^2 + 28 = 11x: x = \frac{11}{2} - \sqrt{\frac{121}{4} - 28} = \frac{11}{2} - \frac{3}{2}, x = 4, y = 10 - 4 = 6. \text{ Він також вказує,}$$

що $x = \frac{b}{2} + \sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c}$ також буде коренем.

Історична довідка. Мухаммед бен Муса ал-Хорезмі (бл. 780 – бл. 850) – арабський математик, працював у місті Багдаді під час правління халіфа ал-Мамуна в Будинку Мудрості. Найважливішими є його трактати «Арифметика» й «Алгебра». Автор зібрав у своїх творах головне, що потрібно було і вченим, і діловим людям, враховуючи потреби практики. Значна увага в алгебрі ал-Хорезмі приділяється правилам розв’язування основних типів квадратних рівнянь і задачам, що зводяться до систем нелінійних рівнянь.

У практичній діяльності вчителя ці ідеї можна використати, оскільки за шкільною програмою в курсі математики 6 класу розглядаються властивості рівнянь та їх розв’язування. В курсі алгебри 8 класу передбачено вивчення квадратних рівнянь та рівнянь, що зводяться до квадратних, а в 9 класі знаходження розв’язків нелінійних систем двох рівнянь з двома невідомими. У 10 класі з поглибленим вивченням математики передбачено розглянути множину комплексних чисел, дії над ними в різних формах запису.

Теорія чисел. До основних тем цього розділу курсу «Алгебра і теорія чисел» ми пропонуємо систему історичних задач. Тема подільності чисел, ділення з остачею [12], задача Абу Алі Ібн-Сіна (Авіцени) [5, с. 93], задача Метродора [5, с. 65], задача Піфагора [15, с. 68], задача Франца ван-Скаутена [12, с. 9], задача Джона Валіса [12, с. 9], задача Паскаля [12, с. 10], задачі Лейбніца [12, с. 10].

Тема «Прості числа» [12], задача Евкліда [14, с. 133], задача Гаусса [15, с. 50], задача Гольдбаха [15, с. 33], задача Софі Жермен [5, с. 147].

Тема «Ланцюгові дроби та діофантові рівняння» [12], задача Фібоначі [5, с. 100], задача Адама Різе [7, с. 43], задача Гюйгенса [9, с. 17].

Тема «Порівняння чисел за модулем» [8], задача Сунь-Цзи [15, с. 17], задача Ферма [5, с. 125], задача Ейлера [14, с. 149], задача з «Арифметики» Магницького [15, с. 32], задача Паскаля [5, с. 126].

Наведемо приклад. **Задача Сунь-Цзи** (китайський математик III – IV ст.).

Є невідома кількість речей. Якщо їх рахувати трійками, то буде остача 2, якщо п'ятірками, то – 3, якщо сімками, то – 2. Запитується, скільки речей?

Нехай N – шукане число. $N-2$ ділиться на 3 і 7, найменше спільне кратне яких дорівнює 21, тому $N-2=21k$, $N=21k+2$. Отримаємо числа 23, 44, 65, 86, 107, ... Знайдемо те, яке при діленні на 5 дає остачу 3. $N=23$.

Для вчителів можна запропонувати сучасний метод розв'язування за допомогою порівнянь.

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{3} \\ x \equiv 3 \pmod{5} \\ x \equiv 2 \pmod{7} \end{cases}. \text{ Розв'язавши, маємо } x \equiv 23 \pmod{105}.$$

Історична довідка. Сунь-Цзи – китайський математик і астроном, автор трактату «Сунь-Цзи Суань Цзинь» (Класична арифметика Сунь-Цзи). Цей класичний трактат з математики до XVIII ст. приписувався теоретику військового мистецтва. Сформульована задача була популярною серед європейських математиків, її назва «китайська задача про остачі». Це найвизначніша задача, яка не тільки зробила ім'я Сунь-Цзи широковідомим, але й сприймалася на заході як одне з китайських чудес. Після появи «Арифметичних досліджень» (1801) К. Гаусса вона стала частинним випадком розв'язання системи порівнянь.

Навички, набуті при розв'язуванні цих задач, студенти зможуть застосувати в своїй професійній діяльності при розгляді в 5 класі арифметичних

дій з натуральними числами, ділення з остачею, а в 6 класі в розділі «Прості та складені числа. Ознаки подільності».

Висновки. Розв’язування історичних задач підвищує інтерес до вивчення математики, дає можливість зрозуміти появу нових понять і методів. Короткі історичні відомості зацікавлюють темою, що вивчається, навчають мистецтву математичних відкриттів, оскільки розв’язування математичної задачі – це деяке відкриття. Корисним є розв’язування історичної задачі авторським і сучасним методом. Пошук і розв’язування різних історичних задач також можна проводити при написанні курсових і дипломних робіт. Історичний підхід є корисним для студентів для їх подальшої професійної діяльності вчителя математики.

Використана література

1. Бевз В. Г. Історія математики у фаховій підготовці майбутніх учителів: Монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 360 с.
2. Березкина Э. И. О математическом трактате Сунь-Цзи / Историко-математические исследования. Вып. 13. 1960. С. 219-231.
3. Ващенко-Захарченко М. Е. Исторический очерк развития геометрии. Т. 1. К., 1883. – 68 с.
4. Диофант Александрийский. Арифметика и книга о многоугольных числах / под ред. И. Г. Башмаковой. М.: Наука, 1974. 328 с.
5. Конфорович А. Г. Визначні математичні задачі. К.: Рад. шк. , 1981. 189 с.
6. Математика в девяти книгах (перевод Э. И. Березкиной) / Историко-математические исследования. Вып. 10. С. 439-514.
7. Попов Г.Н. Сборник исторических задач по элементарной математике. М.-Л.: ОНТИ, 1938. – 216 с.
8. Дідківська Т. В. Логічне та історичне під час вивчення порівнянь в курсі теорії чисел / Т. В. Дідківська, І. А. Сверчевська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 63. С. 110-114.

9. Дідківська Т. В. Визначні історичні задачі з теорії чисел / Т. В. Дідківська, І. А. Сверчевська // Актуальні питання природничо-математичної освіти : [зб. наук. праць]. Суми: ВВП «Мрія». 2013. № 1. С. 8-18.
10. Сверчевська І. Методи розв'язування рівнянь в історичних задачах // Математика в рідній школі. 2015. № 11. С. 43-47.
11. Сверчевська І. А. Методи розв'язування нелінійних систем рівнянь в історичних задачах // Математика в рідній школі. 2017. № 6. С. 39 – 43.
12. Сверчевська І. А. Історичний підхід у навчанні методів розв'язування систем лінійних рівнянь // Актуальні питання природничо-математичної освіти: Зб. наук. праць. – Сумський ДПУ імені А. С. Макаренка. 2017. Вип. № 2(10). С. 37-43.
13. Сверчевська І. А. Історико-генетичний підхід у фаховій підготовці майбутніх учителів математики // Фізико-математична освіта: науковий журнал. 2017. Вип. 4 (14). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. С. 82-86.
14. Хрестоматия по истории математики. Арифметика и алгебра. Теория чисел. Геометрия/ Под ред. А. П. Юшкевич. М.: Просвещение, 1976. 318 с.
15. Чистяков В.Д. Старинные задачи по элементарной математики. – Минск: Высшая шк., 1978. 270 с.

СТИЛІСТИЧНІ ПРОЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АНСАМБЛЕВОЇ МУЗИКИ ЗА УЧАСТІ ВІОЛОНЧЕЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

ЗАВ'ЯЛОВА О.К.

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри образотворчого мистецтва,

музикознавства та культурології

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С. Макаренка

В українському камерно-ансамблевому мистецтві першої половини ХХ століття яскраво відбилися стильова еволюція та художні пошуки доби. Вітчизняна інструментально-ансамблева музика першої третини століття була орієнтована, з одного боку, на класичні російські зразки, що виявилось у інтонаційній основі творів, їх загальній романтичній спрямованості, симфонізації музичної фактури, будові й методах розвитку тематизму тощо (С. Борткевич, В. Косенко, Б. Лятошинський та ін.). З іншого боку, піднесення національної свідомості проявилось у фольклоризації композиторської творчості та появі ансамблевих композицій національного забарвлення (В. Барвінський, С. Людкевич, М. Коляда, П. Сениця). Ще одним спрямуванням була розробка європейської стилістики: експресіонізму, імпресіонізму, авангарду (Б. Лятошинський, М. Рославець, Ф. Якименко, Б. Яновський). Зазначені стильові процеси були результатом зміни композиторського мислення й проявлялися у формотворенні, організації й розробці тематизму, ускладненні ладово-гармонічної та ансамблевої фактури, збільшенні ролі ритмічного і тембрального чинників, застосуванні поліфонічних форм розвитку, відборі засобів виразності тощо.

Втілення означених тенденцій стало можливим із досягненням українською музичною культурою певного рівню розвитку. З одного боку, це активне опрацювання ансамблевих жанрів камерно-інструментального

мистецтва на початку XX століття, що в Україні зумовлювалось як загальним зростанням інтересу до камерно-інструментальної музики у цей період, так і появою нової генерації митців (В. Барвінський, С. Борткевич, В. Косенко, С. Людкевич, Б. Лятошинський, М. Рославець, Ф. Якименко та ін.). Композитори нового покоління мали виключно професійну підготовку, що відіграло певну роль на їх зверненні до камерно-ансамблевої музики. З іншого боку, вирішальним чинником прямо пов'язаним із розвитком камерного ансамблювання стало формування до XX століття виконавської школи в Україні (див. про це [2]). Поява гідних вітчизняних виконавців-віолончелістів, а з ними й можливість виявлення потенціалу виразно-технічних можливостей, емоційної та тембральної палітри інструменту відбилося на розвитку ансамблевої музики саме за участі віолончелі.

На початку XX століття провідним жанром камерно-ансамблевої музики залишався квартет. Створення до кінця XIX століття постійних квартетних складів у великих культурних центрах країни вплинуло на опрацювання цього жанру В. Барвінським, О. Горєловим, В. Костенком, Л. Лісовським, Б. Лятошинським, І. Рачинським, М. Рославцем, П. Сеницею, Б. Яновським та ін. В опрацюванні цього жанру спостерігались усталені стилістичні тенденції. Переважна частина творів була зорієнтована на класичні зразки російської музики (квартети *op.* 17 та *op.* 22 І. Рачинського, одночастинний квартет В. Рожаліна (1913), Перший квартет *op.* 21 П. Глушкова (1915), Квартет G-dur Л. Лісовського та ін.). На український народний мелос спиралась квартетна творчість В. Барвінського, П. Козицького, С. Людкевича, а 1920-30-х роках Г. Компанійця (1925), В. Костенка (№ 1, 1924), Л. Ревуцького (1926), П. Сениці (№ 2, 1929, № 3, 1931). Однак у цей час композитори були вимушені користуватися «тільки апробованими раніше способами використання народної музики, традиційними музично-виражальними засобами та формами» [5, с. 269], що звичайно обмежувало художню творчість. На сучасні європейські традиції спирався у своїй творчості М. Рославець (Квартет № 1, 1913).

Такі самі процеси спостерігались й в жанрі тріо, що активно розроблявся українськими композиторами наприкінці XIX – на початку XX століття. До кращих зразків цього періоду належить струнне Тріо *c-moll op. 7* (1897) Ф. Якименка, яке швидко здобуло світову популярність (виконувалось у 1903 році у Нью-Йорку, у 1908 році у Харкові, у 1924 році у Празі та ін.). Драматургія циклу гостро-конфліктна і контрастна, як у сонатному алегро I ч., так і поміж частинами. Автори праць з історії української музики відзначають принцип симетрії, покладений у основу будови твору. Проявившись в елементах концентричності в образному змісті й ладотональній структурі тріо, цей принцип теж відіграв важливу роль у загальній драматургії твору [4, с. 266].

В інтонаційній сфері тріо Ф. Якименко наслідував традиціям російської школи та європейського романтизму. Однак у будові – класичному сонатному циклі: I ч. – сонатне *Allegro*, II ч. – *Adagio*, III ч. – Менует, IV ч. – Варіації – присутні неокласичні тенденції. Вони особливо переконливо проявилися у галантному «віденському» менуеті, де неокласичний «ефект» підсилений введенням до середнього розділу менуету (*trio*) теми вальсу, та фіналі, де тема скрипки викладена у салонно-віртуозному стилі, відповідний характер мають і деякі варіації.

Зазначені стильові тенденції проявлялися й у жанрі фортепіанного тріо. Неокласичним характером відрізнялися два тріо І. Рачинського, що не збереглися. З аналізу Другого тріо, поданого в «Історії української музики» [4, с. 262], можна зробити припущення щодо застосованих у цьому творі традиційних принципів інструментального викладення, зокрема у партії віолончелі. Так, після проведення теми фортепіано й скрипкою в першому розділі II ч., тембр віолончелі у репризі, призначений створювати умиротворений елегійний настрій. Класичне функціональне навантаження має й фактура інструментальних партій фіналу – у стилізації українського «Козачка» віолончелі відведена звичайна роль басового супроводу.

Відзначене трактування інструментальної фактури було ще достатньо уживаним у композиторській практиці перших десятиліть XX ст. Саме такі

«амплуа» характерні інструментальним партіям епіко-драматичного Тріо *a-moll* В. Барвінського (зокрема у стилізації коломийкових награвів «троїстих музик» у фіналі). Подібна стилізація фольклорних мелодій, зроблена у романтичному дусі, в поєднанні із сучасними засобами музичної виразності, згодом надала імпульс застосуванню неофольклору в музичній творчості українських композиторів останньої третини ХХ століття.

Однією з найяскравіших композицій фольклорного напрямку наступного десятиліття стало Тріо *fis-moll* (1921, друга редакція 1950) С. Людкевича. Музика твору відбиває лірико-пісенні традиції, засновані на карпатському фольклорі. Це відчутно вже у вступі першої частини, де на фоні фортепіанного тремоловання віолончель імітує награв трембіти.

Значним ансамблевим твором першої третини ХХ століття, що й донині не втратив популярності, є «Класичне» тріо (1927) В. Косенка. Вже назва свідчить про те, що цей твір спрямований на відтворення відповідних стильових традицій. Згідно з цим у тріо відчутне прагнення до конкретизації змісту і форми. Зокрема будова циклу цілком відповідає класичним нормам: I ч. – сонатне *Allegro*, II ч. – Скерцо, III ч. – *Andante sostenuto* (Жалобний марш), IV ч. – *Allegro vivo* (сонатне *Allegro*). При тому застосування такої структури не завадило запровадженню жанрово-побутових образів. Зокрема у тематизм II ч. та IV ч. уведено українські танцювальні мелодії.

Трактування інструментальної фактури твору засновано на принципі автономного розвитку кожної партії. Це позначилося на значній поліфонізації ансамблю, що виявилось у застосуванні імітації, канону, підголосково-поліфонічного викладення, унаслідок чого рух інструментальних голосів розгортається у самостійних площинах, утворюючи таким чином складну поліфактурну ансамблеву тканину. Такий підхід до викладення ансамблевих партій буде характерним для українського мистецтва подальшого часу.

До великих ансамблевих жанрів, що розроблялися українськими композиторами, належать фортепіанний квінтет та секстет. Одним із перших творів такого масштабу був квінтет В.Сокальського (1896). У 1920-х роках до

цього жанру зверталися М. Коляда та М. Скорульський. Нині складно визначити художню значимість цих творів: квінтет В. Сокальського був втрачений, а «Скерцо» М. Коляди та одночастинний Перший квінтет М. Скорульського й дотепер не надруковані. Зважаючи на національний зміст квінтету М. Скорульського, твір загалом отримав позитивну оцінку. Щодо «Скерцо» та інших ансамблевих композицій М. Коляди відзначався їх великий вплив «на формування музичних стилів інших представників харківської групи українських авторів» [5, с. 273].

Велику популярність у галицьких виконавців мали Варіації для секстету (1915) В. Барвінського, розрахований на виконання двома скрипками, альтом, віолончеллю, контрабасом і фортепіано. У 1920-30-х роках твір нерідко виконувався у Львові, однак після репресії композитора (1948) був втрачений, і й тільки наприкінці життя був відновлений по пам'яті. Секстет В. Барвінського створювався на замовлення музичного товариства імені М. Лисенка у Львові з присвятою М. Лисенку. Отже, в основі твору мали бути покладені теми фундатора української музики, але В. Барвінський використав свою оригінальну тему для варіаційного циклу.

Створюючи секстет, В. Барвінський прагнув відобразити у музиці національний характер, незважаючи на те, що за основу варіацій була узята не народна, а власна авторська тема. Твір виявився наскрізь просякнутий українським духом, як у мелодиці, так й у гармонії, інструментальному викладенні та варіаційно-поліфонічних прийомах розвитку. Навіть його форма – варіації – за своєю суттю народний принцип розвитку матеріалу. Таким чином, у Секстеті В. Барвінського у всій повноті виявилися національні особливості української музики.

В першій третині XX століття в Україні помітного розвитку здобув жанр віолончельної сонати: у першому десятилітті були написані дві нині маловідомі сонати Л. Лісовського та соната Ф. Якименка, у 1920-х роках – сонати В. Барвінського, С. Борткевича (втрачена), В. Косенка, Б. Кудрика (доля

невідома), 2 сонати М. Рославця, соната А. Рудницького. На художній спрямованості цих творів яскраво відобразилися стильові зрушення доби.

В музиці твору Ф. Якименка здобуло відображення імпресіоністичне світобачення початку XX ст. Соната просякнута формотворчими новаціями, що виявилось у нетиповій тричастинній будові, де в якості частин використані Вальс (II-а ч.) та Тема з варіаціями (фінал). Салонний флер Вальсу та імпресіоністичне забарвлення Фіналу зумовили застосування неklasичних виконавських прийомів у віолончелі – різноманітних флажолетів, трелей, штриху *saltato* тощо.

В іншому стильовому спрямуванні вирішено віолончельну сонату В. Косенка, де здобули розробки класичні традиції російської музики (передусім С. Рахманінова). Згідно з віяннями часу провідне місце у музичній драматургії займають героїчні образи, сповнені піднесеної емоційності та патетики. Музичне висловлювання у сфері ліричних образів (побічні партії I ч. та III ч., середня повільна частина) вирішено в елегічно-романсовому характері. Крім рахманінівських впливів, у розробці фортепіанної фактури відзначається певна аналогія з брамсівським викладенням (розробка I ч., розвиток тематизму в III ч.). Самостійного значення дістає у сонаті віолончельна партія, однак її трактування не виходить за межі романтичного викладення й відповідної інструментальної технології.

Принцип поєднання чи суміщення тематичного матеріалу, застосований В. Косенком у I ч. віолончельної сонати, отримав широке використання у творчості українських композиторів у останній третині XX ст. Зокрема яскраві приклади тематичного синтезу, що сприяють динамізації форми, спостерігаються в сонатах для віолончелі Ю. Іщенко.

У нетиповій для класичної традиції сонатно-сюїтній будові III ч. сонати В. Косенка виявляється своєрідність проявів романтизму на початку XX століття в Україні. Передусім зумовлювалось найпізнішим часом опрацювання романтичного стилю в Європі, що само собою викликало певну трансформацію сталих зразків. Крім того, зважаючи на потужні барочні традиції в українській

культури й вагомі національні впливи, застосування саме сюїтної форми, як основи фіналу твору, є логічно виправданим. Зокрема І. Юдкін вбачав у цьому «логічний результат розвитку постромантичних тенденцій». На думку дослідника «звернення до барокових художніх прийомів, від остинатних та політональних зіставлень до використання хореографічних барокових форм або тем-епіграфів (“мотто”) вмотивовувалося тут безпосередньо успадкованою романтичною традицією, а не потребами авторської рефлексії» [8, с. 106].

Отже, будучи найзначнішим послідовником класичних тенденцій в українському музичному просторі першої третини ХХ століття, В. Косенко запроваджував у музичній творчості принципово нові композиційні прийоми і структури, які вплинули у подальшому на розвиток національних традицій.

Значне місце в українській сонатній творчості належить Сонаті для віолончелі та фортепіано В. Барвінського, створеній під час творчого спілкування композитора з Б. Бережницьким - знайомим львівським віолончелістом першої половини ХХ століття. Незвичайною є будова твору, що при наявності трьох самостійних складових, становить єдине ціле. Просякнення твору єдиною темою, що «протягом твору трансформується, кристалізується» й «опосередковано пов'язана з народною пісенністю» [6, с. 62], позначилося на застосуванні принципів сонатності й монотематизму, що поєднують цикл. Таке об'єднання всіх частин твору являється цементуючим елементом форми й створює перспективи розвитку макроциклів, характерних для творчості українських митців у наступному.

У становленні стильового простору камерно-ансамблевих жанрів української музики значна роль належала творам менших форм, серед яких необхідно відзначити Варіації П. Глушкова (1915), Л. Лісовського, Інтермецо на українські народні теми (1928) Б. Яновського для струнного квартету, “Ноктюрн” (1915) С. Людкевича для фортепіанного тріо. Шляхом поєднання народно-ладового інтонування та поліфонізації фактури у них формувався новий тип музичного висловлювання, що раніше не застосовувався в творчості

українських митців. Такий принцип організації музичного матеріалу передував розвитку неофольклорного напрямку кінця ХХ століття.

Зазначена різноспрямованість творчості, зумовлена процесом індивідуалізації мистецьких шляхів перших десятиліть ХХ століття, уможлиблювала ствердження національної культури у світовому музичному просторі, визначала її належність до загальнолюдських художніх і духовних цінностей. Однак, мистецький рух початку століття у 1920-х роках був перерваний встановленням тоталітарної за своїм духом радянської культури. З цим переходом протягом майже десятиріччя (з кінця 1920-х до кінця 1930-х років) в українській музиці не було створено жодного більш-менш значущого ансамблевого твору. Насаджування комуністичної ідеології призвело навіть до фізичної боротьби з інакомисленням, що звичайно таврувалося як прояв формалізму і десидентства. На вівтар мистецтва «комуністичного майбутнього» були принесені людські жертви, знищені музичні твори, що не відповідали критеріям «пролетарської» культури. Показово, що не збереглася значна частина ансамблевого доробку саме перших десятиліть ХХ ст.

Стильові полюси першої третини і середини століття яскраво виявилися у камерно-інструментальній творчості Б. Лятошинського. Так, Перше фортепіанне тріо (1922, 1925) та Скрипкова соната (1926) – неперевершені зразки жанру експресіоністського спрямування. Останнім твором у цьому напрямі став Третій струнний квартет (1928). Наступний камерний твір Б.Лятошинського – Друге фортепіанне тріо – з'явилося лише у 1942 році й за формобудовою, композиційними принципами, тематичним розвитком і мелодизмом відповідало вже вимогам радянської естетики.

Творчість Лятошинського зазнала певної стилістичної трансформації після I з'їзду письменників (1932), де єдиноприйнятним методом у мистецтві був проголошений соцреалізм. Це спричинило те, що у другій половині 1930-х – першій половині 1940-х років у камерно-ансамблевому мистецтві відпрацьовувалися нові засоби та прийоми, принципи формотворення, образна система, відповідні до вимог радянської естетики. Період з 1930 по 1941 роки

загалом визначався у радянському музикознавстві як час «нових пошуків» [1, с. 38].

Новою стилістикою просякнуті всі останні камерні твори Б. Лятошинського: на фольклорному тематизмі, що визначало «народність» творів, засновані Друге фортепіанне тріо (1942), Четвертий квартет (1943) та Сюїта для струнного квартету на українські народні теми (1944) (див. про це [3]). Щасливим поєднанням нової образної сфери з експресіоністськими засобами музичного висловлювання позначений шедевр світового камерно-інструментального мистецтва «Український» фортепіанний квінтет (1942, 1945) Б. Лятошинського. Образна трансформація фольклору, що відбилася у глибині світовідчуття і філософських узагальнень в «Українському» квінтеті, зумовила у цьому творі піднесення національного до світових масштабів. Щодо викладення інструментальних партій, то у всіх зрілих творах митця трактування віолончелі виходить на рівень самодостатніх площин, утворюючи, таким чином, разом з іншими «ансамбль солістів».

Отже, стилістичні проекції камерно-ансамблевої музики за участі віолончелі перших десятиліть ХХ століття стали важливим чинником у подальшому становленні національної композиторської школи в Україні. Невипадково перша третина ХХ століття характеризується «як ключовий для української музики період, подібні до якого є в історії будь-якої національної музичної культури: особливо насиченим з огляду на події, що відбувалися, на ступінь інтенсивності культуротворчих процесів, самого музично-культурного руху» [7, с. 22]. Тенденції, що проявилися у ці роки в українській музиці згодом дали плідні паростки в останній третині століття.

Використана література

1. Боровик И. Украинский камерно-инструментальный ансамбль. Київ : Центрмузінформ, 1996. С. 40-47, 60-61, 73-100.

2. Зав'ялова О. К. Віолончель у камерно-ансамблевій культурі України : Монографія. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. 256 с.

3. Зав'ялова О.К. Стильові пріоритети камерно-інструментальної творчості Б. Лятошинського // Рейнгольд Глієр – Борис Лятошинський. Життя і творчість в контексті культури: Зб. ст. / Ред.-упор. І.Є. Копоть, К.І. Новосельський. Житомир: Вид-во ФОП Евенок О.О., 2014. С. 230-241.

4. Історія української музики в 6-ти т. / АН УРСР. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського // Редкол. тому: М. П. Загайкевич (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 3. Кінець XIX – начало XX ст. 424 с.

5. Історія української музики в 6-ти т. / АН УРСР. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського // Ред. кол. тому Л. О. Пархоменко, О. У. Литвинова, Б. М. Фільц. Київ : Наукова думка, 1992. Т. 4: 1917-1941 615 с., нот, іл.

6. Мисько-Пасічник Р. Камерно-інструментальна музика В. Барвінського в контексті розвитку жанру в Галичині першої третини XX ст. // В. Барвінський в контексті європейської музичної культури: Статті та матеріали. Тернопіль: Астон, 2003. С. 57-62.

7. Ржевська М. Ю. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини XX ст. у соціокультурному контексті епохи : Монографія. Київ : Автограф, 2005. 352 с.

8. Юдкні І. Необароко Стравинського та його сучасників // Стравинський та Україна: Матеріали міжнар. конфер. Київ : Абрис, 1996. С. 102-108.

СТАНОВЛЕННЯ РОМАНТИЧНОГО ФОРТЕПІАННОГО КОНЦЕРТУ В ТВОРЧОСТІ ДАНІЕЛЯ ШТЕЙБЕЛЬТА

СТАХЕВИЧ Г.О.

кандидат мистецтвознавства,

старший викладач кафедри хореографії

та музично-інструментального виконавства

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

На межі XVIII–XIX століть у розвитку західноєвропейської музики серед інструментальних жанрів значна увага композиторів приділялась фортепіанному концерту. Посідаючи пріоритетне місце впродовж тривалого часу, цей жанр надавав максимальні можливості для втілення нового змісту, урізноманітнення музичних образів, пошуків нових технічних рішень та експериментування із раніше невідомими засобами виразності фортепіанного мистецтва тієї доби. Цей процес завершився формуванням нової концепції жанру, що в другій третині XIX століття реалізувалась у такому різновиді, як романтичний фортепіанний концерт.

В перших десятиліттях XIX століття фортепіанній творчості характерна різноспрямованість шляхів розвитку, що було пов'язано як із використанням усталених класичних традицій, так і навпаки, – відмовою від них й активними пошуками нових образів та музичних виразних засобів. Молоді піаністи-віртуози, намагаючись вразити публіку, вдавались до найрізноманітніших виконавсько-технічних «експериментів», що у цілому сприяло: 1) популяризації фортепіано на концертній естраді; 2) пошукам і збагаченню палітри виразних засобів інструмента; 3) розробці нових технічних і фактурних прийомів та створенню теоретичних праць щодо їх опанування. На цих підставах В. Івановський зазначає, що саме цей період став «культом фортепіанного пасажу» [4, с. 56].

У процесі становлення романтичної моделі жанру значну «підготовчу» роль відіграли фортепіанні концерти ранньоромантичного періоду 1810-1820-х років. Поряд з тим, у затвердженні нових якостей жанру великого значення мало, з одного боку, становлення віртуозної культури, а з іншого, – прагнення виявити «співочу душу» фортепіано, показати красу та виразність тембрового зафарблення інструменту. З цим органічно поєднувались інтенсивна мелодизація музичної тканини на всіх рівнях, а в ансамблевому відношенні - камерне звучання оркестру не симфонізованого типу викладення.

Жанр фортепіанного концерту з його імпровізаційною свободою приваблював композиторів-піаністів і можливостями експериментування, відкритістю для пошуків нових засобів виразності та втілення нового змісту. В цей час у фортепіанному мистецтві сформувався особливий тип барвисто-декоративної віртуозності, що вплинув на музичний тематизм та став стильовою ознакою романтизму в цілому. Головною прикметою такого типу творів стало співставлення ліризму та технічної моторики, різноманітних типів фактур, тембрів тощо. Для того, щоб продемонструвати мелодичні, колористичні або технічні особливості інструменту (а, отже, і свої власні), автори фортепіанних концертів нерідко впадали в крайнощі. Так, для досягнення співучого звучання часто вживався багатий гармонійний супровід, а для створення нестримних, хвацьких образів – приголомшливо швидка техніка. При цьому оркестру відводилася лише супровідна, підтримуюча роль, незважаючи на можливе порушення звукового та композиційного балансу. Згодом такі тенденції викликали палку критику багатьох меломанів і критиків. У період зрілого романтизму, обстоюючи тенденції змістовності мистецтва, видатні митці (Ф. Ліст, Ф. Шуберт, Р. Шуман) остаточно підпорядкували віртуозне начало вимогам музичної драматургії, а технічні ефекти – художньо-образному змісту творів.

У першій третині XIX століття одним з яскравих композиторів-піаністів, представників австро-німецької традиції являвся Даніель Штейбельт (1765-1823). У історії цей митець залишився відомий, як «знаменитий свого часу

віртуоз і модний композитор, який поділяв із Плейелем прихильність публіки і видавців» [6, с. 1446]. Але особисті якості Д. Штейбельта, його вибуховий скандальний характер, часто заважали об'єктивній оцінці таланту і професіоналізму митця. З кризою віртуозної культури творчість Д. Штейбельта, як і багатьох інших (Ю. Бенедикта, А. Гензельта, Й. Н. Гуммеля, І. Мошелеса, Й. П. Піксиса, Ф. Риса та ін.) була майже забута на півтора століття.

У професійному становленні Д. Штейбельта істотну роль відіграли заняття по фортепіано та по композиції у авторитетного берлінського музиканта І. Ф. Кірнбергера. Незважаючи на блискучу перспективу згодом зайняти місце вчителя [7, с. 270], з 1789 року він розпочинає активну концертну діяльність. З великим успіхом Д. Штейбельт виступав у Парижі і Лондоні, де поставив також свої опери «Ромео і Юлія» та «Вавилонська принцеса». Однак через грошові афери та борги він був змушений покинути ці міста. У 1808 році Д. Штейбельт приїхав до Росії, зайнявши місце капельмейстера французької опери (замінивши А. Буальд'є) [7, с. 272]. Для цього театру він написав опери «Попелюшка» і «Сарджіно», поставив у новій редакції «Ромео і Юлію» і розпочав оперу «Суд Мідаса» (1823), яку не встиг закінчити [8, с. 685].

Крім оперної музики, Д. Штейбельт є автором великої кількості інструментальних та симфонічних творів, серед них: 8 фортепіанних концертів, увертюри, фортепіанні квінтети, квартети, тріо, понад 60 скрипкових сонат, більш 40 сонат для арфи і фортепіано, дивертисменти, фантазії, марші, рондо, варіації (переважно для фортепіано) та ін. Переважна їх частина була видана ще за життя композитора (тільки з опер були надруковані окремі номери).

Перші два фортепіанні концерти - № 1 *B-dur, op. 30* та № 2 *e-moll*, без опусу - Д. Штейбельт створив у Парижі у 1796 році, а третій - *E-dur op. 33*, що отримав найбільше визнання впродовж XIX століття, - у Лондоні у 1798-99 роках. Вперше цей твір було виконано 19 березня 1798 року в знаменитих концертах Саломона. Особливо улюбленим у публіки став фінал концерту – пасторальне рондо «Гроза» («*l'Orage*») [8, с. 683], де ефект «грози» досягався застосуванням новаторського в той час прийому тремоло – багаторазового

повтору двох не сусідніх нот або акордів. Часте використання Д. Штейбельтом цього прийому стало приводом для приписування влінаходу саме йому та присвоєння прізвиська «піаніст-тремоло».

Популярність фіналу концерту засвідчують його численні аранжування протягом століття. Твір надихнув Дж. Фільда на створення власної «Грози» у його п'ятому фортепіанному концерті (1815). У 1826 році дванадцятирічний вундеркінд Ш. Алькан склав віртуозні варіації на тему штейбельтівської «Грози», видані як *op. 1*. Під враженням від Пасторального рондо через 30 років Г. Берліоз написав «Бурю» для симфонічного оркестру (1830) та ін. Ефекти зображальності та наслідування, а також програмність, характерні творчості періоду зрілого романтизму, присутні й у П'ятому фортепіанному концерті *Es-dur op. 64* Д. Штейбельта, що має назву «На полюванні» («*À la Chasse*»). Цей концерт був виконаний автором взимку 1802 року в Лондоні й також отримав величезний успіх у публіки [8, с. 683].

З інших концертів Д. Штейбельта стосовно нового трактування змісту й образності, втілення незвичайних засобів виразності й технічних прийомів привертають увагу Шостий *g-moll*'ний (1816) і Сьомий *e-moll*'ний (для фортепіано та двох оркестрів, 1817). Дати їх створення точно не встановлені. Є відомості, що Сьомий концерт виконувався автором у Санкт-Петербурзі 13 березня 1811 року та у Москві 24 березня 1812 року. Отже, у цьому випадку шостий концерт був створений ще раніше.

У концерті № 6 з назвою «Вояж на гору Сен-Бернар» («*Voyage sur le mont St. Bernard*») вражають чарівні теми, «повітряна» фактура, задушевний ліризм. Разом з тим, автор не уникнув затягнутості, зайвих повторів, непевної розробки тематизму, притаманних композиції того часу. Зацікавлює цей твір передусім наявністю програми, яку розробив сам автор. Вона була видана у «Санкт-Петербурзьких відомостях» у 1813 році: I ч. «Унылые чувствования, внушенные местоположением»; II ч. «Шум вихрей и волн»; III ч. «Священное пение монастырских жителей»; IV ч. «Благодарное удивление странника при виде убежища, посвященного человеколюбию»; V ч. «Шум катящихся громад»;

VI ч. «Звук колокола и наконец Рондо в пастушеском вкусе Пьемонтских жителей» [3, с. 46].

Сьомий концерт під назвою «Великий військовий концерт у грецькому стилі» («*Grand Military Concerto, dans le Genre des Grecs*») був присвячений російському царю Олександру I. У зазначений період присвята творів знатним, впливовим особам була загальноприйнятною в композиторській практиці, а посвячення Д. Штейбельта, який приїхав до Петербурга саме на запрошення російського самодержця, могло бути вираженням у такий спосіб його подяки імператору [8, с. 688]. Популярність Сьомого концерту в Росії засвідчує його виконання у 1818 році в Москві піаністом і композитором А. Евсташіо (*A. Eustachio*) та перекладення твору для 2-х рук (коли партія соліста включає й оркестрові голоси), видане ще за життя Д. Штейбельта. Однак у наш час широкому загалу цей концерт невідомий.

Композиція цього концерту дещо відрізняється від попередніх: цикл складається з двох частин, де перша відповідає класичному типу формотворення, але друга є «новаторською» через уведення композитором ще військового оркестру. Включення «додаткової» партії створює доволі цікаві звукові ефекти та розширює художні й виразно-технічні можливості. На думку Л. Золотницької тим, що соліста супроводжує не один, а два оркестри, «видимо, и объясняется упоминание про «греческий вкус» – намек на средневековые, но берущие начало в греческой трагедии переключки двух хоров» [3, с. 47]. Крім того, слова «в греческом вкусе» на титульній сторінці рукопису (зберігається у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки), написано іншим почерком, що може вказувати на те, що спочатку задумувався одночастинний концерт, але згодом Штейбельт вирішив додати другу частину [3, с. 48].

Натхненні теми і глибокий драматизм кожного з цих двох концертів засновані на використанні досконалих за красою «шопенівських» мелодичних зворотів. Враховуючи, що під час створення концертів Ф. Шопену було всього шість-сім років, постає питання про вплив музики Д. Штейбельта на слов'янського генія. У Сьомому концерті Д. Штейбельта, крім аналогічної з

фортепіанним концертом Ф. Шопена тональності *e-moll*, вражає схожість початкових тактів обох творів. Треба зазначити, що зазвичай як прототип шопенівського концерту згадується фортепіанний концерт *a-moll* Й. Н. Гуммеля, який Ф. Шопен, безумовно, знав, оскільки був присутній при його виконанні автором у Варшаві в 1828 році [9, с. 107]. Але тематична схожість шопенівського концерту і з твором Д. Штейбельта надає підстави припустити, що молодому композитору була відома музика й цього, доволі популярного в той час автора: концерти Штейбельта цілком могли виконуватися у Варшаві, де правив рідний брат російського імператора.

Залишивши виконавську діяльність у 1814 році, Д. Штейбельт повернувся на сцену лише для виконання свого Концерту *Es-dur* № 8, прем'єра якого відбулася в Санкт-Петербурзі 16 березня 1820 року. Новим у концерті було введення хору до фіналу, що за чотири роки передувало Дев'ятій симфонії Л. Бетховена [8, с. 688]. У всякому разі, це один з перших і нечисленних фортепіанних концертів з хором, включаючи бетховенську хорову Фантазію, шостий концерт з частиною для хору А. Герца (1858) та концерт для фортепіано Ф. Бузоні (1904). За життя композитора твір не був виданий, доля його не відома, а до сьогодні залишилися лише загальні відомості.

Проведений аналіз фортепіанних концертів Д. Штейбельта надає підстави стверджувати, що композитор був одним з перших, чия творчість торувала шляхи становлення романтичного стилю, зокрема в концертному жанрі. Незважаючи на те, що, з одного боку, Д. Штейбельт мав сумнівну репутацію щодо плагіату музичних ідей (наприклад, у Шостому концерті значна кількість музичного матеріалу запозичена з опери Л. Керубіні «Еліза»), але, з іншого боку, його мистецтво відіграло помітну роль у розвитку фортепіанної музики. Так, у музичному словнику Гроува (*Grove*) відзначається, що концерти Д. Штейбельта «формувались за ортодоксальною моделлю Моцарта», однак за своїм змістом вони, особливо перші частини, були відмінними [8, с. 686].

В своїх кращих творах Д. Штейбельт постає композитором із яскравою індивідуальністю. Його опери «Попелюшка» (1810) та «Ромео і Джульєтта»

(1793), 8 фортепіанних концертів, камерна музика, численні сонати, деякі фортепіанні п'єси мають достатню художню цінність, щоб бути виконуваними й популярними сьогодні. А музичний тематизм і розвиток піаністичної техніки у фортепіанних концертах Д. Штейбельта помітно вплинули на становлення цього жанру в подальший романтичний період.

Використана література

1. Алексеев А.Д. История фортепианного искусства: Учебник. В 3-х ч. 2-е изд., доп. Москва: Музыка, 1988. Ч. 1 и 2. 415 с., нот.
2. Алексеев А. Д. Русские пианисты: очерки и материалы по истории пианизма / под ред. А. Николаева. Москва : Музгиз, 1948. Вып. 2. 314 с.
3. Золотницкая Л.М. Даниэль Штейбельт: в тени Бетховена, между Наполеоном и Россией. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Композитор • Санкт-Петербург, 2011. 120 с., 36 с. ил.
4. Контский Ант. Замечательные композиторы-фортепьянисты прошедшего и настоящего столетия и влияние их на музыкальное искусство // Театральный и музыкальный вестник. Санкт-Петербург, 1858. № 5.
5. Путь к совершенству. Диалоги, статьи, и материалы о фортепианной технике / Ванда Ландовская. Виртуозность – тогда и теперь / сост. Стуколкина С.М. СПб : Композитор • Санкт-Петербург, 2007. с. 298-305.
6. Риман Г. Музыкальный словарь. Пер. с 5-го нем. изд. Б. Юргенсона, под ред. Ю. Энгеля. В 3-х т. Москва: изд-во П. Юргенсона, 1901-1904. 1535 с.
7. F. I. Fétis. Biographie universelle des musiciens et bibliographie generale de la musique. Librairie, imprimerie et fonderie: Burellex. Meline, Cans et Compagnie, 1844. Tome 8. 627 p.
8. Grove's dictionary of music and musicians. In five volum. NewYork : The Macmillan company, 1908. Vol. IV. 811 s.
9. Schonberg H.C. Die Grossen Pianisten / Schonberg H. München: List Verlag, 1972. 435 s.

ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЯБЛУНІ НА ПІДЩЕПІ М.9 ЗАЛЕЖНО ВІД СПОСОБУ ТА СТРОКУ ОБРІЗУВАННЯ

КРАВЦОВА Я.О.

асистент кафедри плодоовочівництва і зберігання

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

м. Харків, Україна

МЕЛЬНИК О.В.

доктор с.– г. наук, професор кафедри плодівництва і виноградарства

Уманський національний університет садівництва

м. Умань, Україна

Для підвищення продуктивності й стійкості інтенсивних насаджень яблуні, отримання конкурентоспроможної продукції необхідно використовувати прийоми, що дадуть змогу позитивно впливати на збільшення асиміляційної поверхні та величину плодів, завдавати рослині меншого стресу, забезпечуючи закладання генеративних бруньок для врожаю наступного року[1], збільшити урожайність, а також знизити собівартість продукції та підвищити рентабельність садівництва в цілому [2].

Стабільна продуктивність насаджень яблуні базується на збалансованому рості та плодоношенні, чому сприяє формування й обрізування дерев – важливий і чи не найскладніший та трудомісткий агрозахід у садівництві. Періодичності плодоношення запобігають раціональним строком обрізування крони [3].

Підвищення ефективності і конкурентоздатності виробництва плодів досягається вирощуванням дерев з компактними кронами. В умовах зростання витрат на оплату праці і зниження забезпеченості трудовими ресурсами садівничі господарства запроваджують механізоване (контурне) обрізування насаджень, оптимізуючи габарити й освітленість крон.

Незважаючи на суттєве зменшення об'єму крони після запровадження контурного обрізування, попередній рівень урожайності відновлюється вже за рік, надалі перевищуючи продуктивність насадження за традиційного обрізуванням [4]. Контурне обрізування поєднують з ручним допрацюванням недоступних для механізму частин крони, а також вручну формують крону молодих дерев, готуючи їх до запровадження контурного обрізування [5,6].

Для покращення доступу світла в центр крони та зменшення трудозатрат на ручне доопрацювання, під час контурного обрізування вирізують так звані «вікна», вкорочуючи окремі пагони уверху і в центрі крони ближче до провідника, що сприяє кращому освітленню центральної частини крони [7,8,9].

Обрізування крони під час вегетації забезпечує ослаблення апікального росту, менш активне потовщення штамбу [10] і підвищення врожайності насаджень. У порівнянні з ручним обрізуванням, контурне в фазі рожевого конуса забезпечує вищу якість урожаю. З цієї причини його вважають оптимальним для схильних до дрібноплідності сортів і в останні роки в такий час обрізують більшість насаджень яблуні в Західній Європі [11,12]. Обрізані в перші два тижні після збору врожаю дерева мають подібну до обрізаних по 12 листках продуктивність, без впливу на забарвлення і хімічний склад плодів [13,14].

Дослідження розпочато навесні 2016 р. в зрошуваному саду Уманського НУС з сортами Гала (Мітчгла), Голден Делішес (клон Б) і Джонаголд (Вілмута) на карликовій підщепі М.9 Т337. Дерев з веретеноподібною кроною посаджено зі схемою 4x1 м, ґрунт у міжряддях утримується за дерново-перегнійною системою, в пристовбурних смугах – гербіцидний пар.

Дерев обрізували традиційним способом (вручну) та контурним з ручною доробкою міждеревного простору. Строки обрізування: в стані спокою (взимку, контроль 1), а також у фазі рожевий конус, під час цвітіння, в ранньолітній період – за наявності 10 листків на прирості (контроль 2) та протягом двох тижнів після збору врожаю. Обліки і спостереження виконували загальноприйнятими методами.

Одним з показників формування врожаю і способів попереднього визначення врожайності є активність цвітіння дерев [15]. Багатофакторним дисперсійним аналізом зафіксовано істотне збільшення кількості квіток у дерев сорту Джонаголд у 2018 р. За виконання контурного обрізування з доробкою міждеревного простору вручну значення показника на 9% перевищувало традиційне його виконання. Також зафіксовано збільшення кількості квіток за обрізування у фазу рожевий конус та після збору врожаю на 10%.

Рівень корисної зав'язі дерев сорту Гала на 2% вище показника сорту Голден Делішес і на 10% – Джонаголд. В порівнянні з традиційним ручним обрізуванням, за контурного рівень корисної зав'язі більший на 28% (на 17% при обрізуванні в ранньолітній строк). Збільшення значень досліджуваного показника за контурного обрізування перевищувало традиційне його виконання, а виконання даного агрозаходу після збору врожаю призвело до зменшення рівня корисної зав'язі.

Навантаження дерев плодами за традиційного обрізування по всіх сортах поступалось значенню решти досліджуваних варіантів. З найбільшим значенням у 2018 р. (22,1 кг/дер.), що на 8% перевищило отримане у 2016 р. значення та на 60% - у 2017 р. В порівнянні з традиційним ручним обрізуванням, за контурного навантаження дерев плодами більше на 20% (на 17% при обрізуванні після збору врожаю). Зменшення значень досліджуваного показника за традиційного обрізування поступалося контурному його виконанню, а виконання даного агрозаходу після збору врожаю та у фазу рожевий конус призвело до збільшення навантаження дерев плодами.

Основним показником продуктивності насаджень плодових рослин, зокрема яблуні, є урожайність. При цьому рівень продуктивності плодових дерев залежить також від таких чинників, як сортовий склад насаджень та кліматичні умови року [15]. Результати наших досліджень показали, що вищий врожай дерев досліджуваних сортів яблуні на підщепі М.9 за роки досліджень спостерігається в сорту Джонаголд та Голден Делішес. В порівнянні з

традиційним ручним обрізуванням, за контурного урожайність збільшилася на 19%, а з запровадженням обрізування після збору врожаю на 17%.

Отже, за роки досліджень (2016-2018 рр.) за контурного обрізування з доробкою міждеревного простору вручну спостерігалось збільшення кількості квіток, що на 9% перевищувало традиційне його виконання, вищий рівень корисної зав'язі. Навантаження дерев плодами переважало в більш сприятливі роки формування врожаю у 2016, 2018 рр. Контурне обрізування дерев яблуні забезпечує збільшення навантаження плодів на 20% у порівнянні з традиційним, а з перенесенням виконання даного агрозаходу після збору врожаю поточного року збільшується на 17%. За контурного обрізування з доробкою міждеревного простору вручну – вища врожайність на 19% % в порівнянні з традиційним його виконанням, а з перенесенням виконання даного агрозаходу у фазу рожевий конус та після збору врожаю на 14-17% відповідно.

Використана література:

1. Смагин Н.Е. Летняя контурная обрезка яблони. Садоводство и виноградарство. 1997. №4. С. 9.
2. Arkel P. Mechanischer Schnitt von Äpfeln – eine neue Entwicklung? URL:<http://www.obstwein-technik.eu/1020/Details?fachbeitragID=230> (дата звернення: 20.05.2019).
3. Чапlouцький А.М. Продуктивність яблуні залежно від способу і строку обрізування крони в умовах Правобережного Лісостепу України: автореф. дис. канд. с.-г. наук: 06.01.07 / А.М. Чапlouцький ; Уман. нац. ун-т. садівництва - Умань, 2017. – 20 с. : рис., табл.
4. Baab G. The fruit wal – Le Mur Fruitier. Part 4: Influence on production and quality. European Fruit Magazine. 2012. №1. P. 8–10.
5. Baab G. The fruit wall – Le Mur Fruiter. Part 1: The ideal tree shape and planting spacing for tre Mur Fruiter. European Fruit Magazine. 2011. №9. P. 22–25.

6. Poldervaart G. Apple varieteis and mechanical pruning. European Fruitgrowers Magazine. 2011. №9. P. 12–13.
7. Мельник О.В., Чаплоуцький А.М. Плодова стіна з механічним обрізуванням: спосіб обрізування. Новини садівництва. 2012. №2. С. 13.
8. Чаплоуцький А.М., Мельник О.В. Контурне обрізування: досвід запровадження. Новини садівництва. 2013. №4. С. 9-11.
9. Мельник О.В., Чаплоуцький А.М. Трансформація саду в плодову стіну. Новини садівництва. 2013. №3. С. 3.
10. Ellwein U., Meschenmoser H. Maschinelles baum schnitt. Obstbau. 2012. URL: <http://www.obstwein-technik.eu/1020/Details?fachbeitragID=247>. (дата звернення: 11.03.2017).
11. Мельник О.В., Чаплоуцький А.М. Нове в контурному обрізуванні. Новини садівництва. 2015. №3. С. 6–9.
12. Мельник О.В., Чаплоуцький А.М. Механічне обрізування: новий підхід. Новини садівництва. 2011. №4. С. 8-10.
13. Мельник О.В., Чаплоуцький А.М., Кравцова Я.О. Нове в контурному обрізуванні. Новини садівництва. 2016. №4. С. 12-16.
14. Муравьев А.А. Раннелетняя обрезка яблонь в молодом саду. Садоводство и виноградарство. 2000. №2. С. 2.
15. Кондратенко Т.Є. Фізіологія цвітіння. Садівництво по-українськи. 2014. № 2. С. 18–19.

ВПЛИВ БІОРИТМІВ НА САМОПОЧУТТЯ І ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ (УСПІШНІСТЬ) СТУДЕНТІВ

ТАРАСЮК Т.С.

студентка

*КВНЗ «Житомирський медичний інститут» Житомирської обласної ради
Кафедра «Сестринська справа»*

науковий керівник

СВИРИДЮК В.З.

*доктор медичних наук, професор кафедри «Сестринська справа»
м. Житомир, Україна*

Актуальність. Серед багатьох чинників, які впливають на самопочуття, працездатність та здоров'я сучасної молоді, біоритми продовжують залишатись недостатньо вивченими. Вивчення біоритмів і їх вплив на організм людини дозволить раціонально розраховувати свої сили для досягнення тієї чи іншої поставленої мети, без шкоди власному організму.

Початок вивчення біоритмів відносять до 1729 року, коли французький астроном де Меран виявив, що листки рослин здійснюють періодичні рухи протягом доби. Пізніше були знайдені та визначені біологічні ритми, що властиві практично всім живим організмам. Сучасні дослідження стосовно природи та закономірностей біологічних ритмів показали, що складні живі системи дійсно являють собою тканину, переплетену незліченними різноманітними ритмами. [2, 3].

Згідно сучасним уявленням, хронобіологія – наука, об'єктивно досліджує на основі кількісної механізми біологічної тимчасової структури, включаючи ритмічні прояви життя [4].

Мета дослідження – вивчити вплив біоритмів на самопочуття, працездатність (успішність) студентської молоді. Дослідити взаємозв'язок

біоритмів та «біологічного годинника», їх впливу на самопочуття, працездатність (успішність) студентів.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано такий метод як, медико-соціологічне дослідження (анкетування) було анкетовано 100 студентів відділення: «Медична сестра - бакалавр» КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР за допомогою спеціально розроблених опитувальників. Для підбиття результатів проведеного опитування нами було застосовано метод системного аналізу та логічного узагальнення, а також застосований клініко-статистичний метод.

Результати. Встановлено, що люди дещо відрізняються за своїми біоритмами. За положенням акрофазі їх можна розділити на 3 основні хронотипи: ранковий („жайворонки”), денний („голуби”) і вечірній („сови”). Їх різниця проявляється у різних функціональних можливостях організму в ті чи інші години доби. Тобто, між хронотипами існують фізіологічні відмінності. Існування хронотипів є об’єктивним науковим фактом.

„Жайворонки” в ранкові години мають чітко виражену синхронізацію працездатності, рівня функціонального стану центральної нервової системи і його периферійного рухального відділу.

У „сов” в ранкові години відмічено підвищення функцій центральних регуляторних систем. Статистично доведено, що наприклад в ранкові години „сови” роблять в півтора рази більше помилок, ніж „жайворонки”. „Голуби” – це проміжний тип. Люди цього типу полюбують 7-8 годинний сон і додержуються нормального режиму дня. У „сов” о 9-10 годинах ранку після сауни частота серцевих скорочень значно вища, ніж у „жайворонків”, а в вечірні години – навпаки. Неоднозначна реакція у людей різного хронотипу спостерігалася на ліки і навіть їх дози. У людей різного хронотипу різна схильність до різних захворювань. Серед „жайворонків” більше тих, хто схильний до гіпертонічних кризів. Вони більш схильні відносити причини конфліктних ситуацій на свій рахунок, більш підвладні станам депресії і тривоги. [5,6].

Студентам КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР було запропоновано пройти анонімне анкетування для визначення власного хронотипу. Опитування проводилось серед студентів відділення: «Медична сестра - бакалавр». Загальна кількість респондентів 100 чоловік.

Оцінювання відбувалося шляхом математичних обчислень. Підрахувавши всі виставленні бали шляхом додавання. Висновки були зроблені згідно наведеної нижче таблиці оцінювання результатів.

Таблиця 1

Таблиця оцінювання результатів

Менше 34 балів	Чітко виражений вечірній тип (сова)
Від 35 до 47 балів	Слабко виражений вечірній тип (сова)
Від 48 до 59 балів	Аритмічний тип (голуб)
Від 60 до 71 балу	Слабко виражений ранковий тип (жайворонок)
Більше 72 балів	Чітко виражений ранковий тип (жайворонок)

Більшість респондентів набрали від 30 до 47 балів, що підтверджує їх належність до хронотипу «сова». 32 опитаних набрали від 48 до 59 балів, що підтверджує їх належність до аритмологічного типу «голуб». Респонденти, що набрали від 60 до 72 балів за анкетуванням є представниками хронотипу «жайворонок».

Результати отримані згідно таблиці оцінювання представлені у вигляді діаграми.

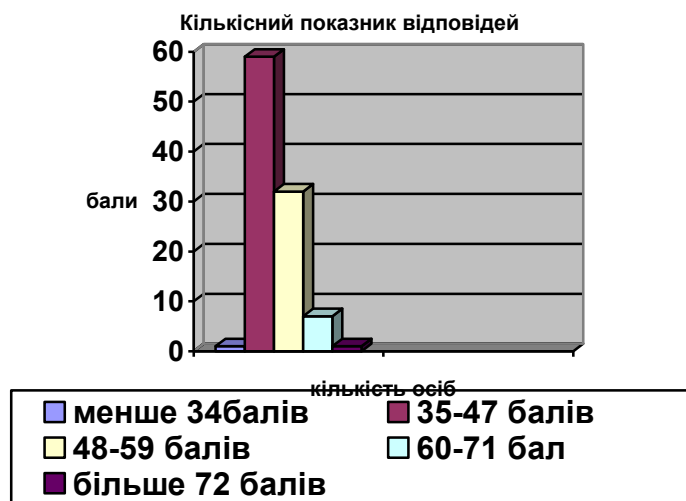

Рис. 1. Кількісний показник відповідей опитаних студентів

Згідно даних проведеного опитування встановлено, що 60 респондентів мають хронотип «сова», лише 8 респондентів відповідають хронотипу «жайворонок». 32 опитаних з хронотипом «голуб».

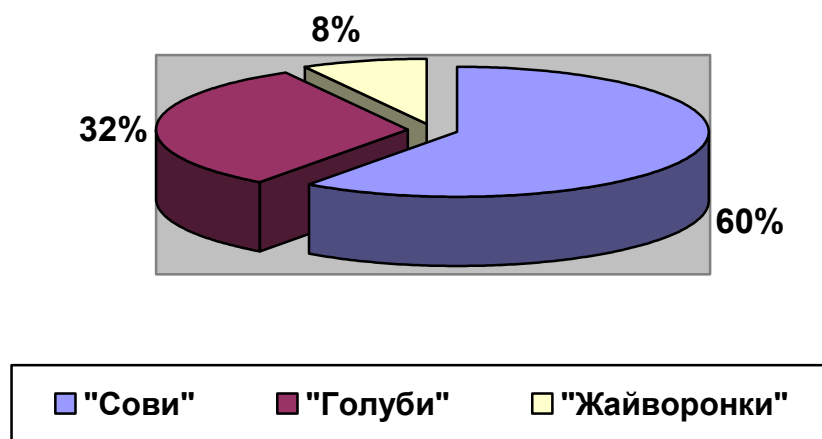

Рис. 6. Показник виявлених хронотипів у опитаних студентів (%)

60% опитаних мають хронотип «сова», 32% опитаним притаманний хронотип «голуб» і 8% опитаних є представниками хронотипу «жайворонок»

Визначення амплітуди фізичного, емоційного та інтелектуального біоритмів проводили за допомогою сайту URL: <https://bio-ritm.ru>

Нижче представлені графіки і показники індивідуальних біоритмів одного з респондентів.

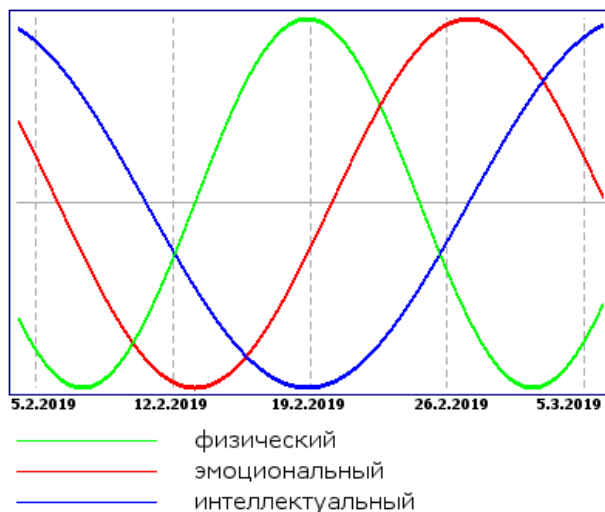

Рис. 1. Графіки індивідуальних біоритмів одного із респондентів на 05.02.2019 року

Зображено 3 графіки, що відображають фізичний, емоційний, інтелектуальний біоритми. Всі три біоритми вираховувались від дати народження (яка є нульовим показником на графіку). Але кожен з біоритмів має свою періодичність: фізичний складає 23 дні, емоційний – 28 днів, інтелектуальний – 33 дні. Таким чином на певну дату кожен з біоритмів матиме різне значення. Дати визначення індивідуальних біоритмів залежали від фаз Місяця. Так 05.02.2019 року молодик (новолуння). 13.02.2019 року Місяць у 1-й чверті, на 19.02.2019 року Місяць у повні. 26.02.2019 року остання чверть. Підтверджено, що біоритми мають прямий вплив на самопочуття, активність та настрої студентської молоді. Відповідно всі вищезгадані показники мають безпосередній вплив на успішність у навчанні кожного окремо взятого студента.

Встановлено, що студентська молодь не враховує особливості своїх індивідуальних біоритмів щодо планування свого добового режиму.

Встановлено, що для покращення самопочуття, активності та настрою, необхідно враховувати особливості своїх індивідуальних біоритмів при

чергуванні праці й відпочинку. Це надасть організму працювати набагато продуктивніше без шкоди для здоров'я.

Крім того, встановлено, що біоритми мають прямий зв'язок з фазами місячного циклу. Знаючи про цей зв'язок між фазами Місяця й хронотипами можна здійснювати раціональний підхід до планування тих чи інших завдань в залежності від складності й терміновості виконання.

Висновки. Із проведеного дослідження випливає необхідність визначення кожною людиною стану власного «біологічного годинника» для правильного планування відпочинку (сон), емоційного розвантаження (розваги, спілкування з друзями), фізичної (заняття спортом, фітнесом) та інтелектуальної активності.

Тому, для кожної людини важливо мати свій індивідуальний підхід до створення свого власного графіку на кожен день і розраховувати найоптимальніший час для занять тим чи іншим видом діяльності в залежності від власного «біологічного годинника».

Використана література:

1. Hirota T, Kay SA. Identification of smallmolecule modulators of the circadian clock. *Methods Enzymol.* 2015. 551: 267.
2. Patke A, Murphy PJ, Onat OE, Krieger AC, Ozcelik T, Campbell SS, Young MW. Mutation of the Human Circadian Clock Gene CRY1 in Familial Delayed Sleep Phase Disorder. *Cell.* 2017; 169(2): 203.
3. Загускін, С. Л. Ритми клітини і здоров'я людини / С.Л. Загускін. - Ростов-на-Дону: Видавництво Южного федерального університету. - 2010. - 292 с.
4. Костенко Е.В. Десинхроноз как один из важнейших факторов возникновения и развития цереброваскулярных заболеваний / Е.В. Костенко, Т.М. Маневич, Н.А. Разумов // *Леч. дело.* – 2013. – № 2. – С. 104-116.

5. Фомина Н. В. Годовые биологические ритмы показателей смертности, характера течения острых и хронических форм ишемической болезни сердца и эффективности лечения: дисс. ... д-ра мед. наук. – Кемерово, 2018. – 240 с.

6. Чибисов, С. М. Циркадианные ритмы показателей АД и ЧСС в разных возрастных, половых и профессиональных группах / С.М. Чибисов [и др.] // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2011. – №6. – С. 107.

МЕДИЧНИЙ АДМІНІСТРАТОР – ФАХІВЕЦЬ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ В РОБОТІ СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ

РОГОВСЬКА К.В.

студентка спеціальності 223 «Медсестринство»

освітнього ступеня магістр

кафедра «Сестринська справа»

КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР

*(науковий керівник В.Й. Шатило ректор КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР, доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України.)
м. Житомир, Україна*

Актуальність проблеми: Медсестринство є найпоширенішою ланкою системи охорони здоров'я України, прогрес якої не стоїть на місці, адже сьогодні воно увійшло в період швидких та ґрунтовних змін. Незаперечним є те, що нині в Україні відбуваються медичні реформи, формуються нові підходи до підготовки медичних кадрів в закладах вищої медичної освіти. Актуальність обраної теми полягає в принципових змінах, що відбуваються в системі охорони здоров'я України, впровадженні нових спеціальностей, котрі підвищують ефективність та забезпечать високий рівень надання медичних послуг. Відтак, питання підготовки управлінських кадрів є значимим як для сфери охорони здоров'я так, і для України в цілому. Оскільки охорона здоров'я стає все більш і більш складною галуззю, а потреби населення в охороні здоров'я продовжують рости, потреба в керівниках в організаціях охорони здоров'я ніколи не була більш важливою. У сучасній охороні здоров'я спостерігається дефіцит фахівців з адміністративної та господарської роботи, які забезпечили б ефективне функціонування структурних підрозділів. Ці фахівці, здатні стати рушійною силою розвитку даної галузі в цілому та закладів охорони здоров'я зокрема.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати роль впровадження та висвітлення функціональних обов'язків фахівця з адміністраторсько-господарських робіт - медичного адміністратора в роботі структурного підрозділу.

Матеріали та методи: застосовано методи теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури в межах проблематики дослідження.

Результати та їх обговорення: Час, в якому ми живемо – це епоха змін. Сьогодні закладу охорони здоров'я необхідний висококваліфікований фахівець для ефективного функціонування підрозділу, медичний адміністратор – це менеджер, який забезпечить вирішення питань адміністративно-господарського спрямування у роботі структурного підрозділу.

Адміністративна діяльність - це сфера діяльності, в якій досвідчені медсестри виконують адміністративну діяльність в медичних закладах. Адміністративні медсестри зазвичай керують персоналом медсестер на визначеному етапі або блоці. Центром розвитку ступеневої сестринської освіти стають Сполучені Штати Америки, вони випередили європейські держави в цій галузі. Американська модель ступеневої вищої медсестринської освіти передбачала: 1) *підготовку медичних сестер-адміністраторів для медсестринських служб*; 2) запровадження базової та післядипломної університетської медсестринської освіти; 3) підготовку магістрів з медсестринства [2]. Першим штатом, який втілював у життя закон про ліцензування медичних сестер 1903 року, була Північна Кароліна. Цього ж року Мері Аделаїді Наттін вперше у світі присвоєно вчений ступінь професора сестринської справи в учительському коледжі Колумбійського університету, який готував *медичних сестер - адміністраторів* та викладачів [1].

Слід звернути увагу на те, що впродовж останніх 30 років у більшості розвинутих країн відбувалося посилення ролі менеджерів, економістів та адміністративних працівників у сфері медичного обслуговування. За кордоном клініками зазвичай керують професійні менеджери, що не мають медичної освіти [3]. Із переходом до децентралізованого управління медичними

установами потреба у таких фахівцях буде зростати, а серед стратегічних напрямів реформування вітчизняної охорони здоров'я чільне місце повинно займати формування нової генерації керівників – сучасних медичних сестер - адміністраторів.

Сьогодні активно вивчається ринок освітніх послуг та потреб замовників на спеціалістів, тому закономірності та тенденції динаміки розвитку вимагають від сучасного стану медсестринської освіти впроваджувати нові підходи до підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних медичних кадрів, котрі б забезпечували високу якість володінням основними засадами менеджменту, були лідерами, управлінцями та стратегами, для прийняття управлінських рішень використовували сучасні знання з організації охорони здоров'я в ринкових умовах, займались медсестринським адмініструванням та управлінням медичним персоналом. Відповідно до змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Випуск 78 «Охорона здоров'я») доповнено розділ «ФАХІВЦІ»: новим пунктом є введення нової посади «Адміністратор медичний» в систему охорони здоров'я [5]. У країнах Європейського Союзу (ЄС) чітко розмежовані "медичні послуги" та "адміністративні послуги". Тлумачення твердження «Медичний адміністратор» висвітлюється по різному, але суть для всіх однакова:

- Медичний адміністратор є виключним професіоналом, який володіє широким спектром добре розвинених навичок і характеристик, які впливають з їх досвіду у відповідній практичній медичній кар'єрі, а також з поглибленого навчання в аспірантурі в галузі медицини;
- Медична сестра-адміністратор - фахівець нової формації, яка організовує адміністративно-господарську діяльність структурного підрозділу лікувального закладу здатна відігравати вирішальну роль у підтримці реалізації реформ в галузі охорони здоров'я;
- Медичний адміністратор – це кадровий ресурс, який стане ключовим компонентом у роботі закладів охорони здоров'я. Роль медичної

сестри-адміністратора вимірюватиметься професійними вміннями, навичками, правами, обов'язками та відповідальністю;

- Медичний адміністратор є менеджером з персоналу і відповідає за зустрічі на щотижневій, щоденній, щоквартальній і щорічній основі. Зустрічі проводяться з широким колом співробітників і можуть змінюватись за розміром, від індивідуальних зустрічей з конкретними співробітниками для обговорення нагальних питань до зустрічей з виконавчими членами для вирішення довгострокової стратегії клініки;

- Медичні адміністратори також є кваліфікованими менеджерами проектів і можуть кваліфіковано впоратися з кожним кроком, який включає в себе ініціювання, планування, виконання та контроль поставленої мети, а також підвести підсумки даного проекту;

- Медичний адміністратор - це менеджер по персоналу, який відповідає за збори щотижня, щодня, щоквартально і щорічно. Зустрічі проводяться з широким колом персоналу і можуть варіюватися за розміром: від зустрічей один на один з конкретними співробітниками для обговорення нагальних питань до зустрічей з керівниками для вирішення довгострокової стратегії клініки [4;10;11].

Медичні адміністратори також є досвідченими керівниками проектів і можуть кваліфіковано працювати на кожному етапі, який включає в себе ініціювання, планування, виконання, контроль і, в кінцевому підсумку, закриття проекту, коли вони оцінюють досягнуту мету. У США сьогодні даний фахівець називається Medical Administrator (медичний адміністратор) або Healthcare Administrator (адміністратор охорони здоров'я) здебільшого. Розрізняють ще Medical Administrator Documentation (адміністратор медичної документації) та Medical Office Administrator (це як в Україні ресепшійніст в приватній клініці) [10].

З метою вдосконалення медсестринської освіти МОЗ України має розробити освітній стандарт зі спеціальності «Медсестринство» спеціалізації «Медичний адміністратор» для підготовки фахівців освітнього ступеня

бакалавр з виконанням функцій керівника структурного підрозділу (відділення) амбулаторії, ФАПу, центрів ПМД з питань матеріально-технічного забезпечення належних умов для пацієнтів і персоналу.

КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР пропонує нові можливості для здобуття вищої медичної освіти. Одним з пріоритетних завдань реформування національної системи охорони здоров'я є підготовка фахівців нової генерації відповідно до структурних реформ в галузі охорони здоров'я. Відповідно до Постанови КМ України від 29.04.2015 р. №266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» та ліцензій МОН України Житомирський медичний інститут пропонує вступ на навчання в 2019 році на наступну спеціальність: Спеціалізація «Організація і управління охорони здоров'я» (бакалавр), кваліфікація – сестра медична-адміністратор з терміном навчання 4 роки, вступ абітурієнтами здійснюється на базі 11 класу. Отриманий диплом надає можливість працевлаштування на посаду менеджера з адміністративно-господарської роботи та матеріально-технічного забезпечення структурних підрозділів закладів охорони здоров'я. Фахівці володіють методикою і проводять експертизу ефективності технологій діагностики і лікування [6;9].

Медичний адміністратор – це кадровий ресурс, який стане ключовим компонентом у роботі закладів охорони здоров'я. Роль медичної сестри-адміністратора вимірюватиметься вмінням керуватися законодавством України, наказами, нормативно-правовими актами, директивними документами, які регламентують діяльність роботи лікувального закладу.

Наразі усі функції як і адміністративні, так і медичні в українських медичних закладах виконує старша медична сестра. Це величезний масив роботи, який необхідно розділити для виконання двома фахівцями – медичний адміністратор займатиметься ключовими адміністративними питаннями, а старша медична сестра вирішуватиме всі медичні процеси. Водночас, медичний адміністратор займатиметься питаннями адміністративно-господарської діяльності, керуватиме виробничо-господарською та фінансово-економічною

діяльністю структурного підрозділу. Він займатиметься стратегічним плануванням, формуванням бюджету, координацією роботи структурного підрозділу, аналізом економічної ефективності, організовуватиме роботу та ефективну взаємодію всіх структурних підрозділів [10]. Основні знання, якими повинна володіти медична-сестра адміністратор це:

- знати та застосувати у своїй діяльності чинне законодавство про охорону здоров'я та нормативні документи, що регламентують діяльність структурного підрозділу та діяльність закладу охорони здоров'я;
- директивні документи, що визначають завдання та функції медичних закладів;
- порядок та дотримання чітких вимог введення облікової та звітної документації відповідно до інструкції з діловодства;

Інструкція з діловодства встановлює загальні вимоги до документування управлінської інформації та організації роботи з документами, незалежно від способу фіксації та відтворення інформації, яка міститься в документах, включаючи їх підготовку, реєстрацію, облік і контроль за виконанням [11].

- обробка медичної статистичної інформації;
- порядок складання раціональних графіків роботи і правильної розстановки кадрів, організація їх праці, а також здійснення підбору кадрів медичних працівників для структурного підрозділу;
- правила безпеки під час роботи з медичним інструментарієм та обладнанням;
- раціональна організація та здійснення адміністративно-господарської діяльності структурного підрозділу;
- володіти на високому рівні правилами ведення діловодства, брати участь в складанні кошторису господарських витрат та проектів бюджету, контрактів та закупівельних замовлень;

- формування комплексу знань про ефективне планування, використання ресурсів охорони здоров'я та контроль за їх цільовим застосуванням за різними напрямками медичної та фармацевтичної діяльності;
- організацію санітарно-протиепідемічного та лікувально-охоронного режимів;
- інтерпретувати ознаки здоров'я і його змін, хвороби чи інвалідності, обмежень можливості повноцінної життєдіяльності і визначати проблеми пацієнтів при різних захворюваннях та станах;
- визначати групову належність лікарських засобів, особливостей їх фармакокінетики та фармакодинаміки;
- здійснення організації, впровадження та контролю медсестринського процесу в паліативній та хоспісній допомозі;
- організація та надання невідкладної допомоги при різних гострих станах, в надзвичайних ситуаціях у мирний та воєнний час;
- вимоги до системи управління якістю ДСТУ ISO 9001: 2015 в межах своєї компетенції.

Водночас, даний фахівець повинний володіти певним арсеналом вмінь, котрі забезпечать виконання роботи на високопрофесійному рівні. Серед вмінь можна виділити наступні:

- очолення та організація роботи щодо забезпечення інформаційних зв'язків та внутрішнього адміністративного координування діяльності закладу охорони здоров'я;
- формування інформаційно-комунікативної інфраструктури;
- вміння раціонально здійснювати розподіл обов'язків між працівниками структурного підрозділу;
- розробка та організація заходів щодо вдосконалення форм і методів роботи персоналу;
- планування та організація проведення засідань, контроль за додержанням термінів;

- розробка аналітичних, довідкових та інших матеріалів, що стосуються діяльності структурного підрозділу. Забезпечення надання даної інформації генеральному директору;
- розробка поточних та перспективних планів відповідно до стратегії розвитку структурного підрозділу;
- контроль за дотриманням порядку ведення обліку матеріально-технічних засобів, надходження і збуту товарно-матеріальних цінностей і коштів, наявності необхідного асортименту товарів і медичних виробів згідно нормативів, витрат лікарських засобів, їх обліку, зберігання та використання, збереження медичного інструментарію, обладнання;
- вміння обробляти та використовувати необхідні дані для оцінки технологій охорони здоров'я з метою підготовки управлінських рішень;
- здійснення координації взаємодії відділення з іншими структурними підрозділами закладу охорони здоров'я;
- перевірка правильності оформлення медичної документації структурного підрозділу в тому числі амбулаторних карт пацієнтів [7,8].

Медичний адміністратор несе відповідальність за витрати лікарських засобів у відділенні, їх облік, зберігання та використання. Недотримання належних санітарно-гігієнічних умов функціонування структурного підрозділу, недостатня організація та контроль забезпечення належних умов праці, додержання працівниками правил внутрішнього трудового розпорядку, охорони праці та протипожежного захисту. За розголошення конфіденційної інформації, завдання матеріальної шкоди структурному підрозділу, правопорушення, скоєні в процесі здійснення своєї діяльності. Неналежне виконання або невиконання своїх обов'язків, неприйняття рішень, що входять у сферу її компетенції. Кваліфікаційними вимогами до посади медичної сестри – адміністратора структурного підрозділу є базова вища освіта (освітній ступінь бакалавр) за спеціалізацією «Організація і управління охорони здоров'я» кваліфікація – сестра медична-адміністратор.

Сучасна медична сестра-адміністратор - керівник у сфері охорони здоров'я повинна бути управлінцем, стратегом, лідером. Вона повинна володіти професійними знаннями та комунікативними навичками, уміти мислити системно й аналітично, займатись медсестринським адмініструванням, приймати управлінські рішення, забезпечувати їх виконання на основі застосування моделей медсестринського керівництва, ефективно управляти ресурсами (фінансовими, трудовими, матеріальними), бути готовою до безперервної освіти і саморозвитку.

Висновки: Отже, після обґрунтування нових функціональних напрямків діяльності медичного адміністратора як складової реформування системи охорони здоров'я з'явиться висока потреба та необхідність у запровадженні посади медичного адміністратора. Діяльність старшої медичної сестри буде спрямована на якість лікувально-діагностичного процесу, роботу молодших спеціалістів з медичною освітою, що працюють у відділеннях.

Використана література:

1. Медсестринство в Європі та США. Флоренс Найтінгейл. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mylektsii.ru/13-62351.html>.
2. Махновська І.Р. Професійна підготовка магістрів сестринської справи в умовах ступеневої освіти: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Житомир, 2015. 27 с.
3. Погоріляк Р. Ю. Вивчення проблеми підготовки сучасних керівних кадрів охорони здоров'я в Україні / Р. Ю. Погоріляк, О. П. Гульчій // Україна. Здоров'я нації. – 2015. – № 4(36). – С. 76-80.-
4. Васюк Н. О. Світовий досвід підготовки сучасних менеджерів системи охорони здоров'я (огляд літературних джерел) / Н. О. Васюк // Державне управління, 2012. – № 1. – С. 21-26.

5. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 78 Охорона здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02>
6. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/>
7. Авраменко Т.П. Кадрова політика у реформування сфери охорони здоров'я: аналіт. доп. / Т.П. Авраменко. — К.: НІСД, 2012. — 35 с.
8. Наказ МОЗ України від 31.10.2018 № 1977 "Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moz.gov.ua/article/ministry->
9. Степурко Т. Компетенції адміністраторів в охороні здоров'я: реалії та перспективи: Аналітична записка НСЗ/2013 // Т. Степурко, І. Грига. — К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2013. — 12 с.
10. What is Health and Medical Administration? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.healthcareadministrationedu.org/what-is-health-and-medical-administration/>
11. White, K. R., & Griffith, J. R. (2010). The well-managed healthcare organization. 7th ed. Chicago: Health Administration Press.

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ

ШУНДЕЛЬ Т.О.

викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

У сучасному мовознавстві пильна увага вчених до принципів диференціації складнопідрядних речень (далі – СПР) викликана причиною відсутності викінченого опрацювання класифікації. Відомо, що у лінгвістиці існує три головних принципи класифікації СПР.

Так, основу першої класифікації (**логіко-граматичної**), біля джерел якої знаходились Ф. Буслаєв [4], І. Давидов [7], Н. Греч [5], Г. Костюшкіна [11] становить ознака співвідношення СПР з простим реченням подібної семантико-синтаксичної організації, а його підрядних частин з тими або іншими розгорнутими членами речення (підметами, присудками, додатками, означеннями та обставинами). У рамках цієї класифікації подібні речення складають периферійну ланку СПР, оскільки характеризуються лише як модель простого речення. Проілюструвати сформульоване твердження можна наступними прикладами:

She too had rights that were worth fighting for [20, с. 17] (підрядна частина кваліфікується як присудок).

Everything that she found in her price range was either a dark and dismal basement, or rooms in a house with many other people that was noisy and didn't look very clean [20, с. 18] (підрядна частина кваліфікується як підмет).

Yes, I need an intelligent one, one who can hold a conversation [20, с. 21] (підрядна частина кваліфікується як додаток).

Основу другої класифікації СПР (**формальної**) складає принцип розмежування речень за допомогою засобів синтаксичного об'єднання головної

та підрядної частин. Гіпотезу цієї класифікації підтримували такі вчені, як Л. Булаховський [3], О. Пешковський [15], М. Петерсон [14] та інші. Характерною рисою цієї класифікації виявляється позиція аналізу розподілу сполучників та сполучних слів за різноманітними розрядами.

Нам імponує думка більш ширшого розгляду СПР, базис якої створює характер стосунків підрядного зв'язку між компонентами СПР (головною та підрядною частинами). Ця ідея знайшла своє відображення в основі третьої класифікації **(структурно-семантичній)**, у витоків якої знаходився В. Богородицький. Мовознавець пропонував при дослідженні СПР брати до уваги три чинники: «1) до чого відноситься підрядна частина, 2) які формальні слова застосовуються (також інші засоби - інтонація та т. п.) та 3) які смислові відтінки в кожному випадку належать самим підрядним (а не тому або іншому члену головного речення» [2, с. 230]. Це, очевидно, свідчить про спробу В. Богородицького розробити типологію СПР як неділимих одиниць.

Подальший розвиток класифікація отримала в працях Н. Поспелова, який надав головну ознаку диференціації СПР. На думку, Н. Поспелова в її рамках виділяються одночленні та двочленні речення [16]. При цьому дослідник наголошував на необхідності розмежування засобів зв'язку: асемантичні сполучники та сполучні слова використовуються у реченнях одночленних, оскільки вони є формальними показниками зв'язку та не відіграють вирішальну роль при встановленні синтаксичних відношень; семантичні сполучники використовуються в двочленних реченнях та є показниками синтаксичних відношень (часових, порівняння, причини, умови та ін.). Дослідниця В. Белошапкова [1] при розробці структурно-семантичної класифікації запропонувала змінити терміни Н. Поспелова, які могли призвести до ототожнювання з назвами типів простих речень односкладне / двоскладне, та використовувати поняття розчленовані / нерозчленовані речення. Принцип розчленованості / нерозчленованості підтримували та використовували при аналізі СПР мовознавці Ф. Фортунатов [18], О. Шахматов [19]. Лінгвісти пропонували усі підрядні виокремлювати як пояснювальні та розподіляти їх за

двома класами: підрядне пояснює одне поняття, яке зазначається в головній частині, а до другого класу вони відносили усі підрядні, які передавали цілісну ідею, тобто ціле речення, при цьому вони починали дробити залежну частину на підрядні додаткові, цілі, наслідки, умови та т.п. Н. Поспелов, спираючись на досвід своїх попередників, надав інше значення класифікаційному критерію розмежування СПР, не встановлюючи чітких меж між двома поняттями. По-перше, характер співвіднесення головної та підрядної частин дослідник пропонує використовувати як відмінну рису. Подруге, Н. Поспелов стверджує, що деякі підрядні (наприклад, підрядні порівняння) можна віднести як до речень розчленованої структури, так й до речень нерозчленованої структури. З огляду на це слушною є гіпотеза А. Загнітко, який стверджує, що, з одного боку, у таких СПР реалізується принцип розчленованості у зв'язку з можливістю самотійного функціонування кожного компоненту, але, з другого боку, в них спостерігаються залежні стосунки підрядної частини із словом (словосполученням) головної частини. Отже, дослідник зазначає, що подібні структури тотожні з реченнями нерозчленованої структури завдяки активній валентності опорного слова, а умовна самотійність вказує на речення розчленованої природи [16, С. 19-27]. На думку А. Загнітко, саме речення з локативною або темпоральною семантикою володіють ознакою розчленованих / нерозчленованих структур [8, с. 407]. Це зумовлено причиною послаблення зв'язку між поширюваним компонентом та підрядною частиною або суперечливим характером семантичної природи засобів зв'язку та змістовним наповненням головної частини.

Отже, деякі лінгвісти (Н. Поспелов [16], В. Белошапкова [1], С. Крючков та Л. Максимов [12]) пропонували проводити розподіл структурних типів СПР з урахуванням співвіднесення головної (визначуваної) частини до підрядної (залежної). При цьому важливо підкреслити, що на увазі мається співвіднесеність єднального елемента до поширюваного компонента (опорного слова), який допомагає при визначенні типології підрядних речень.

Нам уявляється, що вирішити це питання можна, вдавшись до принципів виділення поширюваного компонента [16, 9]. Ця теорія знайшла своє відображення й у рамках германського мовознавства, де питання функціонування поширюваних компонентів та визначення опорних слів залишається досі дискусійним. Так, більша частина мовознавців розглядає ці слова наступним чином:

- 1) в ролі поширюваного компонента функціонує будь-яка знаменна частина мови в головному реченні, тобто слово - залежна частина (нерозчленовані речення). Опорне слово займає окреслену позицію у визначуваній частині, але не розкриває змістовний потенціал, лише використовується як вектор направлення змістовного визначення для подальшої підрядної частини (*Katherine stood at the front door of their house, which overlooked Green Park [20, с. 4]. My wife, whom I met in Australia, died in childbirth two years ago [20, с. 8];*
- 2) в ролі поширюваного компонента функціонує словосполучення головного речення, тобто словосполучення - залежна частина (*She pulled a chair out from the large dinner table which dominated the warm friendly kitchen and sat down [20, с. 14]. Milly smiled a broad smile that filled her face [20, с. 31];*
- 3) в ролі поширюваного компонента виступає усе головне речення, тобто головне речення - залежне речення (розчленовані речення) (*I'm afraid that it isn't possible [20, с. 5]. If her parents did take her back, which she very much doubted, she would be the laughing stock of the village they lived in [20, с. 8].*

При аналізі СПР В. Белошапкова виокремлює три засоби зв'язку між структурними елементами:

- 1) прислівний зв'язок передбачуваного характеру, при характеристиці якого враховуються морфологічні та лексичні особливості слова, його валентний потенціал. Цей зв'язок - визначальна риса нерозчленованої структури. Приклади такого зв'язку можна знайти й у синтаксисі англійських речень (*It was the slums that upset her the most, the dirt and the squalor [20, с. 65]. Katherine had always looked on Dolly as a lovely elderly aunt who showed her many short cuts in the art of preparing food and cooking [20, с. 13].* У наведених прикладах слова

the slums, aunt, морфологічна характеристика яких розкривається за допомогою приналежності до класу іменників, свідчить про їх необхідність у розповсюдженні словом або підрядною частиною.

2) детермінантний зв'язок, який має непередбачуваний характер та схожі риси зі зв'язком обставинного детермінанта в моделі простого речення: детермінант співвідноситься з предикативною базою простого речення, а підрядна частина має тісний зв'язок з предикатом головної частини. Проілюструвати сформульоване твердження можна наступними прикладами англійських СПР:

When Gerald arrived he appeared to be genuinely pleased Katherine had decided to stay [20, с. 35]. Пор.: *On Gerald's arriving he appeared to be genuinely pleased Katherine had decided to stay*.

Треба зазначити, детермінантний зв'язок можна прослідкувати при використанні різноманітних сполучників семантичної природи. Пор.: *Although we lived in the same house we never married* [20, с. 9] - *When we lived in the same house we never married*.

Подібний зв'язок простежується на рівні розчленованого речення.

3) кореляційний зв'язок - характерна ознака складного речення, приклади якого можна знайти як в розчленованих реченнях, так і в нерозчленованих (*It was so dark in the room that I cannot find anything. Tom was the very person whom I dreamt to meet*).

Виходячи із принципів структурно-семантичної класифікації СПР, Є. Гулига [6, с. 43-55] пропонує розподілити усі СПР на два структурно-семантичних типа - одномодальні та бімодальні речення. Базис цієї ознаки складають стосунки синсемантиї та автосемантиї між компонентами СПР. У такому трактуванні ця гіпотеза тотожна з ідеєю А. Ломова [13, с. 61-62], яка так само ґрунтується на урахуванні цієї ознаки при класифікації СПР. Проте, вчений стверджує, що при диференціації СПР, ми, в основному, говоримо про систематизацію підрядних частин, а не про речення в цілому. Загальновизнаним є визначення наступних термінів: речення з підрядним часу, речення з підрядним мети, речення з підрядним місця і тому подібне. Доречним,

з огляду на це, є зауваження, що цей класифікаційний спосіб систематизації спрацьовує лише з автосемантичними підрядними. Термінологічні проблеми А. Ломов пропонує вирішити, вдавшись до розподілу підрядних частин на основні дві групи: речення з автосемантичними підрядними (підрядні якості, міри та ступені ознаки, порівняльні та зіставні) і синсемантичними підрядними (підрядні визначальні). Інші види підрядних (причинні, умовні, допустові, цільові, часові, з'ясувальні) дослідник пропонує систематизувати як зразки СПР з автосемантичним й синсемантичним характером зв'язку.

З огляду на це, цікаво розглянути у германістиці СПР з причинними синсемантичними підрядними, які характеризуються різноманітним спектром сполучників та сполучних слів (*as, because, so, lest, since, for the reason that, in so far as* та ін.), широко функціонують у мові. Наприклад, *So you see I would never work or live with you, as I haven't the same respect for you as I did for Edwin* [20, с. 9]. *Dolly only wanted a few small bits as her and Tom's always been in service so I was lucky enough to get it* [20, с. 29].

Проте, ці речення можуть бути конвертовані в СПР з причинними автосемантичними підрядними, різниця між якими полягає лише у вираженні причинно-аргументувального значення, тобто, в таких реченнях ми спостерігаємо характер зміни змістовного плану (*The first meal was full of laughter and chatter as Charlie told them about his day at the docks* [20, с. 57] → *As the first meal was full of laughter and chatter Charlie told them about his day at the docks*).

Реверсивність синсемантичних речень в автосемантичній ускладнена тим, що підрядна синсемантична частина може відноситися не до усієї головної частини, а тільки до одного з її компонентів. Пор.:

She took the kettle, whose lid was bobbing up and down, from off the top of the range and filled the teapot [20, с. 31] (підрядна частина визначає опорне слово *the kettle* в головній частині).

When you are old enough to understand I shall tell you the full story [20, с. 33] (підрядна частина відноситься до всієї головної частини).

Ґрунтуючись на принципах третьої класифікації, Л. Іофік [10, с. 88-106] пропонує використовувати поняття предикативної одиниці - обов'язкового компонента СПР. Лінгвіст пропонує широко використовувати цю ознаку при деталізації типів СПР. З огляду на це, є слушною думка Н. Токаревої [17], яка, зважаючи на принципи класифікації вчених Л. Іофік та Є. Гулиги, визначає види синтаксичної залежності між головною та підрядною частинами СПР та вводить моделі для поліпредикативних речень, враховуючи структурну і смислову завершеність речення в умовах ослабленої синтаксичної залежності.

Неважко помітити, що вивчення розрядів СПР не може ґрунтуватися тільки на одному принципі класифікацій:

- 1) співвідношенні підрядних частин із розгорнутими членами простого речення, оскільки вони не розкривають усю різноманітність змісту залежної частини,
- 2) аналізі значень сполучників та сполучних слів, оскільки розглядається тільки єднальний елемент підрядної частини, але зовсім не береться до уваги опорне слово (поширюване слово) головної частини, до якого приєднується залежна частина.

Отже, наше розуміння дібраних фактів дозволяє стверджувати, що структурно-семантична класифікація дає більш вичерпну відповідь при аналізі та розподілу СПР за певними класами. Проте, сполучники та різні єднальні елементи мають широкий і багатий спектр лексичної, граматичної та семантичної природи. Це, очевидно, пояснюється різноманітним об'ємом їхніх значень та великою кількістю варіацій семантичного плану, що, у свою чергу, наштовхує нас на думку про існування синкретичних типів СПР, які поєднують в собі декілька відтінків значень для економії в мові.

Використана література

1. Белошাপкова В.А., Брызгунова Е.А., Земская Е.А. и др. Современный русский язык: Учеб. для филол. спец. ун-тов. 2-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1989. 800 с. URL: <https://scicenter.online/yazyik-russkiy->

scicenter/sovremennyiy-russkiy-yazyik-ucheb-dlya-filol.html (дата звернення 11.10.2019).

2. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1907. 274. (1). URL: <https://www.twirpx.com/file/1591542/> (дата звернення 11.10.2019).

3. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка. Киев: Радянська школа, 1952. Т. 1. 447 с.

4. Буслаев Ф. И. Опыт исторической грамматики русского языка. М., 1958. Ч. 2. С. 33.

5. Греч Н.И. Чтение о русском языке. Т. II. 1840. С. 255-261. URL: <https://www.prilib.ru/item/391004> (дата звернення 10.10.2019).

6. Гулыга Е.В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком предложении. М.: Высшая школа, 1971. 208 с.

7. Давыдов Н.И. Опыт общесравнительной грамматики русского языка, изданный 2-м отделением Императорской академии наук. Изд. 2-е. СПб.: в тип. Имп. акад. наук, 1853. URL: <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=48067916> (дата звернення 10.10.2019).

8. Загнітко А.П. Теоретична граматики. Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

9. Ильенко С.Г. О структурном соотношении главного и придаточного в системе сложноподчиненного предложения . *Учёные записки ЛГПУ им. А. И. Герцена*. Л., 1963. Т. 236. 203 с.

10. Иофик Л.Л. Некоторые особенности сложноподчинённого предложения в английском языке. *Учёные записки Ленинградского государственного университета*. Л., 1958. Т. 233. Вып. 36. С. 88-106.

11. Костюшкина Г.М. Систематика сложноподчиненного предложения фо французиком языке: автореф. дис.. ... д-ра філол. наук: 10.02.05 / Академия Наук СССР. Институт языкознания. Москва, 1991. 43 с. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01000305571#?page=1> (дата звернення 13.10.2019).

12. Крючков С.Е., Максимов Л.Ю. Типы сложноподчиненных предложений с придаточной частью, относящейся к одному слову или словосочетанию главной части. *Вопросы языкознания*. 1960. № 1. С. 12-21.
13. Ломов А.М. Русское сложноподчиненное предложение и проблема его содержательной интерпретации. *Вопросы языкознания*. 1999. № 6. С. 54-65.
14. Петерсон М. Н. Очерк синтаксиса русского языка. М., Пг.: Госиздат., 1923. С. 28-55.
15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М.: Учпедгиз, 1956. 511 с.
16. Поспелов Н.С. Сложноподчиненное предложение и его структурные типы. *Вопросы языкознания*. 1959. № 2. С. 19-27.
17. Токарева Н.Д. Некоторые особенности строения сложного предложения с последовательным подчинением в современном английском языке. *Ученые записки МГПИЯ*. М, 1964. Т. XXX. С. 243-277.
18. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языкознание. Избранные труды. М.: Учпедгиз, 1956. Т. 1. 450 с.
19. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 2-е изд. испр. Л.: Учпедгиз. 620 с.
20. Dee Williams. Katie's kitchen. London: Headline Book Publishing, 1998. 375 p.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LANGUAGE PLAY MEANS USING
THE EXAMPLE OF THE "THREE COMRADES" NOVEL BY E.M.
REMARQUE**

LOMONOSOVA ZH.V.

Lecturer, Department of Foreign Languages

Kharkiv National University of Construction and Architecture,

Kharkiv, Ukraine

RACHKOVSKIY O.V.

PhD, Department of Foreign Languages

Kharkiv National University of Construction and Architecture,

Kharkiv, Ukraine

Problem and its relevance as the authors define it.

In modern society nowadays, we might consider language play in conversational language as the implementation of the poetic function of speech. When playing, the speaker pays great attention to the form of one's expression. And the focus on the message as such is the very characteristic feature of the poetic function of the language. Thus, the play function of language is one of the specific kinds of poetic function.

The question of whether the aesthetic principle of the ordinary human language is inherent in it remains controversial.

It is believed that ordinary individual often experiences conscious or unconscious impulses of not only informing others about something, not only using a language for some utilitarian purposes but also of trying oneself and making one's interlocutor experience some aesthetic feeling emerging by the very form of language itself. Most often, this experience takes the form of an intentional comic effect. Making jokes, ironical remarks, striving to cause a smile or laughter in one's

interlocutor is very much common practice in an informal speech. That is how the creative intention, the aesthetic effect in conversational language manifests.

This conversational language we can divide into two spheres: humorous tone and serious tone.

Within modern conversational language, there are quite often cases exist when a speaker deliberately implements the intention of a comic effect by one's spoken message. The proof of this statement is the informative emptiness of such a message, but as the evidence of a conscious intention of an unusual form the following special prosodic indicators might serve:

- Intonation emphasis, tempo slowing, emphasis on accent, emphasis on individual syllables [1]. In such cases, the language bears the character of a play.

However, such indicators are not mandatory. Someone intentionally is seriously making jokes, that is so that no additional indicators indicate the playful intention: the contrast between the serious tone and the fact that it brings and enhances the comic effect [2]. Playful intention does not always lead to a high aesthetic effect.

Within conversational language, the language play acts as a special kind of comic effect. It serves to cause a smile, laughter, to create a humorous mood or an ironic attitude. Oddness refers to the most frequent, but not the only function of language play within the conversational language. The language play can be used as an implementation of an expressive function of the language, which aims at expressing the speaker's attitude to what he is talking about. A language play can act as a means of "softening" the language; it eliminates the seriousness of the tone, thus weakening the meaning of the message.

The range of language play cases is wide. When playing, the speaker may not aim to any meaningful tasks, except one: do not be boring, to enhance the ease of communication, to entertain oneself and the interlocutor, and to reach this, one is speaking out unusually. But the language play can be related to the content of the speech: it can serve for a more accurate and finer transfer of thought, for figurative and expressive translation of the message. A language play can also bear a figurative

character - to serve to simulate a person whose words are transmitted by a speaker, or for an obvious representation of the situation of speaking.

The purpose of this article is to analyze and study the language play, which consists of two different elements. First one is bantering, not related to the transfer of the content, and rooted in the phenomenon of the folk culture of laughter. The second one is wittiness when the unusual form of expression connects itself with a deeper expression of the speaker's thought and a more figurative, expressive way of transferring content.

Investigation of language play as a function of a poetic language.

When characterizing the language play as a feature of the modern conversational language, it is important to emphasize the following: not all the speakers are prone to a language play. Some people are widely using it, and some people do not allow any language play.

The attitude of linguists to the language play is controversial. There is an opinion that this phenomenon is not worth the attention since it does not contain anything aesthetically valuable, being based on language stencils and templates. But there is another view among linguists. It recognizes that the very conditions of the conversational language and its existence, like its unpreparedness and effortlessness, constitute the unpretentious nature of many phenomena of language play. The scientists believe that within the language some obvious patterning is closely entangled with creativity. There are favorite examples of language play, operating within society at one time or another, along with rare practices that bear the stamp of individuality. The matter of some interest is the establishment of the most typical, standard methods of language play, and the detection of those linguistic means that serve as a material for them. Their description and characterization allow us to reveal the mechanism of the language comedy, its national identity, as well as its specificity in those or other periods of language development.

The practices of language play can be described in the most general way as follows:

1. Preference of expression means, which are foreign and unusual for conversational language.

2. Construction of some unique units:

1) by their form, 2) by their meaning, 3) by their form and meaning.

Distinguish such techniques of speech game: bantering, witness, breaking the laws of conjugation between words, metaphorical nominations, ironic glorification or humiliation, metonymic concretization and generalization, conversational comparisons, the technique of citations, puns, and paronymic attraction.

A conversational language as a linguistic formation serving for the field of informal communication is a phenomenon characterized by a free attitude to the form of language. The intention of the novelty of the form brings together the conversational language with the language of fiction.

The aesthetic value of language play techniques and their particular content is different. These techniques give rise to aesthetically expressive phenomena and unpretentious jokes of patterned character. In this regard, the language play of conversational language does not differ sharply from the language of fiction, in which the very presence of means of artistic expression does not at all indicate the artistic value of a treatise. The aesthetic value of expression depends on the talent of the creator (be it a writer or an ordinary speaker), on the adequacy of a technique, on its compliance with the language treatise as a whole.

Inside the world of laughter, one can observe two directions that are inherent to the comic effect in many countries and nations [3].

They are bantering and wittiness.

The first direction is based on the folk culture of laughter. It includes the various reinterpretations of words, rhyming techniques, macaronic language (introduction some foreign words into informal, casual context without any obvious need).

The phenomena of the second kind are united by their common substantive feature, namely its meaningful and formal versatility. These are quibbles, ironic and

humorous indirect nominations (metaphorical, metonymic, ridiculous comparisons, citation).

The techniques of language play listed above can serve for comparison of conversational realms in different languages. This is important both for revealing the national specificity of conversational spheres in different languages and for revealing the general characteristic of the linguistic oddness in different nations.

It is believed that the conversational language differs from the literary one by the functioning of universal stable comparisons, while the artistic language distinguishes itself by the presence of individual comparisons. But this is not entirely true since the conversational language also contains individual comparisons.

On the other hand, a poetic language gives a significant space for universal comparisons. Thus, the conversational language and artistic language stand in opposition to one another. While conversational language is prone to universal language comparisons, artistic language is apt to individual comparisons. The difference between them lies in the form and the semantics of the comparisons used, as well as in the arsenal, from where the material for comparisons is drawn. The main arsenal of comparisons comes from the world around a human being. It comprises one's realm of life, one's games, entertainments, surrounding flora, fauna, natural phenomena.

Use of comparisons as one of the types of language play at the example of the novel by E.M. Remarque "Three Comrades."

The name of Eric Maria Remarque is well known not only in his homeland but also across its borders. He refers to the part of the bourgeois intellectuals, which can barely break free from the captivity of an individualistic world outlook. The deprived, pictured by Remarque are not belong to workers and peasants; they are the ones that are usually referred as to "small people." Most often they are small-scale employees, sometimes small entrepreneurs. Describing their tragic fates in the modern bourgeois world, Remarque shows that this world arranges itself poorly. Using his books, the writer defends the human right to life and happiness.

The works of Remarque are imbued with love for life and hatred for death, with faith in humans and compassion for their suffering. However, in the books of Remarque, the human truths are not abstractions; they become substantive, being embodied in the artistic images of writer's contemporaries, the youth of the twentieth century. Although the novels written by Remarque do not create a complete picture of contemporary history, some similar characters appear and disappear. Their existence, in any case, does not exhaust the diversity of human types, which lived in previous century. Nevertheless, Remarque sees and reflects the authentic reality under his specific angle of view. He does it so neatly and clearly that his books resonate with the wide audience of readers.

Remarque does not call anywhere; he does not want to teach anything. He talks directly and simply about his agemates, their thoughts, feelings, sufferings, and joys.

Although the writer is quite sincere in his aspirations to entire "neutrality," first of all, he reveals himself as an honest humanistic artist. That is why he possesses the sound moral principles, common sense and life experiences of common humanity — the one who hates war, hypocrisy and grasping avarice, meanwhile loving people ardently and movingly. The one loves them as they seem: unhappy, sinful, tormented, even crippled.

"Three Comrades" is one of the first books by Remarque. It is a kind of artistic document of the epoch, being both poetic chronicle and the manifest of the generation. The novel reflects the mentality of the writer himself, being composedly fervent, shy and therefore strict in his tenderness, staying sad amidst his hilarious archness, and cynical in his kindness.

E.M. Remarque broadly applies comparisons in his works. Comparisons by Remarque in the novel "Three Comrades" [4], are bright, capacious, figurative. They are so organically woven into the matter of the entire work that without them it would be experienced poorer and drier.

Often the writer uses a comparison when describing nature, and these comparisons in most cases are metaphorical:

1. „Die Dämmerung zwischen den Häusern war blau wie ein Meer.“ [4]

2. „Das Abendrot lag wie eine rosa Decke auf den verschneiten Bergen.“ [4]

3. „Der Mond war über das Fabrikdach emporgestiegen. Er war immer heller geworden und hing nun wie ein gelber Lampion in den Ästen des Pflaumenbaumes.“[4]

Also, Remarque applies satirical comparisons broadly:

1. „Der Cadillac torkelte ein bisschen hin und her als ob er statt Benzin Kognak im Tank hatte.“

2. „Sonst konnte er (Cadillac) balzen wie ein Birkhahn, - aber jetzt stand er da wie ein Karmelitermönch auf Urlaub und rührte sich nicht.“ [4]

3. „Plötzlich sah ich Blumenthal wie einen ganzen Wald voll Affen grinsen.“[4]

Remarque gives objects and phenomena of the inanimate world with the signs inherent in living beings. Particularly the writer uses comparisons with the fauna.

1. „Er (Cadillac) sah in dem bewegten Licht aus wie ein mächtiger Elefant aus fließendem, schwarzen Glanz.“ [4]

2. „Er (Chorgesang) wurde dabei sanft wie ein Rehkitz.“ [4]

3. „Die Scheinwerfer jagten wie fahle Hetzhunde...“ [4].

The author matches abstract notions with concrete ones.

1. „Die Schatten der Bäume lagen lang und schwarz darüber wie dunkle Wegwerfer ins Ungewisse.“ [4]

2. „Unten kam der Schwall und Lärm der Straße mir entgegen wie ein warmes Bad.“ [4]

3. „Die Dunkelheit zu beiden Seiten schien wie ein schwarzes Meer zu rauschen.“ [4]

By means of conversational comparisons, the writer shows his attitude to the character. For example, when characterizing Path, Remarque chooses affectionate, delicate comparisons:

1. „Sie neigte den Kopf wie eine Königin“ [4]

2. „... Patrice Hollmann witterte in die Luft, wie ein Fohlen am frühen Morgen.“ [4]

3. „Zwischen den Vielen, Kuchen essenden, wohlgenährten Weibern wirkte es(Pat) wie eine schmale, junge Amazone, kühl, strahlend, sicher und ungreifbar. [4]

Remarque applies comparisons to the speech of his characters. Mostly the character uses a comparison to convey one's condition.

1. „... ich fühle mich wie ein Holzblock dagegen“ [4]

2. „Ich flog wie eine Schwalbe zurück zur Werkstatt.“ [4]

3. „Ich werde wie eine Schnecke schleichen und wie ein Omnibus hupen...“[4]

Conclusions.

The comparisons serve for creating a more vivid image of an object, or the environment. They help to reveal the feelings, thoughts, and experiences of the characters. Appropriate comparisons serve not only to describe the outer look of the character but also to transfer one's inner world.

Since the characters are the carriers main of the conversational language, they are mostly featured by use of a variety of language play techniques, including conversational comparisons.

Comparisons are considered as one of the most powerful means of the picturesque. The main arsenal of comparisons is taken from the world around the individual: the sphere of one's life, from one's games, surrounding environment, flora, fauna, and natural phenomena. They can often perform an explanatory function in the speech, which greatly extends the scope of their application. Comparisons can be used in different language styles. Comparisons are addressed not only by word artists but also by scholars, politicians [5]. Thanks to comparisons, the language of politicians becomes more emotional and stylistically colored. As a means of figurative display, politicians use comparisons in their language, expressing their attitude to a political event, or characterizing their political opponent. But the biggest problem is the use of comparisons in the automatic translation of texts [6].

References:

1. Zemskaya E. A. Russkaya razgovornaya rech / E. A. Zemskaya. M. V. Kitaygorodskaya. E. N. Shirayev - Yazykovaya igra. M.: Nauka: Flinta. 1981. - 275p.
2. Turlakova N.B. Doslidzhennya samopiznannya yak kognitivnoyi osnovi samorozvitku osobistosti / N.B. Turlakova // Naukoviy oglyad. – 2015. - №6 (16). – P. 123-133.
3. Reiners L. Stilkunst / L. Reiners - München, 1955. – P. 265/
4. Remarque E.M. Drei Kameraden / E. M. Remarque - Köln, 1964 / 1991 by Verlag Kiepenheuer & Witsch – P. 585
5. Bilodid I. K. Mova i ideologichna borotba // Movoznavstvo.-. 1973. - №5. - P. 3-19.
6. Lomonosov Yu.V. Problemy tsifrovogo preobrazovaniya i avtomaticheskogo perevoda teksta / Yu.V. Lomonosov, Zh.V. Lomonosova // Naukoviy oglyad. - 2016. - №3(24). - P. 51-59.

ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МЕДІА-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

ТОЛМАЧОВА І.Г.

аспірант кафедри початкової та дошкільної освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ, Україна

Сьогодні, медіа-засоби виступають ключовим важелем у навчанні й вихованні підростаючого покоління. Заклади загальної середньої освіти мають на меті сформувати грамотну, всебічно розвинену особистість, здатну критично мислити, креативно підходити до розв'язання проблемних ситуацій, уміло застосовувати медіа-засоби для виконання освітніх, професійних завдань, дозвіллевих потреб. Останнє є найбільш пріоритетним у сучасній освіті, адже, починаючи з початкової школи, учні проявляють симпатію до тих занять, які проходять нестандартно, а саме передбачають використання комп'ютерів, планшетів та інших гаджетів. Саме завдяки медіа-засобам в учнів початкової школи формується вміння самостійно працювати з інформацією, репрезентувати її в різних формах; удосконалюють навички працювати в світі нових медіа та застосовувати їх не лише в дозвіллевій сфері, а й в освітній діяльності. Сьогодні, вчителі початкової школи мають виступати менеджерами освітнього процесу, які б ініціювали проведення занять з використанням медіа-засобів.

Саме через це, сучасна освіта має бути спрямована на оптимізацію змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Власне з цією метою в заклади вищої освіти нами було апробовано та впроваджено низку педагогічних умов, спрямованих на формування медіа-компетентності майбутніх учителів початкової школи. Отже, *метою розвідки* є висвітлення та обґрунтування доцільності упровадження визначених нами педагогічних умов

формування медіа-компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

До таких педагогічних умов ми віднесли: формування у майбутніх фахівців позитивної мотивації щодо застосування медіа-засобів в освітньому процесі початкової школи; організація освітнього медіа-середовища у вишах, спрямованого на формування у майбутніх учителів початкової школи знань та уявлень щодо ефективного застосування медіа-засобів в освітньому процесі початкової ланки; залучення майбутніх фахівців до цілеспрямованої, творчої медіа-діяльності та створення власного медіа-продукту.

Коротко зупинимось на специфіці реалізації кожної з виокремлених нами педагогічних умов. Так, для реалізації першої педагогічної умови – *формування у майбутніх фахівців позитивної мотивації щодо застосування медіа-засобів в освітньому процесі початкової школи* – нами було запропоновано майбутнім фахівцям відеофрагменти різної тематики, які вмотивовували студентів бути в тренді освітніх новин, зацікавлювали обговорювати в соціальних мережах особливості підготовки підростаючого покоління в умовах сьогодення. Як було встановлено, систематичний перегляд новин дозволив студентам активно включатися до занять, змушував мимоволі долучатись до розв'язання поставлених завдань, використовуючи різні інформаційні джерела. Використовуючи відеохостинг YouTube, студенти були зацікавлені щодня переглядати новини, які відбуваються в інформаційному суспільстві.

Крім цього, студентам пропонувалось бути не спостерігачами й слухачами курсу лекцій, а стати активними учасниками семінарів, круглих столів, теоретико-семінарських занять, тематика яких була різноманітна: «Медіа-засоби в початковій школі: переваги й недоліки»; «Входження закладів загальної середньої освіти до світового медіа-простору: перспективні напрями діяльності» тощо. В ході обговорення студенти висловлювали власну точку зору, ділились досвідом роботи з медіа, обґрунтовували модель сучасного уроку. Такі заняття відрізнялись своєю різноманітністю, формою вираження ідей, поглядів на актуальні питання щодо навчання молодших школярів.

Використання сучасних технологій навчання в рамках першої педагогічної умови сприяло урізноманітненню підходів навчання майбутніх учителів. Змістовним і актуальним виявились прийоми кооперативного навчання, кейс-стаді, брейнрайтингу, «Mind-Map», які реалізовувались здебільшого індуктивним методом. Через окремі знання студенти робили загальні висновки стосовно значимості медіа-засобів для учнів початкової школи, ролі медіа в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Означені прийоми дали змогу студентам навчитись графічно репрезентувати думки, розуміти й сприймати інші позиції стосовно актуальності медіа-засобів серед учнів початкової школи, працювати в команді, обговорювати перспективи майбутньої професійної діяльності. Як зазначає науковець Є. Олександров, процес навчання в закладах вищої освіти має відрізнятися науковим поглядом на сучасні реалії, нестандартним підходом навчання майбутніх фахівців. У процесі отримання студентами знань має формуватись світогляд, критичне мислення, партнерські взаємовідносини. Інтерактивні прийоми навчання, за словами, Є. Олександрова, спрямовані на розвиток уміння самостійно отримувати знання з обраної професії, знаходити оптимальні шляхи для розв'язання поставлених завдань. Це зацікавлюватиме студентів організовувати професійну діяльність у відповідності до вимог суспільства та змін, які відбуваються в інформаційному полі [1, с. 116]. Як виявилось, запропоновані прийоми роботи зі студентами були дієвими, адже командна, колективна робота зацікавлювала майбутніх учителів вирішувати актуальні питання сьогодення, зокрема, місце медіа-засобів у початковій школі, переваги дистанційного навчання, вплив медіа-засобів на особистість молодшого школяра тощо.

Отже, в рамках реалізації першої педагогічної умови майбутні вчителі опрацьовували матеріали тем, використовуючи інформаційні джерела, переглядали тематичні відеоматеріали, а також мали змогу працювати над актуальними проблемами, що вимагають обговорення, осмислювали можливі шляхи вирішення поставлених завдань. Завдяки сучасним прийомам навчання (кооперативне навчання, кейс-стаді, брейнрайтинг, «Mind-Map») студенти

зацікавились здійснювати управління освітніми потребами молодших школярів відповідно до сучасних змін у кіберпросторі; в якості мотиву у студентів з'явилося бажання ще більше дізнатися про медіа-засоби, навчатися для того, щоб бути грамотним фахівцем сучасності, реалізовувати освітні проекти засобами медіа та успішно впроваджувати їх у практику.

Реалізація другої педагогічної умови – *організація освітнього медіа-середовища у вишах, спрямованого на формування у майбутніх учителів початкової школи знань та уявлень щодо ефективного застосування медіа-засобів в освітньому процесі початкової ланки* передбачала включення в зміст професійно-орієнтованих дисциплін модулів, зміст яких націлював майбутніх учителів адаптуватись до змін в освітній галузі, використовуючи широкий потенціал медіа. Цікавими для студентів були теми: «XXI століття – епоха інноваційних технологій», «Викладання в початковій школі: в минулому й зараз»; «Входження закладів загальної середньої освіти в світовий медіа-простір: переваги й недоліки», «Роль медіа-засобів в навчанні й вихованні сучасних школярів». Звичайно, під час реалізації тем дисциплін, зокрема, «Вступ до фаху», «Основи педагогічної майстерності», «Історія педагогіки», «Загальна педагогіка», «Дидактика початкової освіти» студенти мали можливість користуватися комп'ютерами, планшетами, телефонами, Wi-Fi роутерами для вільного доступу до мережі Інтернет. Така практика для майбутніх учителів була, здебільшого, новою, адже кожне заняття з різних професійних дисциплін націлене на використання медіа-засобів. Це і участь в онлайн конференціях з питань освіти молодших школярів; проходження педагогічних курсів Educational Era, мета яких ознайомити вчителів з реформуванням української освіти; дистанційний онлайн огляд медіа-уроків провідних учителів початкової школи; перегляд відеоуроків, аналіз яких проходив за технологією коучингу.

У рамках реалізації професійно-орієнтованих дисциплін «Дидактика початкової освіти», «Методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі» студенти брали участь у педагогічному форумі «Бенчмаркінг

медіа-компетентного фахівця сучасності», мета якого формувати уявлення у студентів про якісні характеристики фахівця-професіонала, необхідні для успішної реалізації педагогічного фаху в умовах інформаційного простору; вчити майбутніх учителів розрізняти й виокремлювати еталонні характеристики педагогічного фаху; розвивати прагнення до самонавчання й саморозвитку; націлювати студентів на самоаналіз і рефлексію своїх педагогічних умінь; формувати бажання бути успішним, креативним учителем сучасності; виховувати поважне ставлення до обраної професії й колег. За результатами форуму майбутні вчителі навчилися інтерпретувати роль і місце медіа-засобів у педагогічній діяльності сучасного вчителя; зрозуміли особливості медіа-уроку, його характерні ознаки; дійшли висновку про необхідність підвищення власного педагогічного потенціалу в умовах розвитку кіберпростору.

Змістовним та цікавим для студентів виявився практичний аспект професійної підготовки, націлений на використання медіа-засобів. Для зберігання електронних документів майбутні фахівці використовували хмарні сховища, зокрема, Dropbox, Google Drive, Mega, Box, iCloud, студенти могли обмінюватись інформацією, використовуючи власний акаунт у пошуковій системі Google. Систематична робота з комп'ютерами, Інтернет-планшетами на заняттях дозволило створити відповідне медіа-середовище, наявність якого зацікавило майбутніх учителів навчитись професійно використовувати медіа, детермінуючи це тим, що ефективність роботи вчителів у закладах загальної середньої освіти залежить від комплексу знань, умінь у галузі медіа. Студент, який знаходиться в медіа-середовищі має можливість включатися до широкої комунікації не лише з одногрупниками, викладачами, а й іншими провідними спеціалістами, з одного боку, з іншого, відбувається аналіз власних компетенцій в галузі освіти, й медіа, зокрема. Медіа-середовище дає унікальну можливість створювати соціальні групи за інтересами, що дозволять підвищити рівень медіа-культури, дізнатися про сучасні освітні, медійні й інші тренди; оволодіти практичними навичками роботи в мережі Інтернет; упевнитись у

власній самостійності (уміння шукати інформацію, аналізувати, передавати її, отримувати нові знання, в тому числі й професійні) [2, с 135]. Таким чином, створення спеціального медіа-середовища на заняттях вмотивувало студентів відповідати сучасним вимогам освіти, позитивно вплинуло на створення партисипативного стилю навчання майбутніх учителів (зацікавленість в тому, як організовувати освітній процес у школі засобами медіа, розкутість по відношенню до нових гаджетів, активність щодо роботи з комп'ютерними програмами, вивчення їх освітніх характеристик); дало поштовх стати компетентним учителем початкової школи; вплинуло на свідомість майбутніх учителів, прагнення підвищувати професійний рівень.

Третя педагогічна умова – залучення майбутніх фахівців до цілеспрямованої, творчої медіа-діяльності та створення власного медіа-продукту – відрізнялась своєю практичною спрямованістю. Комплекс прийомів, методів роботи реалізовувався як в межах професійно-орієнтовних дисциплін, так і в межах спецкурсу «Основи медіатизації освіти в початковій школі». Студентам пропонувалось навчання з практичним використанням медіа. Так, майбутні вчителі мали можливість вести власний блог, завантажувати матеріали, необхідні для майбутньої професійної діяльності (посилання на корисні Інтернет-джерела, навчальні відеоматеріали, державні документи, зокрема, Закон України «Про освіту», «Державний стандарт початкової освіти» тощо). Крім цього, блоги мали розділ «Електронна методична скарбничка» з кожної дисципліни, яка викладається в початковій школі. Такий електронний дайджест передбачав розміщення розробок авторських медіа-уроків, мультимедійних презентацій, текстових документів, електронних журналів, посібників, розробок виховних заходів, підручників Нової української школи. Беззаперечно, маючи такий авторський блог, студент має змогу накопичувати низку навчальних матеріалів, які стануть у нагоді для реалізації професійної діяльності. В ході навчання, майбутні вчителі поповнювали методичну скарбничку новими електронними матеріалами.

У рамках третьої педагогічної умови майбутні вчителі долучались до майстер-класів (у режимі вебінарів) Дистанційної Академії. Результатом такої роботи стали авторські медіа-продукти студентів: сайти, електронні вікторини, анкети, опитувальники, тести в формах Google; презентації, підготовлені за програмою Microsoft Sway, Prezi; монтаж мультфільмів дидактичного змісту; ментальні карти. Курс Дистанційної Академії здебільшого був націлений на удосконалення навичок майбутніх учителів працювати з комп'ютерними програмами, хмарними сервісами. В результаті, студенти навчилися представляти інформацію в цікавому вигляді: відео, картинки, слайд-шоу, інфографіка тощо; ознайомились зі способами та інструментами, які дозволили використовувати мережу Інтернет і повноцінно взаємодіяти з веб-браузерами, хмарними сервісами, презентувати матеріал засобами інтерактивних презентацій. Така онлайн підготовка майбутніх учителів узагальнила їх практичні уміння, сприяла підвищенню рівня обізнаності щодо роботи з програмами онлайн. Інтегруючи процес навчання в закладах вищої освіти із сучасними можливостями кіберпростору, зростає рівень обізнаності студентів саме в галузі медіа, що, наразі, є необхідним для сучасного покоління вчителів. Внаслідок практичного володіння медіа зростає роль освітян у справі навчання й виховання молодших школярів, формування в них обізнаності щодо сприйняття медіа не лише в якості розваг, а й як засіб отримання, передачі інформації, знаходження корисних матеріалів для обґрунтування власних ідей, позицій з проблемних освітніх питань; розвиток умінь молодших школярів адекватно сприймати інформацію, отриману з різних інформаційних джерел [3, с. 2].

Отже, реалізація відповідних педагогічних умов дала можливість підвищити рівень сформованості медіа-компетентності майбутніх учителів початкових класів, про що свідчить позитивна динаміка за всіма критеріями й показниками. Для кращої наочності наведемо результати констатувального та контрольного етапів експериментів (експериментальна група) у вигляді таблиці (таблиця 1).

Таблиця 1

**Динаміка рівнів сформованості медіа-компетентності майбутніх учителів
початкової школи до та після експерименту в ЕГ (у %)**

Рівні / Критерії	Мотиваційний			Когнітивний			Операційно-творчий		
	до	після	різниця	до	після	різниця	до	після	різниця
В.	23.5	35.4	+11.9	22.9	32.9	+10.0	32.7	41.9	+9.2
С.	30.0	42.0	+12.0	26.6	31.2	+4.6	19.9	27.5	+7.6
Н.	46.5	22.6	-23.9	50.5	35.9	-14.6	47.4	30.6	-16.8

Проведений аналіз дає підстави казати про те, що за результатами впровадження педагогічних умов високий рівень мають 36,7% студентів експериментальної групи, середній рівень – 33,6% респондентів, низький рівень присутній у 29,7% студентів.

Рівень сформованості медіа-компетентності за мотиваційним критерієм підвищився на 11,9%. Своєю чергою, 35,4% студентів продемонстрували зацікавленість у використанні медіа в майбутній професійній діяльності. По-перше, майбутні фахівці відчували на власному досвіді переваги медіа-засобів та відкрили їх освітній, виховний потенціал; по-друге, студенти зрозуміли, які програми необхідно застосовувати для покращення й урізноманітнення освітнього процесу в школі та реалізації навчального матеріалу; по-третє, майбутніми вчителями було встановлено, що завдяки медіа-засобам можна запроваджувати новітні підходи викладання, вивчати навчальну дисципліну в новому ракурсі.

Суттєві зміни простежуються на низькому рівні, де результат мав тенденцію до зниження на 23,9%. Це свідчить про те, що 22,6% респондентів усвідомили значущість та роль медіа під час навчання молодших школярів; прагнули адаптуватись до вимог сучасної освіти та бути в тренді в галузі освіти й медіа; співвідносили свої знання з потребами й інтересами молодших школярів.

Діагностика рівня сформованості медіа-компетентності за когнітивним критерієм показала підвищення результатів на 10.0%. Своєю чергою, майбутні фахівці стали більш ініціативними щодо змін в освіті, зокрема, завдяки командній роботі, педагогічному форуму «Бенчмаркінг медіа-компетентного фахівця сучасності» знайшли шляхи щодо покращення підходів навчання молодших школярів, опанували освітні переваги хмарних сервісів, (Dropbox, Google Drive, Mega, Box, iCloud), що дозволило студентам удосконалити свої знання стосовно функцій мережі Інтернет та використання оффлайн програм для репрезентації інформації. Через систематичне використання медіа-засобів у ході освітнього процесу майбутні вчителі демонстрували активність, адаптованість до бурхливого розвитку кіберпростору, навчилися простежувати зміни в освіті засобами медіа, надавати характеристики різним комп'ютерним програмам, а також завдяки онлайн сервісам набули досвіду щодо підтримки кооперативних зв'язків з провідними фахівцями в галузі освіти, навчилися бути ефективними лідерами, які надаватимуть підтримку молодшим школярам опановувати електронні платформи медіа. Загалом динаміка результатів за когнітивним критерієм є позитивною: середній рівень підвищився на 4.6%, низький знизився – на 14,6%.

Оцінка результатів сформованості медіа-компетентності майбутніх учителів за операціонально-творчим критерієм також має позитивні тенденції. Так, високий рівень підвищився на +9.2%, середній на +7.6%, низький знизився на -16.8%. У результаті, 41.9% респондентів активно вели власний блог, створювали якісні мультимедіа презентації, текстові документи, електронні посібники в вигляді брошур, буклетів, демонстрували вміння працювати в програмах, створюючи навчальні відеоматеріали. Слід відзначити 19.9% респондентів, які на констатувальному етапі експериментального дослідження демонстрували незацікавленість працювати з комп'ютерними програмами, були пасивними щодо навчання онлайн (вебінари, семінари, тренінги) та створення авторських медіа-продуктів. Після впровадження нами педагогічних умов 27.5% студентів мають середній рівень сформованості медіа-компетентності.

Вони активно удосконалювали практичні навички роботи з медіа, демонстрували вміння цікаво, нестандартно представляти навчальні матеріали в вигляді відео, слайд-шоу, інфографіки, діаграм, таблиць, створювали методичні електронні скарбнички для використання їх під час проведення медіа-уроків; розміщували напрацьовані електронні продукти на власному блозі.

Підсумовуючи результати контрольного етапу дослідження констатуємо, що запропоновані нами педагогічні умови позитивно вплинули на професійне становлення майбутніх учителів в умовах сьогодення; студенти на теоретичному й практичному рівнях опанували прийомами роботи з медіа-засобами, навчилися презентувати власні ідеї, використовуючи хмарні сервіси, комп'ютерні програми, оцінювати їх роль в освітньому процесі початкової школи, визначаючи тим самим пріоритети на подальший професійний фах; зацікавились питанням аналізу й модернізації новітніх підходів навчання молодших школярів, ураховуючи їх інтереси й соціальні потреби; зрозуміли, що реформування освіти залежить від інтенсивного розвитку медіа, тому освіті вкрай необхідні медіа-компетентні, інноваційні, мобільні вчителі-новатори, які здатні по-новому керувати освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти. Впровадження медіа-засобів у заклади вищої освіти призвело до урізноманітнення процесу професійної підготовки, відбулось його удосконалення й утвердження стійкої мотивації студентів до отримання нових знань засобами сучасних технологій.

Використана література

1. Александров Е. Л. Формирование инновационной образовательной среды высшей школы как фактор активизации познавательной деятельности студентов: зарубежный опыт. Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: Народное образование. Педагогика. Томск, 2018. Выпуск 1(190). С. 116 – 122.

2. Носкова Т. Н. Современный студент в медиасреде: вопросы профессионального развития. Педагогическое образование в России. Уральск, 2013. Выпуск №2. С. 134 – 138.

3. Шевченко С. С. Медиа-образование при овладении иностранным языком в техническом вузе. Научный журнал Сибирского государственного университета геосистем и технологий. Новосибирск, 2011. Выпуск 6. С. 1 – 8.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

ШМИРКО О.С.

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна.*

КРЕЦЬКА Ю.А.

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна.*

Оскільки провідне місце у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя посідає педагогічна спрямованість його особистості, найважливішим завданням під час керованого процесу навчання в університеті є формування у студентів ціннісного ставлення до педагогічної діяльності. Тому важливою умовою організації всієї навчально-пізнавальної діяльності студентів є створення навчального середовища, наближеного до їхньої майбутньої професійної роботи. Цьому найбільш успішно слугують професійне спрямування змісту навчального матеріалу та проходження студентами педагогічної практики, на винятковому значенні якої наголошували провідні педагоги минулого і сучасності.

Під час проходження педагогічної практики в школі (виробничої) студенти вчаться використовувати досягнення сучасної методики навчання та застосовувати одержані знання в практиці викладання іноземної мови. На думку науковців, практична підготовка охоплює взаємодію студентів з учнями, впродовж як навчальної, так і позакласної роботи. У процесі такої взаємодії розвиваються ділові й міжособистісні стосунки усіх учасників навчального процесу та

відбувається їхня продуктивна співпраця. У системі означеної підготовки поєднується опанування майбутніми вчителями іноземної мови змістовно-процесуальної та організаційно-методичної сторін педагогічної діяльності, головних елементів сучасних технологій навчання [1, с 39; 5, с. 7-9].

Проблемі проходження студентами педагогічної практики присвячено низку досліджень (О. Глузман, В. Зінченко, В. Кузьміна, Н. Кузьміна, Л. Манчуленко, Т. Меркулова, В. Сластьонін, І. Татаріна, О. Щербаков та ін.). Науковці наголошують, що педагогічна практика є важливою складовою навчально-виховного процесу, оскільки під час її проходження у студентів формуються вміння застосовувати здобуті під час навчання в університеті науково-теоретичні знання, набуваються вміння й навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності [1; 2; 3; 4; 5]. У такий спосіб майбутні вчителі ознайомлюються з сучасним станом навчально-виховного процесу в середніх освітніх закладах, передовим педагогічним досвідом; у них розвивається (чи, у разі негативного досвіду, деградує) інтерес до професії педагога.

Тому вважаємо необхідним формування педагогічної свідомості майбутніх учителів іноземної мови під час підготовки їх до педагогічної практики. У зв'язку з цим, важливою є підготовка студентів до проходження практики, запобігання, наскільки це можливо, негативному впливу. А для цього майбутні вчителі повинні бути готовими як до потенційних труднощів, так і можливих варіантів вирішення професійних (педагогічних) ситуацій, спроможними критично оцінити власну діяльність.

Незважаючи на різноманітність методологічних підходів, у сучасному навчанні іноземної мови склалися деякі педагогічні принципи, що виходять далеко за рамки суто лінгвістичних цілей навчання. До них належать, зокрема:

- підготовка до гіпотетично можливих реальних ситуацій;
- відкрите, гнучке навчання, що будується на повазі до особистості учня;
- соціально-інтегративні форми навчання;
- здатність до спілкування тощо [9, с. 15].

Саме тому студентам перед проходженням практики необхідно усвідомити базові методичні принципи навчання іноземної мови (у нашому випадку – німецької). Передусім, варто спочатку інсценувати урок, продумуючи можливий перебіг кожного його етапу; під час проведення заняття необхідно підтримувати зацікавленість учнів протягом усього уроку, практикуючи різні засоби та методи навчання; з одного боку, якомога більше розмовляти німецькою мовою, а з іншого – навчитися мовчати, щоби дати змогу висловитися учням; при цьому виховувати в собі толерантність до помилок [9, с. 15-25].

Для того, щоб допомогти студентам налаштуватися на проходження практики, пропонуємо креативні методики оцінювання власного ставлення до неї (налаштування на практику; інтерпретація одержаних результатів тощо).

Зокрема, студентам пропонується метод „З ніг на голову“, що полягає у цілеспрямованій зміні точки зору: проблема ніби перевернута „догори дригом“: наприклад, замість того, щоб розмірковувати, як можна досягти успіху у проходженні практики, їм пропонується прогнозувати ситуації, коли практика виявиться „провальною“. Ідеї для обговорення можуть бути зібрані шляхом мозкового штурму (через непунктуальність, лінощі, неохайність, нечесність; якщо професія мені не подобається, якщо я не виявляю інтересу до дітей / процесу викладання, якщо мене не визнають / не сприймають, якщо я буду недоброчливим (-ою) / вороже налаштованим (-ою), якщо у мене є великі мовні / мовленнєві труднощі тощо) [7, с. 1]. Задля реалізації означеного варіанту опрацювання студенти одержують картки з початком речення і повинні продовжити думку, наприклад: „Я сподіваюся, що ... “; „Мені буде важко, якщо ...“; „Практика, безумовно, пройде жахливо, тому що ... “; „Я з нетерпінням чекаю ...“; „Боюся, що ...“; „Практика буде корисною для ... “; „Мені цікаво ... “ тощо) [7, с. 3-5]. Метод спонукає майбутніх учителів іноземної мови задуматися над своїми сильними і слабкими сторонами, дозволяє спроектувати свої подальші дії.

Вважаємо за доцільне ведення студентами під час проходження практики персональних щоденників (збір інформації, аналіз проблем). Це допоможе реконструювати та обробити власний досвід, проаналізувати дії, перспективи та емоційні стани (свої та учнів) під час проходження практики і, таким чином, одержати важливе джерело інформації та матеріалів для остаточного офіційного звіту. Варто запропонувати студентам низку питань, серед яких вони можуть обрати важливі для себе, наприклад:

- Які почуття, емоції домінують у моїй свідомості під час проходження практики?
- Чого я навчаюсь? Чого я вже навчився (-лась)?
- Які мої особистісні та соціальні навички допомагають під час проходження практики?
- Які головні компетенції для мене настільки важливі та корисні, що я хотів (-ла) би їх обов'язково зберегти? Чи можу я їх визначити стисло та чітко?
- Як я продовжуватиму працювати над актуалізацією одержаного досвіду: коли? де? як?
- Які засоби / методи навчання я хотів (-ла) б використати найближчим часом?
- Які навчальні матеріали я використав (-ла)?
- Які інформаційно-інформаційні ресурси я використав (-ла)? (наприклад, партнер для спілкування, Інтернет тощо).
- Що я хочу надолужити, з'ясувати?
- Яким було вирішення проблеми?
- Яка допомога була мені необхідна?
- Що / хто сприяло / сприяв мені?
- Що / хто мені заважало / заважав?
- Що було нового?
- Що ще я хотів (-ла) би уточнити?
- Що б я хотів (-ла) детальніше розглянути?

– Про що можна писати? (незрозумілі ситуації, повторювані ситуації; стресові ситуації, ситуації, в яких виникають труднощі та конфлікти; проблеми, що виникають та їх рішення; успіхи та невдачі, їх причини та наслідки; власні ідеї, пропозиції щодо вдосконалення; бачення, побажання; власні короткострокові цілі, середньострокові наміри, довгострокові плани).

– Підсумок: Які уявлення я одержав (-ла) у процесі навчання? Що я можу зробити наразі краще, ніж раніше? Чого я навчився (-лась)? Які висновки я можу зробити з цього для вирішення наступних ситуацій? [8, с. 24-25].

З метою оцінювання / самооцінювання педагогічної практики можна запропонувати студентам різноманітні методики:

„Барометр настрою“ (студенти наклеюють на сторінках щоденника емотикони залежно від того, як вони реагували на окремі події, що відбувалися під час проходження практики – це допомагає швидко зорієнтуватися та прокоментувати загальне враження). Дотичною є методика „Погодні умови (мій настрій)“: ескізи різних погодних умов малюються на картоні відповідного кольору (наприклад, сонце – жовтий, дощ – синій, туман – сірий) і приклеюються до дошки. Студенти записують свої думки (спочатку до, а потім – після проходження практики) на паперових смужках, підписують їх зі зворотного боку та прикріплюють до погодних умов, що відповідають їхньому настрою. Для простішої фіксації загального настрою можна зробити фотографію, яка послужить основою для оцінювання: Який настрій був до та після практики? Які причини цих змін? [7, с. 2].

„Гострий камінь – круглий камінь“ (до проведення дискусії щодо результатів педагогічної практики на стіл кладуться два камені: гострий і круглий камінь – коли студенти розповідають про свої негативні враження чи переживання – беруть в руки гострий камінь, коли про свій позитивний досвід – круглий камінь).

„До – після – зараз“ (посеред аудиторії розміщуються три стільці, студентам пропонується сісти на стілець „до“, „після“ або „зараз“ в залежності

від того, хочуть вони поговорити про свої очікування перед практикою, свої переживання після неї чи про свої теперішні думки) [6, с. 2].

„Мовчазна розмова“ (на столи викладаються кілька великих плакатів, кожен із запитанням чи імпульсом, студенти обходять плакати та записують свої відповіді / коментарі, а також письмово коментують відповіді своїх сокурсників (розмови при цьому не дозволяються). Приклади запитань / імпульсів: Практиканти – це (не) допомога в школі! Чи це професія саме для мене? Чому? Що мені найбільше подобається в професії вчителя? Що мені не подобається в цій роботі?) [6, с. 3].

Як варіант – студентам можна запропонувати оцінити себе очима методиста. Після закінчення педагогічної практики можна провести круглий стіл „Мій власний досвід роботи за спеціальністю“. Ідеї можна зібрати за допомогою „Мозкового штурму“:

- Були проблеми з ...
- Дійсно дуже приємно було ...
- Я встановив (-ла) контакт з ...
- Види діяльності, займатися якими мені подобалося...
- Я вважаю практику корисною для ...
- Знання, які я одержав (-ла) ...
- Незвичним для мене було ... [6, с. 1].

Доходимо висновку, що педагогічна практика покликана стати для майбутніх учителів нагодою визначити правильність власного вибору, з'ясувати ступінь своєї професійної здатності та рівень педагогічної спрямованості, а також відповідність власних особистісних рис властивостям, необхідним для обраної сфери діяльності. Впровадження пропонованих методик оцінювання педагогічної практики покликане сприяти формуванню у студентів творчого ставлення до своєї майбутньої професійної діяльності, розвитку потреби самовдосконалення. Всебічне обговорення одержаних результатів стимулює розвиток критичного мислення, в результаті чого у студентів – майбутніх учителів іноземної мови трансформуються уявлення про себе, моделюється образ професійного «Я».

Використана література

1. Глузман О. Методологічні засади дослідження університетської педагогічної освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. № 2. С. 8-44.
2. Зінченко В. О. Складники навчального процесу у ВНЗ. *Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка*. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. № 13 (224). Ч. I. С. 12–26.
3. Кузьмина В. С., Меркулова Т. К. Пути повышения эффективности педагогической практики студентов 4 курса факультета иностранных языков. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. № 930. С. 193–196.
4. Манчуленко Л. В. Формування творчого стилю діяльності майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Терноп. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2006. 21 с.
5. Татаріна І. О. Формування іншомовної комунікативної культури майбутніх учителів засобом педагогічної риторики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 20 с.
6. Materialien für die Praktikumsnachbereitung. *Anna-Siemsen-Schule. Region des Lernens. Leitstelle 2 an der Berufsbildenden Schule* 7. Hannover. 8 S. URL: http://www.provinz.bz.it/bildungsfoerderung/downloads/Bsp_PraktikumsnaPra_BBS_Hannover.pdf. (Last accessed: 01.10.2019).
7. Materialien für die Praktikumsvorbereitung Anna-Siemsen-Schule. *Anna-Siemsen-Schule. Region des Lernens. Leitstelle 2 an der Berufsbildenden Schule* 7. Hannover. 5 S. URL : http://www.provinz.bz.it/bildungsfoerderung/downloads/Bsp_Praktikumsvorb_BBS_Hannover.pdf. (Last accessed: 01.10.2019).
8. Schüßler I. Hinweise zur Praktikumsvorbereitung und -begleitung. Ludwigsburg, 2009. 52 S. URL: <https://www.ph-ludwigsburg.de/fileadmin/>

subsites/1b-apxx-t-01/gfx/Daten/Dateien_Downloadbereich/Bewerbungstipps_reader-2009.pdf. (Last accessed: 03.10.2019).

9. Weigmann J. Unterrichtsmodelle für Deutsch als Fremdsprache. Ismaning : Max Hueber Verlag, 1999. 161 S.

“БІЛІ ПЛЯМИ” У ПЕРСОНІФІКОВАНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

БЕЗБОРОДЬКО Ю.О.

НІКУЛІН Р.Ю.

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

У процесі виконання завдання з курсу історії журналістики, ми, студенти 1 курсу, вивчали проблему «мало залюдненості» української журналістики та спроби її подолання. Базовим матеріалом для вивчення стала стаття Олеси Дроздовської «Історія української журналістики в іменах: до проблеми створення персоніфікованої історії української журналістики»[3], що є складовою збірника наукових праць «Українська журналістика в іменах».

В результаті проведення перевірки наявності інформації про згаданих персоналій, літературних, наукових та бібліографічних видань, біограм про осіб, організацій, баз даних, газет і видань були виокремлено діячів, доробки яких є невивченими, окремі видання, інформація про які є неповною, або недостовірною. Наша робота має певну наукову цінність, оскільки актуалізує проблему «білих плям» персоніфікованої історії української журналістики 19-20 століття.

Верифікація інформації статті підтвердила невивчений аспект персоніфікованої історії журналістики. У відкритому доступі інформаційних ресурсів відсутня будь-яка інформація про Степана Арсенича, Йосифа Бандеру, Миколу Балицького, Анатолія Пешка, Ганну Дорошенко, Валентину Душок, Петра Багрія, Тетяну Бабій тощо.

У статті О. Дроздовської авторка ідентифікує постать Степана Арсенича як кореспондента Львівської газети «Новий час» (Львів, 1923-1939), достатньо вичерпна інформація, підтвердження автентичності якої, немає в жодному джерелі. Хоча постать Степана Арсенича можна вважати вагомою для історії

української журналістики. У інформаційному порталі «Українська правда життя» у статті Ірини Славінської «Іван Малкович: Як настане повнота часу-то все важливо»[5] згадується постать журналіста: «У своїй автобіографії Франко зазначає, що після коломийської тюрми від голодної смерті його врятував Степан Арсенич». Окрім цього, Іван Малкович вважає Арсенича натхненником І. Франка.

Йосиф Бандера згадується у статті як відповідальний редактор і автор численних публікацій стрийського часопису «Український Город і Дріб». Проаналізувавши існуючі публікації часопису, авторства Йосифа Бандери знайдено не було. Загалом, уся можлива інформація про нього пов'язана з постом голови виконкому м. Стрия та постаттю Степана Бандери.

Наступною невивченою персоналією є Тетяна Бабій – співредактор жіночого журналу в Австралії «Наша думка», автор численних публікацій в газеті «Вільна думка». Діаспорна журналістика, і особливо її персоналії, залишаються достатньо невизначеними та невивченими, хоча, безумовно, є невід'ємною частиною історії української журналістики. В Енциклопедії української діаспори[4] Наукового товариства ім. Т. Шевченка діяльність Тетяни Бабій названа одним із найвагоміших внесків до розвитку журналу «Наша думка».

Тенденцію на недослідженість персоніфікованої історії журналістики в еміграції підтверджує постать Петра Багрія — автора матеріалів на тему української еміграції у США та Канаді на сторінках газети «Зборівські Вісті». Інформація про даного автора та його доробки відсутня, хоча в архіві української періодики онлайн [1] міститься є видання під назвою «Зборівські вісті» (1932-1939), з досить вичерпною характеристикою, відомо, що її переплачували зборівські емігранти в США, Канаді, Франції та Парагваї.

При використанні збірників біографічних нарисів «Журналісти Черкащини», «В об'єктиві часу» не було визначено авторів численних публікацій, яким є відповідно Душок Валентина (керівник Черкаського регіонального представництва Всеукраїнського благодійного фонду

«Журналістська ініціатива», член Всеукраїнського автомобільного клубу журналістів) та Анатолій Пешко. Збірник авторства Ганни Дорошенко у статті О. Дроздовської був названий «Журналісти Прикарпаття», що є недостовірною інформацією, адже збірник називається «Письменники Прикарпаття» [2]. Отже, джерело не є актуальним у використанні розкриття теми саме персоніфікованої журналістики, або вимагає особливих підходів до вивчення.

Не проаналізованим також залишився доробок Миколи Балицького. О. Дроздовська зауважує так: «М. Балицький — редактор львівської газети «Громадський Голос», Станіславського часопису « Народ». Ознайомившись з інформацією про газету «Громадський Голос» в Енциклопедії історії України П.В. Шкраб'юка [6], нами згадок про журналіста знайдено не було.

Наша наукова робота акцентує увагу на окремих персоналіях, вивчення доробку яких є необхідним задля повної картини персоніфікованої історії журналістики; звертає увагу на недостатню джерельну базу для вивчення даної наукової проблеми; вказує на неточність інформації про окремі видання та персоналії. Подальшу перспективу дослідження теми ми бачимо на рівні дослідження історії регіональної журналістики та персоналій, причетних до неї.

Використана література:

1. Архів української періодики. - Режим доступу: <https://libraria.ua/all-titles/group/248/>;
2. Дорошенко Г. «Письменники Прикарпаття». - Режим доступу: <https://sites.google.com/site/xatachytalnya1/pismenniki-prikarpatta> ;
3. Дроздовська О. Історія української журналістики в іменах: до проблеми створення персоніфікованої історії української журналістики. - Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua/wpcontent/uploads/Zb/NDI2014/JRN/PDF/38.pdf> ;
4. Енциклопедія української діаспори / гол .ред. Василь Маркусь ; Наукове Товариство ім. Шевченка, Національна академія наук України. — К. : ІНТЕЛ, 1995. — Т. 4. — с. 31;

5. Славінська І. Іван Малкович: Як настане повнота часу - то все важливо. - Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/4be2cb2ee651e/> ;

6. Шкраб'юк П. В .«Громадський голос» // Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 2 : — с. 227.

КЛЮЧОВА РОЛЬ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО САМОПІЗНАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТА

ТУРЛАКОВА Н.Б.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківський національний університет будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Актуальність дослідження самопізнання полягає в використанні його в якості когнітивного компоненту при навчанні студентів технічного профілю. Самопізнання допомагає краще розкрити мотиви і ресурси особистості для досягнення встановлених цілей, адекватно оцінити свій потенціал. Розуміння цього дозволяє здійснити індивідуалізацію процесу навчання на якісному рівні. Аналіз цілей, наявних ресурсів особистості (індивідуальні якості, здібності, смисли) та стратегій навчання допомагає більш детально розробити і налаштувати індивідуальну програму навчання в рамках курсів он-лайн та змішаного навчання, а також досягти поставлених цілей в більш короткий термін за рахунок оптимальності процесу. Таким чином, цілеспрямований розвиток здібності до самопізнання у студента стає базовою потребою в освітній галузі як умова сталого розвитку студента в ситуації швидких трансформацій у соціумі.

Нами була розроблена технологія використання самопізнання як ключового когнітивного компоненту при навчанні предмету. Було виділено об'єкт розвивального впливу та представлені техніки його екстеріорізації для здійснення цілеспрямованого розвитку самопізнання у студента в рамках навчальної діяльності. Треба було враховувати дуальну природу самопізнання, яке виступає як об'єктом, так і суб'єктом діяльності. Таким чином виникла потреба знайти таку форму уявлення об'єкта у свідомості суб'єкта, щоб на нього можна було здійснювати розвивальний вплив в умовах навчання і відстежувати ті зміни, які відбуваються з об'єктом. Об'єктивація суб'єкта самопізнання потребувала пошуку

конструкту, що є адекватним особистості студента в її цілісності, і передбачає розвиток не тільки когнітивних (знань, умінь, навичок), а й особистісних ресурсів (смислів, здібностей і якостей). Таким ідеальним об'єктом виступила індивідуальна когнітивно-смилова структура особистості студента, оскільки вона: відображає особистість в її цілісності, інтегрує смислові, когнітивні і діяльні компоненти, може бути екстеріорізована для відстеження та контролю процесу і результатів самопізнання, дозволяє моделювати психологічний механізм самопізнання як когнітивно-смилову основу розвитку особистості студента [1; 92].

В створеній навчальній моделі працюють психологічні механізми, які здійснюють розвивальний вплив за допомогою самопізнання. При цьому самопізнання задіяне на всіх етапах навчальної діяльності. Спочатку відбувається запуск психологічного механізму самопізнання через завдання визначення особистісного смислу навчальної події. На цьому етапі діє принцип екзистенційності, який забезпечує індивідуалізацію процесу навчання. Принцип дозволяє центрувати процес навчання не стільки на предметі, скільки на особистості студента, який стає одночасно суб'єктом і об'єктом самопізнання в ході засвоєння предметних знань. Процес розширюється з освоєння предмету до пізнання себе в процесі такого освоєння. Це дає потужний мотиваційний поштовх до пізнання себе в навчальній діяльності.

На другому етапі відбувається оптимізація процесу самопізнання у вигляді завдання оцінки індивідуальних ресурсів в контексті можливості реалізації особистісних смислів через порівняння індивідуальної когнітивно-смилової структури з суспільно виробленою когнітивно-смиловою структурою. Порівняння дозволяє ідентифікувати зону індивідуального розвитку. Метакогнітивна компетентність, яка представляє собою сутнісні знання, що забезпечують самоуправління процесом пізнання, самопізнання і саморозвитку в їх синергетичній єдності, виконує значну функцію на цьому етапі. Ця компетентність охоплює знання про процес пізнання і саморозвитку, знання про об'єкт пізнання, знання про себе. Тут включається принцип

оптимізації, оскільки самопізнання служить ключовим фактором підвищення ефективності саморозвитку, а знання про себе представляють сутнісний компонент метакогнітивних знань. Цілеспрямоване набуття предметної та психологічної метакомпетентностей обумовлює ефективність процесу самопізнання, тим самим підвищує ефективність процесу саморозвитку в цілому.

На заключних етапах технології відбувається перехід до самоуправління процесом власного розвитку. Тут працює принцип суб'єктності як результат синергетичної взаємодії принципів екзистенційності і оптимальності. Самопізнання інвестує в забезпечення формування умов для трансформації «Я-реального» через «Я, що само розвивається» в «Я-ідеальне». Таким чином студент усвідомлює себе суб'єктом розвитку середовища (у широкому розумінні) як умови власного розвитку [3; 126-128].

Для експериментального дослідження і цифрового відображення процесу цілеспрямованого самопізнання в ході здійснення розвивального впливу в умовах навчання було розроблено ряд оригінальних стратегій, технік та інструментів, які дозволили здійснити кількісний та якісний аналіз ефективності процесу самопізнання у термінах метасмислів, метакомпетентностей і метаздібності до самопізнання як когнітивно-сміслової основи саморозвитку особистості студента [2; 202].

Таким чином для введення самопізнання в процес цілеспрямованого саморозвитку у якості когнітивного компоненту і використання його в процесі навчання було розроблено інноваційну «Модель взаємодії факторів розвитку особистості». Це евристична динамічна модель, яка може використовуватися для цілей навчання і дослідження психологічних закономірностей процесу самопізнання як студентами, так і дослідниками. При використанні моделі студент має можливість моделювати своє навчальне середовище відповідно до власних ресурсів і цілей, тобто в нього є свобода вибору: або програми і стратегії навчання, або індивідуального режиму роботи, або формату навчання предмету (класичний, дистанційний, он-лайн, змішаний тощо). Таким чином,

студент набуває навиків виділяти основну проблему, здійснювати підбір стратегії щодо вирішення цієї проблеми, а також відстежувати і корегувати результати своєї навчальної діяльності, когнітивного розвитку паралельно з результатами розвитку індивідуальних здібностей і якостей.

Для екстеріоризації результатів процесу самопізнання з метою визначення його ефективності в контексті розвитку особистості розроблено «Щоденник індивідуального розвитку». «Техніка зіставлення когнітивних структур та індивідуальних ресурсів особистості» спрямована на порівняння індивідуальної когнітивної структури та індивідуальних когнітивно-смыслових і поведінкових ресурсів. За допомогою цієї техніки студент вимірює коефіцієнт рівня самопізнання та визначає зону індивідуального розвитку. «Карта трансформації даних комплексного розвитку особистості в ресурс самопізнання» дозволяє студенту здійснити трансформацію мимовільного процесу самопізнання в цілеспрямований і використовувати його як когнітивну основу дослідження свого Я.

Також було розроблено декілька опитувальників для виявлення рівня самопізнання та когнітивно-особистісних ресурсів студента, а також смыслового компоненту самопізнання, які дозволили визначити динаміку самопізнання на різних етапах експериментального навчання і виявити рівень мотивації студента до самопізнання.

В рамках експерименту «Методика порівняння ефективності розвитку самопізнання з типом особистості» дозволила на основі порівняння конфігурацій профілів особистості виявити їх типологію, відібрати поведінкові патерни і зіставити їх з рівнем самопізнання особистості студента.

Експериментальні дослідження самопізнання як когнітивного елементу в процесі навчання дозволили зробити висновки, що:

- самопізнання зумовлює ефективність саморозвитку студента в процесі навчання предмету через набуття предметної і психологічної метакомпетентностей;
- самопізнання ініціює мотиваційний поштовх

- за допомогою самопізнання відбувається індивідуалізація процесу навчання, бо воно дозволяє центрувати навчання не на предметі, а на особистості в ході засвоєння предметних знань, де студент стає не тільки об'єктом, але і суб'єктом навчання. Відбувається одночасне освоєння предмета й пізнання себе в процесі цього освоєння.

Використана література:

1. Сергеева Т.В. Эко-Гуманистическая технология саморазвития/ Т.В. Сергеева. – Х.: АП «Блок», 2010. – 215 с.
2. Турлакова Н.Б. Усвідомлення мети, мотиву і стратегії учбово-пізнавальної діяльності в процесі планування індивідуальної програми навчання в технології саморозвитку/ Н.Б. Турлакова// Вісник Харківського національного університету. Серія психологія. № 576.–Х., 2002. — С.202-204.
3. Турлакова Н.Б. Дослідження самопізнання як когнітивної основи саморозвитку особистості/ Н.Б. Турлакова// Науковий огляд. №6 (16).–Київ, 2015. — С.123-133. Журнал включено до наукометричної бази «PINC SCIENCE INDEX».

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ПАНДАЗИ О.В.

здобувач вищої освіти II курсу

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь, Україна

Проблемі партнерських взаємовідносин приділено чималу увагу в працях педагогів і психологів. Надзвичайна суб'єктивна важливість взаємин з іншими людьми притягувала до цієї дійсності увагу багатьох дослідників. Соціальна ситуація розвитку становить систему відносин дитини з іншими людьми, а відносини з іншими людьми вважаються органічно важливою умовою людського розвитку.

Багато вчених трактують термін «партнерські взаємовідносини» по-різному. Наприклад, Г. Люблінська відзначає дві сторони партнерських відносин. З одного боку – це результат спілкування; а з іншого – початкова передумова, мотивація дитини до створення різних видів взаємодії [6]. Тобто відносини встановлюються і реалізуються у взаємодії з оточуючими.

Ю. Приходько має свій погляд на визначення даного терміну. Вона вважає, що відносини людини до оточуючих, зазвичай, є в той же час і взаємовідносинами: будучи членами однієї групи, бути учасником спільної діяльності, люди не можуть так чи інакше не ставитися один до одного; взаємини – це почуття, направлені на інших людей, морально–приватне поле спільної діяльності [8].

Для визначення терміну партнерських взаємовідносин саме у дітей старшого дошкільного віку, більш доцільним ми вважаємо визначення яке пропонує Я. Л. Коломінський, який під партнерськими взаємовідносинами має

на увазі суб'єктивно пережиті взаємозв'язки між людьми, які об'єктивно виражаються в характері і способах двосторонніх впливів, що здійснюються один на одного в процесі спільної діяльності і спілкування [1].

Сьогодні проблеми, пов'язані з партнерськими взаємовідносинами, у багатьох психологічних дослідженнях знаходяться на першому плані. Для психолого-педагогічної науки партнерські взаємовідносини стали науковою проблемою, яка охоплює широку низку наукових робіт. Хід розвитку міжособистісних відносин вивчений у багатьох роботах Ш. Амонашвілі, Є.Ільїна, Г. С. Абрамової, Н. А. Амрекулової, О. О. Бодалева, Я. Л. Коломинського, Л. Д. Столяренко, О. І. Рогова, Дж. Морено та інших.

З огляду на вищесказане було виділено структуру взаємовідносин:

- ставлення людини до людей;
- ставлення до себе;
- ставлення до об'єктів зовнішнього світу [3].

Слід зазначити, що ставлення не завжди виражається у зовнішніх проявах. Ставлення може народжуватися й за відсутності комунікативних актів; його можна відчувати і до відсутнього та навіть вигаданого, ідеального персонажу; воно може існувати і на рівні свідомості або внутрішньої душевної життя (у формі почуттів, сприймань, образів).

У разі, якщо спілкування постійно здійснюється в тих чи інших формах взаємодії за допомогою окремих зовнішніх засобів, то взаємини - це аспект внутрішнього, душевного життя, це характеристика свідомості, яка не має на увазі міцних засобів вираження. Однак у реальному житті ставлення до іншої людини виражається, перш за все, в діях, спрямованих на неї, в тому числі в спілкуванні. Таким чином, відносини допускається розглядати як внутрішню психологічну базу спілкування і взаємодії людей [2].

Звідси випливає, що головна складова, яка визначає особистість – її ставлення до людей, що є в один і той же час основою взаємин з нею. Взаємовідносини людини виступають як свідомий, виборчий, заснований на досвіді, психологічний зв'язок з різноманітними сторонами об'єктивної

дійсності, що виражається в його вчинках, реакціях і переживаннях, що формується в діяльності.

Наступний аспект, роль моральних якостей в партнерських взаємовідносинах. Одним з пріоритетних завдань, яке сучасне суспільство ставить перед ЗДО, є необхідність формувати у дітей поняття «друг», «дружба», вчити співчуттю, повазі думки іншого. Вирішення цього завдання залежить від того, наскільки сам вихователь розуміє роль дружби, вникає в її мотиви і сприяє згуртуванню дітей. Поняття «дружні взаємини» охоплює різні сторони за своїм змістом. Усі діти незалежно від віку завжди від колективного спілкування поступово переходять до виборчого спілкування.

Робота І. Трубавіної показує значення виборчої дружби в групі старшого дошкільного віку, розповідає про вплив колективу на подальший розвиток дружніх відносин. Також, згідно з її думкою, дружба формує моральні якості дитини: взаєморозуміння, вміння прощати і слухати, співпереживати і піклуватися [11].

Автор зазначає, що в дружбі проявляються моральні якості дитини і одночасно ця взаємодія вчить дитину позитивній поведінці, поглиблює моральні почуття. Діти всі різні, але їх зближує потреба в спілкуванні, єдність інтересів і бажання грати разом.

Однією з особливостей дітей старшого дошкільного віку є об'єднання в групи. Це може відбуватися, коли вони грають разом, то кожен ділиться на підгрупу по 2 – 4 людини або в будь-якій іншій спільній діяльності. У деяких дітей можуть виникати особливі дружні взаємини.

У дітей старшого дошкільного віку можна помітити сталість в контактах, прихильність в дружніх взаємовідносинах. Найчастіше діти, розділяючись на невеликі групи, утворюють групи з 3-4 осіб, трохи рідше по двоє. Мотив виникнення дружби вже не просто спільна гра, а вчинки іншої дитини, її ставлення до інших товарищів. Дитина від свого друга очікує більш довірливого ставлення, а також високих оцінок на свою адресу ніж від інших.

На даному етапі для випробування симпатії або неприязні враховуються моральні якості, загальна поведінка і також оцінки оточуючих.

На думку психологів, найчастіше, причини вибору товариша усвідомлюються, справжні мотиви вибору товариша лежать в емоційній сфері дитини. Загальна позитивна оцінка про іншу дитину може бути причиною дружби. Провівши дослідження, Т. А. Рєпіна зробила висновок про те, що у дітей дошкільного віку є стійка сталість в партнерських взаємовідносинах, також існують тривалі прихильності дітей. Це можна відзначити як позитивний момент, але недоліком є те, що в подальшому відносини між дошкільнятами можуть зберігатися незважаючи на незадоволеність якостями особистості іншого, які були виявлені в наслідок дружби [9].

Прикладом цього можуть бути відношення, де одна дитина домінує над іншою, тим самим її принижуючи, але діти все одно не можуть розірвати дружні стосунки, що негативно впливає на особистість тієї дитини, яка виступає в ролі жертви. Дуже важливо для розвитку дружби старших дошкільників мати між собою будь-які подібності. Діти легше налагоджують дружні стосунки з тими, хто близько живе або якщо їх батьки разом працюють і т.д.

Колективні взаємовідносини у дітей дошкільного віку розвиваються в умовах дитячого колективу, що показує необхідність вивчення даного поняття. У вітчизняній педагогіці і психології фундаментальні теоретичні та практичні розробки проблеми колективу належать А. С. Макаренку [7], який вперше визначив характер цілей діяльності колективу – цілі, службовці на благо суспільству.

Таким чином, дитячий колектив визначається як об'єднання дітей на основі загальної корисної діяльності. Відзначимо, що найважливіші ознаки, властиві будь-якому колективу, до яких відносяться єдність мети, певна організація спільної діяльності, характерні і для дитячого колективу, але на відміну від колективу дорослих, дитячий колектив знаходиться під керівництвом педагогів[7].

На думку М. І. Лісіної, процес спілкування у дітей рухається в наступних основних напрямках: розвиток мотивів спілкування, розвиток засобів спілкування, вдосконалення форм спілкування. Розвиток мотивів спілкування йде паралельно з розвитком особистості дитини, системи її інтересів і потреб. Ділові мотиви спілкування у дітей в активній ігровій та побутовій діяльності пов'язані з необхідністю отримання допомоги з боку дорослих.

У сучасній науці існують такі підходи до усвідомлення партнерських взаємовідносин:

- соціометричний: виборчі переваги дітей;
- соціокогнітивний: пізнання і оцінка іншого і вирішення соціальних проблем;
- діяльнісний: відносини як підсумок спілкування та спільної діяльності дітей [5].

Партнерські взаємовідносини виражаються практично в неподільності спілкування і предметною взаємодією, в злагоді з усіма груповими явищами. Часом один з групових процесів як би вбирає інші, які стають як атрибути, сторони першого, що відбивається на сутність понять. Тому, переважно часто уподібнюються поняття відношення і взаємодії, відношення і будь-який зв'язок між людьми, в тому числі спілкування і спільна діяльність.

Розглядаючи партнерські взаємовідносини в комплексному розвитку і її функціонування, підкреслюють три істотні взаємозв'язки:

- когнітивні відносини – людина як об'єкт пізнання;
- чуттєві відносини – людина як об'єкт симпатії;
- ділові відносини – людина як об'єкт впливу. Стосується всіх людей незалежно від віку.

Крім того, для будь-якого віку існує ряд специфічних властивостей:

- 1) вони не можуть існувати як випадкові;
- 2) вони не є сукупністю дій, спрямованих на досягнення певних результатів; швидше за все це стан, ніж дія;

3) у них відсутні виховно-регулюючі зовнішні способи, тому, їх неможливо описати і усвідомити; як правило вони персональні і певні.

При дослідженні партнерських взаємовідносин, слід бачити різноманітний психологічний зміст цих відносин. С. Ладивір позначає, що природа відносин обумовлюється сутністю і формою спілкування. І дає типологію партнерських взаємовідносин, згідно з якою взаємовідносини поділяються на три ключові групи:

- сприятливі взаємовідносини – прихильність, партнерство, дружелюбність, похвала, сприяння, співчуття;
- байдужі взаємовідносини – апатичність, відстороненість, байдужість;
- несприятливі взаємовідносини – негативізм, осуд, сумнів, хамство, підозрілість [4].

Вітчизняні вчені на основі загального спектра знань про міжособистісні партнерські відносини занурились у вивчення партнерських взаємовідносин дітей старшого дошкільного віку. Більшість дослідників даної проблеми (Л.С.Виготський, А. В. Запорожець, М. І. Лісіна, Т. А. Рєпіна та ін.) заявляють, що дитячі відносин – це сфера морального виховання, якою необхідно займатися, щоб вплинути на сприятливий розвиток особистості. Знову ж правильним моральним розвитком особистості вважається гуманістичний характер її ставлення до людей і самої себе.

З точки зору гуманізму дана проблема виражається в доброзичливості, чуйності, співчуття, співпереживання. Є. О. Смірнова та В. М. Холмогорова відзначали, що головним напрямком при формуванні позитивного емоційного ставлення є формування елементів особистісного типу відносини до однолітка, розвиток почуття спільності і причетності з іншими. Дане завдання може вирішуватися через серію ігор на взаємодію з іншими дітьми, спрямованих на подолання конкуренції і ворожості між дітьми, і формування здатності бачити і розуміти однолітка [10] .

Дослідники В. С. Мухіна і Т. А. Репіна вважали, що дитину слід розглядати в структурі партнерських взаємовідносин, тобто варто звертати увагу на вирішення таких питань, як розвиток дитини в умовах закладу дошкільної освіти і в родині, де джерелом її розвитку виступає дорослий, якому діти намагаються наслідувати і хочуть бути схожим [9].

Особливості партнерських процесів дозволяють зробити висновок про відносно високий рівень цих процесів і про наявність перших зачатків дружніх відносин у дітей дошкільного віку, що проявляється в особливо сприятливих умовах життя і спільної діяльності в дитячому саду. Вікова динаміка дружніх відносин дітей проявляється в збільшенні змістовності, вибіркової стійкості відносин, потреби в спілкуванні (спілкування, взаємного оцінювання та партнерських взаємовідносин в групах дитячого саду).

Таким чином у психолого-педагогічних дослідженнях було встановлено, що в спілкуванні дітей з однолітками відбувається формування співпереживання; спілкування допомагає дитині в подоланні егоїстичної позиції, виникнення кооперативно-змагального співробітництва, виховує здатність враховувати дії і позицію свого партнера; спілкування з однолітками формує у дітей соціальні взаємовідносини; розвиток ціннісних орієнтацій, здійснюється засвоєнням норм поведінки, формуванням адекватної самооцінки, а також важливим фактором є коригування впливу неблагополуччя в сім'ї; мова; самоствердження; так само незалежність, критичність дій і суджень; моральна саморегуляція.

Використана література:

1. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива. Система личных взаимоотношений. Минск: Народная асвета. 2014. 240 с.
2. Кононко О. Л. Плекаймо культуру потреб дитини// Дошкільне виховання. 2013. №5. С. 2-8.

3. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище: європейський досвід та новітні підходи// Палітра педагога. 2013. № 4. – С. 11-13.
4. Ладивір С. Не готові знання, а вміння їх здобувати: від розвитку – до саморозвитку//Дошкільне виховання. 2014. № 8. С. 3-6.
5. Лісіна М. І. Джерело: Проблеми онтогенезу спілкування. М.: Педагогіка, 1986. С. 31-57
6. Люблінська Г. О. Дитяча психологія: навчальний посіб. для студентів пед. ін-т. Київ : Вища школа, 2014. 354 с.
7. Макаренко А. С. Гра. Твори в 7 т. К.: Радянська школа. 1954. Т.4. С. 366–376.
8. Приходько Ю. А. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. К.: Нова книга, 2014. 126 с.
9. Репина, Т. А. Социально – психологическая характеристика группы детского сада. М.: Педагогика, 2008. 230 с.
10. Смирнова Е. О. Дошкольный возраст: формирование доброжелательных отношений// Дошкольное воспитание. М.: Владос, 2013. 77 с.
11. Трубавіна І. М. Сім'я в соціально-педагогічних дослідженнях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2012 р). К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. С.9-12.

ПРИРОДНАЯ, ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ И ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ ЭНТОМОКОМПЛЕКОВ ЗАКАЗНИКА “КОЗИНСКИЙ”

БЕРЕСТ З.Л.

кандидат биологических наук,

НПП «Нижнесульский»

пгт. Оржица, Украина

Заказник «Козинский» расположен в окрестностях г. Киева, крупнейшего мегаполиса Украины. Здесь представлены водно-болотные, лугово-степные и древесно-кустарниковые биотопы с характерными для зоны комплексами насекомыми. Разнообразие природных условий определяет и относительное богатство энтомофауны, сохранившейся несмотря на близость крупного города. Основу составляют обычные широко распространённые виды, однако присутствует и раритетная компонента и виды-вселенцы.

Наиболее заметными для посетителей заказника являются дневные чешуекрылые, а среди них наши прекрасные парусники, занесенные в Красную книгу Украины, махаон *Papilio machaon* L. и подалирий *Iphiclides podalirius* (L.). Наблюдая их на цветах и в планирующем полёте, нельзя не восхититься окраской крыльев, плавностью движений. Привлекают внимание отдыхающих и многочисленные голубянки: червонцы пятнистый *Lycaena phlaeas* (L.) и бурый *Lycaena tityrus* (Poda), малиница *Callophrys rubi* (L.), Икар *Polyommatus icarus* (Rott.), крушиновая *Celastrina argiolus* (L.) и другие. Также можно увидеть толстоголовку Фавна *Ochlodes venatus* (Bremer et Grey); бархатниц: глазок чёрно-бурый *Aphantopus hyperantus* (L.), сенницу обыкновенную *Coenonympha pamphilus* (L.), Юртину *Maniola jurtina* (L.); белянок: беляночку горошковую *Leptidea sinapsis* L., лимонницу *Gonopteryx rhamni* (L.), зорьку *Anthocharis cardamines* (L.); нимфалид: павлиний глаз дневной *Nymphalis io* L., ванессу чёрно-рыжую *Nymphalis xanthomelas* Esp., углокрыльницу с-белое *Polygonia c-album* (L.) и других.

Узнаваемы для рекреантов присутствующие во всех биотопах заказника стрекозы. Среди них стрелки изящная *Ischnura elegans* (Van der Linden), красивая *Coenagrion pulchellum* (Van der Linden), стрелка-девушка *Coenagrion puella* (L.), красноглазая *Erythromma najas* (Hansemann), плосконожка обыкновенная *Platycnemis pennipes* (Pallas), стрекозы решётчатая *Orthetrum cancellatum* L., кроваво-красная *Sympetrum sanguineum* (Müller) и обыкновенная *Sympetrum vulgatum* (L.), коромысло зелёное *Aeshna viridis* Eversmann и другие. Интересна находка шафранки красной *Crocothemis erythraea* (Brulle), отмеченной в луговом биотопе. Этот вид в настоящее время расширяет свой ареал по направлению к северу, вероятно, в связи с потеплением климата, но пока довольно редко встречается в Киевской области. Присутствие стрекоз, активно уничтожающих комаров и мух, способствует комфортному отдыху посетителей, а наблюдая за стрекозами, рассматривая их крупные фасеточные глаза, необычное жилкование, при желании можно представить себе как выглядели насекомые древнего мира, начавшие осваивать воздушный океан. Личинки стрекоз развиваются в водоёмах, которыми богат заказник «Козинский». В водоёмах можно увидеть и других насекомых-гидробионтов, например, жука-плаунца большого *Dytiscus dimidiatus* Bergst. В стоячих и медленно текущих водах проходит развитие личинок вислокрылок, в заказнике отмечена вислокрылка тёмно-бурая *Sialis lutaria* L.

Из насекомых-опылителей наиболее интересными представляются шмели, несколько видов которых обитают в заказнике, а самый обычный из них — шмель земляной *Bombus terrestris* (L.) постоянно присутствует в большом количестве на цветущих растениях в луговых биотопах. Если повезёт, можно увидеть и крупную чёрную с металлическим блеском пчелу-плотника *Xylocopa valga* Gerst., занесенную в Красную книгу Украины, прекрасного опылителя многих видов растений. Не оставят равнодушным внимательного наблюдателя и многочисленные мелкие дикие пчелиные, например, андрены, копошащиеся в венчиках цветков. Интересными будут наблюдения за колонией пчел-галиктид.

На цветущих зонтичных часто можно увидеть псевдовадонию обыкновенную *Pseudovadonia livida* (Fabricius) и некоторых других жуков-усачей. Внимание рекреантов привлекает яркая металлическая окраска жуков, например, ярко-синих листоедов ольхового *Agelastica alni* (L.) и асклепиевого *Eumolpus asclepiadeus* Pallas. Посетителям интересно будет узнать, что обусловлена она не пигментами, а структурными элементами надкрылий, и вызвана оптическим эффектом. В то же время яркая окраска листоеда клита 4-точечного *Clytra quadripunctata* (L.), божьих коровок обусловлена именно пигментами. В колониях тлей в заказнике чаще можно увидеть 7-точечную коровку *Coccinella septempunctata* L., реже встречается кальвия 10-пятнистая *Calvia decemguttata* L., другие божьи коровки. Присутствует и коровка азиатская *Harmonia axyridis* (Pallas) — вид, отнесенный к 100 наиболее опасным видам-вселенцам в мировом масштабе. Укусы её болезненны и могут вызвать аллергию. Хотя и взрослая божья коровка и личинка активно уничтожают тлей, но в то же время имаго повреждают плоды садовых деревьев. Из других насекомых-афидофагов, которые отмечены в заказнике, можно назвать журчалок, например, сферофорию *Sphaerophoria scripta* L. Коровка 22-точечная *Psyllobora vigintiduopunctata* (L.) желтая, с многочисленными черными точками, которая в отличие от семиточечной и азиатской питается мучнисторосыми грибами, также часто попадает в поле зрения экскурсантов. Интересны своим поведением жуки-скакуны, вылетающие из-под ног рекреантов, идущих по песчаным дорожкам заказника. Отмечен здесь жук-скакун *Cicindela (Cicindela) campestris* L.

Обычно мало кто замечает специфические разрастания на растениях, т. н. галлы, но в заказнике внимание привлекают многочисленные зелёные «розы», увенчивающие концы побегов разных видов ив — галлы ивовой розоцветной галлицы *Rhabdophaga rosaria* (H. Loew). Кроме них можно увидеть галлы полынной вершинной галлицы *Rhopalomyia artemisiae* (Bouche), ивовой стеблевой *Rhabdophaga salicis* (Schränk) и листовой *Iteomyia major* (Kieffer), а также дубовой листовой *Macrodiplosis roboris* (Hardy), лядвинцевой *Contarinia*

loti (De Geer) и других галлиц. Однако галлы вызывают и другие насекомые, например, в заказнике много красноватых вздутий на листьях ив — это галлы ивового листового пыльника *Pontania proxima* (Serville). Крупные разрастания на ветвях дубов вызывает орехотворка биориза *Biorhiza pallida* (Olivier), шишковидные галлы — орехотворка *Andricus foecundatrix* (Hartig), «чернильные орешки» на листьях — дубовая яблоковидная орехотворка *Cynips quercusfolii* L., а на листьях вязов — вязово-злаковая *Tetraneura ulmi* (L.) и осоково-злаковая *Colopha compressa* (Koch) тли.

В заказнике «Козинский» для любителей природы и активного отдыха обустроены экологические тропы, позволяющие ориентироваться на местности и узнавать животных, в том числе насекомых, встреченных на экскурсии. Заказник — один из немногих «зелёных спутников» Киева, прекрасное место для отдыха и познания природы. Сохранившиеся в той или иной мере участки естественных биотопов вблизи крупных городов имеют, несомненно, большое значение как для отдыха и снятия стрессов, так и для наблюдений за жизнью животных, что особенно необходимо для жителей мегаполисов, оторванных в своей деятельности от природной среды. Благодарными объектами для наблюдения здесь являются насекомые, которые в отличие от крупных животных, присутствуют даже на крохотных, трансформированных территориях. Они поражают воображение своим поведением, ими можно любоваться, восхищаться необычным строением тела.

ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ЧУПАХІНА С.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

ШЕШУРАК Х.М.

вчитель-логопед ІРЦ Тисменицької районної ради,

магістр дошкільної освіти

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

Збереження здоров'я дітей, забезпечення умов успішної соціалізації та створення рівних початкових можливостей задля досягнення успіху дітей, водночас і дітей з особливими освітніми потребами, визначено в якості найбільш важливих й актуальних в напрямках розвитку системи охорони материнства і дитинства та надання медичних й освітніх послуг в Україні загалом.

Водночас порушення здоров'я призводять до таких специфічних особливостей особистості, як інфантильність, залежність, емоційна незрілість, неадекватна самооцінка, психічне напруження, незадоволеність собою, несформованість емоційно-вольової сфери, неадекватність професійних інтересів та, що надзвичайно помітно, мовленнєві порушення.

Система психолого-педагогічного та корекційно-логопедичного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) набуває інтенсивності, однак психолого-педагогічну та корекційно-логопедичну допомогу отримують лише 1/3 дітей та їх сімей [2].

Проблема організації та змісту оптимального психолого-педагогічного та корекційно-логопедичного супроводу дітей з ООП стає актуальною не лише в спеціальній, а й в загальній, соціальній педагогіці, а також в психології, медицині та спеціальних науках загалом.

Актуальність розвитку системи супроводу дітей з ООП обґрунтовано в дослідженнях В.Бондар, Е.Данілавичюте, С.Єфімова, А.Колупаєва, Н.Софій, Д.Шульженко та ін.

Основні закономірності становлення особистості та розвитку дитини відображено в дослідженнях Л.Виготського, А.Запорожця, Р.Левіна, А.Лурії, Ф.Рау, Ідеї Л. Виготського визначили напрямки й орієнтири психолого-педагогічних досліджень в сфері розвитку дитини майже до кінця ХХ століття.

Найбільш значущі дослідження щодо корекційно-логопедичного супроводу дітей з шкільного віку обґрунтовано у дослідженнях Віт.Бондар, Л.Гречко, І.Мамайчук, М.Малофєєв, В.Синьов, Є.Синьова, С.Сорокоумова, В.Тарасун, О.Хохліна, Л.Шипіцина, Н.Шматко та ін.

Мета статті - узагальнити ключові підходи до організації корекційно-логопедичного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Процес корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення відрізняється багатоаспектністю та поліфункціональністю. Суб'єкти команди супроводу забезпечують результативність роботи з дітьми. Педагоги та психологи, як важливі суб'єкти корекційно-логопедичного супроводу дітей з ООП, мають володіти системою знань про кожну дитину як об'єкт процесу супроводу, її вікові та індивідуальні особливості, соціальні чинники розвитку; мати уявлення про анатомо-фізіологічні особливості дітей, про проблеми розвитку їх організму і функціональні порушення; володіти інформацією підтримку дітям з порушеннями в розвитку мовлення (рис.1) [3].

Корекційно-логопедична робота з дітьми – це складний вид діяльності фахівців в закладах освіти. Запорука успіху – професійна взаємодія усіх фахівців

команди супроводу [4]. Слід зауважити, що усі програми корекції передбачають психологічну та педагогічну допомогу.

Рисунок 1. Завдання корекційно-логопедичного супроводу дітей з ООП, у яких порушено мовлення

У сучасних умовах переходу країни на інклюзивне навчання система ранньої психолого-педагогічної допомоги дітям з проблемами в розвитку починає створюватися. В її основі – спеціальні програми раннього розвитку дітей, які розроблено вітчизняними та іноземними вченими. Відкриваються приватні реабілітаційні центри для дітей та підлітків, де усі можуть отримати необхідну підтримку та навчитися спеціальних методів і прийомів взаємодії з дитиною, організувати навчальне середовище й активно включитися в процес розвитку дитини загалом.

Підсумовуючи вищезначене, можемо стверджувати те, що організація корекційно-логопедичного супроводу в умовах інклюзивної освітнього середовища передбачає не лише взаємодію з дитиною задля вирішення її проблем, а навпаки, забезпечує актуалізацію її особистісного потенціалу та прояви самостійності. Відтак зміст супроводу є особистісно-орієнтованим, який спроможний виконати певні функції (рис. 2) [3].

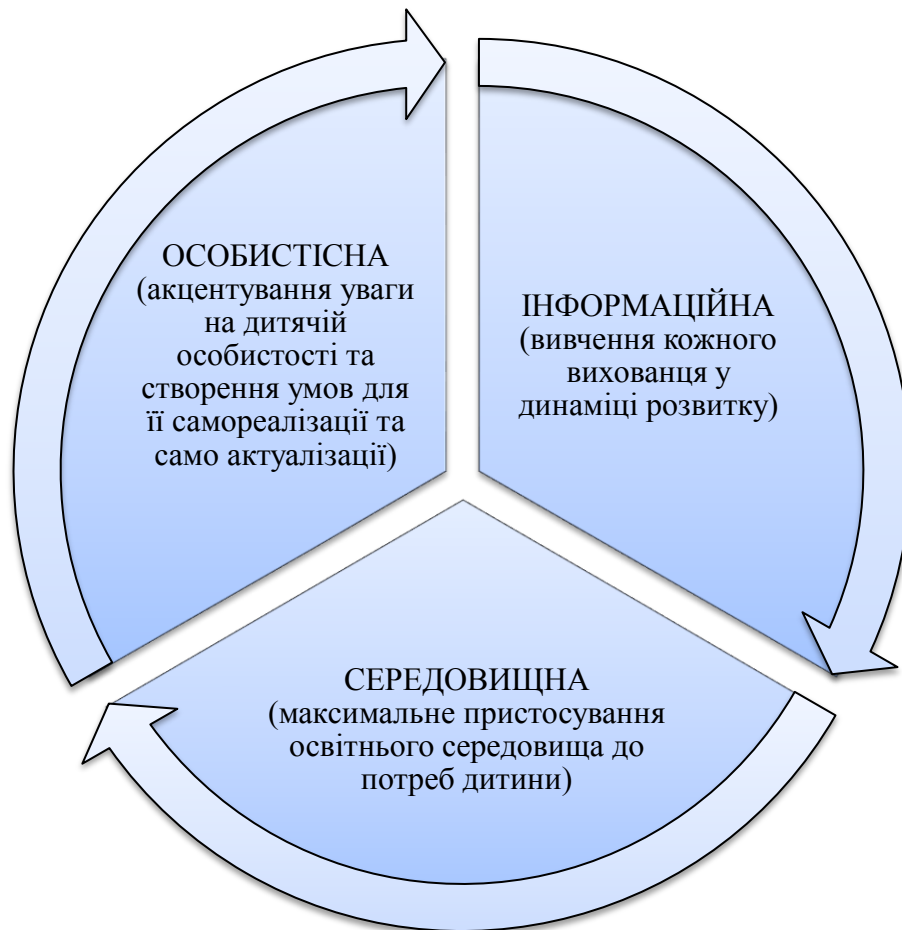

Рисунок 2. Функції особистісно-орієнтованого супроводу дитини з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища

Корекційна спрямованість логопедичної роботи, яка організовується вчителем-логопедом водночас визначається особливостями мовленнєвих порушень у дітей з ООП.

Діяльність щодо супроводу та взаємодії з батьками дітей означеної категорії в умовах інклюзивного навчання спрямовуємо на повідомлення інформації про причини, особливості порушень, характеристику

особливостей мовлення та організацію корекційно-логопедичної діяльності задля їх подолання.

В закладах освіти система взаємодії учасників педагогічного процесу: логопеда та педагогів, інших фахівців побудовано з урахуванням основних принципів логопедичної роботи. Логопедична допомога дітям з ООП забезпечує включення в освітній процес корекційно-мовленнєвої роботи як індивідуально та і групової, яка забезпечує повноцінний корекційно-логопедичний вплив та стає складовою цілісного освітнього процесу.

Робота щодо формуванню мовлення дітей з ООП передбачає певні особливості (рис.3) [4].

Рисунок 3. Особливості формування мовлення дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання: діяльність педагога

Водночас вагомого значення набуває діяльність педагога, який у більшій мірі працює з дітьми, ознайомлений з їхніми схильностями, інтересами і, відтак може визначити ефективні форми включення необхідних завдань корекційної та розвиткової спрямованості в усі види діяльності.

Здебільшого педагоги без спеціальної підготовки не усвідомлюють особливості та можливості розвитку дитини з ООП; інколи формально ставляться до результатів діагностичного обстеження; результати діагностики майже не використовують під час планування роботи з дітьми з ООП; мають труднощі під час визначення послідовності та добору навчальних завдань та вправ, які використовуються у груповій й індивідуальній роботі тощо.

Окрім того, результати анкетування та бесіди з педагогами свідчать, що працюючи за освітніми програми, вони зазнають труднощів під час планування, організації та проведенні корекційних занять з дітьми з ООП й складанні індивідуальної програми розвитку такої дитини (рис.4.) [1].

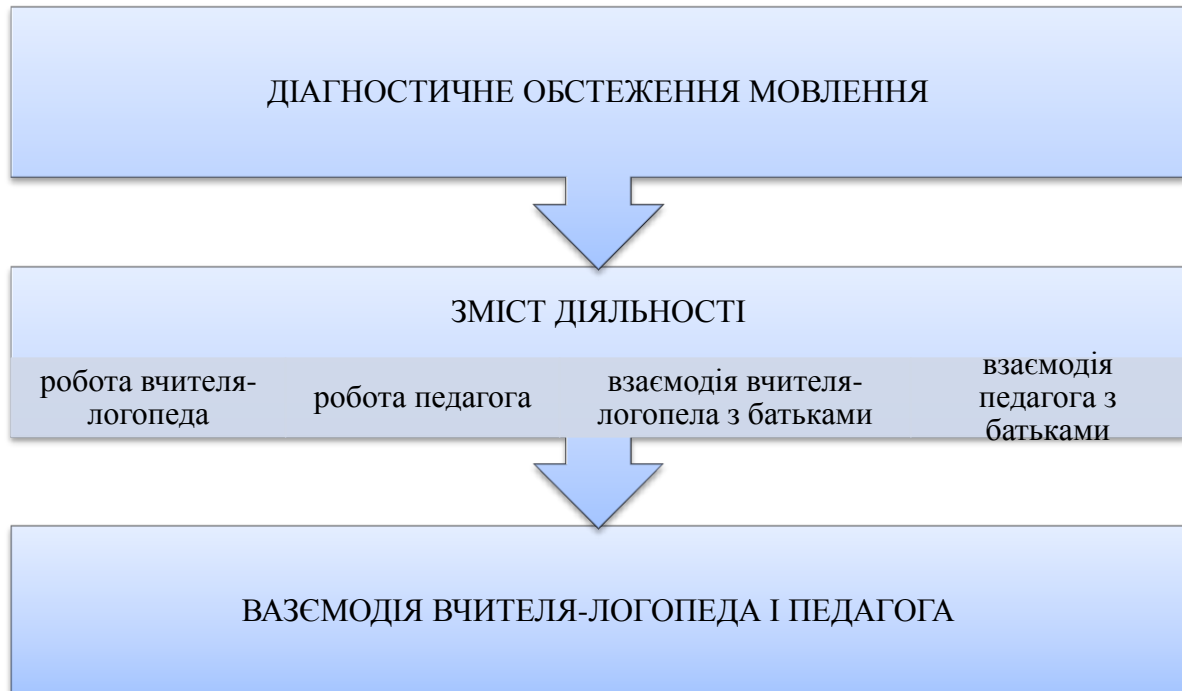

Рисунок 4. Система взаємодії фахівців з сім'єю в корекційно-логопедичній роботі

Однак наукові дослідження доводять, що при відсутності у педагогів достатнього обсягу корекційно-педагогічних знань, належного усвідомленого

ставлення до корекційно-розвиткової діяльності щодо подолання недоліків мовленнєвого розвитку, організувати означену діяльність на достатньому рівні педагоги не спроможні.

Отож підсумовуючи, можемо стверджувати, що основним завданням супроводу стає активна діяльність у взаємодії усіх його учасників, спрямована на вирішення завдань, пов'язаних з повноцінною участю дітей з ООП у життєвому просторі закладу освіти та дитячому колективі.

Використана література:

1. Гриш Н. І. Діагностичний інструментарій роботи з особливою дитиною та її батьками / Н. І. Гриш // Дитина з особливими потребами. – 2016. – № 12. – С. 20–21.
2. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків [Електронний ресурс] / уклад.: Н. В. Заєркова, А. О. Трейтак ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Ін-т післядиплом. пед. освіти ; Наук.-метод. центр інклюз. освіти. – К., 2016. – 68 с. – Режим доступу: <http://ud.org.ua/images/pdf/SchoolForEveryone.pdf>
3. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї як системна логопедична допомога родині, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення [Електронний ресурс] / В. А. Кисличенко // Логопедія. – 2015. – № 6. – С. 24–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2015_6_5
4. Салійчук О. Корекційно-розвивальна робота в інклюзивному класі / Ольга Салійчук // Поч. освіта. – 2013. – № 41/43. – С. 2–12.

MULTIDISCIPLINARY APPROACH FOR DEVELOPING E-TRAINING COURSES

SERGEYEVA T.V.

doctor of science, professor,

supervisor of innovative education technologies unit

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Kharkiv, Ukraine

Intensive development of e-technologies has changed the mode of professional activity that caused the urgent need in reforming education. At the same time the capacity of the education itself has been considerably expanded due to the e-technologies. It means that the demand and the facility has appeared synchronically. The task of integrating e-technologies into education, in its turn, demanded absolutely new multidisciplinary competence. Subject knowledge turned to be the condition that is necessary but insufficient for the development of the innovative e-training courses. For creating really efficient e-training environment it is necessary to have metacognitive knowledge in the laws of efficient training activity development in addition to the competence in subject and e-technologies. The existing system of education turned to be unprepared to this challenge.

It should seem that the Universities in full compliance with their function and denotation are naturally designed to provide the multidisciplinary. But the reality made different turn. The modern Universities are incapable to provide multidisciplinary education and research interaction on the bases of the existing rules. The situation of a complete mismatch between the urgent need and the existing potential is evident. For harmonizing University activity with the time tendencies it is necessary to solve the problem of developing multidisciplinary education and research on the law, financial and managerial levels. Solving the problem of multidisciplinary demands actions on national, regional and interuniversity levels.

First of all let us consider the existing situation on the basic level of University. The reform in higher education implies the digitalization of the training courses. This is far more than formal task. It demands methodological and meaningful activity. There is no sense to waste time, human resources and material means for the direct transformation of already existing courses into e-format as it is unfortunately practiced in the most cases. This kind of “reform” in its essence not only fails in improving the education quality but on the contrary loses it.

It is a mistake to think that the development of knowledge, abilities and skills does not depend on the “ways of doing” or the “means of training activity”. They determine exactly the efficiency of the students’ cognitive and personality development. This is the classics of pedagogical psychology knowledge. E-training opens absolutely new ways of developing inward mental activities that were unavailable or closed earlier. In accordance with its nature the e-training is sooner receptive to the dynamics, images and activities than to the words.

Modern e-learning via tasks and dynamic images demands the fundamental revision of the existing training courses with a view to their presentation in terms of actions and dynamic models. For this purpose in the first place the trainers should understand their subject from within in essence but not as a selection of the formal rules that should be blankly memorized. This is a matter of sense. In this regard the following question arises: “Do all trainers understand the sense they deliver?”. Unfortunately there is only a part of the joke in the well-known joke “the professor explained so long that he understood himself”. All these become evident when to the student’s naïve question “what for?” that is the sense in essence the trainer answers “memorize for understanding later”. May be at this very moment the desire for knowledge that are meaningless disappears. The moment of losing motivation or the absence of its appearance is a logical consequence of this kind of training.

No matter how strange it may seem but not many trainers are capable to develop the whole system of their subject from its essence in terms of concrete cognitive and practical actions in a coherent, logical and as a result intelligible way. But it is the basic condition of really efficient training. The explanation lies deep in

the traditions of our education system. Our trainers to a greater extent are the teachers of subject than the pedagogues in the proper sense of the word. Having competence in their own subject they have quite vague idea how the knowledge they deliver integrate into the students' internal resources or whether they integrate at all.

The exclusive training centering around the subject caused the authoritative style of interaction between the trainer and the student. This in its turn created the false belief of trainers in no need in their own development. This superiority appeared as a result of comparison with the students' level of knowledge but not with the world's tendencies of education development. The considerable backlog of our educators from the advanced education tendencies is a consequence of the trainers' formal approach to their own advanced training as well as frequently formal organization of the training of the trainers' courses. It is a matter of common knowledge that the existing system of the advanced education or training of the trainers needs reforming.

In accordance with the modern tendencies the compulsory professional set of the subject trainers includes not only the knowledge of subject but also so-called metacognitive knowledge about cognition that is studied by pedagogical psychology as well as IT competence. This multidisciplinary set of competences is necessary for the creation of really efficient qualitative e-training courses. How to get it? That is a question. Is it realistic to develop multidisciplinary in a traditional way aiming at the competence development of a trainer? Let us consider this issue.

Our longitude educational experiment that was conducted within international multidisciplinary projects proved that the most efficient way of developing multidisciplinary educational product is a multidisciplinary teamwork. If the aim is to produce really qualitative high-level training course the competence of subject experts only is not sufficient. The balanced multidisciplinary team [2] including experts in IT, e-learning, pedagogical psychology, subject trainers and proficient is optimal for the design of the efficient e-course.

Modern educational platforms propose a whole range of instruments for creating e-training courses by the trainers but in most cases their set is not sufficient

for creating really developmental training based on advanced achievements in pedagogical psychology science. To realize its principles for developing e-training course a whole range of plug-ins are needed to expand the training environment. They allow considerable increase of developmental effect of the e-course based on a student-centered model. The integrating activities provided by the platforms and plug-ins into really efficient e-course demands understanding psychological laws of purposeful cognitive and personality self-development. We created the existential model of self-development in everydayness that is based on the following principles.

The work of psychological mechanisms that determine direct link with reality, high efficiency and natural synergy of the student's development under conditions of e-learning is based on simulating natural process of self-development [3].

The place of the object of developmental impact is occupied by the personality of student in its unique integrity. This impact is realized via individual sense-cognitive scheme [6] of the student. It reflects links between subject objects that are represented in the student's consciousness on the sense, cognitive and activity levels. The scheme is exteriorized by its overlay on the scheme of the subject. This technique allows to identify "the gaps" for developing the customized individuated curriculum.

The efficiency of the student's cognitive and personality development is determined by the mode of training activity that is determined by the amplitude of the sense-cognitive orientation [5] of the student in the training environment. The most productive orientation in the subject is provided when its phenomena are deduced from its essence. It is realized on the bases of metacognitive knowledge [1] that includes knowledge about subject, knowledge about cognition and knowledge about self. Metacognitive orientation [4] provides training efficiency on the sense-cognitive and activity level. In the first case the individual sense-cognitive structure increases the number of its objects and interlinks. Simultaneously the qualitative transformation of the motives is taken place. The external incentives of cognition, development and evaluation are transformed into internal ones of self-cognition, self-development and self-realization that gradually are converted into the meta-motives of sense search and

self-identification. On the activity level the efficiency is growing in accordance with the indicators of system organization, awareness, depth and task solving efficiency measured by fluency, accuracy and completeness parameters

Modelling of the natural process of self-development in the training launches the work of the natural mechanisms of self-development that determines its natural synergism under condition of training. The synergetic effect of training appears due to the metacognitive orientation. It is determined both by the intrasystem (personality in its integrity) and intersystem (students' interaction with the training environment) synergy. Synergy comes up and acts in accordance with the principle of chain reaction on the sense, cognitive and activity levels. The initial strategic orientation to the final goal organizes the intermediate aims into a system where the results of the previous actions are becoming the means of the next goal achievement. Students resources that are developing in a system way create new conditions for interaction with the training environment at every stage that determines synergetic interaction.

Customization increases the developmental effect due to the synergy of existential and cognitive experience that removes local and temporal limitation without losing connections with reality. All these provide personality and cognitive resources for optimal lifelong self-development under real condition of everydayness. This investigation has prospects concerning the principles for multidisciplinary creation of e-courses aimed at the efficient students' cognitive and personality development.

References:

1. Sergeyeva T., Barber J. (2016), Developing generic competences in learning to learn: textbook / T. Sergeyeva, J. Barber. – Kharkiv: “Operativnaya poligrafiya”, p.120
2. Sergeyeva, T. V. (2018), Orientation to personality qualities while developing training courses and selecting teams for multidisciplinary international projects.

Visnyk of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Seriya Psykholohiia [Psychology], 57, 282-292. ISSN 2312-1599. [in Ukrainian]

3. Sergeyeva T.V. (2009), Eko-Gumanisticheskoye samorazvitiye: monografiya. [Eco-Humanistic self-development: a monograph], 548, Kharkov: Blok. [in Russian]

4. Sergeyeva T. V. (2012), Metakognitivnyye znaniya kak kognitivnaya osnova obucheniya i vospitaniya [Metacognitive knowledge as a cognitive basis of training and education]. Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Vol. VI. Psykholohiia obdarovanosti. [Psychology of giftedness] - Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 187 -196. [in Russian]

5. Sergeyeva T.V. (2013), Zavisimost effektivnosti samorazvitiya lichnosti ot shirotы kognitivno-smyslovoy oriyentirovki [The dependence of the effectiveness of personality self-development on the amplitude of sense-cognitive orientation] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Psychology, 51, 43-48. Kharkiv. [in Russian]

6. Sergeyeva. T.V. (2013), Razvitiye lichnosti studenta na osnove individualnoy kognitivno-smyslovoy struktury [The development of student's personality on the basis of an individual sense-cognitive structure] Naukovyi visnyk PNPU im. K.D. Ushynskoho: zb. nauk. prats. Spetsvypusk: "Psykhologhiia osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka" [The special issue: "Psychology features: theory, experience, practice"]. 29-38. Odesa. [in Russian]

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

ЦУРАНОВА О. О.

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри фортепіано*

ЛАТИШ Н. С.

*магістрантка факультету фізичного виховання
та мистецтв*

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна*

Приєднання України до світового культурно-освітнього простору, ствердження національних музично-виконавських засад є основною передумовою забезпечення якісної освіти та конкурентоспроможності вчителів музичного мистецтва на міжнародному ринку праці. Важливим аспектом формування виконавської майстерності студентів являється орієнтація на їх творчий світогляд, нахили, використання відповідних інноваційних засобів та методик професійної підготовки, створення комфортних педагогічних умов під час навчального процесу. Музично-виконавська майстерність учителя музичного мистецтва визначає рівень культурної свідомості, здатність у процесі виконання досягати естетичних взірців, досконало відтворювати художні образи.

Мета дослідження – довести значущість формування музично-виконавської майстерності як ключової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки.

Проблему формування професійної майстерності вчителя висвітлено в працях таких дослідників, як Л. Банашко, Н. Васильєва, Л. Карпова, Б. Крищук,

О. Севастьянова, В. Сластьонін, С. Тафінцева, В. Федоришин, Є. Шиянов.

Однак проблема формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки ще не отримала достатнього теоретичного і практичного обґрунтування, що зумовлює появу подальших наукових досліджень та трактувань.

Розглянемо сутність поняття «компетентність». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає компетентність як якість, що пов'язана з достатнім рівнем знань у конкретній галузі [2].

Дослідники В. Сластьонін та Є. Шиянов розглядають поняття «компетентність» як об'єднуючий механізм теоретичної і практичної готовності вчителя до здійснення педагогічної діяльності [3].

Музично-виконавська компетентність майбутнього вчителя визначається Н. Васильєвою як інтеграційне утворення, що має системну багаторівневу структуру та являє собою взаємодію особового, когнітивного та рефлексивного компонентів, рівень сформованості яких має безпосередній вплив на здійснення музично-виконавської діяльності [1].

Враховуючи вищезазначені характеристики досліджуваного поняття, визначаємо музично-виконавську компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва як інтегровану якість особистості, яка виявляється у творчому вираженні музично-виконавської діяльності студента, здатності до художньої інтерпретації музичних творів різних видів викладення (інструментальний, вокальний, хоровий, концертмейстерський, ансамблевий).

У своїх працях В. Федоришин виокремлює такі компоненти виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва: а) мотиваційно-вольовий, що відображає сформованість мотивації студента; б) операційно-технічний, що поєднує виконавські уміння та навички; в) комунікативний, який визначає рівень комунікації студентів у ролі керівної особи чи учасника

колективу; г) діяльнісно-творчий, що відображає рівень готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до самостійної виконавської діяльності [5].

На основі аналізу представлених моделей можна запропонувати у структурі виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва єдність особистісно-професійного, теоретичного та операційно-технічного компонентів, зміст яких відображає процес формування означеного поняття.

Спираючись на дослідження Л. Банашко, Б. Крищука, О. Севастьянової, С. Тафінцевої, було визначено функції компонентів виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва: *особистісно-професійний* компонент виконує розвивальну та виховну функції, які виявляються у вмінні студента самостійно пізнавати, оцінювати та розвивати власні особистісно-професійні якості задля досягнення високого рівня виконавської майстерності; *теоретичний компонент* відповідає за пізнавальну функцію, що передбачає засвоєння студентами необхідної інформації, та гностичну функцію, яка характеризує рівень професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, вказує на обсяг його музично-виконавських та психолого-педагогічних знань; *операційно-технічний* компонент реалізує діяльнісну функцію, що відображає досвід спілкування, взаємодії та розуміння слухацької аудиторії у процесі виконання музичного твору.

Серед основних методів, що впливають на розвиток структурних компонентів музично-виконавської компетентності, є: *метод музично-теоретичного аналізу*, що ґрунтується на діалоговому та варіативному засадах навчання, зацікавленості студента в процесі творчого пізнання, розв'язанні питання про драматургію виконання; *метод художніх аналогій*, що передбачає порівняльний аналіз виконуваного твору з іншими, пошук асоціативних зв'язків за спільністю жанрово-стильових особливостей; *метод художньо-творчих проєктів*, що спрямований на формування та виявлення індивідуальності кожного студента, рівня його творчої спрямованості, досвіду, самореалізації і самовираження в різновидах музично-виконавської творчості [4].

Виходячи з вище описаного, ефективному формуванню виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяє стимулювання позитивної мотивації до вдосконалення цього процесу, що є його основною педагогічною умовою.

Отже, музично-виконавська майстерність у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва є ключовою, оскільки забезпечує здатність і спроможність майбутнього фахівця активно, відповідально й ефективно реалізовувати художньо-інтерпретаційні знання та вміння, професійні якості, музично-виконавський досвід, ціннісні орієнтації у подальшій педагогічній діяльності, надати їм особистісного сенсу й трансформувати в соціально значущі компетентності.

Використана література:

1. Васильева Н. В. Формирование музыкально-исполнительской компетентности будущего учителя музыки: автореф. дисс. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Н. В. Васильева; Магнитогорский государственный университет. – Магнитогорск, 2007. 24 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. Т. В. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1140 с.
3. Карпова Л. Г. Сутність професійної підготовки викладача / Л. Г. Карпова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції – Харків: ОВС, 2002. 164 с.
4. Концепція педагогічної компетенції [Електронний ресурс] / Банашко Л. В., Севастьянова О. М., Крищук Б. С., Тафінцева С. І. – Режим доступу: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>

5. Федоришин В. І. Формування виконавської майстерності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі колективного музикування: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2006. 18 с.

TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: PSYCHOLOGICAL APPROACH AND E-LEARNING

NAZYMKO O.V.

Candidate of Psychological Sciences

Associate Professor of Foreign Languages Department

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Kharkiv, Ukraine

Nowadays the development of scientific and technological progress in all spheres showed that e-learning technology is an alarming and demanding requirement in the educational field allowing to solve the existing problems of learning a foreign language in higher education to some extent. The organization of training in this format requires compulsory computer literacy and skills of students, as well as realizes a high level of interactivity and unlocks the multimedia potential of new information achievements. This form of work makes it possible to maximize the independent work of students, which is especially important in the transition to the new educational standards.

E-learning technology in foreign languages training, including various methods of work, is a new form of education that provides the ability to promptly transmit information of any volume and type; interactivity with specially created multimedia information. [1]

Knowledge of a foreign language implies the development of speaking skills, since knowledge of the rules does not guarantee grammatically correct and lexically diverse spontaneous speech. You need to automate grammatical knowledge and transform it into a real language communication skill in order to do this. Transforming language knowledge into a language skill is one of the most important and challenging tasks in learning a foreign language. A special study proved that 70% of teachers did not have a clear idea of the mechanism of skill formation, most often there is an understanding of the need for regular work and the most frequent

repetition of actions. However, as the study states, the teachers failed to answer the question what kind of action it is, how many repetitions are needed to form a skill, what tasks provide automation and whether this skill is sustainable. As a result, skills formation is spontaneous, inefficient and not all students acquire it. [2]

However, there are a number of exercises aimed to automate the skill: "drill" with the response to the stimulus on the sample until the correct and rapid reaction; Jazz chants, poems and songs that use rhythm and rhyme for better memorization. Such exercises have already been developed, because they are difficult to create and modify depending on the purpose of the lesson, which is absolutely necessary when studying online.

Unfortunately, foreign language training online offered today, does not pay much attention to developing the ability to use grammatical rules in actual communication practice. At the best, it offers a package of exercises for the choice, substitution or translation of grammatical forms, which has nothing to do with real internal actions that a person performs when generating and perceiving speech utterances.

Therefore, our department developed a new training course of English taking into consideration psychological mechanisms of perception and generating foreign language speech. The specially designed Smart English Online course presents an innovative grammar learning technology online created as a result of a study of the patterns and specifics of grammar learning based on an awareness of the essence of the relationship between form and content, provided in a strategic model of English grammar that is filled with concrete content when solving practical problems. Such grammar provides understanding and production of speech utterance, creating a meaningful structure that defines the forms of words that are included in it.

It is important to note that the systematic analysis has proved, along the undeniable importance of grammatical knowledge the students' level of their development is insufficient. This is due to a number of methodological, psychological, technological and economic reasons. Smart Grammar Online's innovative grammar learning approach helps to overcome the root cause of

methodical nature by renewing the original essential relationship between theory and practice. The point of entry here is the content, historically defining the linguistic structure and the links that give rise to the respective linguistic forms. This approach helps to re-create, from a blank page, a well-aware optimal cognitive-semantic structure of grammatical knowledge, built on the essential linguistic connection of form and content, which enables understanding of grammatical phenomena and rules in the process of performing real practical tasks of filling the structure with the concrete content in the form of the language being studied. The grammar is explained in deep connection with the practice of communicating in terms of content, and the content is directly determined by the essence of the language at the intersection of the form and function of words in the technique of interactive tables - "crossforms".

The whole process of learning within the course is reflected in the models that essentially characterize the cognitive-semantic structures / schemes, clearly reflecting knowledge as a socially developed experience in a minimized form. New technological opportunities promote to organize a systematic process of gradual formation and automation of optimal internal grammatical actions as for the generating and perception of speech utterance due to the modelling, which is based on the understanding of the internal mechanisms of speech activity.

The initial task of our study was to develop a psychological model of purposeful formation of mental actions of generating and perception of speech utterances, taking into account the cognitive and personal characteristics of students in the context of university studies. The basis of the model is the understanding that the formation of speech skills and abilities is a systematic process of gradual formation and automation of mental actions in the creation and perception of speech utterances, based on modeling the understanding of the internal mechanisms of speech actions.[3]

This understanding is possible due to the awareness of the nature of the subject. As for language, it is the awareness of the absolute connection of form and content that becomes evident through the study of the language origin. Understanding the essence of the phenomenon contributes to the specification of the abstract concept.

Namely, by analyzing the origin of the human language in general, one can understand the sense of communication, by which it determines the universal syntactic structure, and on the basis of the analysis of links within the structure of the studied language determines the system of its morphological forms.

Teaching in the course in the logic of the content structure of utterance restores the original connection of language with thinking in a real communication situation. This is understood through an interactive dialogue with students, modeled on Socratic. When answering questions organized into a logical chain, they must prove that grammar comes from the very reality that defined the syntactic, and, in turn, morphological system of language.

By the way, the use of universal communication, which organizes the thinking of the person and is not dependent on a specific language, provides a meaningful basis for understanding the grammatical system of the language being taught and filling already known cognitive-content structure with forms of English. So navigation is a technique where all the topics of the course are introduced into the logic of expression. Each grammatical theme is represented by links to elements of expression, that is, through its function in the communication situation. Thus, the studied grammatical regularities directly serve the practice of communication without the mediation of cumbersome theoretical rules. The technique allows you to make sure the topic is related to its practical function and within the e-course and to enter the grammatical theme through the symbol of this function.

Thus, modeling provides an opportunity to exteriorize the individual cognitive-semantic structure of students, to "overlay" it on a socially produced structure, to identify differences as an area of individual development, in which the need for renewal of missing links is realized, which creates strategic orientations throughout the training. All these together (awareness, systematic and motivated actions) provides the optimized conditions for effective involuntary memorization of knowledge when learning grammar.

References:

1. Nomass B. B. The impact of using technology in teaching English as a second language, *English Lang. Literature Stud.*, vol. 3, no. 1, p. 111, 2013
2. Sergeyeva T.V. Orientation to personality qualities while developing and selecting training courses and selecting teams for multidisciplinary international projects, *Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology. Issue 57*, pp. 282-292, 2018
3. Sergeyeva T. V., Nazymko O. V. Mechanisms of formation of mental speech actions in the process of learning a foreign language. *Theory and Practice of Modern Psychology, Classical Private University*, no 1 vol. 2, pp.107-113, 2019

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ЗА РАХУНОК МАТЕРІАЛЬНО- ТЕХНІЧНИХ ФАКТОРІВ

БІЗЮКОВ Л.Є.

*магістр, кафедра підприємництва, маркетингу та економіки підприємства
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

ГОРЯЩЕНКО Ю.Г.

*доцент кафедра підприємництва, маркетингу та економіки підприємства
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Продуктивність праці є складною соціально-економічною категорією, що характеризує результативність доцільної діяльності робочої сили в сфері національного виробництва. Результатом продуктивності праці робочої сили є вся маса створених за певний період часу споживчих вартостей у вигляді товарів і/або наданих послуг. Від рівня та динаміки продуктивності праці залежать випуск продукції в заданому обсязі і асортименті, собівартість продукції, рівень рентабельності, чисельність працівників, середня заробітна плата трудящих. [1, с. 395]

Продуктивність праці не має єдиного уніфікованого визначення і трактується вченими дещо по-різному і розглядається, як загальний показник, що характеризує ефективність використання ресурсів для виробництва продукції, а продуктивність праці – як узагальнюючий показник ефективності трудової діяльності працівників.

На продуктивність праці впливають зовнішні фактори: новий асортимент продукції у зв'язку зі зміною попиту та пропозиції на ринку; рівень доходів

населення в регіоні; рівень кооперації з іншими підприємствами; надійність матеріально-технічного постачання, природні умови тощо.

Внутрішні фактори включають: вдосконалення організаційної структури управління, поліпшення структури кадрів, організацію та спеціалізацію праці, дієвість застосовуваних систем стимулювання, навчання кадрів і підвищення кваліфікації, ефективне застосовування нових технологій, механізацію й технічне забезпечення праці, підвищення трудової дисципліни тощо. [2, с. 95-96]

Основними проблемами підвищення продуктивності праці персоналу на підприємствах є наступні: відсутність сформованої корпоративної культури, що призводить до неприйняття багатьма робітниками стимулів морального порядку; заборгованість по заробітній платі в кризових умовах господарювання, що дає підстави до послаблення стимулюючої ролі різного виду заохочень в грошовій формі; фактична бездіяльність багатьох керівників підприємств у вирішенні питання відносно надлишкового персоналу нейтралізує такий стимул, як небезпека втратити робоче місце; руйнація інфраструктури соціальної сфери (в тому числі сектору відпочинку) призводить до того, що стимулююча роль різного роду заохочень у формі надання соціальних благ втрачає своє минуле значення; зниження рівня трудової дисципліни призводить до того, що управлінські заходи (в тому числі адміністративного характеру) також характеризуються слабкою ефективністю; зміни в сфері організації та управлінні виробництвом, а також форми власності призводить до втрати інтересу в управлінні підприємством та отримання частки в результаті його діяльності (не у формі заробітної плати).

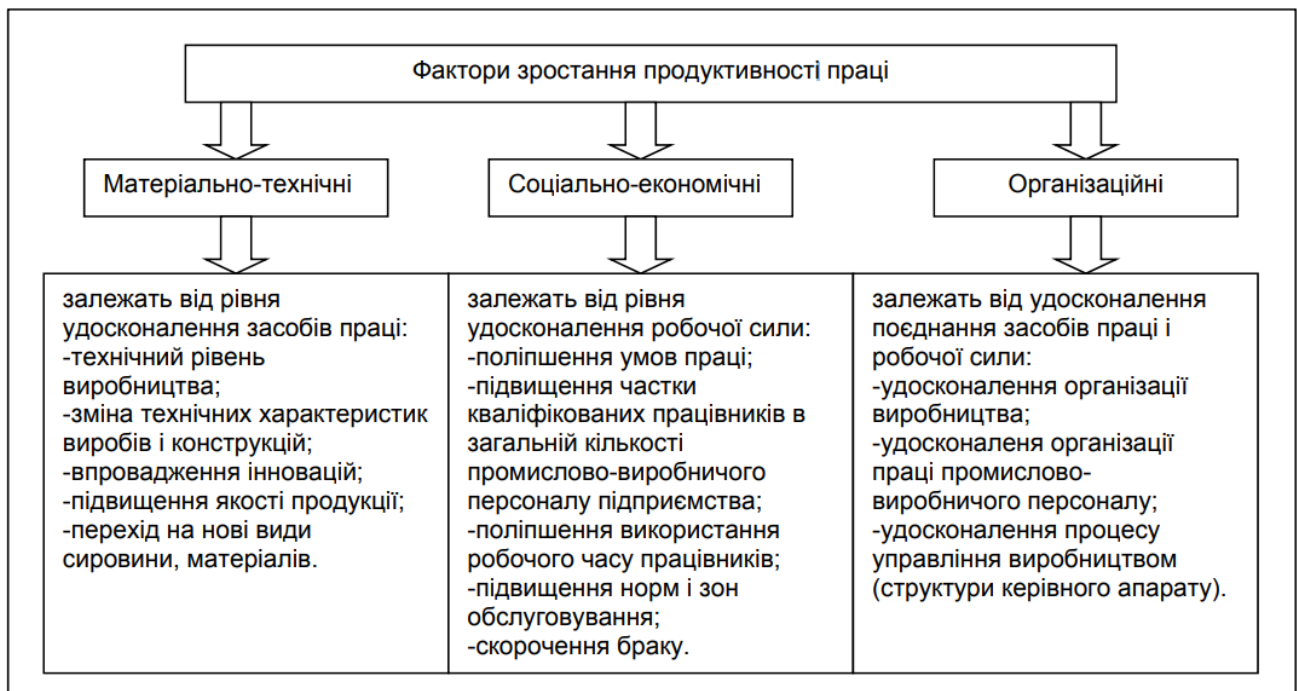
Одним із основних резервів підвищення продуктивності праці є підвищення технічного рівня виробництва, а саме підвищення рівня механізації і автоматизації виробничих процесів; вдосконалення технології і підвищення технологічної оснащеності виробництва; підвищення якості продукції; зміна технічно-конструктивних характеристик виробництва; введення нових видів і

покращення використання сировини, матеріалів, напівфабрикатів, палива і енергії.

Зростання продуктивності праці на мікрорівні значною мірою залежить від мотивації і стимулювання персоналу підприємства. Системи мотивації і стимулювання працівників, що використовуються на підприємствах України, переважно негнучкі і не володіють достатнім мотиваційним ефектом, а також недостатньо стимулюють до підвищення продуктивності праці, оскільки були розроблені в період швидкого зростання обсягів виробництва і низького рівня конкуренції. [3, с. 67-68]

Основними напрямками підвищення продуктивності праці на підприємстві є:

- визначення місця продуктивності праці, її вимірювачів і показників;
- сприяння розвитку здібностей, наукова організація праці та її нормування;
- оцінка ролі держави у регулюванні економічного зростання;
- визначення загального аналізу рівня та динаміки продуктивності праці на підприємстві;
- прогнозування продуктивності праці і планування кількості працівників;
- розробка заходів підвищення та управління продуктивністю.

«Рисунок 1. Фактори зростання продуктивності праці [4, с. 109-110]

Для визначення рівня продуктивності праці застосовують систему показників (рис. 2).

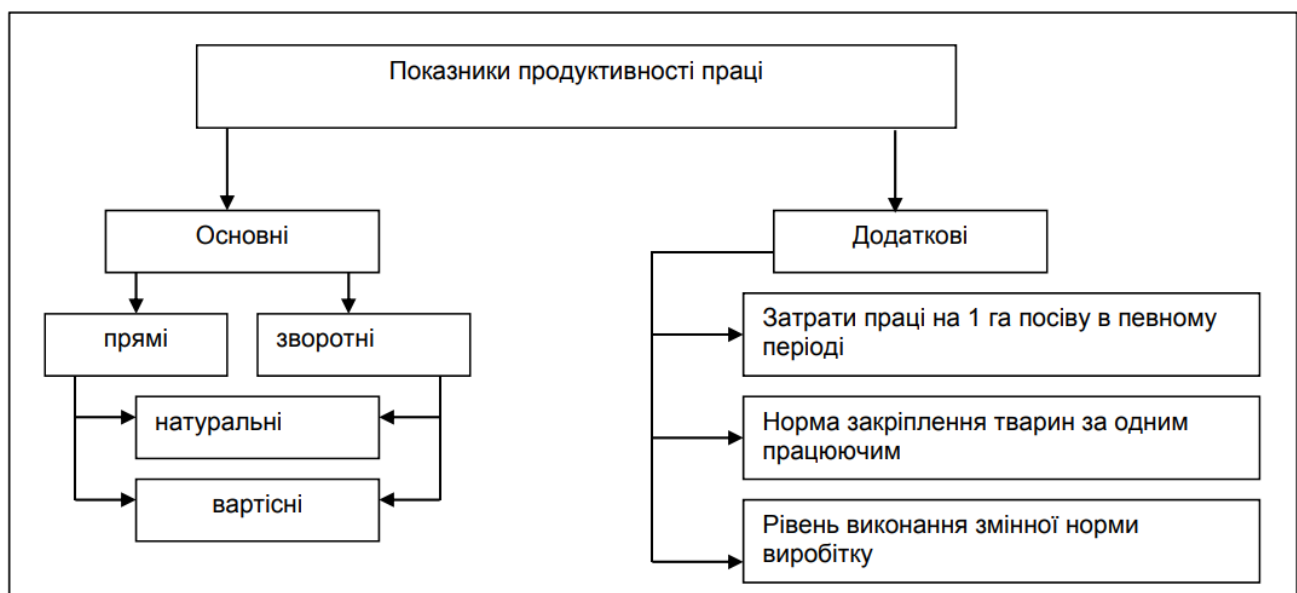

Рисунок 2. Показники продуктивності праці [4, с. 109-110]

За результатами праці показники поділяються на основні та додаткові (проміжні). Основні показники визначають, використовуючи кінцевий результат, а додаткові дають змогу виміряти рівень продуктивності праці на проміжних стадіях.

За формою обчислення показники продуктивності праці є прямими та зворотними, а за способом вимірювання – натуральними, вартісними і трудовими-[4, с. 109-110].

Створення умов для продуктивної та творчої праці – головне завдання кожного роботодавця, адже це прямий шлях до економічного зростання. Завдяки високій продуктивності праці за один і той же проміжок часу буде виготовлена більша кількість товарів, зменшаться витрати на одиницю продукції. Це сприятиме зростанню заробітної плати, що формуватиме передумови до збільшення про шарку середнього класу, продукуватиме стимули для розвитку трудового потенціалу та людського капіталу, що є основними засадами довгострокового соціально-економічного розвитку України [5, с.1422].

Використана література:

1. Кузьменко А. В. Продуктивність праці: європейський підхід; продуктивність праці у контексті забезпечення зростання економіки України / А. В. Кузьменко, А. С. Козакова. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – С. 394–399.
2. Киш Л. М. Порівняльний аналіз продуктивності праці управлінського персоналу / Л. М. Киш, В. М. Поліхун. // Причорноморські економічні студії. – 2017. – С. 94–98.
3. Захарова А. А. Напрями підвищення продуктивності праці на підприємстві / А. А. Захарова, О. В. Долгальова. // Збірник наукових праць ДонНАБА. – 2017. – С. 66–71.
4. Швець Ю. О. Особливості підвищення продуктивності праці персоналу на сільськогосподарських підприємствах в умовах фінансової дестабілізації / Ю. О. Швець, А. С. Карамушко. // Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2017. – С. 105–112.

5. Урбанович В. А. Аналіз продуктивності праці в Україні / В. А. Урбанович. // Економіка і суспільство. – 2017. – С. 1419–1422.

РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАННЯ НЕФОРМАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ

БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО А.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

ШТЕФАН Л.А.

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедрою історії педагогіки і порівняльної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Україна – молода держава з потужними освітніми та економічними ресурсами. Становлення нормативно-правової бази України актуалізувало процеси розвитку системи багаторівневої безперервної освіти [4]. Навчання впродовж життя проголошено в Україні однією з ключових компетенцій сучасного світу знань [5]. Разом з тим у 2018 році Європейський парламент та Рада ЄС схвалили оновлену редакцію ключових компетентностей для навчання впродовж життя, серед яких названі мовна та цифрова компетентності (Digital competence) [2]. Також Європейський парламент та Рада ЄС зазначають, що держави-члени ЄС повинні підтримувати розвиток ключових компетенцій, приділяючи особливу увагу підвищенню рівня цифрової та мовної компетенції молодого покоління [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства молодь здобуває знання не лише в закладах освіти, все більшої популярності серед молодих людей набуває неформальне та інформальне навчання. Неформальне та інформальне навчання

сьогодні відбувається у нових формах, його пропонують різні освітні установи через використання цифрових технологій та платформ, дистанційне навчання, електронне навчання, навчання за системою «рівний-рівному», масові відкриті онлайн-курси та відкриті освітні ресурси. У результаті такого навчання молоді особи оволодівають новими компетенціями та досягають певного рівня кваліфікації, який потребує офіційного визнання і сертифікації.

Соціальна криза в українському суспільстві зумовлена критичною військовою ситуацією на Сході України має негативні наслідки для навчання та трудової діяльності молодих людей, особливо тих, які були вимушено переміщені з зони конфлікту, колишніх військових, які через отримані травми не можуть продовжувати службу. Люди, які втекли від війни, відчувають потребу у вдосконаленні своїх компетенцій, а колишні військовослужбовці, які отримали фізичні ушкодження, не є конкурентоздатними на ринку праці. Вимушеним мігрантам складно знайти роботу у новому місті. Роботодавці, у свою чергу, вимагають підтвердження компетенцій відповідно до національної рамки кваліфікацій. Але, названі вище категорії населення, через фінансову скруту не мають можливості навчатись у формальних закладах освіти та відповідно отримати визнання своїх кваліфікацій. Незважаючи на це, вони здобувають знання у неформальний та інформальний спосіб. Визнання цих компетенцій є необхідною умовою для сталого розвитку країни та суспільства, для підвищення конкурентоздатності на європейському ринку праці.

Загальновідомо, що за останні роки значно зріс потік трудової міграції молоді з України до Польщі. Іммігранти, які проживають у Польщі, відчувають потребу у визнанні своїх компетенцій, але через брак коштів не можуть пройти курс формального навчання. Молоді українці, які мігрують до Польщі повинні мати можливість підтвердити свої мовні та цифрові компетенції, які вони здобувають у неформальний та інформальний спосіб. Офіційні сертифікати розширяють конкурентоздатність українських іммігрантів на європейському ринку праці, що значно збільшить трудовий потенціал Польщі.

Разом з тим, визнання компетенцій молодих людей сприяє інтернаціоналізації освіти в Польщі. Кількість студентів польських навчальних закладах збільшиться завдяки визнанню мовних та цифрових компетенцій, отриманих на основі неформального та інформального навчання молоді.

Варто зазначити, що в Україні на даний час немає розроблених процедур, підходів та рекомендацій щодо визнання кваліфікацій, здобутих на основі результатів неформального та інформального навчання відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Як наслідок, результати неформального та інформального навчання залишаються не визнаними та не сертифікованими. Таким чином на сучасному етапі необхідною є розробка шляхів офіційного визнання неформальної та інформальної освіти молоді відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Разом з тим офіційне визнання результатів неформальної та інформальної освіти дорослих сприяє інтеграції України у Європейський освітній простір та відповідає рекомендаціям Ради Європейського союзу щодо розробки шляхів офіційного визнання неформальної та інформальної освіти дорослих [2].

Польща, як країна Європейського Союзу має більше досвіду ніж Україна в питаннях визнання неформальної та інформальної освіти. Вона може виступати координатором запровадження процедури визнання неформальної та інформальної освіти в Україні, сприяти забезпеченню визнання освіти молоді, яка іммігрувала з України до Польщі. Разом з тим вивчення, аналіз та творче використання досвіду Польщі у цих питаннях дозволить прискорити та оптимізувати процес визнання і сертифікації неформальної та інформальної освіти дорослих в Україні.

Метою статті є теоретична розробка процедури офіційного визнання кваліфікацій та компетенцій молодих українців, які здобуті у результаті неформального та інформального навчання.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи: індукція та дедукція, аналіз і синтез, аналогія, узагальнення, систематизація та класифікація – для формування понять дослідження, виявлення сутнісних

характеристик неформальної та інформальної освіти, провідних тенденцій розвитку питань формування цифрової та мовної компетентності молоді. Також використано компаративний метод – для розгляду спільного і відмінного в організації визнання освіти молоді в Польщі та Україні. Методи прогнозування й моделювання використовувались з метою теоретичної розробки процедури офіційного визнання кваліфікацій та компетенцій молодих українців та окреслення перспектив використання досвіду Польщі у питаннях визнання цифрових та мовних компетентностей молоді в Україні.

Виклад основного матеріалу. Країни Європейського союзу багато років вивчають питання визнання неформальної та інформальної освіти. Використання досвіду Європи, зокрема Польщі, дозволить сформувати ефективні механізми сертифікації навчальних досягнень, здобутих неформальним та інформальним шляхом відповідно до національної рамки кваліфікацій України. Європейський парламент підтримує думку про впровадження єдиної системи кваліфікацій з метою визнання і підтвердження базових навичок, ключових компетенцій, здобутих у формальний, неформальний та інформальний спосіб. Тобто Європейський парламент визнає результати усіх видів навчання дорослих. Рада Європейського союзу розробила Рекомендації щодо підтвердження неформального та інформального навчання [2], згідно яких держави-члени ЄС повинні розробити шляхи офіційного визнання неформальної та інформальної освіти. Україна такого досвіду не має, тому досвід Польщі у питаннях визнання неформальної та інформальної освіти молоді, може бути реалізовано в Україні. В Європі діють Національні координаційні центри Європейської системи кваліфікацій, котрі підтримують державні органи влади, посиляючись на національні системи кваліфікацій або на Європейську систему кваліфікацій «EQF». Вивчення та використання їхнього досвіду роботи матиме позитивний вплив на розвиток вищої освіти України.

Розглянемо провідні аспекти процедури визнання та сертифікації неформальної та інформальної освіти молоді у Республіці Польща.

Загальновідомо, що в Європейському Союзі існує багато значних регіональних та національних відмінностей у процедурах визнання та підтвердження неформальних й інформальних навичок молоді. Зокрема, у різних регіонах Польщі діють освітні установи, університети, провайдери професійного навчання бюро праці, державні служби та інші установи, що надають послуги в галузі визнання освіти молоді. З цієї причини необхідним є врахування територіальних особливостей при розробці та впровадженні рішень для перевірки неформального та інформального навчання молодих людей. Більш того у Польщу, місцеві та регіональні органи влади є цінним джерелом інформації про можливості працевлаштування, наявні освітні пропозиції (формальні, неформальні та інформальні), а також про потреби їхніх регіонів і міст.

Таким чином у Польщі включення місцевих і регіональних органів влади стало необхідною умовою для просування тих навичок, які фактично шукаються роботодавцями. Переконливим аргументом може бути той факт, що в Польщі місцеві та регіональні органи влади володіють значними ресурсами в галузі політики освіти та навчання, відіграють важливу роль у молодіжній політиці та трудовій зайнятості.

Зазначимо, у Польщі забезпечена процедура оцінки та еквівалентності знань і навичок молоді, що ґрунтується на якості, з метою забезпечення взаємного визнання сертифікатів, отриманих в Європейському Союзі. Процедури визнання неформальної та інформальної освіти, які розробляються у Польщі відповідають кільком вимогам: бути зрозумілими і не надто складними – хоча вони повинні робити правильний акцент на якості – щоб не призводити до стримування тих, хто хоче формалізувати результати навчання; механізми забезпечення якості через визнання та підтвердження неформального та інформального навчання є ключовими для забезпечення того, щоб цей вид навчання визнавався на тому ж рівні, що й формальне навчання [6].

У Польщі, у галузі перевірки результатів навчання, отриманих у неформальний та інформальний спосіб, існують рішення з багаторічною

традицією, що використовуються у великих масштабах, а також абсолютно нові пілотні проекти, які спрямовані, серед іншого, на розробку та випробування нових методів та принципів валідації результатів навчання молодого покоління. Так, наприклад, у багатьох професіях професійно-технічної галузі або ремесел молоді люди можуть отримати державний документ, що підтверджує кваліфікацію за фахом або професійну кваліфікацію. Молоді особи, які набули компетенції через практичне професійне навчання, після виконання певних умов можуть скласти іспит, проведений кваліфікованою екзаменаційною комісією та отримати сертифікат державного зразка, котрий підтверджує рівень їхньої компетенції [1].

Крім того, польський уряд створив можливість отримання освіти на початковому, середньому, загальному та базовому професійному рівні за допомогою дистанційних іспитів. Також у Польщі передбачено можливість підтвердження результатів навчання, отриманих неформальним чи інформальним шляхом, як альтернативний шлях для вступу або як спосіб зарахувати частину кредитів ECTS при отриманні формальної освіти. Варто зазначити, що можливість приєднання до процесу валідації буде залежати від рівня освіти та професійного досвіду, який має молода особа.

Установлено, що процедура сертифікації компетенцій, що здобуті неформальним та інформальним шляхом передбачає складання іспиту, який організовується окружною екзаменаційною комісією. Для отримання диплома, що підтверджує професійну кваліфікацію, необхідно отримати свідоцтво про всі кваліфікації, визначені за даною спеціальністю, і мати середню або професійну освіту [1].

Варто зазначити, що у Польщі у відповідь на потреби сучасного ринку праці існують різні ініціативи та проекти, що пропонують додаткові або альтернативні шляхи підтвердження компетентності. Так, у деяких професіях використовуються зовнішні розробки, в інших створюються нові процедури і методи підтвердження компетенцій. Наприклад, в IT-індустрії існує багато різних форм сертифікації навичок, які пропонуються окремими організаціями –

насамперед компаніями-постачальниками програмного забезпечення (наприклад, сертифікати, що пропонуються Microsoft або Cisco). Аналогічна ситуація й у фінансовому секторі, де існують різні стандарти експертизи, розроблені окремими організаціями, наприклад, міжнародними фондами. Їх перевагою є те, що сертифікати чи дипломи, отримані таким чином, мають престиж, що впливає з визнання галузевого середовища, і часто їх міжнародний характер дозволяє використовувати їх за межами країни. Наприклад, в Польщі було введено сертифікат фінансових консультантів EFA (European Financial Advisor), розроблений міжнародною неурядовою організацією EFPA (Європейська асоціація з фінансового планування).

Ефективність процедури перевірки компетенцій молоді, яка здобута у результаті неформального та інформального навчання має декілька обов'язкових умов, які забезпечують її якість. Зокрема варто назвати такі:

- надійність;
- обґрунтованість;
- безпека та конфіденційність;
- відповідність стандартам;
- довготривалість результатів;
- прозорість процедури;
- відповідність до здобутих знань, умінь та навичок;
- ефективність .

Загальновизнано, що під час визнання кваліфікацій необхідною умовою є аналіз та оцінка результатів навчання. При цьому варто урахувати такі критерії:

- обсяг знань, навичок та компетенцій, які підлягають оцінці;
- зміст знань, які потрібні для визнання тієї чи іншої кваліфікації;
- відповідність знань, навичок та компетенцій до вимог сучасності;
- достовірність результатів навчання.

Поряд з аналізом рівня знань молоді, необхідним є аналіз інструментів оцінки, які повинні відповідати таким критеріям:

- легітимність: інструмент повинен вимірювати те, що потрібно вимірювати;
- надійність: наскільки результати будуть ідентичними кожного разу, коли кандидат оцінюється за однакових умов;
- справедливість: в якій мірі рішення щодо оцінки неупереджене;
- когнітивний діапазон: чи дозволяє інструмент оцінити визначити наскільки широкими і глибокими є знання, навички або компетентності, здобуті кандидатом;
- адекватність оцінки меті: забезпечення відповідності мети інструменту оцінки [3].

Серед провідних форм контролю у Польщі визнано такі:

- обговорення: дає кандидату можливість продемонструвати глибину знань та навичок спілкування;
- декларативні методи: заяви, що ґрунтуються на ідентифікації та реєстрації компетенцій самим кандидатом;
- інтерв'ю (співбесіда): можуть бути використані для пояснення питань, що виникають у представленій документації;
- спостереження: підтвердження компетентності даної особи у процесі виконання професійних обов'язків;
- портфельний метод: комбінація кількох методів та інструментів [6].

Таким чином вивчені теоретичні та практичні аспекти визнання компетенцій у Республіці Польща, дають можливість розробити теоретичну модель процедури офіційного визнання кваліфікацій та компетенцій молодих українців, які здобуті у результаті неформального та інформального навчання. У процесі теоретичної розробки було ураховано провідні принципи, форми, методи та інструменти, які можуть гарантувати кваліфікований процес визнання результатів неформального та інформального навчання молоді.

Визнання кваліфікацій молоді (зокрема переміщених осіб, мігрантів, колишніх військовослужбовців) ми пропонуємо здійснювати у чотири кроки:

1. визначення навчальних досягнень особи (здійснюється у дистанційному режимі шляхом кваліфікаційного он-лайн тестування);
2. підтвердження рівня навчальних досягнень особи офіційними документами;
3. оцінка результатів формального, неформального та інформального навчання;
4. сертифікація результатів оцінки особистих навчальних досягнень дорослого учня.

Процедура визнання кваліфікацій відбувається у разі успішного складання кваліфікаційного тесту. Здобувачу буде запропоновано пройти перевірку рівня знань і навичок згідно зі стандартом оцінки даної професійної кваліфікації. Кожна особа, котра має щонайменше базовий рівень освіти та пройшла неформальне чи інформальне навчання має право подати заявку на складання кваліфікаційного іспиту. Іспит приймають уповноважені особи або екзаменаційні комісії закладу вищої освіти. Іспит є відкритим та складається із теоретичної і практичної частин. Екзаменаційна комісія підводить підсумки іспиту, виносить рішення щодо успішності його складання більшістю голосів своїх членів. У разі успішного складання іспиту кандидат отримує сертифікат державного зразка, який підтверджує складання іспиту та отримання кваліфікації.

Для реалізації процедури визнання кваліфікацій молодих людей необхідним є виконання наступних практичних кроків:

1. Розробка механізму визнання кваліфікацій на основі результатів навчання відповідно до Національної рамки кваліфікацій.
2. Розробка електронного ресурсу для кваліфікаційного тестування з української, англійської, польської мов, інформаційно-комунікаційних технологій.
3. Розробка змісту та вимоги до рівня навчальних досягнень, знань, умінь та навичок для підтвердження оволодіння цифровими та мовними

компетенціями та для офіційного визнання певного рівня кваліфікації відповідно до Національної рамки кваліфікацій.

4. Розробка практичних інструментів для визнання кваліфікацій закладами вищої освіти та її сертифікації.

5. Розробка нормативно-правової бази функціонування запропонованої процедури визнання неформальної та інформальної освіти молодого покоління українців.

Висновки. Позитивний досвід Польщі дозволив визначити провідні принципи, завдання, форми та засоби визнання неформальної та інформальної освіти молодого покоління. Переконав у тому, що країни Європейського Союзу багато років будують структуру міжнародного визнання кваліфікацій. Це спонукає до активного процесу формування процедури визнання та сертифікації мовних і цифрових кваліфікацій молоді, яка здобута на основі неформального та інформального навчання. У статті запропоновано теоретичні аспекти визнання кваліфікацій молоді (зокрема переміщених осіб, мігрантів, колишніх військовослужбовців) та окреслено шляхи їхнього подальшого практичного впровадження. Серед перспективних подальших досліджень вважаємо за доцільне вивчити більш детально питання нормативно-правового регулювання процедури визнання неформальної та інформальної освіти, а також можливості впровадження в Україні стандартів експертиз, розроблених окремими організаціями, наприклад, міжнародними фондами.

Використана література

1. Bacia, E. (2014) Walidacja efektów uczenia się uzyskanych poza systemem edukacji formalnej jako nowe wyzwanie dla polityki na rzecz uczenia się przez całe życie [Validation of learning outcomes obtained outside formal education as a new policy challenge for lifelong learning]. Warszawa : Instytut Badań Edukacyjnych, 44 p. (in Polish)

2. Council recommendation on key competences for lifelong learning (2018). Official Journal of the European Union. № 189/01, p. 1-13
3. Europejskie wskazówki dotyczące walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego (2009) [European tips on validating non-formal and informal learning]. Luksemburg: Biuro Urzędowych Publikacji Wspólnot Europejskich (in Polish)
4. Kremen, V. H. (Ed.) (2016) Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education in Ukraine]. Kyiv : Pedahohichna dumka, 448 p. (in Ukrainian)
5. Ridei, N.M.; Katsero, O.K. & Bashtovyi ,V.I. (2018) Kontseptualni i stratehichni aspekty reformuvannia systemy vyshchoi ta pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku [Conceptual and Strategic Aspects of Reforming the System of Higher and Postgraduate Education for Sustainable Development]. Osvita vprodovzh zhyttia: sotsialni zapyty, suchasni vyklyky ta priorytety v realizatsii. Kyiv, p. 4-14. (in Ukrainian)
6. Uznawanie umiejętności i kompetencji nabytych w ramach pozaformalnego i nieformalnego uczenia się [Recognition of skills and competences acquired through non-formal and informal learning] (2018). Brussel. (in Polish)

RISK FACTORS FOR POSTOPERATIVE COMPLICATIONS OF HEALING SOFT TISSUE WOUNDS

НЕПОРОЖНЯ В.М.

аспірант кафедри хірургічної стоматології

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Soft tissue injuries constitute almost 90% of all maxillofacial injuries. The most common cause of non-inflammatory damage to soft facial tissues is mechanical injury. [1] Non-factory accidents include domestic, street, transport and sport injuries. About 90% of domestic injuries occur as a result of a hit, the other 10% of a falling or for other reasons. The largest percentage of injured patients of mechanical trauma are men - about 75% of the total number of injured patients. (Raymond J. Fonseca, H. Dexter Barber, Michael P. Powers, David E. Frost, 2013)[2]

The risk factors for postoperative complications of wound healing should be divided into local and systemic. Local risk factors include the presence of pathogenic microflora in the area of damage, the presence of foreign bodies (hair, dirt, fragments of traumatic projectile), tissue hypoxia. Insufficient oxygen saturation is observed with multiple soft tissue lesions and combined damage to the facial soft tissues and bones of the facial skull. Systemic risk factors include age and gender, the effect of sex hormones on wound healing, stress and other disorders of the nervous system, diseases (diabetes, hereditary diseases, uremia, obesity), medication (glucocorticoid drugs, non-steroidal anti-inflammatory drugs, chemotherapy), smoking. [3] (S. Guo, L.A. DiPietro, 2007) Elderly people suffer from delayed healing of acute wounds and increased frequency of chronic wounds. [4] (Gilliver, S C Ashcroft, G S, 2007) Tissue recovery is also affected by acute ethanol exposure and leads to decreased collagen production and alteration of the protease balance at the wound site. [5] (Radek KA, Kovacs EJ, DiPietro LA, 2007) Oxygen protects wounds from infection, stimulates angiogenesis, enhances keratinocyte differentiation, their migration,

promotes re-epithelialization, accelerates proliferation of fibroblast and collagen synthesis, thereby contributing wound contraction. [6] (Bishop, 2008).

Aim of the study - to study the main risk factors for complications of healing of soft tissue wounds of the maxillofacial area, depending on the location and causes of traumatic injury.

Object of the study - non-gunshot injuries to the facial soft tissues and patients with non-gunshot injuries of the facial soft tissues.

Subject of the study - risk factors for wound healing with non-gunshot injuries to the facial soft tissues.

Methods of study - clinical assessment of the condition of the wound and adjacent organs and tissues in non-gunshot injuries.

In the Department of Oral and Maxillofacial Surgery, 30 patients with non-gunshot injuries of facial soft tissues, 9 of them (30%), were treated at the IDMFS of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine from April 2018 to September 2018. patients with isolated soft tissue injuries and 21 (70%) patients with combined injuries. Of these, 22 are men and 8 are women. The average age was 34.77 years.

Patients were treated at different times after the injury, so 22 patients came less than 6 hours after injury, 5 patients 6 to 24 hours after injury, 3 patients later than 24 hours after injury.

Analysis of the results

Complications of the postoperative period were observed in 8 patients, including 7 men and 1 woman. Most often, complications occurred in patients who returned later than 24 hours after injury. Among patients treated with isolated injuries - 7 cases of healing without complications and 2 cases with complications of the wound healing, which in percentage is 28.5%. Meanwhile, among patients with combined injuries, there are 14 cases of healing without complications and 7 cases with complications of the wound healing, which in percentage is 50%.

Distribution of patients by type of injury

Isolated	Combined
9 (30%)	21 (70%)

Distribution of patients by treatment period after injury

Less than 6 hours	6-24 hours	More than 24 hours
22 (73,3%)	5 (16,7%)	3 (10%)

Distribution of patients by frequency of complications

Isolated injuries		Combined injuries	
P / o period without complications	Complications of the wound healing	P / o period without complications	Complications of the wound healing
7 (23,3%)	2 (6,67%)	14 (46,7%)	7 (23,3%)

Combined injuries were multiple in nature, accompanied by massive bleeding and required additional examination methods (CT scan of the injured area). Irregular wound margins, significant tissue swelling around the wound, subcutaneous hematoma. There were cases of soft tissue defects that required local plastic. Performing operations on the broken bones of the facial skull significantly prolonged the healing time of wounds due to re-traumatization of the soft tissues. The healing of such wounds is usually complicated by the suppuration and partial divergence of the edges of the wound.

Conclusion

Based on data, the main risk factors for healing of the soft tissue injuries are the untimely address to qualified and specialized medical care and the presence of damage to subordinate structures. In combined injuries, subcutaneous hemorrhages, microbial seeding of subcutaneous fat, muscle trauma and bone fractures are the most frequent causes of complications of wound healing. Combined injuries were the most difficult and unpredictable in terms of complications. Usually, internal sutures, enhanced antibiotic therapy, and more frequent bandaging were required to assess wound healing.

Literature

1. Челюстно-лицевая хирургия/ А.А. Тимофеев – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: ВСИ «Медицина», 2016 – С./
2. Oral and Maxillofacial trauma. 4th Edition/ Raymond J. Fonseca, H. Dexter Barber, Michael P.// Elsevier/ Saunders, 2013 - 875
3. Factors affecting wound healing/ Guo, S., & Dipietro, L. A.// Journal of dental research, (2010). 89(3), 219–229. doi:10.1177/0022034509359125
4. Sex steroids and cutaneous wound healing: the contrasting influences of estrogens and androgens/ Gilliver SC1, Ashcroft GS// Journal Climacteric 2007;10(4):276–88
5. Effects of acute ethanol exposure on the early inflammatory response after excisional injury/ Fitzgerald DJ1, Radek KA, Chaar M, Faunce DE, DiPietro LA, Kovacs EJ.// Alcohol Clin Exp Res. 2007 Feb;31(2):317-23.
6. Role of oxygen in wound healing/ Bishop A1// J Wound Care. 2008 Sep;17(9):399-402.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПУБЛІЧНУ ПОЛІТИКУ

РУСИНЮК М.М.

аспірант

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

м. Київ, Україна

Головні конституційні права громадян демократичної держави включають право на об'єднання (свободу спілок та асоціацій), тобто право на вільне створення різних об'єднань, набуття їхнього членства і виходу з них. Майже у кожній країні (зокрема й державі з тоталітарним соціалізмом) йдеться про те, що можна вільно об'єднуватися в політичну партію, культурне, спортивне чи інше громадське об'єднання.

Згідно з українською Конституцією (ст. 36) громадяни України мають гарантоване право вільно об'єднуватися у такі структури як політична партія, громадське об'єднання, щоб втілювати і захищати свої права та свободи, задовольняти політичні, економічні, соціальні, культурні та інші інтереси.[1]

Саме завдяки громадським об'єднанням, громадсько-політичним рухам, політичним партіям у активній державотворчій роботі беруть участь великі маси людей, відбувається реалізація і захист політичних та економічних інтересів, які має та чи інша частина населення (народ, нація, соціальна група). Завдяки ним, зокрема, підтримуються зв'язки громадянського суспільства і держави. Через посередництво партійних організацій громада може заявити про низку своїх групових вимог. У правлячих структурах теж вдаються до використання партій, щоб була змога звернення до населення, щоб отримати підтримку у розв'язання того чи іншого завдання. У громадських об'єднань немає залежності від держапарату і є здатність до впливу на державні інституції і в той же час до захисту суспільства від необґрунтованих втручань держави до громадського життя. Юридична основа для того, щоб створювалися і діяли

громадські об'єднання, політичні партії та професійні спілки полягає у конституційному праві на свободу об'єднань.

Публічний політиці держави притаманна порівняна самостійність у суспільному бутті й охоплення всіх проявів і реалій, в яких функціонує політичне життя. За зміст політична сфера має, в першу чергу, політично-владні взаємовідносини між народами, націями, соціальними групами, особистостями стосовно того, як завойовувати, утримувати, використовувати владу і вплив на неї. Це, крім того, є діяльністю, пов'язаною з тим, що організовують державну, політичну владу, визначають її цілі, завдання та засоби, забезпечують їхню функціональну діяльність за допомогою політичних і правових норм.

Для розуміння процесу прийняття політичних рішень в будь-якій сфері є необхідним є визначення основних акторів, задіяних у формулюванні та реалізації прийнятих рішень [2, с.107]. Відповідно до цієї моделі маємо акторів трьох різних груп, яким належить основна роль у виробленні державної політики: політиків (депутатів, виборних глав виконавчих владних структур), бюрократів (чиновників виконавчих органів) і групи інтересів (ГО, бізнес-структури тощо).

В ідеально-типовій моделі Т. Лоуї політики приймають певні законодавчі акти, які є «керівництвом до дії» для бюрократів, відповідальних за реалізацію прийнятих політиками рішень. Групи інтересів, що представляють собою соціальні групи, яких безпосередньо стосуються прийняті рішення, намагаються впливати і на політиків, і на бюрократів. Кожен з виділених акторів визнає контрагентами акторів двох інших категорій. Т. Лоуї називає це «залізним трикутником». Різниця між категоріями визначається природою відповідальності акторів. Кожен «кут» подібного трикутника має власні раціональні інтереси: політики хочуть бути переобраними, бюрократи проводити стабільну і ефективну «технічну» політику, і, нарешті, групи інтересів - відстоювати інтереси тих, кого вони мають представляти [3, с.50]. Безсумнівно, в даному випадку мова йде саме про ідеально-типову модель, так

як, наприклад, правом законодавчої ініціативи можуть володіти і представники виконавчої гілки влади, і громадські об'єднання.

Об'єднані «залізним трикутником» актори за визначенням мають різні інтереси і вступають у відносини конкуренції і кооперації, прагнучи використовувати наявні у них в наявності ресурси. При збігу інтересів тих чи інших акторів, але при нестачі у кожного з них окремо ресурсів для їх реалізації, нерідко відбувається формування так званих «коаліцій підтримки». Найчастіше такі коаліції є ситуативними і тимчасовими, так як створюються з певною метою, після досягнення якої розпадаються.

У ситуації формування різних коаліцій підтримки спостерігається своєрідна «позиційна боротьба» за вплив на тих акторів, які безпосередньо приймають остаточне рішення. Тому якщо формуються дві відносно рівноважні за впливом коаліції, то вони будуть зацікавлені в пошуку додаткових учасників для зміцнення власних позицій. У тому випадку, якщо ініціаторами прийняття політичного рішення виступають ГО, то для них особливо важливою є робота по залученню на свою сторону як політиків, так і чиновників [4,с.41]. Також вони можуть включати в коаліцію підтримки наукових експертів, чий висновок надають додаткову легітимність відстоюваних позицій.

Залученням прихильників можуть займатися не тільки представники громадських об'єднань, а й бюрократи і політики. При цьому основна їх мотивація для пошуку прихильників полягатиме в посиленні власних позицій і в забезпеченні додаткової легітимності прийнятих рішень. Іншими словами, актори діють в цій ситуації в логіці легітимаційної моделі участі ГО. Імовірність залучення політиками і бюрократами ГО в коаліції підтримки зростає в тому випадку, якщо в регіоні є конфлікт між різними центрами влади або ситуація нестабільності. Тоді кожна з протиборчих сторін буде зацікавлена в посиленні своїх позицій за рахунок НКО, і громадські організації будуть розглядатися ними як цінний ресурс. Це створює додаткові можливості для представників громадських об'єднань, оскільки вони можуть досягти своїх інтересів шляхом участі в тій чи іншій коаліції підтримки. Якщо ж існує тільки

одна домінуюча група акторів, що пропонує своє рішення в умовах відсутності конкуренції, то необхідність посилення коаліції, в першу чергу, за рахунок громадських об'єднань, істотно знижується, а можливості впливу ГО на політичне рішення виявляються мінімальними.

Політична сфера має свої обсяги, які визначає наявність кожної політичної форми, в якій функціонує суспільство і які з'являються і існують у створеному політико-владними відносинами просторі. В них виражаються політичні інтереси і політичні потреби суспільства. Політична сфера буде розвиненою, якщо розвиватимуться організаційні структури, активізуватиметься будь-яка політична діяльність у соціумі, коли в ній буде багато подій, організованість політсил, коли вона функціонуватиме широко і впливатиме на інші галузі.

Політична сфера розвивається не в останню чергу завдяки громадянському суспільству, його організації та інститутам.

Громадське об'єднання є елементом у громадянському суспільстві, який захищає і реалізує неpolітичні інтереси людей із використанням різних, зокрема політичних інструментів. Визначення різноманітних шляхів і прикладів втілення окремих стадій здійснення влади громадськими об'єднаннями поволі підводить нас до умовиводу, що основна і узагальнююча форма цієї самореалізації – це участь громади у політичному житті. Саме завдяки їй розбудовується громадянське суспільство як специфічний носій влади.

Погоджуємося із науковцем Я. Ярош у тому, що «в Україні формування демократичної політичної системи створило можливості для вільного функціонування політичних партій та громадських об'єднань, можливості діяти легально і застосовувати різні форми впливу. В умовах структуризації суспільства, яка триває в Україні протягом періоду незалежності, об'єднання громадян трансформуються, консолідуються і відносяться до активних учасників політичного процесу. Процес становлення громадянського суспільства в Україні потребує пошуку нових діалогових форм взаємодії

політичних партій та громадських організацій. У зв'язку з цим актуалізується і питання їх дослідження науковцями» [5].

Традиційним є те, що неpolітичній сфері характерна більша авторитетність серед людей, адже вона зосереджує увагу та побутових потреб населення, зближається з ними, містить відображення нагальних інтересів, які має пересічний індивід. Так, Г. Зеленько зазначає, що «за відсутності каналів політичної взаємодії влади і суспільства на українських територіях протягом періоду бездержавності розвинулися форми політико-демократичної самореалізації громадян поза політичною сферою. Поряд з політичними формами суспільної самоорганізації в Україні дещо пізніше відроджуються і з'являються незалежні громадські організації поза політичною сферою. У цьому сенсі визначальну роль мала одна із основних її передумов – громадська самоідентифікація – система мотивацій суб'єкта, яка формується на основі певних ціннісних установок, політичних та соціальних орієнтацій» [6].

«Уся розмаїтість форм громадських об'єднань, - як зазначає Я. Ярош, - може бути інтерпретована через поняття «групи інтересів». Групами інтересів називають добровільні об'єднання людей із формальною структурою, у яких особисті вимоги поєднуються з матеріальною, духовною суспільною вигодою і котрі виражають себе всередині своєї організації або через співробітництво і впливи контактують з іншими групами та політичними інститутами. Групи інтересів функціонують як політичні організації тільки в тому разі, коли переслідують суто політичні завдання або реалізують свої інтереси політичними методами. Однак, на відміну від політичних партій, вони не прагнуть до завоювання влади, а намагаються впливати на владу, політичних діячів для прийняття потрібних їм рішень. Такий вплив здійснюється засобами тиску на сфери прийняття рішень. Тому групи інтересів, які чинять тиск на органи державної влади для законодавчого чи адміністративного забезпечення своїх інтересів, називають групами тиску, або лобістами (англ. «lobby» - колуари, вестибюль)» [5].

Як зазначають Я. Курган та А. Найчук, «громадські об'єднання політичної сфери є допоміжною громадською інституцією у системі реалізації і становленні демократії, одним із завдань якої є сприяння у залученні населення до участі у вирішенні їхніх проблем. При цьому громадським об'єднанням притаманна певна автономність від політики, оскільки держава безпосередньо не втручається в їх діяльність, а лише регулює її відповідно до чинного законодавства» [7].

Автори Я. Курган та А. Найчук свідчать про те, що «умовним способом можна назвати такі провідні форми залучення громадського об'єднання до публічної політики» [7]:

«1. Законодавча ініціатива – участь у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів. Експертна та консультативна діяльність, що включає:

- утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики;

- здійснення інститутами громадянського суспільства громадського контролю за діяльністю органів державної влади у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності;

- подання органам державної влади експертних пропозицій.

2. Інформативна діяльність:

- проведення моніторингу і аналізу громадської думки;

- забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості;

- проведення форумів;

- ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики.

3. Соціальна підтримка:

- залучення інститутів громадянського суспільства до надання соціальних послуг;

– виконання спільних проектів інформаційного, аналітично–дослідного, благодійного і соціального спрямування тощо.

4. Контроль за діяльністю органів виконавчої влади».

Громадський контроль, на думку А. Крупника, є інструментом громадської оцінки виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань та невід'ємною складовою системи публічного управління та незамінним чинником розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави [8, с. 13].

Використана література:

1. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Schneider V. Akteurkonstellationen und Netzwerke in der Politikentwicklung, in: Schubert K., Bandelow N. (eds.) Lehrbuch der Politikfeldanalyse, Muenchen, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 2003

3. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Уклад. : д-р соц. н., проф. Е. А. Афонін, к. і. н., доц. Л. В. Гонюкова, к. н. з держ. упр., доц. Р. В. Войтович. К., 2005. 250 с.

4. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. Політичний менеджмент. 2006. № 2 (17). С. 140—147.

5. Ярош Я. Б. Специфіка співпраці політичних партій і громадських організацій у політичних процесах України. URL: <http://politologia-rdgu.rv.ua/images/pan14/165.pdf>.

6. Зеленко Г. Політична участь і громадська самоорганізація в Україні: не втратити б шанс. URL: http://www.democracy.kiev.ua/publication/collection_2005/section_4/Zelenko.doc.

7. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т

імені М. П. Драгоманова ; за науковою ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.

8.Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. Громадянське суспільство. 2008. № 5 (7). С. 13–18.

HANDOUTS AS A MICROCYCLE OF ACADEMIC LECTURE IN THE DIGITAL AGE

KONONENKO N.M.

*Doctor of Medical Sciences (Grand PhD), Professor,
Head of the Department of Pathological Physiology*

KAIDALOVA L.G.

*Doctor of Pedagogic Sciences (Grand PhD), Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Psychology*

FESENKO V.Y.

*Candidate of Pedagogic Sciences (PhD),
Associate professor of the Department of Pedagogy and Psychology
National University of Pharmacy
Kharkiv, Ukraine*

The traditional approach to teaching in higher education was based on lectures in which the teacher is an expert and the student is a passive recipient of knowledge. Although a lecture is the most commonly used pedagogical approach in higher education, in recent years it has been noted that lectures can be ineffective if they are overloaded with too much information. In this case, students are overloaded with details, and time management becomes a problem.

The study of the lecture as a genre of academic discourse, in particular, the American one, indicates that the lecture has the status of a macrocycle and consists not only of elements, but also of a number of microcycles. These microcycles include presentation, electronic compendium and handout.

There is serious debate about which types of lecture presentation styles are best for student learning. Although PowerPoint is one of the easiest presentation apps, not all teachers find it the best choice for classroom training [1]. Some faculty members

still prefer the “chalk-and-talk” method or today’s contemporary version (eg, document cameras and smart boards), in which important information is written in front of the classroom and ideas are expanded on verbally. This lecture format is touted as improving communication and encouraging good note-taking skills [2]. Each teaching platform has its own positives and negatives, with student format preference differing [3]. Each format alters how students take notes, and affects the speed and pace of doing so. Regardless of the format, students perceive handouts to follow in the audience and to use as a reference as beneficial.

Handouts are useful aids for student note-taking and learning [4]. Thus, a key question educators struggle with is not whether to provide handouts, but how much information they should contain and in what format they should be.

There is debate around whether students learn better by rewriting lectures in their own words or having handouts prepared by the lecturer so that they can focus more on what the lecturer is saying.

The problems associated with the notes provided by the lecturer as handouts are mainly focused on the problems of reducing the attendance of lectures by students and the use of external teaching aids. The student’s ability to translate information into the audience and reproduce it in meaningful written notes is an important part of the learning process. Some researchers have shown that students who wrote down information during the lesson passed examinations better and stored information better than those who did not [5].

The opposing viewpoint to providing limited handouts is that lecture note-taking is cognitively demanding and students may have difficulty recording all vital information points and/or may record them inaccurately. This may be a reflection of student note-taking ability and/or teacher presentation of material, such as inaudible or fast-paced speech. The issue is one of cognitive load, in which student working memory may be insufficient at effectively listening to the lecture, processing the information, and then encoding it into a notes format, particularly if the pace is too fast or the material is too complex [6].

For instructional decisions regarding handouts, instructors must balance the value of students transcribing their own notes with the inherent limitations of cognitive load. One strategy is to provide students with only an outline of the lecture material as opposed to the entire set of instructor slides and/or notes. In this format, students are provided cognitive scaffolding from which they can engage in the process of listening and distill only the details. Moreover, students provided with outlines of notes outperform students taking notes on their own [7].

Handout is defined as printed material used to facilitate the explanation and assimilation of material.

The advantages of using this genre are obvious (exempting students from over-taking notes, providing important information that is not accessible to the general public, promoting better understanding and reinforcing material, increasing student attention and motivation). It should be noted that this genre functions as an integral component of the American academic discourse, namely the American academic lecture, where it is used in the following varieties:

- curriculum (syllabus). This type of handout is always given out by teachers in the first lecture, which is mainly introductory. The components of such a handout may include such items as information about the teacher, his coordinates; course information as outlined; literature; requirements for attending lectures, seminars; criteria for evaluating work;

- handout containing test. As a rule, students starting to learn a course should decide whether it suits them. For this, the teacher can offer to pass a test (diagnostic test), which shows the level of knowledge of the student;

- handout containing the current test (problem tests);

- handout containing answers to the current test (answer sheets/problem set solutions). Since the student must come to classes prepared by the teachers for these purposes, the problem tests are made, the student must work through them before he is sent electronically the answers to these tests (answer sheets/problem set solutions);

- handout containing citations (excerpts from texts). This type of handout is commonly used in lectures on literature, in which the teacher's monologue speech consists mainly of citations;

- handout containing recommendations for preparing for the test and a list of competencies that a student should have (prep sheet);

- handouts containing tasks that are solved in the lesson (worksheets);

- handout containing specific terminology, dates.

Thus, the handout genre is represented by various types that facilitate learning, coordinate organizational work and can be obligatory for each course of lectures (for example, a curriculum), or arbitrarily selected depending on the discipline and goals of the teacher.

Another consideration is how an approach to handouts affects student note-taking, attention and, ultimately, learning retention. This instructional consideration often is unintentionally ignored. Anecdotally, some instructors comment that students do not pay attention in class and resort to memorizing copies of the PowerPoint slides. Conversely, if instructors do not provide handouts, students then complain about the lack of handouts and spend the entire class transcribing everything. In each of these cases, instructor decisions may strongly influence respective student actions. Variables such as teaching methods, assessment methods, instructor persona, and student culture contribute to these student behaviors, but a broad-based discussion of these is beyond the scope of this paper.

If handouts are the lone variable, however, one consideration consistent with research is to furnish "skeletal" notes/outlines. This type of handout provides students with a cognitive scaffolding, alleviating the need to transcribe everything, yet still forcing them to pay attention and engage in the process of note-taking. An additional consideration, referring back to our need for research on digital note-taking tools, is to provide notes in a format conducive to student manipulation on digital devices.

The handout format types most likely used by faculty members (eg, PowerPoint slides, Microsoft Word documents, and pdf formats) all have different advantages and limitations, which may indirectly contribute to different note-taking styles and

methods. The style, breadth, depth, and visual layout of student notes may vary depending on whether students use paper, laptops, or tablets. This is one of the reasons new research is essential, particularly in light of recent findings regarding cognitive differences between typing and handwriting [8].

Finally, as digital environments increasingly affect higher education, we should consider the evolving interplay between note-taking, information management, and lifelong learning. The first decades of the digital age has introduced society to a variety of paradigm shifts including how we view the concepts of information storage and retrieval. Educators may need to rethink what it means to take notes and how those notes carry forward into future careers.

In a paper-based society, it was challenging, but not impossible, for students to carry all their notes with them. In addition, this made it potentially more challenging to sort through notes to review a particular concept. Now, not only can learning materials be stored on a phone or tablet, but students can find a phrase or concept in seconds. Cognitive and conceptual links can be made within and across courses. Admittedly, this is a drastic shift in thinking, but new ways of teaching (eg, flipped classrooms), new focal points for learning (eg, personal lifelong learning), and new ways of storing and accessing information (eg, mobile computing devices and apps) provide a foundation from which we can explore different models for note-taking and handouts.

Although handouts are a seemingly minor point in the teaching process, we must still take an evidence-based approach to guide teaching and learning practices in this regard. While neither faculty members nor students appear to prefer one format over another, the best handouts allow ample space for students to reformat information into their own words and may even be somewhat “sparse” to encourage active listening and note-taking. Yet, the purpose of and types of note-taking may be evolving. Note-taking should not become an art lost to the ages of recorded class lectures and pre-filled handouts. Without the valuable skills of listening and recording, students might fail to become “competent practitioners (who are able to) listen, read, organize, integrate, and utilize information in the care of their patients”

[9]. Students should use the note-taking medium that best engages their willingness and ability to learn [10]. Learners must discover the delicate balance of practical use, ease, and efficacy for their note-taking strategies. In this technology-literate society and rapidly-changing learning environments, faculty members need to guide students toward managing their current and future learning needs.

References

1. Kosslyn S.M., Kievit R.A., Russell A.G., Shephard J.M. PowerPoint presentation flaws and failures: A psychological analysis // *Front. Psychol.* – 2012. – №3. – P. 230.
2. Seth V., Upadhyaya P., Ahmad M., Moghe V. PowerPoint or chalk and talk: Perceptions of medical students versus dental students in a medical college in India // *Adv. Med. Educ. Pract.* – 2010. – № 1. – P. 11–16.
3. Islam M.N., Majumder M.A., Ja'afar R., Rahman S. Students' perceptions of "technology-based" lecture handouts // *Malays. J. Med. Sci.* – 2005. – № 12(1). – P.26.
4. Avval F., Jarahi L., Ghazvini K., Youssefi M. Distribution of handouts in an undergraduate class to create more effective educational environment // *Int. J. Ed. Res.* – 2013. – № 12(1). P. 1–6.
5. Kiewra K.A., DuBois N., Christian D., McShane A. Note-taking functions and techniques // *J. Educ. Psychol.* – 1991. – № 83(2). – P. 240–245.
6. Bui D.C., Myerson J. The role of working memory abilities in lecture note-taking. *Learn // Individ Differ.* – № 2014. – № 33. – P. 12–22.
7. Avval F.Z., Jarahi L., Ghazvini K., Youssefi M. Distribution of handouts in an undergraduate class to create more effective educational environment // *Int. J. Ed. Res.* – 2013. – №12(1). – P. 1–6.
8. Mueller P.A., Oppenheimer D.M. The pen is mightier than the keyboard: Advantages of longhand over laptop note-taking // *Psychol. Sci.* – 2014. – № 25 (6). – P. 1159–1168.

9. Brazeau G.A. Handouts in the classroom: Is note-taking a lost skill? // *Am. J. Pharm. Educ.* – 2006. – № 70(2). – P. 38.

10. Dror I.E. Technology-enhanced learning: The good, the bad, and the ugly // *Pragmatics Cognit.* – 2008. – №16. – P. 215–223.

ФЕНОМЕН НАУКИ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМ ФІЛОСОФУВАННЯ

БІЛЕЦЬКИЙ І.П.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри теорії культури і філософії науки

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Харків, Україна

Вважається, що філософія, на відміну від інших наук, які розвиваються в рамках відповідних аксіом і постулатів, починає від самого початку. Тобто, на відміну від інших наук філософія є принципово поліпарадигмальною.

Насправді філософія починається не з самого початку, а з тих речей, які сприймаються як само собою зрозумілі та самоочевидні в тих чи інших культурних реаліях. Необхідно розрізняти культуру і ментальність. Ментальність можна визначити як сукупність смислових кодів та мемів, свідомих та несвідомих. Культура в такому разі – це усвідомлена частина цієї сукупності, виражена в мистецтві, філософії, науці тощо. Те, що є, а що не є самоочевидним (і з чого починається філософія), є різним у рамках різних культур і ментальностей.

Якщо проаналізувати в такому контексті історію світової філософії, то можна виділити наступні парадигми філософування: *індійську, китайську, античну, авраамічну, сучасну або сциєнтистську*.

Індійська філософія відштовхується від уявлень про реінкарнацію, сансару та звільнення з тенет сансари [7]. **Китайська** спирається на організмичне світобачення: всесвіт сприймається як свого роду єдиний гігантський організм, кожна річ, кожна людина є чимось на кшталт органу всередині цього організму і так само, як орган всередині звичайного організму, мають свої місце і функцію (своє дао) [6]. **Антична** (найбільш проблематична, оскільки все, що залишилося від неї на сьогодні, - це тексти, які інколи можуть інтерпретуватися діаметрально протилежним чином), можна припускати,

виходить з пошуків щастя у ворожому людині світі [1]. *Авраамічна* виходить з ідей монотеїзму та креаціонізму.

Сучасна сциєнтистська виходить із загального визнання картини реальності, яку дають природничі науки. «Наука є символом віри сучасної людини». Тобто наука – це те, в що дійсно вірить сучасна людина, і що вона сприймає як само собою зрозуміле. Всі різноманітні напрямки сучасної філософії так чи інакше розвиваються в контексті світогляду, спертого на природничі науки.

Наука розвивається на основі й у відповідності з існуючою філософською парадигмою. Так, якщо в Індії розповсюджена ідея про те, що зовнішній світ – це сон, майя, підпорядкований законові причинності чи карми, то, відповідно, там не могло з'явитися чогось подібного до сучасних природничих наук – який смисл досліджувати те, що є сном. Замість цього там розвивалися різноманітні йогічні та медитативні техніки, кінцева мета яких полягає в досягненні звільнення.

В рамках китайської організмичної парадигми наука зводиться до пошуків способів відновлення та підтримки гармонії та рівноваги в оточуючому світі. Це можна бачити на прикладі традиційної китайської медицини (в її порівнянні із західною).

Якщо антична парадигма зорієнтована на пошуки щастя (сама філософія є не просто інтелектуальною дисципліною, а способом жити – див. П. Адо [1]), то головною наукою (основним розділом філософії) є етика (тобто роз'яснення способу життя, необхідного для досягнення щастя). Фізика – це не наука про об'єктивну дійсність, а обґрунтування етики (чому саме так, а не інакше), а логіка (включаючи епістемологію) – обґрунтування фізики (звідки ми це знаємо). Математика, приміром, розглядалася як спосіб очищення душі [2, с. 104-111].

Авраамічні релігії – це релігії віри. Зміст віри (у що і як вірити) визначається відповідним священним писанням, а для того щоб правильно зрозуміти його необхідна герменевтика та теологія, що спирається на неї.

Філософія – служниця богослів'я, тобто метод правильного роз'яснення й розуміння. Усе інше – додатки (в часи середньовіччя). Природничі науки розвиваються в контексті теології (див. Ньютон, який розглядав свої дослідження з фізики як частину досліджень у галузі теології, чи Декарт, який казав, що не розуміє, як атеїст може займатися фізикою).

Особливістю сциєнтистської парадигми стає те, що наука стає об'єктивним знанням про об'єктивну дійсність (безвідносно до людини та людського буття). Висхідними постулатами виступає метафізика суб'єкта й об'єкту. Тобто є об'єктивне (яке єдине дійсно існує) і суб'єктивне (якого ніби немає). Методологія – емпіризм (візуальні факти) та математика.

В авангарді науки в рамках сциєнтистської парадигми знаходяться природничі науки. Науки гуманітарні розвиваються у фарватері природничих, слідом за ними, орієнтуючись на їх підходи та досягнення. Якщо природничі науки спираються на емпіричні факти, які одержуються зі спостережень та експериментів, то науки гуманітарні так само намагаються знайти факти відповідного типу. Це можуть бути археологічні, соціологічні дані, артефакти, тексти тощо. Однак, у гуманітарних науках з'являється такий момент як інтерпретація, яка, на відміну від наук природничих, може нести набагато більше різних смислів та варіантів. Як показує досвід герменевтики ХХ століття, всі інтерпретації є умовними і контекстуальними (одні й ті ж самі тексти чи художні артефакти можна розуміти абсолютно по-різному), у зв'язку з чим виникає запитання про те, а чи так усе однозначно в науках природничих. У 1962-му році виходить книга Т. Куна «Структура наукових революцій», яка відкриває принципово новий етап у філософії науки та кардинально міняє наші уявлення про науку. Пізніше були Ст. Тулмін, П. Фейєрабенд, інші. Їхні здобутки можна підсумувати загально відомою тезою Куна-Фейєрабенда:

- 1. Факти, на основі яких будується теорія, формулюються її мовою.*
- 2. Конкуруючі теорії мають різні неспіввідносні одна з одною мови.*
- 3. З попередніх двох положень витікає висновок, що не існує фактів, на основі*

яких можна було б здійснити раціональний вибір однієї з конкуруючих теорій[3, с. 71].

Аналогічні моменти були також виділені в рамках наук гуманітарних. Тобто, десь на кінець XX століття починають говорити про т.зв. ситуацію постмодерну, яка характеризується тим, що на зміну чітким і зрозумілим критеріям та орієнтирам класичних природничих та гуманітарних наук і світогляду приходять плюралізм альтернатив та умовність. Відображенням ситуації постмодерну стає філософія постмодернізму. Постмодернізм *являє собою* досить широкий спектр доволі різноманітних течій і напрямків сучасної гуманітарної думки, таких, як постструктуралізм, деконструктивізм, постпозитивізм, феміністські студії, археологія знання, шизоаналіз тощо. Загальною рисою більшості з наведених напрямків є увага до історичного аналізу систем знання та культури, визнання загального культурно-епістемічного плюралізму, а також розуміння досліджуваної дійсності у вигляді тексту, репрезентованого за допомогою тих чи інших символів.

Ситуація постмодерну – це *de facto* інтелектуальна ситуація нашого часу. Тобто плюралізм, релятивізм, контекстуалізм та історичний контекстуалізм. А також відсутність чітких і однозначних уявлень та орієнтирів у більшості сфер інтелектуальної діяльності. Істина контекстуальна й відносна. Відповідно існує не одна, а багато різних істин, в т.ч. несумісних між собою.

Чи можливо подолати цю ситуацію? Багато філософів намагалися і намагаються це зробити. Наприклад, Мауріціо Ферраріс намагається це зробити за допомогою феноменології [9], а Ален Бадью за допомогою своєї філософії події. Так, згідно з останнім, головна проблемою є те, що істину прив'язують до пропозицій (висловлювань). Висловлення прив'язане до певних речей. Істину ж слід прив'язувати не до висловлювання, а до події. Подія ж – це множина речей, яку Бадью пропонує аналізувати за допомогою теорії множин. В результаті знову ж таки отримуємо не одну, а цілу серію істин, які послідовно змінюють одна одну [8]. Тобто знову ж таки виходить плюралізм, у якому

контекстом виступають відповідні події. Що цілком вписується в висхідні положення постмодернізму.

Я думаю, що окремо слід виділити також інтегральний підхід К. Уїлбера. Він пропонує систему класифікації існуючих істин (на індивідуальні – колективні, внутрішні – зовнішні):

ВНУТРІШНЄ – ІНДИВІДУАЛЬНЕ (Феноменологія, психоаналіз, містика)	ЗОВНІШНЄ - ІНДИВІДУАЛЬНЕ (Природничі науки, емпіризм, сенсуалізм)
ВНУТРІШНЄ - КОЛЕКТИВНЕ (Культурологія, герменевтика)	ЗОВНІШНЄ – КОЛЕКТИВНЕ (Соціологія, політологія, економічні науки)

[5, с. 40-44].

Цей підхід є плюралістичним і визнає наявність контекстів (що цілком відповідає настановам постмодернізму). Відмінність же від більшості варіантів постмодерністської філософії полягає в тому, що Уїлбер все ж таки передбачає наявність якщо не самих критеріїв, то принаймні напрямків, за якими ці критерії розподіляються. Тобто це спосіб структуралізації плюралістично-релятивістського світогляду ситуації постмодерну.

Розглянемо нарешті трансдисциплінарність. Чи є вона подоланням ситуації постмодерну? «Хартія трансдисциплінарності», прийнята на Першому Всесвітньому конгресі з трансдисциплінарності, який відбувався 2-7 листопада 1994 року у Конвенто да Аррабіда (Португалія), стверджує:

«Стаття 1. будь-яка спроба редукувати людську істоту до формальних структур є несумісною з трансдисциплінарним баченням.

Стаття 2. Визнання різних рівнів реальності, що передбачають різні типи логіки, є невід’ємною складовою трансдисциплінарного підходу. Будь-яка спроба редукувати реальність до якогось одного рівня з єдиним різновидом логіки не відноситься до області трансдисциплінарності.

Стаття 3. Трансдисциплінарність доповнює дисциплінарні підходи, що викликає появу нових даних і нових взаємодій між дисциплінами. Це штовхає нас до нового бачення природи і реальності. Трансдисциплінарність не намагається встановити панування певних дисциплін, але ставить за мету розкрити всі дисципліни в напрямку того, в чому вони єдині, а також того, що знаходиться за їх межами.

Стаття 4. Наріжний камінь трансдисциплінарності – семантичне і практичне об'єднання тих смислів, які знаходяться в місці перетину й лежать за межами окремих дисциплін ...

Стаття 5. Трансдисциплінарне бачення є рішуче відкритим щодо виходу за рамки точних наук, вимагаючи їх діалогу й примирення з гуманітарними і соціальними науками, а також мистецтвом, літературою, поезією і духовним досвідом.

Стаття 6. Порівняно з міждисциплінарністю й мультидисциплінарністю, трансдисциплінарність є багатоаспектною й багатовимірною. Беручи до уваги різноманітні підходи до розуміння часу й історії, трансдисциплінарність не виключає транс-історичного горизонту...» (цит. по [4, с. 203-204]).

Необхідно розрізняти трансдисциплінарність і міждисциплінарність. Ситуація міждисциплінарності – це ситуація переносу знання з однієї дисциплінарної області в іншу за умов збереження дисциплінарного поділу. Ситуація ж трансдисциплінарності передбачає порушення жорсткості дисциплінарного поділу наукового знання, які стають «прохідними», сприяючи появі різноманітних «над» дисциплінарного поділу.

Власне задача трансдисциплінарності полягає в пошукові шляхів узгодження єдності та роздробленості. Інтервальний підхід Ф.В. Лазарева та М.М. Новосьолова. стверджує:

- будь-яке явище X є багатовимірним і включає в себе множину вимірів X_i ,
- кожен вимір X_i має інтервал I_i , тобто набір умов за яких X проявляє себе як X_i ,

- *суть інтервального підходу полягає в пошуку координації між вимірами X_i та їх інтервалами I_i [4, с. 64].*

Його гносеологічний варіант можна сформулювати наступним чином:

- *кожна істина відносна,*
- *кожна істина має свій інтервал,*
- *інтервальний підхід полягає в пошуковій координації між ними [4, с. 65].*

Тут *de facto* ми маємо те ж саме, що і з методологією К. Уїлбера. Тобто з одного боку визнання плюралізму, релятивізму та контекстуалізму, з іншої – намагаючись раціонального впорядкування плюралістично-релятивістських уявлень ситуації постмодерну. В цьому аспекті трансдисциплінарний підхід та підхід Уїлбера (який до-речі активно використовується в трансдисциплінарній філософії) можуть вважатися одночасно і альтернативами, і варіантами філософії постмодерну.

Використана література:

1. Адо П'єр. Що таке антична філософія /Адо П'єр; переклад з франц. – Київ: «Новий Акрополь», 2014. - 428 с.
2. Білецький І.П. Математика як метод і як духовна практика /Білецький І.П. //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1092, серія «Теорія культури і філософія науки», випуск 50, 2014. – с. 104-111.
3. Білецький І.П. Філософія і методологія наукового пізнання /Білецький І.П. – Харків: ХДЕУ, 2001. – 104 с.
4. Киященко Лариса, Моисеев Вячеслав. Философия трансдисциплинарности/ Киященко Лариса, Моисеев Вячеслав. – Москва: ИФ РАН, 2009. – 208 с.
5. Уилбер Кен. Око духа /Уилбер Кен; перевод с англ. – Москва: Издательство Института трансперсональной психологии, Издательство К. Кравчука, 2002. – 476 с.

6. Фэн Ю-лань. Краткая история китайской философии / Фэн Ю-лань; перевод с англ. – Санкт-Петербург: «Евразия», 1998. – 376 с.
7. Чаттерджи С., Датта Д. Индийская философия / Чаттерджи С., Датта Д.; перевод с англ. – Москва: «Селена», 1994. – 416 с.
8. Badiou Alain. Infinite Thought. Truth and return to Philosophy/Badiou Alain; translated from French – The Tower Building 11 York Road, London, 2004. – 200 p.
9. Ferraris Maurizio. Manifesto of New Realism / Ferraris Maurizio; translated from Italian – State University of New York, Albany, 2014. - 106 p.

ДВОЇСТА СУТНІСТЬ ЛЕНД-АРТУ

КОХАН Н.М.

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри образотворчого мистецтва,

музикознавства та культурології

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

м. Суми, Україна

Поширення ленд-арту у світі, поступове усвідомлення його естетичного, культурологічного потенціалу, інтеграція з дизайнерськими практиками останнім часом привертають увагу дослідників. «Терміном ленд-арт означають твори митців, створені в природному середовищі, за умови, що останнє складає в них вагому семантичну та структурно-композиційну частину» (Г. Вишеславський) [1].

«Ленд-арт» – це не перша назва цього явища мистецтва. Першу назву – «земляні роботи» (Earthworks) запропонував американський теоретик мистецтва і художник Р. Смітсон [2]. Різницю в термінах («Earthworks» і «Land Art») британський дослідник Д. Сліман пояснює тим, що європейські автори показали інші рішення в ландшафті. Так, наприклад, на відміну від масштабних «втручань» у рельєф ландшафту американського художника Р. Смітсона у творах британських авторів (Р. Лонг, Х. Фултон) була присутня «англійська чутливість» [3] яка характеризувалася мінімальним порушенням земної поверхні. З розширенням варіантів взаємодії із довкіллям виникла більш містка назва – «Land Art». Слід зазначити, що дефініція «ленд-арт» на сьогодні остаточно не сформувалася й не враховує дизайнерської складової. Розмаїття назв цієї художньої діяльності («земляне мистецтво, «неможливе мистецтво», «мистецтво в довкіллі», «традиції Sky-art, Sea-art, Land-work») не набуло широкого застосування в теорії мистецтва. Більш широким поняттям, спрямованим на взаємодію з довкіллям, яке охоплює ленд-арт

і похідні від нього художні й дизайнерські практики є «енвайронмент» («Environmental Art»).

В теоретичних працях американських істориків мистецтва С. Беттгер (S. Boettger) [4-8], Д. Кастнера (J. Kastner), арт-критика Б. Уолліса (B. Wallis) [9]; британських істориків мистецтва Д. Слімана (J. Sleeman) [10, 11], Б. Тафнелла (B. Tufnell) [12], М. Гудінга (M. Gooding) і художника У. Фурлонга (W. Furlong) [13]; німецького арт-історика М. Лайлаха (M. Lailach) [14]; дослідників: Акіко Такасуе (Akiko Takasue) [15], Е. Кордіка (A. Kordic) [16], Н. Хорісаки-Крестенс (N. Horisaki-Christens) [17], Ж. Іпполіто (J. Ippolito) [18], Е. Ролінгс (A. Rawlings) [19] і С. Уолліса (S. Wallis) [20] розглянуті передумови й формування ленд-арту як явища сучасного мистецтва («contemporary art»). Вони містять загальнотеоретичні дослідження які розкривають основу перетворень, що відбувалися в мистецтві XX століття та розкривають окремі аспекти історичного і генетичного розвитку ленд-арту на території Америки, Азії і Європи.

Наприкінці 60-х років XX століття бурхливий розвиток ленд-арту створив умови для переосмислення ролі ландшафту в житті людини й це віддзеркалилося в теорії ландшафтної архітектури. Так, американський арт-історик Д. Бердслі (J. Beardsley) [21] дії художників ленд-арту називає каталізатором руху в ландшафтній архітектурі. Сприяє увазі до ландшафту книга шотландського ландшафтного архітектора Я. Мак-Гарга (I. McNarg) «Дизайн із природою» (1969), де автор указує на нераціональне використання земельних ресурсів і шляхи виходу з ситуації, що склалася [22]. На конференції в Північній Америці в Портленді (шт. Орегон) у 1971 році він порушує питання виживання людства як виду [23].

Про потребу в нових «захоплюючих» ландшафтах пишуть британські, американські та канадські теоретики: П. Вокер (P. Walker), К. Говетт (C. Howett), П. Джейкобс (P. Jacobs), Ж. Джелліко (G. Jellicoe), С. Джелліко (S. Jellicoe), С. Крог (S. Krog), Л. Олін (L. Olin), М. Трейб (M. Treib), Н. Фейрбротер (N. Fairbrother). С. Крог вказує на необхідні нові підходи

взаємопов'язані з мистецтвом. Він уточнює, що «не дивно, що Роберт Смітсон, Карл Андре, Крісто, Майкл Хейзер, Денніс Оппенгейм та інші художники звернулися до краєвиду як форуму... Пейзаж <...> переповнюється прихованою присутністю, обмежений порівняно невеликими метафоричними асоціаціями» [24]. М. Трейб «відрізняє ландшафтну архітектуру від простого “садівництва”» та показує на зміст у ландшафті як «колективне втілення цінностей» [25]. Л. Олін підкреслює, що зміни в ландшафтному архітектурному мисленні відбивають інтелектуальні тенденції в суспільстві [26]; Н. Фейрбротер – в ландшафті має бути відображений мінливий світ [27]; К. Говетт – «ландшафтні архітектори мають бути здатними уявляти і створювати ландшафтні форми, які виражають вищі цінності і сподівання американської культури напередодні третього тисячоріччя» [28]; П. Джейкобс розповідає про «ландшафти розширеного поля», які акумулюють у собі історію й погляд у майбутнє; розкривають індивідуальні судження й систему цінностей» [29]. Британський ландшафтний архітектор і теоретик Д. Желіко написав: «Зробивши висновок, що ландшафт для сучасної цивілізації не розкіш, а життєва необхідність, ми розуміємо, що недостатньо, якщо пейзаж просто бавить око й викликає приємність. Завдання набагато складніше, необхідно виразити прихований у глибинах підсвідомості «другий невідомий світ». Цього можна досягти, спираючись на сучасне мистецтво, що завжди оперує абстракціями, скажемо, вдатися до сюрреалістичних методів або зробити ставку на незвичні композиційні рішення» [30].

Така теоретична думка кінця ХХ сторіччя дозволила підійти до формування ландшафту як до твору мистецтва. Міркування фахівців послужили базою для подальших теоретичних досліджень і реалізації нових рішень на практиці: нарівні з артівськими роботами в ландшафті почали виникати твори ленд-арту, сформовані як об'єкт ландшафтного дизайну.

Для прикладу першого ствердження можна представити масштабну акцію британського художника Е. Гольдсворті (А. Goldsworthy) «Сніжки влітку» (2000), що викликає у глядача когнітивний дісонанс у спекотний

полудень. Візуально це виглядало так: у день літнього сонцестояння (21 липня) тринадцять гігантських сніжок були розставлені на вулицях Лондона. Сенсауальованого художником послання розкривався поступово з таненням снігу, коли почали оголюватися історичні символи місця: вовна корів і овець, пір'я ворони, насіння каштану, соснові гулі, ягоди бузини, ячмінь, колючий дріт, гілки, крейда, галька.

Історичний підтекст лежить і в основі іншого твору ленд-арту Е. Гольдсворті - «Лінія дерева» (2011). На відміну від першого прикладу ця робота є об'єктом ландшафтного дизайну. Цьому сприяє, насамперед, стабільна форма твору і простір розташування – паркова зона (місце призначено для прогулянок). «Лінія дерева» є величезною за розмірами, довжиною понад 300 метрів, звивистою об'ємною лінією на землі, сформованою зі старих стовбурів дерев, взятих на цій території. Приваблює увагу глядача й візуальний парадокс, що виникає між стрункими стовбурами дерева й утворений із них хвилястою лінією, яка тягнеться далеко алеєю між великими деревами евкаліпта. Делікатне значеннєве зіставлення твору ленд-арту, створеного зі старих стовбурів, і молодих дерев евкаліпта, що ростуть поруч, дозволили дизайнерам порушити філософське питання «життя і смерті».

«Лінія дерева» – це приклад художнього ландшафту (об'єкта ландшафтного мистецтва) – арт-ландшафту. У практиці ландшафтного дизайну створення «об'єкту ландшафтного мистецтва» розглядається як «вище досягнення» в цій галузі, де, крім художнього образу, ураховує «природні компоненти й антропогенні включення» [31].

Слід відзначити, що в практиці ленд-арту існує багато творів, створених в міському просторі, як об'єкт ландшафтного дизайну. Їх авторами є американські ландшафтні архітектори М. Лін (M. Lin), Ч. Дженкс (C. Jencks), британський художник і дизайнер К. Друри (C. Drury) и др.

Унаслідок цього, в теорії ландшафтного дизайну з'являється поняття «арт-ландшафт». Його вводить російська дослідниця О. Забеліна. Арт-

ландшафти вона називає «своєрідними лабораторіями, у яких зароджуються нові ідеї, що демонструють перспективи подальшого розвитку ландшафтно-творчої думки» і відносить їх до садів. О. Забеліна пише: «... форма і структура таких садів подібні до творів безпредметного мистецтва ХХ століття. У цих садах ідея превалює над традиційними характеристиками саду. Іншою відмінною рисою цих садів є використання в них нових технологій і матеріалів» [32]. Запропоновані вченою групи («кінетичні сади», «гра в сад», «сади-артефакти», «сади-інсталяції» і «сади зі штучними елементами») можуть включати твори ленд-арту.

Таким чином ленд-арт має двоїсту сутність: він є художнім явищем і може розглядатися як твір сучасного мистецтва і водночас може бути об'єктом дизайнерського проектування.

Використана Література

1. Вишеславський Г., Сидор-Гібелінда О. Термінологія сучасного мистецтва: означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. Париж – Київ : Terra Incognita, 2010. С. 170–180.

2. Smithson R. Entropy And The New Monuments : SELECTED WRITINGS BY ROBERT SMITHSON (1966). *Artforum*. URL: https://www.robertsmithson.com/essays/entropy_and.htm (дата звернення: 27.01.2017).

3. Sleeman J. Landscape and land art : for the degree of PhD. The University of Leeds : Department of Fine Art, 1995. p. 12.

4. Boettger S. A Found Weekend, 1967: Public Sculpture and Anti-Monuments. *Art in America*. Jan, 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/299252159_A_found_weekend_1967_Public_sculpture_and_anti-monuments_Created_just_a_day_apart_two_innovative_works_'Placid_Civic_Monu

ment'_by_Claes_Oldenburg_and_A_'Tour_of_the_Monuments_of_Passaic_New_Jersey'_by (дата звернення: 15.04.2006).

5. Boettger S. After Babel. Earthwards: Robert Smithson and Art After Babel. Book reviews. *Art Journal*. Summer, 1996. URL: <http://www.questia.com/read/1P3-9790977/language-of-the-soil> (дата звернення: 21.04.2006).

6. Boettger S. Behind the Earth Movers: The Adventurous Support of Dealer Virginia Dwan Allowed Earthwork Artists Michael Heizer, Walter De Maria, Robert Smithson and Others to Realize Their Pioneering Projects. *PATRONAGE*. April, 2004. P. 54-62. URL: <http://www.lacourart.com/ArtHistorySurvey/00-pdfs/elearn/behindearth.pdf> (дата звернення: 22.04.2006).

7. Boettger S. Natural Dialogue. Sculpting with the Environment : A Natural Dialogue. - book reviews. *Art Journal*. 1996. Vol. 55, No. 2, Summer. URL: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0425/is_n2_v55/ai_18533942 (дата звернення: 2.05.2006).

8. Boettger S. The Human Impulse to Shape Nature. Designing the Earth : The Human Impulse to Shape Nature. - book reviews. *Art Journal*. 1996. Vol. 55, No. 2, Summer. URL: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0425/is_n2_v55/ai_18533940 (дата звернення: 4.05.2006).

9. Kastner J., Wallis B. Land and Environmental Art. London : Phaidon Press, 1998. p. 304.

10. Sleeman J. Land Art and the Moon Landing. *Journal of Visual Culture*. Canada, Montreal : McGill University, 2010. P. 299–328.

11. Sleeman J. Landscape and land art : for the degree of PhD. The University of Leeds : Department of Fine Art, 1995. p. 323.

12. Tufnell B. Land Art. New York : Harry N Abrams Inc, 2007. p. 158.

13. Gooding M., Furlong W. Song of the Earth : European Artists and the Landscape. London : Thames & Hudson, 2002. p. 168.

14. Lailach M. Land Art. Cologne : Taschen, 2007. p. 94.

15. Akiko Takasue. Installation art / Sandra Buckley. The Encyclopedia of Contemporary Japanese Culture. Taylor & Francis e-Library, 2006. P. 217-218. URL: https://books.google.ru/books?id=Wtkm3O3nWXkC&pg=PA218&lpg=PA218&dq=Takasue+Akiko++installation+Art++Sandra+Buckley&source=bl&ots=nSbiiO6DPx&sig=D9cTkL217u9nNXY_94pu3lXvUk4&hl=ru&sa=X&ei=XVQcVMv8IYPhyWPiz4KACA&ved=0CCIQ6AEwAQ#v=onepage&q=Takasue%20Akiko%20%20installation%20Art%20%20Sandra%20Buckley&f=true (дата звернення: 15.08.2012).

16. Kordic A. What is the Significance of the Japanese Gutai group ? Widewalls. September, 2015. URL: <http://www.widewalls.ch/THE-GUTAI-GROUP/> (дата звернення: 16.07.2017).

17. Horisaki-Christens N. On the Blurring of Art and Life, or Toward a More Human Experienc. «*Rights of Passage*». Jun, 2012. URL: <http://magazine.art21.org/2012/06/11/on-the-blurring-of-art-and-life-or-toward-a-more-human-experience/#.WwQDju6FOHv> (дата звернення: 27.11.2014).

18. Ippolito Jean M. From the Avant-Garde: Re-Conceptualizing Cultural Origins in the Digital Media Art of Japan. *The MIT PressJournals*. April, 2007. URL: https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/leon.2007.40.2.142#.VBxIVJR_sQo (дата звернення: 23.04.2012).

19. Rawlings A. NOBUO SEKINE'S «PHASE — MOTHER EARTH» UNDER RECONSTRUCTION. *Art Space Tokyo*. October, 2008. URL: https://artspacetokyo.com/blog/archives/nobuo_sekines_phase_mother_earth_under_reconstruction/ (дата звернення: 7.06.2012).

20. Wallis S. Mono-ha Moment. *Art in America*. Dec., 2011. URL: <https://www.artinamericamagazine.com/news-features/magazines/mono-ha-moment/> (дата звернення: 4.03.2018).

21. Beardsley J. A Word for Landscape Architecture : Sprawl and Spectacle No. 12. *Harvard Design Magazine*. URL: <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/12/a-word-for-landscape-architecture> (дата звернення: 3.12.2017).

22. McHarg I. Design with Nature (Wiley Series in Sustainable Design). Pennsylvania : Turtleback Books, 1995. p. 208.
23. McHarg I. Man: Planetary Disease. The 1971 B. Y. Morrison Memorial Lecture. Washington, D.C. : Agricultural Research Service (DOA), 1971. p. 33.
24. Krog S. Creative Risk Taking (1983). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 58–64.
25. Treib M. Must Landscapes Mean? (1995). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 89–102.
26. Olin L. Form, Meaning, and Expression (1988). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 77–80.
27. Fairbrother N. New Lives, New Landscapes (1970). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 82–84.
28. Howett C. Systems, Signs, and Sensibilities (1987). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 108–116.
29. Jacobs P. De/Re/In[form]ing Landscape (1991). *Theory in landscape architecture : a reader* (Penn studies in landscape architecture). Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2002. P. 116–123.
30. Книга «Ландшафт человека» Джеффри и Сьюзан Джеллико. *Speech : archspeech*. интернет-издание об архитектуре, градостроительстве и дизайне. URL: <https://archspeech.com/article/kniga-landshaft-cheloveka-dzheffri-i-s-yuzan-dzhelliko> (дата звернения: 21.09.2015).
31. Боговая И., Фурсова Л. Ландшафтное искусство : учебник для вузов. Москва : Агропромиздат, 1988. 223 с.
32. Забелина Е. В. Поиск новых форм в ландшафтной архитектуре : учеб. пособие. Москва : Архитектура-С, 2005. С. 4.

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

СОТНІКОВ Д.В.

аспірант кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Сучасна прогресивна українська наука, техніка та суспільство визначають мету професійної освіти як якісну підготовку кваліфікованих фахівців, що відповідають вимогам конкурентоспроможності на ринку праці. Разом з тим, вітчизняний ринок праці, в умовах розв'язання економічних проблем (глобальна економічна криза, негативний торговий баланс, інфляція, зниження рівня добробуту, міграція населення, екологічні проблеми тощо), потребує висококваліфікованих спеціалістів у галузі економіки та фінансів, що, в свою чергу, будуть сприяти інтеграції України до світового економічного простору. Роботодавці, наразі, вимагають від майбутніх випускників економічних спеціальностей глибоких знань як спеціальних, так і загальноосвітніх дисциплін, вільного орієнтування в українському законодавстві у межах кваліфікаційних вимог, вміння швидко адаптуватись до багатозадачності та вміння приймати відповідальні рішення. Проте, сучасним студентам закладів вищої освіти доволі важко постійно підтримувати високий рівень працездатності, унаслідок чого знижується рівень їхньої академічної успішності. Серед основних причин зниження успішності варто назвати таке явище як *«прокрастинація»* (від лат. *pro* – замість, попереду і *crastinus* – завтрашній). Цей термін означає схильність людини «відкласти заплановані справи на потім», а також тяжіння до справ, що приносять найбільше задоволення у даний момент та мають миттєвий результат.

Надмірна кількість навчальних завдань, дефіцит часу на їх виконання, відсутність навичок планування, постійна нервова напруга призводять до свідомого відтермінування студентом намічених завдань та відволікання себе другорядними особистими справами (комп'ютерні ігри, соціальні мережі, відеоблоги, прослуховування музики тощо). Згодом ця поведінка переростає у звичку. Унаслідок цього молода людина з вищезазначеною особистісною поведінкою доволі часто виконує навчальні завдання не в повному обсязі або взагалі не встигає їх виконувати у визначений термін. Таке несумлінне ставлення студента до навчання часто призводить до значного зниження рівня його успішності, внаслідок чого, у майбутнього фахівця відбувається формування стресового стану. У більшості випадків такий стан вважається серйозною проблемою, яка може викликати психологічні відхилення: депресію, відсутність мотивації, невпевненість у власних силах, ухилення від виконання важливих справ та навіть невроз.

Явище патологічного «затягування» виконання справ відомо давно, його описували автори стародавнього світу, зокрема політичні діячі та філософи: Гесіод, Фулідід, Марк Тулпій Цицерон, Луцій Анней Сенека та інші. Установлено, що сам термін «прокрастинація» вперше був визначений в Оксфордському словнику 1548 року [8, с. 211-212]. Однак в науковому обігу дане поняття вперше використано лише в 1977 році зарубіжним дослідником Полем Рінгенбахом після оприлюднення його наукової статі: «Прокрастинація в житті людини» [8, с. 211]. Цього ж року була опублікована книга американських психотерапевтів Альберта Елліса та Вільяма Кнауса «Подолання прокрастинації», основу якої складають клінічні дослідження [8, с.212].

Пізніше, у 1983 році з'явилася інша науково-популярна книга «Прокрастинація: що це таке та як її подолати», написана відомими психологами Джейн Буркою та Ленорою Юен, що включає авторські методи усунення проблеми відкладання справ [8, с. 215]. А вже наприкінці 1980-х років здійснювались науково-академічні дослідження феномену прокрастинації,

результати яких лягли в основу опублікованої у 1992 році книги відомого ізраїльського педагога та соціального психолога Ноа Мілграма «Прокрастинація як хвороба сучасності», де наведено аналіз дефініції, запропоновано типологію і зроблено висновки про причини та можливі шляхи подолання феномену [8, с. 211].

У ХХІ столітті проблема привернула увагу низки зарубіжних (Б. Трейсі, Р. Лейн, С. Павлина, Р. Т. Кійосакі, Б. Е. Оклі, Т. Седжновскі, Ш. Л. Лектер та ін.) та вітчизняних (О. Колесов, В. Ковилін, О. Корнєєва, О. Грабчак, С. Бабатіна, К. Дубініна та ін.) науковців, дослідників, викладачів, психологів, підприємців, мотиваторів-практиків тощо. Великого значення для подолання прокрастинації вони надають самовихованню особистості у повсякденному житті та професійній діяльності. Тобто становлення особистості буде успішним у випадку, коли кожна людина дієво й наполегливо працюватиме над удосконаленням своїх морально-ділових якостей. Разом з тим, недостатня увага у наукових дослідженнях приділена особливостям академічної прокрастинації, адже, зважаючи на щорічне збільшення кількості студентів-прокрастинаторів, дана проблема потребує ґрунтовного дослідження. Так, зокрема необхідним постає пошук причин прокрастинації, визначення етапів та пошук методів запобігання академічній прокрастинації.

Сучасний аналіз феномену прокрастинації, проведений багатьма вітчизняними вченими, зокрема В. Ковиліним, показав, що ріст академічної прокрастинації пов'язаний із щорічною зміною підходів до освітнього процесу (підвищення вимог до кваліфікації фахівців, зокрема до їхнього вміння аналізувати, прогнозувати та приймати відповідальні рішення), котрі вимагають від освітніх установ зміни навчальних програм, деталізації навчального матеріалу, розробки методів поєднання засвоєння студентами теоретичного матеріалу та оволодіння практичними професійними навичками. Також прогресуванню проблеми прокрастинації сприяє збільшення обсягу навчального матеріалу, котрий відводиться на самостійне опанування

студентами. Все це викликає складність у навчанні і породжує прокрастинацію серед сучасного студентства [6, с. 23].

Т. Вайда у своїй статті «Теоретичні основи вивчення феномену прокрастинації» ототожнює прокрастинацію з такими поняттями, як лінощі та відпочинок, але це не завжди доречно [2, с. 203]. Коли людина проявляє лінощі, вона свідомо відмовляється виконувати ту або іншу роботу та не відчуває через це емоційної дратівливості. Прокрастинатор, навпаки, усвідомлює важливе значення роботи, але навмисно шукає причини для виправдання її відкладення. Згодом, студенти з цією проблемою відчувають психологічні розлади.

Прокрастинацію не слід плутати і з відпочинком, який, зазвичай, наповнює молоду людину новими силами. Прокрастинатори, навпаки, втрачають енергію, і чим її менше залишається, тим більше шансів відкласти виконання завдання на невідомий термін.

За Н. Мілграмом прокрастинація поділяється на такі види:

1) *повсякденна* – відтермінування побутових (домашніх) справ регулярного характеру;

2) *внутрішньоособистісна* – неможливість прийняття поточних рішень у певний момент;

3) *невротична* – відстрочення моменту прийняття життєво важливих рішень, які пов'язані з вибором навчального закладу, спортивної секції, майбутньої професії тощо;

4) *академічна* – неможливість виконання навчальних завдань (написання курсової роботи, підготовка до семінарського заняття, розв'язування задач тощо) [1].

Педагогічні дослідження О. Грабчак та К. Дубініної показали, що основними причинами академічної прокрастинації слід вважати:

– відсутність мотиваційного компонента (суб'єктивне відчуття марності та непотрібності дорученого викладачем завдання – це свідчить про те, що студенти помилились у виборі спеціальності та не бачать перспектив у

майбутній роботі за фахом, через перенасиченість ринку праці дипломованими спеціалістами);

- відсутність вольової сфери (студенти з несформованими вольовими процесами, які мають схильність займатися будь-якими марними справами, що приносять їм задоволення або якнайшвидший результат, з метою постійного перебування у зоні комфорту);

- недостатня підготовленість студентів до виконуваної роботи (низький рівень знань або навичок, відсутність фізичної підготовки тощо);

- відсутність навичок тайм-менеджменту;

- перенавантаження роботою (неможливість правильно розставити пріоритети в режимі багатозадачності);

- стрес як наслідок підвищеного рівня тривожності, невпевненості у власних силах;

- страх успіху (тип людей, які знаходяться в стані стурбованості та хвилювання, внаслідок чого, по суті, не можуть сконцентруватися на виконанні роботи);

- перфекціонізм (студент ставить до себе завищені вимоги у навчальній діяльності, з метою бездоганного виконання завдань);

- хвороба та втома;

- галузь, пізнання якої не приносить задоволення;

- недостатнє позааудиторне консультування з боку викладачів [4, с. 214-215; 5, с. 175-176].

Т. Колтунович та О. Поліщук запевняють, що прокрастинація бере свій початок з бажання здійснити грандіозну та тривалу за часом роботу (розробка проекту, відеомонтування, написання реферату, створення мультимедійної презентації тощо), коли людина відчуває зацікавленість у майбутньому результаті.

Наступним етапом прокрастинації є поступова втрата мотивації, відсутність бажання подальшої роботи за наміченим планом, що супроводжується страхом тих труднощів, що виникнуть у процесі тривалої

діяльності. На цьому етапі студенти економічних спеціальностей, як правило, знаходяться в пошуку причин, чому необхідно відкласти важливу роботу на невизначений термін та зайнятися виконанням тих справ, які спрямовані на отримання швидкого задоволення, не потребують великих затрат часу та приносять швидкий результат (соціальні мережі, музика, телефонні дзвінки тощо).

Останній етап передбачає відтермінування студентом-прокрастинатором результату до настання дедлайну з виправдовуванням особистих вчинків. Дійшовши до крайніх термінів, робота виконується у авральному режимі або не виконується взагалі. Виконання завдання в обмеженому часовому періоді на цьому етапі призводить до почуття тривожності, пригніченості, постійного невдоволення отриманими результатами, відчуття провини за посередньо виконане завдання тощо. Проте, як правило, наступного разу усі етапи повторюються знову [8, с. 214-215].

Для таких студентів характерні: дезорганізованість, непунктуальність, відволікання на дрібниці в процесі важливої роботи. Прагнучи завершити завдання у крайній термін, людина відчуває розумове та фізичне виснаження. А нервова напруга, постійне недосипання, зловживання кофеїновими напоями – усе це може мати негативні наслідки для молодого організму.

Подолання студентської прокрастинації, зокрема для майбутніх фахівців економічної галузі, можливе шляхом використання технік тайм-менеджменту – різноманітність методик оптимального планування часу для виконання навчальних завдань, проектів, професійних обов'язків тощо.

Головна ідея тайм-менеджменту полягає не в цілеспрямованому перенавантаженні людини роботою, а в тому, щоб успішно виконати щоденні справи у визначений термін і таким чином гармонізувати своє життя. Повсякденна багатозадачність та поєднання основної діяльності (навчальної, професійної) з домашньою роблять тайм-менеджмент одним з найважливіших напрямів сьогодення [7, с. 69].

Головним прибічником ведення жорсткого режиму дня був німецький філософ, педагог Е. Кант (1724-1804), який визначав час всезагальною формою, лише за допомогою якої і може здійснюватися послідовний процес [7, с. 63].

Варто відзначити систему управління особистим часом Б. Франкліна, який радив візуалізувати довгострокові завдання у вигляді багатоступінчатої піраміди – поділ великого завдання на «підзадачі», які, в свою чергу, поділяються на більш дрібні задачі [7, с. 63].

Особливої уваги у питаннях боротьби з прокрастинацією студентів економічних спеціальностей, заслуговують цінні ідеї відомого канадського письменника, психолога та підприємця Б. Трейсі, який ототожнював тайм-менеджмент з мистецтвом в управлінні власним життям: «Одна з головних ідей полягає в тому, що тайм-менеджмент – це управління не лише своїм часом, але і своїм життям» [11, с. 5-6].

У ході наукового пошуку встановлено, що ефективними методиками розподілу часу для студентів економічних спеціальностей є такі технології ефективного використання часу як, метод «Pomodoro» та матриця Ейзенхауера.

«Pomodoro» – це метод цілеспрямованого використання часу, розроблений італійським студентом Ф. Чірілло в кінці 1980-х років. Цей метод передбачає поділ роботи на 25-хвилинні інтервали і короткі перерви. Застосування цього методу відбувається за п'ятьма етапами:

- визначення об'єму роботи, яку необхідно виконати;
- встановлення таймеру на 25 хвилин;
- виконання роботи, доки не пролунає таймер;
- коротка перерва (3-5 хвилин);
- продовження виконання роботи у такому ритмі: кожні чотири 25-хвилинні інтервали робити довшу перерву (до 15-30 хвилин) [9].

Головною метою методу «Pomodoro» є зменшення впливу внутрішніх та зовнішніх відволікаючих факторів на увагу. Якщо під час виконання роботи прокрастинатор відволікається, тоді те або інше завдання повинно бути занотовано та «відкладено на потім» [9].

Матриця Ейзенхауера являє собою таблицю з чотирьох квадратів, основою яких є дві осі – важливості (по вертикалі) і терміновості (по горизонталі). У кожен з квадратів записуються всі завдання і справи, завдяки чому утворюється об’єктивна картина першочергових, другорядних та малозначних завдань (табл.1).

Таблиця 1. Матриця Ейзенхауера

		Терміновість	
		терміново	нетерміново
Важливість	важливо	I група	II група
	неважливо	III група	IV група

Студент, який ретельно планує свій час, як правило, встигає вирішити всі першочергові завдання, найчастіше у нього вистачає часу на те, щоб розібратися із другорядними, а якщо пощастить, то впоратися із малозначними завданнями.

I група – важливі термінові завдання. Цей квадрат повинен бути порожнім, так як при ідеальному плануванні важливих термінових справ не виникає. Відсутність таких задач свідчить про організованість та самодисципліну студента.

II група – важливі нетермінові завдання. Вони є найбільш пріоритетними та саме з них повинні складатися повсякденні задачі. Сформовані цілі цієї групи можуть легко стати терміновими, потрапивши в квадрат I, якщо їх не виконувати своєчасно.

III група – неважливі термінові завдання. Ці завдання є «відволікаючими», вони не наближають людину до запланованих результатів. Дуже часто вони заважають сконцентруватись на важливих справах. Найчастіше, сюди відносять домашні справи, зустрічі, дні народження тощо.

IV група – неважливі нетермінові завдання – не приносять ніякої користі. Іноді важливо не лише відкласти такого роду завдання, але і не займатися ними зовсім (телефонні дзвінки, соціальні мережі, телебачення тощо).

Оволодіння цим методом дозволить розумно відбудовувати ієрархію власних цілей, успішне виконання яких виробить у прокрастинатора почуття організованості, зібраності та задоволення від виконуваної роботи [10].

Проте, на думку сучасного письменника, психолога Р. Лейна, жоден метод управління часом не буде працювати, якщо студент не слідуватиме ряду правил:

1) *Організація часу* – дає можливість зрозуміти, у який час доби у людини спостерігається найбільша продуктивність, шляхом експериментальних досліджень та ведення щоденника діяльності.

2) *Ведення обліку прокрастинації* – дає можливість з'ясувати, які завдання студент виконує з найбільшою ефективністю, а які викликають у нього негативні емоції.

3) *Складання пріоритетного списку* – базовий інструмент організації робочого часу шляхом планування роботи за ступенем важливості.

4) *Усунення зайвого* – створення ідеальної робочої атмосфери, шляхом щоденного наведення ладу як на столі, так і в комп'ютері, з метою усунення відволікаючих увагу предметів.

5) *Зміна звичок* – формування нових звичок, здатних перемогти прокрастинацію (негайний початок дій, миттєва розстановка пріоритетів при плануванні, дотримання робочого простору в порядку) [10].

Таким чином, прокрастинація майбутніх фахівців-економістів є своєрідною емоційною реакцією на побутову чи навчальну роботу, яка не приносить задоволення або миттєвого результату, ухилення від виконання цієї роботи. Причинами цього явища є: відсутність мотивації до навчання, перенавантаження, стрес, страх успіху, хвороба, недостатні консультації з боку викладачів тощо.

Наслідками прокрастинації є погіршення стану здоров'я, стрес, депресія, дратівливість, зниження рівня успішності студентів, а у більш складних випадках – відмова від подальшого навчання.

Використання методів тайм-менеджменту («Pomodoro» та матриця Ейзенхауера) допоможуть подолати синдром прокрастинації. Тому, слід пам'ятати, що своєчасне попередження цієї проблеми сприятиме підвищенню рівня успішності майбутніх працівників економічної сфери, розвитку їх професійних та особистих якостей, необхідних для конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку праці.

Використана література:

1. Milgram N. A. Correlates of academic procrastination / N. A. Milgram, G. Batori, D. Mowrer // *Journal of School Psychology*. – 1993. – Vol. 31. – P. 487-500.
2. Вайда Т. С. Прокрастинація як компонент поведінки працівників ОВС та її профілактика під час професійної підготовки курсантів у ВНЗ МВС України / Т. С. Вайда // *Юридичний бюлетень*. – 2016. – Вип. 2. – С. 197-211.
3. Вітер С. Вимоги до майбутніх фахівців економічного профілю та якості їх професійної підготовки в умовах сьогодення / С. Вітер // *Молодь і ринок*. – 2012. – № 4. – С. 149-153.
4. Грабчак О. Особливості академічної прокрастинації студентів-першокурсників / О. Грабчак // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2016. – № 4. – С. 210-218.
5. Дубініна К. В. Прокрастинація як проблема психології особистості студента / К. В. Дубініна // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць*. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – Вип. 7 (52). – С. 172-180.

6. Ковылин В. С. Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации / В. С. Ковылин // Электронный научный журнал. – 2013. – № 4. – С. 22–41.

7. Колесов О. С. Тайм-менеджмент – управління часом / О. С. Колесов // Зб. наук. праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – №2 (53), том 3. – С. 61–69.

8. Колтунович Т. А. Прокрастинація – конфлікт між "важливим" і "приємним" / Т. А. Колтунович, О. М. Поліщук // Молодий вчений. – 2017. – № 5. – С. 211-218.

9. Нётеберг Штаффан. Тайм-менеджмент по помидору: Как концентрироваться на одном деле хотя бы 25 минут [Электронный ресурс] / Штаффан Нётеберг; Пер. с англ.: Альпина Паблишер. – М., 2013. – Режим доступа: http://mega-eworld.com/upload/iblock/675/pdf_bk_2298_taym_menedzm_ent_po_pomidoru_kak_koncentrirovatsya_na_odnom_dele_hotya_by_25_minut_shtaffan_netebergbook.a4.pdf.

10. Стивен Р. Кови. Семь навыков высокоэффективных людей: Мощные инструменты развития личности [Электронный ресурс] / Кови Стивен Р.; Пер. с англ.: Альпина Бизнес Букс. – М., 2009. – Режим доступа: <https://knigga.org/download/7-navykov-vysokoeffektivnyh-lyudey-pdf.zip>.

11. Трейси Б. Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управлением собственным временем / [пер. с англ. А. Евтеева]. – М.: СмартБук, 2007. – 79с.

ОЗДОРОВЧІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИХАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

КРАВЧУК Т.М.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гімнастики, музично-
ритмічного виховання і фітнесу*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
М. Харків, Україна*

САНЖАРОВА Н.М.

*кандидат біологічних наук, професор кафедри гімнастики, музично-
ритмічного виховання і фітнесу*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
М. Харків, Україна*

ГОЛЕНКОВА Ю.В.

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, завідувач кафедри
гімнастики, музично-ритмічного виховання і фітнесу*

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
М. Харків, Україна*

РЯДИНСЬКА І.А.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економічної теорії

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
М. Харків, Україна*

Фізичне виховання – невід’ємна частина навчально-виховного процесу в університетах, головною метою якої є зміцнення здоров’я студентської молоді. На нашу думку, система фізичного виховання студентів має залучати все

більшу кількість сучасних методів, спрямованих на удосконалення фізичної підготовки та зміцнення здоров'я.

Актуально стоїть питання про логічне наукове обґрунтування нетрадиційних засобів оздоровлення, які б використовувалися в системі занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти. Серед видів фізичної активності, що використовуються з метою оздоровлення та покращення фізичного стану людини, вагоме місце може зайняти дихальна гімнастика – дієвий, проведений засіб оздоровлення людей різного віку, у тому числі й студентського.

Окремі аспекти використання різних методик дихальної гімнастики з метою оздоровлення організму розглядаються в роботах Н. Лаврова (2003), Г. Малахова (2003), Н. Семенової (2003), М. Щетиніна (1996) та інших. Автори детально вивчають та аналізують дихальні гімнастики К. Бутейка, О. Лобанової, О. Стрельникової й інші відомі методики. Безпосередньо власні методики ґрунтовно описані авторами Ю. Булановим (1993), К. Бутейком (1989), О. Стрельниковою (1990) та іншими.

Є окремі праці, присвячені використанню дихальних практик у фізичному вихованні та спорті, так методику використання дихальних вправ на початковому етапі підготовки в художній гімнастиці розкрито в кандидатській дисертації С. Вишнякової (1999).

Мета дослідження: Обґрунтувати й експериментально перевірити оздоровчий вплив вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової під час занять з фізичного виховання зі студентами в закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати теоретичні дані та практичний досвід з питань використання дихальної гімнастики О. Стрельникової з метою оздоровлення.
- Розкрити особливості використання вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової під час занять з фізичного виховання для студентів закладів вищої освіти.

- Експериментально визначити вплив використання вправ дихальної гімнастики О.Стрельникової на основні показники фізичного здоров'я студентів.

Для досягнення мети та вирішення завдань, поставлених у роботі, було використано наступні **методи дослідження**.

- вивчення й аналіз наукової, педагогічної і спеціально-методичної літератури;

- психолого-педагогічні - спостереження, інтерв'ювання, бесіди, анкетування САН [7];

- фізіологічні – визначення частоти серцевих скорочень (ЧСС), артеріального тиску (АТ), життєвої ємкості легенів (ЖЄЛ); динамометрії кисті та деяких антропометричних показників.

- математичні - статистичний аналіз, визначення критерію Стюдента.

Дослідження проводилося на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди м. Харків протягом півроку. В якості досліджуваних були студентки 1 курсу факультету початкового навчання в кількості 15 осіб – контрольна група та 15 – експериментальна група. Досліджувані контрольної групи відвідували традиційні заняття з фізичного виховання, що проводилися за навчальною програмою університету. Для досліджуваних експериментальної групи до змісту занять з фізичного виховання було введено комплекси вправ дихальної гімнастики за методикою О. Стрельникової [9].

Аналіз широкого кола джерел свідчить, що дихальна гімнастика О. Стрельникової є однією з найбільш популярних методик оздоровлення організму. Її особливістю і важливою перевагою є використання форсованого вдиху і залучення наймогутнішого дихального м'яза – діафрагми [5; 8; 9; 10].

Систему так званої «парадоксальної гімнастики» [9] почала розробляти мати О. Стрельникової під час своєї роботи над методикою відновлення вокального голосу. Її першою пацієнткою стала власна дочка, що несподівано втратила голос. Лікування пройшло так успішно, що за допомогою до

цілительки почала звертатися безліч людей з порушеннями голосу. Олександра Миколаївна продовжила справу матері і запатентувала свій спосіб лікування хвороб, пов'язаних із втратою голосу. Практикуючи свою методику, Стрельникова дійшла до висновку, що дихальна гімнастика не тільки відновлює голос, але і нормалізує роботу всіх систем організму.

У гімнастиці використовуються динамічні дихальні вправи, що супроводжуються рухами рук, тулуба і ніг. Вони завжди відповідають певним фазам дихання, стаючи умовним подразником, який викликає відповідні зміни в характері дихання.

Активна робота всіх частин тіла - ніг, рук, голови, черевного преса, тазового, плечового поясу і так далі в сукупності з виконанням короткого і різкого вдихів через ніс при пасивному видиху - викликає загальну фізіологічну реакцію всього організму, що приводить до посилення внутрішнього тканинного дихання і підвищення засвоюваності кисню тканинами [8].

Для дихальної гімнастики О. Стрельникової характерні наступні правила виконання [9]:

1. При виконанні вправ думати тільки про вдих. Вдих має бути галасливим, різким і коротким, як оплеск у долоні. Достатньо тренувати вдих, а видих має особливість виконуватися сам собою.
2. Видих має здійснюватися після кожного вдиху самостійно, бажано ротом, а не носом. Не слід стимулювати видихи, але і не потрібно заважати їм. При виконанні не можна затримувати або виштовхувати видих.
3. Вдих робиться одночасно з рухами (ізолювано рук, ніг а також нахилів і кроків). У цій дихальній гімнастиці немає вдиху без руху, а руху - без вдиху.
4. Рахунок в гімнастиці Стрельникової - тільки на вісім, рахувати слід подумки, а не вголос.
5. Всі вдихи і рухи робляться в ритмі і темпі стройового кроку.
6. Вправи можна виконувати стоячи, сидячи, лежачи.

Для визначення оздоровчого потенціалу дихальної гімнастики О. Стрельникової ми на початку експерименту, за допомогою експрес-системи

розробленої Г. Апанасенком [1], виміряли рівень фізичного здоров'я студенток, що входили до контрольної та експериментальної груп. Повторне вимірювання цих же показників було проведено через півроку, після введення в експериментальній групі до змісту занять фізичним вихованням вправ дихальної гімнастики О.Стрельникової. Вправи дихальної гімнастики проводилися двічі на тиждень у ході занять фізичним вихованням та рекомендувалися в якості домашнього завдання студенткам експериментальної групи. Послідовність введення вправ, кількість їх повторень, техніка виконання регламентувалась вимогами автора методики [9; 10].

Для оцінки рівня здоров'я досліджуваних контрольної й експериментальної групи до та після педагогічного експерименту, ми вимірювали в стані спокою: • життєву ємкість легенів (ЖЄЛ); частоту серцевих скорочень (ЧСС); артеріальний тиск (АТ); масу тіла; довжину тіла; динамометрію кисті. На підставі отриманих даних розраховували наступні індекси: індекс маси, життєвий індекс, силовий індекс, індекс Робінсона та функціональну пробу (пробу Мартінета). Підсумовуючи бали, отримані за всі показники і зіставляючи їх зі шкалою, було визначено рівень фізичного здоров'я випробовуваних - низький (1), нижче середнього (2), середній (3), вище середнього (4), високий (5) [1].

Так, порівнюючи основні показники фізичного здоров'я досліджуваних, ми отримали наступні результати: індекс маси тіла у досліджуваних контрольної та експериментальної груп до та після експерименту майже не змінився, що свідчить незначний вплив вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової на індекс маси тіла досліджуваних.

Значні статистично вірогідні зміни відбулися у досліджуваних експериментальної групи в наступному показникові фізичного здоров'я досліджуваних – життєвому індексі (див. табл. 1). В контрольній групі, подібних змін не відбулося. Тобто значне зростання життєвого індексу досліджуваних експериментальної групи було зумовлене використанням в

процесі занять фізичним вихованням вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової.

Таблиця 1.

Показники фізичного здоров'я досліджуваних контрольної й експериментальної груп до і після педагогічного експерименту

Показники фізичного здоров'я досліджуваних		До експерименту	Після експерименту	t	p
Індекс маси тіла, кг/м ²	КГ	21,30±0,40	22,41±0,43	0,19	p>0,05
	ЕГ	20,47±0,39	20,05±0,33	0,83	p>0,05
Життєвий індекс, мл/кг	КГ	53,4±2,52	54,2±2,48	0,3	p>0,05
	ЕГ	52,2±1,74	59,5±1,84	2,8	p<0,02
Силовий індекс, %	КГ	33,25±1,22	33,85±0,96	0,38	p>0,05
	ЕГ	32,63±1,02	38,63±1,03	4,14	p<0,001
Індекс Робінсона, ум.од.	КГ	85,61±2,47	84,14±2,41	0,43	p>0,05
	ЕГ	82,98±2,03	81,44±1,07	0,67	p>0,05
Час відновлення ЧСС після 20 присідань за 30с., с)	КГ	113,33±4,92	110,4±4,28	0,45	p>0,05
	ЕГ	107,55±3,71	86,69±2,0	4,96	p<0,001
Загальна оцінка рівня здоров'я (сума балів)	КГ	4,9±0,77	5,1±0,85	0,2	p>0,05
	ЕГ	4,8±0,62	8,6±0,39	5,2	p<0,001

Подальший аналіз показників фізичного здоров'я досліджуваних показав, що в експериментальній групі після педагогічного експерименту значно зріс силовий індекс. Статистична перевірка довела вірогідність різниці між цим показником до та після експерименту. Тобто використання вправ дихальної гімнастики в процесі фізичного виховання студенток сприяло підвищенню рівня їхніх силових здібностей. У контрольній групі цей показник до та після експерименту залишився без змін.

Без змін в контрольній та експериментальній групі до і після експерименту залишився й індекс Робінсона, що свідчить про відсутність впливу вправ дихальної гімнастики на цей показник.

Зовсім інша картина спостерігалася при порівнянні часу відновлення ЧСС після 20 присідань. У досліджуваних контрольної групи до та після педагогічного експерименту він знову залишився без змін, а в експериментальній групі після експерименту статистично вірогідно покращився.

Використання вправ гімнастики О.Стрельникової під час занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти протягом півроку дало змогу підвищити рівень фізичного здоров'я студенток першого курсу в експериментальній групі в цілому. В контрольній групі цей показник залишився без змін.

Перевіряючи рівень самопочуття, активності й настрою досліджуваних контрольної та експериментальної груп до та після експерименту за анкетною САН [7], ми отримали наступні результати. В контрольній групі рівень самопочуття після педагогічного експерименту значно знизився, тоді як використання вправ дихальної гімнастики в експериментальній групі сприяло значному покращенню самопочуття досліджуваних.

Значно знизилася активність досліджуваних контрольної групи після педагогічного експерименту, тоді як в експериментальній групі активність старшокласниць до та після педагогічного експерименту залишилася на одному рівні, що свідчить про позитивний вплив вправ дихальної гімнастики на активність досліджуваних.

Подібна картина спостерігалася і при перевірці рівня настрою досліджуваних. Так, в контрольній групі після експерименту він значно знизився, тоді як в експериментальній групі залишився на тому ж рівні. Тобто використання вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової в процесі фізичного виховання студенток сприяє збереженню у них позитивного настрою не дивлячись на тривале розумове й фізичне навантаження в процесі навчання.

Таким чином, у ході дослідження було доведено оздоровчий вплив вправ дихальної гімнастики О. Стрельникової на загальний рівень фізичного здоров'я студенток в цілому та покращенню окремих його показників. Вправи дихальної гімнастики також підвищують настрій, поліпшують самопочуття та активність досліджуваних, що й було статистично доведено.

Використана література:

1. Апанасенко, Г.Л. О возможности количественной оценки здоровья человека / Г.Л. Апанасенко // Гигиена и санитария. – 1985. - №6. – С.55-58.
2. Буланов Ю.Б. Гипоксическая тренировка путь к здоровью и долголетию / Ю.Б. Буланов. - Тверь, 1993. - 58 с.
3. Бутейко К.П. Очищение дыханием / К.П. Бутейко // Природа и человек. - 1989.-№5.-С. 45-50.
4. Вишнякова С.В. Методика использования дыхательных упражнений на начальном этапе подготовки в художественной гимнастике: дис. . канд. пед. наук: 13.00.04 / Вишнякова Светлана Васильевна; ВГАФК. Волгоград, 1999. — 143 с.
5. Лавров Н.Н. Дыхание по Стрельниковой / Н.Н. Лавров.- Ростов н/Д, Феникс, 2003. 192 с.
6. Малахов Г.П. Современные дыхательные методики / Г.П. Малахов. - Генеша: Сталкер, 2003. 253 с.
7. Методики диагностики психического состояния [Электронный ресурс] / А.А.Карманов. Режим доступа : http://azps.ru/articles/ps1_4.html
8. Семенова Н. Дыхательная гимнастика А.Н. Стрельниковой / Н. Семенова. М.: СПб.: ДИЛЯ, 2003. – 128с.
9. Стрельникова А. Парадоксальная дыхательная гимнастика / А. Стрельникова // Физкультура и спорт. 1990. - № 2. - С. 16-17.
10. Щетинин М.Н. Дыхание по методу Стрельниковой / М.Н. Щетинин // Физкультура и спорт. 1996. - № 10-12; 1997. - № 1-3

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕПАРАТІВ В
ПІСЛЯЗБИРАЛЬНИЙ ПЕРІОД ПРОТИ ГОРОХОВОГО ЗЕРНОЇДА
(BRUCHUS PISORUM L.)**

ЧЕРНИХ С.А.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри агрохімії;

ПАШОВА В.Т.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри агрохімії;

ЛЕМІШКО С.М.

старший викладач кафедри агрохімії

*Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна*

В Україні горох є найпоширенішою урожайною зернобобовою культурою, оскільки є джерелом рослинного білка і надзвичайно цінним продуктом харчування. Цю культуру використовували для вживання в їжу з як з давніх часів, з нього готували різноманітні страви, так і нині він не зник з нашого столу. Білка в ньому стільки, як у яловичині, але майже вдвічі її поражає по калорійності по вмісту вуглеводів. Горох також багатий вітамінами А, В, інозит, холін, мікроелементи (солі кальцію, калію, фосфору), полісахариди, крохмаль (близько 50%), жирами (до 1,5%). Насіння також містить 26-27% легкозасвоюваного білка, багатого на незамінні амінокислоти (цистин, лізин, триптофан, тирозин, метіонін та ін.). У цьому й полягає цінність гороху не лише харчового продукту, а й оздоровчого призначення. Горох має гіпоглікемічні властивості й використовується за нирково-кам'яної хвороби та цукрового діабету [1-5]. Значення гороху важко переоцінити, оскільки він входить в баланс зерна держави, і відповідно визначає рівень забезпеченості населення продуктами харчування.

Горох пошкоджується цілим рядом шкідників, серед них більшою чисельністю і найбільшою небезпекою є гороховий зерноїд (*Bruchus pisorum* L.), який є олігофагом, але на сьогодні враховуючи з теперішню систему ведення господарчої діяльності відмічається підвищення його чисельності.

Пошкоджене ним насіння гороху втрачає у вазі 12-35 % залежно від генетичних особливостей сорту, схожість насіння знижується на 56-85 %. Крім того, насіння гороху, заражене цим шкідником, стає небезпечним для споживання людиною і на корм худобі у зв'язку з високою їх токсичністю.

Горох, заражений зерноїдом, при споживанні його може викликати запалення кишківника і нирок. Тому рекомендується вживати очищений горох, тобто без оболонок і домішок. Заражений і пошкоджений горох знецінюється як продукт харчування і насінний матеріал (пошкоджене насіння втрачає значну частину ваги).

Регулювання його чисельності ускладнюється прихованим способом життя шкідливої стадії шкідника - личинка, яка весь час перебуває всередині горошини (в фазі личинок III-го, рідше IV-го віку і частково лялечки) та має добрий захист від впливу інсектицидів, менш захищений жук, який виходить із зернини для спарювання та відкладання яєць [1, 2].

Масштаби розмноження горохового зерноїда буде залежить від того, як він перезимує в полі та скільки жуків потрапить в поле разом з насіннєвим матеріалом у випадку не проведення фумігації насіння. Рівень розвитку та розповсюдження шкідника також буде залежати від погодних умов.

З зерна, завезеного в зерносховища восени виходить 18,5-24,2% жуків, решта - навесні, крім тих, що залишається в ньому на наступний рік (25%). Після обмолочування наприкінці червня чи на початку липня врожай гороху надходить на тривале зберігання. Враховуючи приховану форму зараженості гороховим зерноїдом, цей вид потрапляє з полів до складів переважно у стадії пронімфи чи лялечки, де й далі триває його шкідливість. На елеваторах організація процесу зберігання більш технологічна: партії розміщують в попередньо очищених й оброблених шляхом фумігації силосах чи банках, зерно

в них зберігається за герметичних умов, що обмежує поширення популяцій більшості фітофагів. Проте велика частина врожаю гороху надходить до складів підлогового зберігання в не герметичних умовах, де підтримання відповідних умов і режимів дещо ускладнене.

Оскільки виліт жуків з зерна, яке зберігається в сховищах, у великій кількості відбувається ще восени, то фумігацію зерна слід проводити невдовзі після того, як воно надійшло на склад (в серпні).

За наявності в 1 кг зерна 10 заражених зерен все зерно підлягає фумігації (спеціально розробленими та зареєстрованими фумігантами). Допуск людей і завантаження складських приміщень дозволено після повного провітрювання протягом 2-7 діб. Реалізація - через 20 діб після фумігації (за наявності решток фосфіду водню не вище МДР). Зерно розміщується зберігається за категоріями натурної маси, засміченості, вологості (не більш ніж 15,5%). Свіжозібране зерно зберігається окремо від торішнього зерна, а насіннєве зберігається від продовольчого й фуражного окремо.

Шкідник знижує урожай зерна, різко погіршує товарність, все це знижує рентабельність гороху в підприємствах [2, 3].

Гороховий зерноїд відноситься до економічно небезпечних шкідників гороху. Масове розмноження горохового зерноїда внаслідок не дотриманням агротехнічних і захисно-профілактичних правил при вирощуванні гороху призвело до зростання рівня пошкодженості цим шкідником зерна гороху на 20-50%. Щороку розвивається одне покоління зерноїда.

Пошкодження гороховим зерноїдом не стільки впливає на зниження маси врожаю, скільки на погіршення якості продукції. Залежність між зростанням чисельності популяції жуків і втратами продукції лінійна і становить в середньому 0, 5% в розрахунку на одну особину в одиниці обліку [9].

Важливим етапом захисту гороху від зерноїда, без зниження його посівних і продовольчих властивостей, є й зберігання зерна. Воно складається, зокрема, із вчасного збирання врожаю за оптимальної вологості, очищення

насіння відразу після обмолоту й доведення його до відповідних посівних кондицій, сортування й сушіння зерна.

Роботи виконували на підприємствах міста Дніпро та Дніпропетровської області, аналізуючи сорти гороху Харківський еталонний та Харківський янтарний. Згідно товарних кондицій продовольче зерно гороху підлягає очищенню від домішок горошин, що пошкоджені зерноїдом. Втрати маси товарної продукції гороху визначали по проценту пошкодження зерна відносно маси потенційного врожаю. Обстеження проводили у зерносховищах підприємств протягом 2015-2017 рр., вивчали сезонну динаміку чисельності та видовий склад. Задля цього відбирали зразки зерна, визначали загальну кількість шкідників зерна. Аналізи проводили з використанням загальноприйнятих методик [6, 8]. За традиційними методиками проводили облік, визначення сумарного порогу зараженості, відбір проб зерна і визначення кількості горохового зерноїда. Відбір проб здійснювали для насінневого зерна (11 місцях в 3 шари) і для товарних партій в 6 місцях в 3 шари. В сховищах (крім сховищ з похилою підлогою) брали локальні проби і формували з них середню пробу з кожного шару насипу зерна. При висоті насипу 1,5 м локальні проби відбирали з трьох шарів (верхнього, середнього, нижнього), а при висоті, меншій за 1,5 м, - з двох (верхнього і нижнього). Заселеним шкідниками вважали насіння, в якому виявлено живих шкідників: яйця, личинки, лялечки, дорослі особини (імаго) в явній і прихованій формах. Заселеність насіння в явній формі визначали за наявності живих шкідників у між насіннєвому просторі, у прихованій — всередині окремих насінин.

Ефективність проведених захисних заходів у сховищах визначали згідно з інструкціями щодо доступу до знезараженого збіжжя, зазначаючи кількість загинув, паралізованих живих шкідників [7].

В досліджах застосовували в якості еталону препарат К-Обіоль ULV6, УМО, (дельтаметрин, 6г/л + піперонилбутоксид, 54г/л + ефір ріпакової олії) - в дозі 0,8 л/т. Дезінсекцію приміщень для зберігання зерна гороху та самого зерна гороху здійснювали переважно за допомогою фумігації з використанням препаратів,

що рекомендуються «Переліком пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні» [10], яка передбачає використання газоподібних речовин, що можуть проникнути в організм комах в органи дихання. Для знищення шкідників (горохового зерноїда) в міжзерновому просторі повинна підтримуватись необхідна концентрація токсичного газу певний час, щоб організм комах мав можливість отримати летальну дозу. В дослідках застосовували препарат Алтокс ТБ 5 г/т (фумігант для знищення шкідників і збудників хвороб сільськогосподарських рослин шляхом обробки отруйними парами, газами і аерозолями для фумігації, який застосовують на складах, елеваторах, у вагонах, трюмах кораблів, для обробки зерна та ін., що забезпечує швидке і повне знищення всього комплексу шкідників (комах, кліщів, гризунів) в запасах продукції незалежно від фази розвитку і кількості. При правильній технології застосування відмічено надійний захист продукції, що не впливає на схожість насіннєвого матеріалу, не фітотоксичний до зерна та іншої продукції, не накопичується і не змінює властивостей продукції. Продукція зі складу може бути реалізована через 20 діб після проведення фумігації та при залишках фосфіну не вище МДР.

За одноразового застосування інсектицидів проти горохового зерноїда, найвища технічна ефективність одержана у препарата Алтокс ТБ в дозі 5г/т. При цьому, перевищення над смертністю фітофага за обробки іншими препаратами (К-Обіоль ULV6, УМО в дозі 0,8 л/т та Релдан 22 ЕС, КЕ в дозі 0,01л/т) становило 34,5 і 22,0 % відповідно.

Аналіз насіння гороху засвідчив зменшення його пошкодженості гороховим зерноїдом за одноразового застосування інсектицидів в середньому в 2,6–2,9 рази, що сприяло збереженню врожаю. Відмічається підвищення кількості загинлих і паралізованих жуків та личинок горохового зерноїда після обробки інсектицидами на всіх варіантах. Але найбільша їх загибель відмічається при обробці препаратом Алтокс ТБ в дозі 5 г/т як через 1 добу так і 2 - 3 доби.

Доцільність і зацікавленість товаровиробників у використанні зазначених препаратів потребує комплексного агроекологічного і економічного обґрунтування. Так, в результаті проведених досліджень були визначені позитивні наслідки застосування препаратів в технології боротьби з гороховим зерноїдом. При застосуванні препарату Релдан 22 ЕС, КЕ 0,01 л/т виробничі витрати будуть на 3,7 % вищими ніж у еталона. Але собівартість продукції, витрати праці на 1 га, люд. год, витрати праці на 1ц, люд. год. при застосуванні препарату Релдан 22 ЕС, КЕ 0,01 л/т будуть нижчими відповідно на 3,2 %, 1,03 %, 8,0 %. Чистий прибуток і рівень рентабельності був більшим при застосуванні препарату Алтокс ТБ 5 г/т на 37,85 % і 28,7 в.п. відповідно.

Препарат Релдан 22 ЕС, КЕ 0,01 л/т в порівнянні з еталоном К–Обіоль ULV6, 0,08 л/т також дав вищі результати. Однак, застосування препарату Алтокс ТБ 5 г/т економічно ефективніше.

Використана література:

1. Лихочвор В. Особливості вирощування гороху /В.Лихочвор // Пропозиція. – 2004 – №4 –С. 34 – 35.
2. Зубко П.Д. Пошкодженість сортів гороху гороховою зернівкою та плодожеркою // Науковий вісник НАУ. –1998. – № 7.– С.48-52.
3. Кнечунас С.В. Ефективність інсектицидів проти горохової плодожерки та горохового зерноїда / С.В.Кнечунас // Захист і карантин рослин : міжвідомчий тематичний науковий збірник. – 2007. – Вип. 53. – С. 70–71.
4. Кнечунас С.В.Проти горохової плодожерки і горохового зерноїда. Ефективність сучасних інсектицидів та особливості їх застосування / С.В. Кнечунас // Карантин і захист рослин. – 2008. – № 7. – С. 8–10.
5. Кудіна Ж.Д. Атлас - визначник найбільш небезпечних шкідників запасів. Київ: Укрголовдержкарантин. – 2006.–108 с.

6. Левченко Е.А. Выявление и количественный учет вредителей хранящегося зерна и продуктов его переработки. Вредители сельскохозяйственных и лесных насаждений.– К.: Урожай. –1989– Т.3.– С.379 –383.

7. Методичні рекомендації з виявлення, обліку шкідливих комах і кліщів та заходи захисту зернових запасів/ укл. Б.О. Терещенко, Г.А. Токарчук, В.Л. Горовий. Дніпропетровськ: Інститут зернового господарства УААН.– 2007.– 37с.

8. Методи ентомологічної експертизи продуктів запасу ДСТУ33-96. Київ: Держстандарт.–1996.– С.4 –16.

9. Пащенко В.М. Оцінка шкодочинності горохової попелиці та плодопошкоджуючих шкідників гороху на Поліссі України //Захист рослин. Міжвідомчий темат. збірн. – 1995. - №42. – С. 16-18.

10. «Перелік пестицидів та агрохімікатів, дозволених до використання в Україні» // Спеціальний випуск журналу «Пропозиція» - К.: Юнівест Медіа, 2016. – 1024 с.

**СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ МІКРОБОЦЕНОЗІВ У
РІЗНОЯКІСНИХ МОДЕЛЯХ ТЕХНОЗЕМІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ**

ЗЛЕНКО І.Б.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,

доцент кафедри екології

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

м. Дніпро, Україна.

Обов'язковим технологічним прийомом сільськогосподарського напрямку рекультивації порушених земель є формування ґрунтоподібних конструкцій (техноземів) з використанням родючого шару ґрунтової маси і потенційно родючих гірських порід.

Успішність біологічної рекультивації порушених земель значною мірою визначається темпами відновлення і формування екологічних функцій техноземів.

Заселення мікроорганізмами є одним із перших біологічних процесів, що відбувається у винесених на денну поверхню гірських породах при видобутку корисних копалин відкритим способом. Цей процес обумовлює формування мікробоценозу як важливого компоненту біогеоценозу, визначає процеси і напрями ґрунтоутворення, стійкість і продуктивність вторинних екосистем, адже близько 90% живої фази ґрунту складають мікроорганізми, фізіологічна і біогеохімічна активність яких у сотні разів більша, ніж у макроорганізмів. Тому формування мікробоценозів різних конструкцій техноземів залежить від едафічних характеристик субстратів, екологічних ресурсів території та систем землеробства і є важливим питанням успішної рекультивації порушених земель.

Структура, стан и активність мікробних угруповань залежать від шляхів їх формування и чинника часу. Надзвичайно важливим є вивчення структури

мікробних угруповань, їх саморегуляції і основних механізмів підтримання стабільності. Мікробні асоціації являють собою завершальну ланку перетворення потоку енергії, що надходить у біосферу. Від успішного функціонування цієї ланки залежать колообіг усіх елементів і забезпечення умов життя, живлення рослин [1].

Окремі компоненти мікробних ценозів і закономірні процеси, що лежать в основі їх функціонування можна оцінювати за багатьма параметрами: кількісним і якісним складом угруповань, домінантними видами і групами, мікробним пейзажем, еколого-трофічними групами та їх співвідношенням, проявам сумарного метаболізму [2, 3]

На думку С.М. Віноградського діяльність ґрунтової мікрофлори не слід ототожнювати з сумою індивідуальних процесів, це колективна саморегульована робота [4].

Таким чином, мікробценози ґрунтів є сукупністю великої кількості мікробних асоціацій, що населяють ґрунтове середовище з більш менш однорідними умовами (температурним, водним, повітряним, поживним режимами) і здійснюють трансформацію органічних, мінеральних сполук певного біогеоценозу.

За тривалий час сільськогосподарського використання різноякісні техноземи у порівнянні з породами відвалів зазнали суттєвих змін.

За даними Харитонова М.М., після тривалої 20-річної фітомеліорації у гірських породах, що були під впливом рослин-едифікаторів відмічено підвищення кількості гумусу (у 5-8 разів), росту окисно-відновлювальної буферної ємкості порід, кількості легкоокислюваних органічних речовин.. А формування органічної речовини у профілі рекультивованих земель проходило на фоні низького рівня потенційної азотфіксації [5].

За умов надзвичайної неоднорідності досліджуваних субстратів, динамічність мікробних ценозів техноземів обумовлює діяльність мікробних угруповань, як відкритих біологічних систем надорганізмового рівня з мінливістю співвідношення компонентів. Саме динамічність та гнучкість

мікробоценозу забезпечує стійкість його структури та стабільне функціонування за умов мінливих абіотичних чинників середовища. Це пов'язано з формуванням постійного пулу мікроорганізмів складеного представниками різних еколого-трофічних груп, здатних до переробки речовини та енергії, що надходить у техноземи.

Зокрема дуже важливим було з'ясувати особливості розподілу мікробів по профілю техноземів при утриманні техноземів у стані чорного пару, з метою відокремлення, або суттєвого зниження рослинних впливів на чисельність мікроорганізмів.

Просторова структура первинних мікробоценозів, що характеризує розміщення мікроорганізмів у профілі техноземів є досить специфічною для різних моделей (табл. 1).

Розподіл чисельності по профілю техноземів має свою специфіку для мікроорганізмів представників основних груп у моделях з різним літологічним складом.

У всіх досліджених варіантах численною група оліготрофних мікроорганізмів. Ці мікроорганізми завдяки низьким вимогам до поживного режиму та, через цю властивість розповсюджені скрізь по профілю. Також зважаючи, що мікроорганізми у ґрунті розповсюджені у мікронішах де утворюють скупчення формуючи своєрідний пул, слід чекати суттєвих змін з часом.

Олігонітрофільні мікроорганізми розповсюджені у шарі 10–20 см у глинистих субстратах, у чорноземній суміші, вони також представлені меншим числом у лесоподібних відкладах, темно-сірій сланцевій глині та давньоалювіальному піску.

Педотрофні мікроорганізми розповсюджені по глибині чорненої суміші та лесоподібних відкладах, сіро-зеленій глині переважно у нижніх шарах субстратів, в інших субстратах навпаки скупчення приурочено до верхнього шару, що може бути пов'язано з утворенням анаеробних умов, що може стримувати ріст та розвиток цих мікроорганізмів. В червоно-бурій та темно-

сірій сланцевій глинах відмінностей у кількості педотрофних мікроорганізмів по глибині не відмічено, так на глибині 0-10см становить 1172,5 та на глибині 10-20см 1410,9 тис КУО в 1 г субстрату та відповідно 2007,6 та 1975,8 тис КУО в 1 г субстрату(табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл мікроорганізмів по профілю техноземів (чорний пар, середня чисельність у тис. КУО в 1 г субстрату за вегетаційний сезон)

Субстрати	Амоніфікувальні	Амілолітичні	Целюлоторуйнівні	Олігонітрофільні	Оліготрофні	Педотрофні
Грунтова суміш чорнозему південного	1044,6 603,2	7614, 5 4177,0	25,0 46,1	835,6 1206,8	256,4 4490,6	4526,4 670,2
Лесоподібний суглинок	2428,6 899,74	14384,5 2710,0	13,5 24,3	1642,8 642,6	544,9 2056,5	6214,3 321,8
Червоно-бурий суглинок	4479,8 1578,8	9370,7 5328,3	39,8 9,10	2745,0 2500,0	368, 8 4864,4	5057,8 1057,7
Червоно-бура глина	8553,8 502,5	5120,3 2074,9	46,7 48,5	4409,2 2512,7	424,4 1675, 8	1410,28 1172,5
Сіро-зелена глина	6703,2 1018,3	19623,6 3558,5	106,5 115,6	4615,4 1629,3	3083,5 518,4	8351,4 1629,3
Темно-сіра глина	1871,1 669,2	12941,2 3541,6	65,5 47,8	1663,3 860,4	1468,7 3441,6	1975,5 2007,6
Зелена безкарбонатна глина	2798,3 890,6	5612, 8 5555,5	78,1 71,1	3816,8 2077,2	424,4 3657,6	7379,2 5786,5
Давньоалювіальний пісок	1284,6 171,36	5430,9 3819,0	21,4 4,00	856,5 1995,3	1605,9 434,2	5674,2 2816,9

Примітка: чисельник шар 0–10см, знаменник шар 10–20см

Найцікавіші закономірності розподілу спостерігалися у евтрофних мікроорганізмів, зокрема їх найчисленнішій групі – амоніфікувальних бактерій.

З глибиною їх чисельність різко знижувалася, особливо це стосується глинистих субстратів, де різниця складає два порядки. Це можна пояснити, що на глибині 10-20 см зосереджені відмерлі кореневі системи, відмерла біомаса ґрунтових мікроорганізмів, тварин. При цьому гідротермічний режим характеризується меншими коливаннями показників, що створює не досить сприятливий режим для амоніфікації. На підтвердження цього положення свідчить також чисельний розподіл целюлоруйнівних мікроорганізмів по глибині у всіх глинистих субстратах, де у верхньому шарі(0-10см) менше, або дорівнює у нижньому (10-20см).

Таким чином, формування просторової структури мікробіоценозів у різноякісних гірських породах значною мірою залежить від фізико-хімічних властивостей субстратів.

Використана література.

1. Зленко І. Б. Агроекологічні чинники формування мікробіоценозів на початкових етапах біологічного освоєння рекультивованих земель (на прикладі Нікопольського марганцеворудного басейну) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук : спец. 03.00.16 „Екологія” / І. Б. Зленко. – Дніпропетровськ, 2012. – 27 с.
2. Клевенская И.Л. Экологические и агрономические аспекты несимбиотической фиксации азота / И.Л. Клевенская.// Биологическая фиксация азота. Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние, 1991. - С . 186-269.
3. Андреюк Е.И. Экология и геохимическая деятельность микроорганизмов/ Е.И. Андреюк, Л.И. Рубенчик, И.А. Козлова, Н.С. Антоновская // Отв. ред. М.В. Иванов, Пущино-на-Оке. 1976.115 с.
4. Виноградский С.Н. Микробиология почвы. Проблемы и методы. [Текст]/ С.Н. Виноградский. – М. :Изд-во АН СССР, 1952. – 731 с.
5. Харитонов М.М. Агроекологічні основи відновлення техногенно порушених земель в гірничовидобувних регіонах України [Текст] / М.М.

Харитонов // Автореф. дис.... д-ра с.-х. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – . 36 с

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТУДЕНТСЬКОГО ДОЗВІЛЛЯ У ГУРТОЖИТКУ

ДЕНИСЕНКО А.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Виховна система освітнього закладу – актуальна проблема у педагогічній теорії та практиці закладів вищої освіти (ЗВО). У нормативних документах (положеннях, законах, постановах) визначено мету, зміст, принципи й особливості виховання особистості на різних рівнях освіти. Але слід зауважити, що орієнтація лише на освітній компонент призвела освітнє сьогодення до «вилучення» значної частини викладачів з виховної роботи, до масового її згортання у вищих освітніх закладах, а в результаті – до майже «виховного колапсу». Ми вже маємо соціо-психо-педагогічні проблеми ХХІ століття серед учнівської та студентської молоді: булінг, кібер-булінг, тролінг, комп'ютерна, алкогольна і наркотична залежність, радикалізм, жорстокість, не здатність до духовного співпереживання, байдужість, депресивність, недбалість, збіднений кругозір, лінощі та ін.

Чи можливо вирішити ці проблеми суспільства, чи можна попередити важкі наслідки страшних «діагнозів століття»?

Повернемося до психолого-педагогічних досліджень, де наголошується, що важливим фактором впливу на розвиток, виховання, формування особистості є середовище та мікросередовище. Нагальна задача освітян – знайти середовище для максимально дієвого результату – виправлення, попередження негативних вчинків, наслідків, асоціальної поведінки сучасної молоді.

Тому сьогодні науковці мають віднайти ефективні технології, форми роботи з учнівською та студентською молоддю, щоб здійснити соціально-

навчально-виховні функції як освітнього закладу, так і вирішити нагальні завдання молодіжної політики держави. Пошук спеціальних форм (методів, прийомів, технологій, напрямів) професійного психолого-педагогічного супроводу має бути спрямований не тільки на вирішення педагогічних та соціальних завдань навчального закладу й освіти в цілому, але й на вирішення особистісних проблем учнівської та студентської молоді.

Враховуючи вищезазначене, у межах цих тез зупинимося на окреслених проблемах та їх вирішенні в умовах вищого педагогічного навчального закладу, а саме – гуртожитків як важливої підструктури освітнього закладу, виховної системи університетів і виховної зони суспільства в цілому.

Тематика досліджень з даної проблеми досить широка. Проблемам виховної роботи зі студентською молоддю в гуртожитку присвячено роботи Є. Балагушкіна, В. Бовкун, Т. Жук, М. Ковальнової, В. Лутанського, Г. Павліченко, Б. Патралов, М. Поплавського, П. Рогонова, Е. Тюріна та ін.

Дійсно, науковцями багатоаспектно досліджуються ключові складники педагогіки дозвілля, дозвіллевої діяльності, але значущість інституції «студентський гуртожиток» залишається недостатньо окресленою.

Сьогодні слід вивчати організацію змістовного студентського дозвілля у гуртожитку як важливий інструментарій, сферу-індикатор впливу на формування, розвиток, виховання особистості, індивідууму, громадянина, майбутнього фахівця.

Педагогічний досвід та наукові дослідження вчених (Ю. Азаров, М. Аріарський, І. Белецька, М. Бурлакова, В. Давидов, О. Косяк, С. Котловий, Н. Максимовська, Б. Мосалев, Л. Новікова, І. Петрова, Ю. Стрельцов, Б. Тітов, І. Шевчук, Н. Ярошенко та ін.) доводять, що відрізок вільного неорганізованого часу студентів і невміння розпорядитися ним призводить до соціальних і суспільних проблем.

Сьогодні, маючи можливість вибирати дозвілля за власним бажанням, молодь часто не готова до свідомого вибору видів діяльності, які сприяли б повноцінному формуванню особистості чи стали б платформою для набуття

певного досвіду (ораторського, комунікаційного, лідерського тощо) для подальшої практичної діяльності. З іншого боку, студенти сприймають дозвілля тільки як час розваг. Викликає тривогу саме таке порожнє проведення вільного часу і відсутність у частини студентської молоді стимулу до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення.

У науковому доробку І. Шевчук знаходимо чинники розмежування молодіжного середовища, що стають перешкодою в активній змістовній дозвілльовій діяльності студентства: комерціалізація дозвілльової сфери, витіснення безкоштовних культурних послуг із центрів дозвілля [4]. У зв'язку з цим проблема раціональної організації вільного часу студентської молоді набуває особливого значення у межах закладів вищої педагогічної освіти.

Слід пам'ятати, що найпоширеніші й ефективні сучасні моделі виховання виділяють три групи умов формування якості особистості: загальнолюдський, цивільний і професійний, тому від того, яким буде вчитель (його життєві та громадські позиції, людські цінності, громадянська свідомість, світогляд та ін.) складатиметься психолого-педагогічна база (фундамент), виховне джерело формування громадянської самосвідомості, соціальної зрілості, духовного багатства особистості підростаючого покоління та культури нації в цілому.

Важливою ланкою у забезпеченні атмосфери високої дозвілльової культури, творчої активності, професійного зростання, громадянської самосвідомості відіграють суб'єкти педагогічного процесу: органи студентського самоуправління закладів вищої освіти, куратори академічних груп, студентський актив гуртожитку, вихователі-методисти гуртожитку, координатори з виховної роботи факультетів, деканати. Завдання освітнього закладу – узгодити, скоординувати спільну роботу, співпрацю всіх структурних підрозділів, об'єктів і суб'єктів навчально-виховного процесу.

Слід зазначити, що принципами організації дозвілля та просвітницької роботи у гуртожитку повинні бути: системність, що передбачає раціональне використання вільного часу; добровільність у виборі дозвілльової діяльності, сфери дозвілля; доступність та якість дозвіллевих послуг; диференціація

професійних інтересів; відповідність дозвіллевих послуг місцевим умовам – соціально-демографічним, економічним, культурно-освітнім, політичним та ін.; моніторинг (систематичне вивчення, прогнозування, корегування) розвитку дозвіллевої сфери; принцип ініціативи, інтересу і самодіяльності студентів. Врахування всіх принципів організації дозвіллевої діяльності у студентському гуртожитку, вікових особливостей, інтересів, потреб особистості сприяють не лише задоволенню бажань, інтересів сучасної молоді, а й пробудженню нових потреб та запитів у майбутніх фахівців, які формують нові духовні цінності майбутнього вчителя.

Важливим є план виховної роботи гуртожитку, який обов'язково включає комплекс заходів (діагностичних, профілактичних, виховних) зі студентами, які спрямовані на здійснення певних завдань: збереження та примноження традицій освітнього закладу (загалом, гуртожитку); згуртування педагогічного колективу; адаптації та соціалізації особистості; підтримка розвитку студентського самоуправління виховною роботою у молодіжному середовищі; відновлення на новій основі студрад, студзагонів, студклубів, суспільних молодіжних рухів, неформальних об'єднань та неформальних лідерів; створення структур, підрозділів для підтримки молодіжних ініціатив тощо.

Дійсно, план роботи у гуртожитку повинен передбачати різні заходи, починаючи від соціально-педагогічної діагностики (вивчення інтересів студентів, їх зайнятості у позанавчальний час тощо), виокремлення напрямів дозвіллевої діяльності і завершуючи організацією та аналізом (заслуховування звітів, підведення підсумків) проведених заходів. Але слід зазначити, що різноманітні види та форми дозвіллевої діяльності (мистецькі, громадські, фахові, соціальні, інтернет-дозвілля, творчі, благодійні, соціокультурні проекти, конкурси, тренінги, майстер-класи, квести, форуми та ін.) повинні відрізнятися змістовним наповненням. Проведення одноманітних заходів (бесіди, консультації, виставки), перенасичення розважальними формами відпочинку (дискотеки, вечори відпочинку), наявність «пустих» форм роботи у гуртожитку призводить до хибного педагогічного процесу, спотворення

концепції освітнього закладу – гальмує реалізацію як завдань вищого освітнього закладу, так і молодіжної політики країни в цілому.

Варто зазначити, що ефективність проведення дозвілля в цілому і в гуртожитку зокрема значною мірою визначається рівнем роботи студентського самоврядування, яке в змозі залучити більшість мешканців гуртожитку до активного проведення вільного часу, створити умови для ініціативи, співпраці та конструктивної поведінки.

Психолого-соціологічні дослідження доводять, що авторитарне керівництво (суворість, невиправдана вимогливість), як і вільний стиль у взаємовідносинах викладач-студент, не дають позитивних результатів у вихованні. Більш ефективним є демократичне керівництво, для якого властиві повага до особистості студента, спокійна ділова розмова і вимогливість. Наші дослідження виявляють певні показники: більше ініціативи, довіри, свободи для студентства – більше прояву лідерських якостей, відповідальності, самоорганізованості, самодисципліни з боку майбутніх педагогів. Це стимулює учасників педагогічного процесу до активного студентського життя. Навіть на етапі підготовки до заходів (розподіл обов'язків, написання сценаріїв, виготовлення реквізиту та ін.) здійснюється навчально-виховна місія освітнього закладу: згуртування педагогічного колективу; формування студентського активу, активістів-лідерів; виявлення талантів, здібностей, нахилів студентів; формування навичок організації дозвілєвої діяльності; творча самореалізація майбутнього фахівця тощо.

Різноманітна дозвілєва діяльність в умовах гуртожитку орієнтована на гармонійний, інтелектуальний, культурний та світоглядний розвиток особистості, формування національної свідомості, працелюбності, дисциплінованості та відповідальності майбутніх педагогів перед державою.

Важке сьогодення в Україні диктує особливі напрями дозвілєвої діяльності. Пріоритетним аспектом виховної роботи сьогодні визначена орієнтація на українську культуру, мову, народознавчі традиції, на патріотичне виховання та формування громадянської свідомості українця. Звернення до

національних свят, різноманітних патріотичних заходів є потребою сучасного стану в Україні. Тому студенти, отримуючи на лекціях знання з історії України, вивчаючи козацьку педагогіку на семінарських, практичних заняттях зможуть використовувати набутий досвід у гуртожитку, під час проведення «Козацьких розваг», зустрічей із захисниками України, конкурсів-змагань «Батл патріотів», «Ігри Героїв» тощо.

Сьогодні державна молодіжна політика України ставить за мету створити соціально-економічні, політичні, організаційні, правові умови та гарантії для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України. Головний напрям такої політики – організація змістовного і доцільного дозвілля студентської та учнівської молоді. Сфера студентського дозвілля, у якій перебуває сучасна молодь, різноманітна, складна, суперечлива. Вона не завжди має позитивний наслідок, тому виховна система сучасного вищого освітнього закладу повинна передбачати наслідки негативного впливу «шкідливого дозвілля» або «втрати часу» і принципово змінити підхід до організації, проведення та добору форм, напрямів дозвілльєвої діяльності. А найголовніше, слід пам'ятати, що студентство є тією активною, інтелектуальною, творчо-розвиненою прогресивною частиною нашого суспільства, яка здатна впливати на демократичні перетворення в державі.

Використана література

1. Новікова Л.І. «Виховний простір» як відкрита система (Педагогіка і синергетика) [Текст] / Л.І. Новікова, М.В. Соколовський // Суспільні науки і сучасність. – 1998. – № 1. – С. 132-134.

2. Сидор І. П. Соціокультурні технології в організації дозвілля / І. П. Сидор // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 144. – С. 146 – 149.

3. Соціально-педагогічна діяльність у студентському гуртожитку : навчально-методичний посібник / За заг. ред. Удалової О.А., Буянової Г.В. – К. : Аграрна освіта, 2015. – 335 с.

4. Шевчук І. Особливості організації дозвілєвої діяльності студентської молоді / І. В. Шевчук // Педагогічний альманах. – 2013. – Вип. 19. – С. 277-283.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ СТИМУЛЮВАННЯ СТАНОВЛЕННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

МИХАЙЛІВ Г.В.

*андидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

ЄМЕЦЬ О.І.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

Складовою частиною сучасної ринкової економіки є малий та середній бізнес, ефективність якого суттєво впливає на темпи та якість не лише економічного зростання, але й соціально-економічної трансформації в державі.

Економічна діяльність малих та середніх підприємств є джерелом доходів країни, створює нові робочі місця, сприяє гнучкості національної економіки та покращує якість життя населення. Важливою є роль малого та середнього бізнесу у розвитку конкуренції та приватної ініціативи, а також у зменшенні небажаних економічних та соціальних наслідків циклічного розвитку. Все це зумовлює необхідність зростання частки малих та середніх підприємств, динаміка яких, особливо на початкових етапах трансформації, відображає динаміку ринкової трансформації. Світовий досвід також доводить, що розвиток малого та середнього бізнесу є основою формування середнього класу, який, у свою чергу, закладає фундамент соціальної стабільності та відіграє важливу роль у розвитку його демократичних основ.

Малий та середній бізнес в Україні ще не зайняв своєї ніші у структурі вітчизняної економіки. На його розвиток негативно впливають недосконалість та обтяжлива податкова система, невирішені питання фінансування та

кредитування, включаючи мікрокредитування, відсутність інфраструктурної підтримки та недосконалість інституційного забезпечення. Вирішення цих проблем та створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу вимагає запровадження нових механізмів стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

Вітчизняні науковці приділяють велику увагу дослідженню динаміки розвитку активності підприємницької діяльності. До науковців, які здійснювали детальний аналіз показників активності підприємницької діяльності, можна віднести таких вчених, як О. Демешок [1], Г.Андрощук, І.Жиляєв, Б. Чижевський та М. Шевченко [2], І. Мазур [3], В.Маргасова [4], Н. Тимошенко і Н. Менших [5], Е. Забарна [6], В. Геєць [7] та багато інших. Проте ці та інші вчені акцентували увагу на таких аспектах розвитку підприємницької діяльності, як інноваційні та інвестиційні перспективи, а також аналізували динаміку показників економічного розвитку суб'єктів господарювання окремої галузі або регіону.

Деякі вчені здійснюють аналізування виключно теоретичних аспектів забезпечення зростання підприємницької активності в Україні. До них можна віднести таких науковців, як Б. Дергалюк [8], А.Жигір [9], Г.Колодко [10] та багато інших. Проте ця група вчених акцентує увагу винятково на теоретико-методологічних принципах та засадах розвитку активності підприємницької діяльності, не здійснюючи детального аналізування її динаміки.

Науковцями досліджено і висвітлено окремі аспекти організації малого і середнього підприємництва, функціонування інститутів держави і їх ролі у розвитку підприємницького сектора, законодавчого забезпечення підприємницької діяльності, нагромаджено значний теоретичний та практичний досвід.

Поряд з цим чимало питань становлення та регулювання малого і середнього бізнесу в Україні не отримали достатнього висвітлення. Недостатня увага приділялася бар'єрам розвитку бізнесу, зокрема інституціональним та фінансовим чинникам їхнього формування, потребує глибшого дослідження і

вдосконалення механізм державного регулювання та саморегулювання малого і середнього бізнесу в Україні, бракує наукових досліджень ролі та значення цього бізнесу у формуванні середнього класу. Важливість дослідження зазначених проблем актуалізується в умовах нинішньої політично-економічної ситуації.

Тема цієї статті є дуже актуальною, адже сучасний стан та розвиток українських підприємств перебуває у складній ситуації. Адаптація до ринкових відносин, а також наслідки політичної та економічної кризи спричинили значний вплив цієї ситуації. Для поліпшення ситуації необхідно створити механізми, які стимулювали б суб'єкти господарювання до збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва, оновлення їх виробничих та технічних засобів. Але реальна ситуація підприємств в економіці показує, що процес розвитку вітчизняного виробництва стикається з низкою істотних перешкод.

Підприємництво – це вільна ініціатива людей у господарській діяльності, це спосіб організації економічних сил. Іншими словами, це перевірений у світі спосіб ефективної організації виробництва. Існування підприємництва є необхідною умовою функціонування ринку [1].

Підприємництво є одним із ключових елементів ринкових перетворень, з якими довелося зіткнутися Україні після проголошення незалежності та процесу її становлення в країні є дуже актуальним сьогодні.

Метою підприємницької діяльності є виробництво та пропозиція ринку таких товарів, які користуються попитом і які приносять підприємцю прибуток. Прибуток - це надлишок доходу над витратами, що виникає в результаті здійснення підприємницького рішення щодо виробництва та продажу товару, стосовно якого підприємець визначив споживчий попит, який не задоволений або прихований [2].

Однак прибуток – це не тільки підприємницька, а будь-яка інша форма ділової діяльності. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на виділення такої економічної категорії, як підприємницький дохід або підприємницький дохід.

Доходи від інновацій, тобто від впровадження нових методів і прийомів організації виробництва, становлять підприємницький дохід. Під підприємницьким доходом слід розуміти насамперед додатковий дохід, дохід від управління, надлишок, отриманий підприємцем через його природні якості або особливу здатність аналізувати та поєднувати фактори виробництва залежно від зовнішніх умов. Розвиток підприємництва можливий лише за умови наявності необхідних предметів цього виду діяльності. Ці суб'єкти також дозволяють розвивати ринкові відносини (а не навпаки, як це бачать в Україні). Виникнення суб'єктів господарювання передбачає певну соціальну ситуацію, коли ідеологічна, політична та соціально-економічна ситуація провокує підприємницький бум [8].

Проведення підприємницької діяльності на ефективному рівні, таким чином, можливо лише за наявності певної соціальної ситуації – підприємницького середовища, що означає насамперед ринок, ринкову систему відносин, а також особисту свободу підприємця, тобто його особисту незалежність, що дозволяє прийняти правильне підприємницьке рішення.

Беручи до уваги наміри України щодо євроінтеграції та прискорення їх практичного впровадження для подальшого ефективного функціонування національних підприємств малого бізнесу, насамперед необхідно модернізувати існуючу систему управління, враховуючи позитивний досвід, набутий у цій галузі малих підприємств ЄС.

Кабінет Міністрів України затвердив Концепції Національної програми розвитку малого та середнього підприємництва на 2014-2024 роки.; недостатній рівень розвитку інфраструктури підтримки малих та середніх підприємств; недосконалість механізму партнерства між державою та малими та середніми підприємствами; низький рівень активності суб'єктів малого та середнього бізнесу щодо захисту власних інтересів; недостатній рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малих та середніх підприємств; низький рівень залучення молоді та

сільського населення до малих та середніх підприємств тощо. Для вирішення вищезазначених проблем ми пропонуємо напрями, тісно пов'язані з державною політикою у сфері розвитку малого бізнесу в Україні [9].

У ст. 16 Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого та середнього бізнесу в Україні" зазначено, що фінансова державна підтримка надається за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, її основними видами є: часткова компенсація процентних ставок за кредити, надані на реалізацію проектів суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також на лізинг, факторинг та гарантійні платежі; надання – гарантії та гарантії за кредитами малих та середніх підприємств; позики, включаючи мікрокредити для відкриття та ведення власного бізнесу; позики на придбання та впровадження нових технологій; компенсація витрат на розвиток співпраці між малими та середніми підприємствами та великими підприємствами; фінансова підтримка впровадження енергоефективних та екологічно чистих технологій; інші види фінансової підтримки законодавством не заборонені [8].

Вдосконалення та спрощення облікових процедур для цілей оподаткування є одними з основних напрямків державної політики у сфері розвитку малого бізнесу в Україні; впровадження спрощеної системи оподаткування; залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання наукових, технічних та соціально-економічних програм, постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого бізнесу; організація навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва тощо.

Для покращення ділового клімату малого бізнесу та створення умов для їх розвитку прийнята Європейська хартія малих підприємств. згідно з яким малий бізнес розглядають як основу європейської економіки, а також є одним з головних рушійних сил інновацій, зайнятості, соціальної та місцевої інтеграції в Європі [6]. Виходячи з потреб малого бізнесу, Хартія окреслює такі заходи, спрямовані на підтримку його розвитку; освіта та навчання підприємству;

дешевше і швидше запустити нову компанію; вдосконалення законодавства та регулювання; кваліфікація, адаптована до потреб малого бізнесу; поліпшення доступу до Інтернету; отримання більшої вигоди від єдиного ринку; податкові та фінансові питання; підвищення технологічного потенціалу малого бізнесу; заохочення малого бізнесу до прийняття та адаптації найкращих практик; більш сильне та ефективне представництво малого бізнесу в ЄС та на національному рівні.

Єдина можливість конкурувати на європейському та світовому ринках - це інновації. Інноваційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання є досить вагомою перевагою серед конкурентів, і все ж наявність минулого недостатньо конкурентних ринків не була сильною мотивацією для їх розвитку.

Серед головних особливостей для малого бізнесу - приєднання до міжнародних програм надання державних грантів суб'єктам малого підприємництва на розвиток інноваційної продукції (товарів чи послуг).

19 березня 2015 р. Україна приєдналася до програми «Горизонт 2020. Горизонт 2020» - це найбільша програма досліджень та інновацій, бюджет якої складає майже 80 мільярдів євро за 7 років (2014–2020 рр.), Не враховуючи приватних інвестицій. Її мета – втілити безліч наукових відкриттів та глобальних інновацій [1].

Програма Horizon-2020 відступає від усіх програм, що передували їй. Перш за все спрощена процедура отримання грантів та їх відкритість до інноваційних ідей. Також одним із головних завдань, поставлених перед програмою, є вирішення соціальних та культурних викликів, що виникають між суб'єктами господарювання або можуть виникати при розвитку нових ринків збуту.

Початок 2016 року ознаменувався підписанням угоди про участь України у програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств та малих та середніх підприємств (COSME) 2014-2020». COSME – програма ЄС щодо конкурентоспроможності підприємств та малих та середніх підприємств, яка триває з 2014 по 2020 рік із запланованим бюджетом 2,3 мільярда євро. COSME

створена з метою більш широкого доступу до фінансових ресурсів малим та середнім суб'єктам підприємництва, доступу їх до ринків, підтримки підприємців і забезпечення більш сприятливих умов для створення бізнесу і його зростання [2].

Європейські країни зараз досить зацікавлені у пошуку нових ринків збуту та нових ідей та можливостей. Ось чому створення таких програм – не винятковий випадок, а систематична політика по всій Європі [5].

Окрім грантів, суб'єкти малого підприємництва мають таку перспективу:

- формування венчурних фондів на основі європейського досвіду;
- створення венчурного банку, який буде зосереджений на кредитуванні малого бізнесу, насамперед для інноваційних та активних суб'єктів;
- спрощений доступ інноваційних суб'єктів малого підприємництва до фондового ринку;
- співпраця та обмін досвідом між вченими та дослідниками різних галузей та галузей;
- підтримка суб'єктів малого підприємництва у адаптації до нових умов після імплементації Угоди про асоціацію;
- обмін досвідом у сфері інтелектуального захисту та інших.

Звичайно, серед перерахованих вище можливостей є і їхні загрози, але наскільки перевага тієї чи іншої залежить від нашої держави, які умови вона створить для малого бізнесу не лише для продовження своєї діяльності після відкриття всіх можливих кордонів, але й також продовжувати робити це успішно. Тому слід підкреслити, що при правильній обраній стратегії України для створення певних умов для підтримки малого та середнього бізнесу та адаптації всієї системи до європейських стандартів держава може створити нові можливості розвитку для всієї країни в цілому та для кожного суб'єкта господарювання окремо.

Найактуальнішими проблемами для малого та середнього бізнесу на етапі розвитку є: високі процентні ставки за банківськими кредитами, відсутність оборотних коштів та труднощі з доступом до фінансування, високі податкові

ставки, відсутність чіткої програми підтримки, недостатня обізнаність про існуючі програми розвитку та гранти, відсутність знань для розвитку бізнесу, брак кваліфікованої робочої сили. Існуючі проблеми вказують на те, що державну програму для малого та середнього бізнесу доцільно будувати у таких блоках, як вони існують у програмі ЄС для конкурентоспроможності МСП 2020: Створення сприятливого бізнес-середовища та сприяння розвитку підприємництва, покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізації бізнесу, полегшення доступу до фінанси (створення інвестиційного фонду для малого та середнього бізнесу, фонду гарантування кредиту та фонду ризику, капітальних вкладень, таких як європейські фонди, що складають бюджет програми ЄС COSME; підтримка інновацій та конкурентоспроможності; розвиток та підтримка інформаційних мереж для малих та середніх підприємств[10].

Набрання чинності Угодою про асоціацію з ЄС 1 січня 2016 року дозволить вітчизняним МСП вийти на ринок ЄС, тому зняття горизонтальних та галузевих застережень на рівні окремих держав-членів ЄС щодо України щодо створення бізнесу та торгівля актуальна в цій галузі. Ще одним важливим моментом виходу на ринки ЄС є підвищення рівня якості та безпеки української продукції через затверджену Кабінетом Міністрів України Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року для приведення української системи у відповідно до європейського, сертифікація вітчизняного обладнання відповідно до європейських вимог. Необхідно також реалізувати принципи Європейської хартії малого бізнесу [10]. Після набрання чинності Угодою про асоціацію з ЄС, з 1 січня 2016 року приплив імпорту на український ринок збільшиться, що посилить конкуренцію на внутрішньому ринку як за ціною, так і за якістю товарів та послуг, оскільки швидке узгодження стандартів та впровадження відповідних методів роботи є дуже актуальним.

Для успішної роботи малого та середнього бізнесу в країні доцільно створити та розробити розгалужену систему бізнес-інкубаторів, як об'єктів

інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу. Досягнення ефективних результатів від діяльності бізнес-інкубаторів в Україні може забезпечити програма Міжнародного банку реконструкції та розвитку, яка може бути реалізована під егідою Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Ще одним важливим напрямком розвитку МСП є транскордонне співробітництво. Європейська комісія розробила програми сусідства з Вишеградською четвіркою та Україною як країною Східного партнерства, у трьох з яких Україна брала участь: "Польща - Білорусь - Україна"; "Угорщина - Словаччина - Україна"; транснаціональна програма CADSES (програма ініціативи ЄС, в рамках якої ЄС сприяє розвитку транскордонного співробітництва на Центральній Адріатиці-Дунай-Південному Сході) [10]. В рамках цих програм також були реалізовані проекти для підтримки малого та середнього бізнесу в регіонах. Такі уроки, отримані в результаті транскордонного співробітництва, потрібно поширювати.

У сучасних умовах малий і середній бізнес є важливою складовою економічної системи країни і потребує значної уваги. У розвинених країнах, де сприятливе ділове середовище та прості процеси відкриття власного бізнесу, часто відбувається переривання бізнесу через невідале управління. У країнах, де умови для розвитку малого бізнесу несприятливі, в тому числі в Україні, з описаних вище причин, додаються іще фактори зовнішнього середовища. Логічно, що в несприятливих умовах підприємницької діяльності потрібен кращий менеджмент, правильна стратегія і, головне, кваліфікований персонал. Якщо за таких обставин малий бізнес не тільки виживає, а й успішно розвиває економіку, він має потенціал конкурувати з малими підприємствами в розвинених країнах, здійснюючи бізнес у «теплих» умовах. Отримати конкурентну перевагу, використовуючи сучасні технології бізнесу, постійне вдосконалення якості людського капіталу.

Також важливим моментом, з обмеженими фінансовими можливостями, є швидке підключення до європейської програми COSME та пільгові умови для покупців. Ще одним важливим аспектом є побудова ефективної схеми

підтримки підприємництва. Наявність високоякісної, ефективної інфраструктури для підтримки підприємництва з розповсюдженням за регіональним принципом та втіленням електронної системи управління є надзвичайно важливою у короткостроковій перспективі.

Використана література

1. Демешок О.О. Макроекономічні параметри та структурно-динамічні виміри функціонування реального сектору економіки держави / О.О. Демешок // Вісник ЖДТУ, № 4(75). – 2015. – С.107-113.
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О. Андрушук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – С. 632.
3. Мазур І.М. Організаційно-економічний механізм забезпечення енергетичної безпеки національної економіки: монографія / І.М. Мазур. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – С.648.
4. Маргасова В.Г. Економічна політика забезпечення стійкості економіки України в системі міжнародної економічної безпеки / В.Г. Маргасова // Вісник Чернігівського держ. технол. ун-ту: збір. наук. пр. – 2014. – 3(76). – С. 124-134.
5. Тимошенко Н.Ю. Проблеми розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні / Н.Ю. Тимошенко, Н.В. Меньших // Інвестиції: теорія і практика. - № 12. – 2015. – С. 35-38.
6. Забарна Е.М. Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України / Е.М. Забарна. — О.: Ін-т проблем ринку та екон.(екол. досліджень НАН України, 2006. — С.304.
7. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — С. 272.
8. Ляшенко В. И. Экономико-правовая поддержка субъектов малого предпринимательства (зарубежный опыт и перспективы его использования в

Украине): учеб. пособ. / В. И. Ляшенко, В. В. Хахулин, Т. Ф. Бережная.— Луганск: Альма-матер, 2004. — Ч. 1.— 276 с.

9. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. — 4-те вид. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. — 302 с.

10 Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи / Національна платформа малого та середнього бізнесу. Режим доступу: <http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/02/Завантажити-результати-дослідження-Розвиток-МСП-в-Україні.pdf>.